

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA UMETNOSTNO ZGODOVINO

BRICELJ NINA

**Plečnikovi uresničeni in neuresničeni načrti
na Grajskem griču**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA UMETNOSTNO ZGODOVINO

BRICELJ NINA

**Plečnikovi uresničeni in neuresničeni načrti
na Grajskem griču**

Diplomsko delo

Mentor:
izr. prof. dr. Martin Germ

Dvopredmetni univerzitetni študijski
program:

Umetnostna zgodovina – D

Ruski jezik in književnost – D

Ljubljana, 2015

ZAHVALA

Za pomoč, koristne nasvete, konstruktivno kritiko ter predvsem potrpežljivost in strokovno usmerjanje pri izdelavi diplomske naloge se iskreno zahvaljujem svojemu mentorju, izr. prof. dr. Martinu Germu. K nastanku diplome je veliko pripomogel tudi dr. Damjan Prelovšek, ki je moje delo spremljal že od nastanka seminarske naloge, ki sem jo nato razvila v diplomsko. Prav tako se zahvaljujem izr. prof. na Fakulteti za arhitekturo Juriju Kobetu ter odgovorni konservatoriki Šanc, univ. dipl. ing. arh. Ireni Vesel Kopač, ki sta mi pomagala odgovoriti na nekatera vprašanja. Tako z Damjanom Prelovškom kot tudi Jurijem Kobetom sem posnela intervju (oba sta vključena v prilogi), za kar se jima iskreno zahvaljujem.

Za prijazno pomoč in sodelovanje pri zbiranju slikovnega gradiva in ostalega materiala se zahvaljujem tudi naslednjim: višji kustosinji Ani Porok iz Plečnikove zbirke, arhivskemu tehniku Nini Frakelj iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, strokovnemu sodelavcu za izobraževalni program Marku Brunskoletu iz Javnega zavoda Ljubljanski grad, mag. Darji Mavrič Čeh iz Narodnega muzeja Slovenije, odgovornim projektantom Mihi Kerinu, Majdi Kregar in Edu Ravnikarju ml. iz Ambient Projektivno podjetje d.o.o, višji sodelavki Metki Košir iz Direktorata za kulturno dediščino (INDOK center), višji konservatoriki Sabini Ravnikar iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (Območna enota Ljubljana), kustosu dokumentalistu Mihi Špičku iz Slovenskega etnografskega muzeja, kustosinji Katarini Jurjavčič iz Muzeja novejšje zgodovine Slovenije ter muzejskima svetovalcema Bogu Zupančiču iz Muzeja za arhitekturo in oblikovanje in Martinu Horvatu iz Mestnega muzeja.

Hvala vsem bližnjim, ki so mi med pisanjem naloge vztrajno in potrpežljivo stali ob strani. Diplomsko nalogo posvečam svoji mami.

Nina Bricelj

IZVLEČEK

Plečnikovi uresničeni in neuresničeni načrti na Grajskem griču

Arhitektu Jožetu Plečniku je Grič z gradom predstavljal mestno dominantno, ki nadkriljuje celotno mesto. To je pokazal z obema večjima načrtoma za prenovo grajske stavbe. V prvem načrtu iz leta 1931–32, ki ga je poimenoval Slovenska akropola, je v celoti obdržal grajski objekt in uvedel le nekaj znatnejših sprememb. Ravno nasprotno pa je v drugem načrtu iz leta 1947 predstavil monumentalno oktagonalno zgradbo, nekdanjo grajsko stavbo pa bi podrl do tal. Zakaj do uresničitve ni prišlo, je jasno. Pri prvem, zaradi nadaljnjih arheoloških raziskav, drugi pa je *a priori* presegal zmožnosti mesta tistega časa.

V diplomski nalogi sta predstavljena oba večja neuresničena načrta, prav tako pa tudi tisti drobni del uresničenih načrtov. Na Grajskem griču so pod Plečnikovim vodstvom preuredili Šance, del pri florijanski cerkvi ter Ulico na Grad, med letoma 1941 in 1942 pa je arhitekt Boris Kobe glede na Plečnikove načrte iz let 1931 in 1932 uredil glavni vhod v grad.

Ključne besede

Jože Plečnik, Ljubljanski grad, Slovenska akropola, parlament na Grajskem griču, Šance, Ivan Hribar, France Stele, monumentalni dostopi na Grad, Boris Kobe

ABSTRACT

Plečnik's realized and unrealized plans on Castle Hill

Architect Jože Plečnik saw the Castle Hill (along with the Ljubljana Castle) as a dominant feature that reigns over the city. This fact can be seen in both of his plans for the renovation of the castle building. In his first plan (1931–32), which he named the Slovenian Acropolis, Plečnik fully retained the castle building and introduced only a few more substantial changes. On the other hand, in his second plan (1947) Plečnik presented a monumental octagonal building, and the former castle building would thus be completely demolished. However, it is clear why the plans were not realized. The first plan was not realized due to the ongoing archaeological researches while the second plan *a priori* exceeded the city's ability at that time.

In this thesis, the two larger unrealized and smaller realized plans are presented. »Šance« on the Castle Hill, a part at St. Florian's Church and »Ulica na Grad« street were renovated under Plečnik's supervision. Between the years 1941–42, Slovenian architect Boris Kobe, following Plečnik's plans from 1931–32, renovated the main entrance into the castle complex.

Key words

Jože Plečnik, Ljubljana Castle, Slovene Acropolis, parliament on the Castle Hill, »Šance«, Ivan Hribar, France Stele, monumental accesses to the Castle, Boris Kobe

KAZALO

ZAHVALA	3
IZVLEČEK	4
ABSTRACT.....	5
1. UVOD	8
2. KRATKA ARHITEKTURNA ZGODOVINA LJUBLJANSKEGA GRADU	10
3. HRIBARJEVA IN PLEČNIKOVA VIZIJA SLOVENSKE PRESTOLNICE	16
4. JOŽE PLEČNIK KOT PEDAGOG	24
5. NEURESNIČENI NAČRTI NA GRAJSKEM GRIČU	26
5.1. Načrt iz let 1931–32 (Slovenska akropola)	26
5.2. Načrt iz leta 1947 (študija parlamenta)	33
5.3. Dostopi na Grad	35
5.3.1. Vijuga na Grad (1942 in 1943)	36
6. URESNIČENI NAČRTI.....	40
6.1. Delež arhitekta Borisa Kobeta.....	41
6.2. Pergola.....	45
6.3. Pešpoti na Grad	45
6.3.1. Cerkev sv. Florijana	47
6.4. Stolp Padav in Šance (meščanska bastija).....	49
6.4.1. Kratka zgodovina meščanske bastije.....	49
6.4.2. Prenova Šanc	53
6.5. Orlov vrh	59
7. ZAKLJUČEK	60
8. STROKOVNA LITERATURA IN VIRI	64
9. PRILOGA 1: ARHIVSKI VIRI (zapisniki sej)	68
10. PRILOGA 2: »TAVČARJEVE ŠANCE«	86

11. PRILOGA 3: POGOVOR Z DAMJANOM PRELOVŠKOM	96
12. PRILOGA 4: POGOVOR Z JURIJEM KOBETOM	103
13. SLIKOVNA PRILOGA	104
IZJAVA O AVTORSTVU	209
IZJAVA KANDIDATKE	210

1. UVOD

*Kakor sfinga čepi grad nad sodobno Ljubljano: nepremičen, mrk strmi nekam, a se obotavlja, da bi izdal svojo zgodovino, še bolj pa, kadar načenjamo vprašanje njegove bodočnosti.*¹

(France Stele, 1968)

V diplomski nalogi sem v enovito celoto želela strniti ideje in načrte, ki jih je slovenski arhitekt Jože Plečnik koval za Grajski grič in grajsko stavbo na njem. Načrt za slovensko akropolo je izdelal med letoma 1931 in 1932, drugega, za slovenski parlament, pa leta 1947. Zaradi ekonomske krize sta oba načrta ostala na papirju. Uresničenih načrtov je bilo le majhen del, med drugim Šance, del pri cerkvi sv. Florijana ter Ulica na Grad in glavni vhod v grad, ki ga je po Plečnikovih ozirih uredil arhitekt Boris Kobe.

Osnovno gradivo moje diplomske naloge predstavljajo teksti umetnostnega zgodovinarja Franceta Steleta, ki je bil v dobrih prijateljskih odnosih z Jožetom Plečnikom, prav tako pa je kot takratni glavni konservator Ljubljane dobro poznal razmere v mestu ter delo in načrte največjega slovenskega arhitekta. Da sta konservator in arhitekt nenehno sodelovala, pričajo številne publikacije Franceta Steleta. Poleg Steletovih tekstov sem temeljito pregledala dela dveh glavnih poznavalcev Plečnikovega opusa, Damjana Prelovška in Petra Krečiča. Izredno pomemben del predstavljajo tudi arhivski viri. V Zgodovinskem arhivu Ljubljana (ZAL) sem pregledala rokopisne knjige, v katerih so hranjeni zapisniki javnih sej. Pregledala sem zapisnike med letoma 1929 in 1941. Poleg zapisnikov javnih sej sem pregledala tudi *Splošno mestno registraturo za mesto Ljubljana o Ljubljanskem gradu* (spec. fasc. 2024) ter *Gradbeno registraturo za mesto Ljubljana* (Reg. IV/B). Gradivo sem iskala tudi na Direktoratu za kulturno dediščino v INDOK centru, na Zavodu za varstvo kulturne dediščine v Območni enoti Ljubljana (ZVKDS, OE LJ) ter v Muzeju za oblikovanje in arhitekturo (MAO), kjer sem našla nekaj pomembne dokumentacije o prenovi Gradu pod vodstvom arhitekta Borisa Kobeta. Poleg pisnih virov pomemben del predstavljajo tudi načrti in fotografije. Le-te sem iskala v že zgoraj omenjenih ustanovah, prav tako pa tudi v Plečnikovi zbirki, Narodnem muzeju, Etnografskem muzeju Slovenije in Mestnem muzeju Ljubljana. Pomemben vir informacij predstavljata tudi pogovora z Damjanom Prelovškom ter arhitektom Jurijem Kobetom, sinom Borisa Kobeta.

¹ France STELE, *Ljubljanski grad: ureditvene naloge na Ljubljanskem gradu*, Ljubljana 1968, fol. 1. r.

V uvodnih točkah diplomske naloge je na kratko podana arhitekturna zgodovina grajskega kompleksa, nato sledi opis Hribarjeve in Plečnikove vizije slovenske prestolnice. Ivan Hribar, ki je župan mesta postal leto po velikonočnem potresu 1895, je imel pomembno vlogo pri razvoju popotresne Ljubljane. Tudi po poteku mandata se je še naprej zavzemal za razvoj mesta in tako sta skupaj s Plečnikom kovala številne načrte. Plečnik je imel v obeh regulacijskih načrtih, prvem iz leta 1928–29 (slika 1) in drugem iz leta 1943 (slika 2), vedno v mislih grad, ki s svojo dominantno lego zaznamuje celoten razvoj mesta.

Sledi predstavitev Plečnika kot pedagoga, saj so njegovi učenci velikokrat pripravljali načrte zanj. Prvi načrt za prenovo Gradu je med letoma 1931 in 1932 narisal Milan Sever, pri drugem iz leta 1947 pa sta sodelovala Anton Bitenc in Jože Kregar. Glavni del naloge predstavljata oba večja (neuresničena) načrta za prenovo Gradu ter monumentalni dohodi nanj.

Veliko časa sem namenila tudi raziskovanju in iskanju informacij o prenovi grajskega kompleksa pod vodstvom arhitekta Borisa Kobeta ter gradnji in prenovi nekdanje meščanske bastije – Šanc. Pri prebiranju literature o Šancah sem naletela na kar nekaj težav, saj se letnice ponekod niso ujemale. O prenovi Šanc po Plečnikovih načrtih večinoma najdemo letnici 1934 in 1935, Breda Mihelič pa v *Vodniku po Ljubljani* piše, da je bila preureditev nekdanjih utrd na Šancah v sprehajališče izvedena med letoma 1939 in 1940, kasneje pa naj bi bile, prav tako po Plečnikovih načrtih, urejene sprehajalne poti na bližnjem Orlovem vrhu.² Zaradi različnih letnic je bila ena izmed mojih poglavitnih nalog raziskati, kako in kdaj je potekala prenova nekdanje meščanske bastije. Med drugimi sem v Zgodovinskem arhivu Ljubljana našla tudi načrte za ureditev grajskih Šanc, ki jih je narisal arhitekt Boris Kobe.

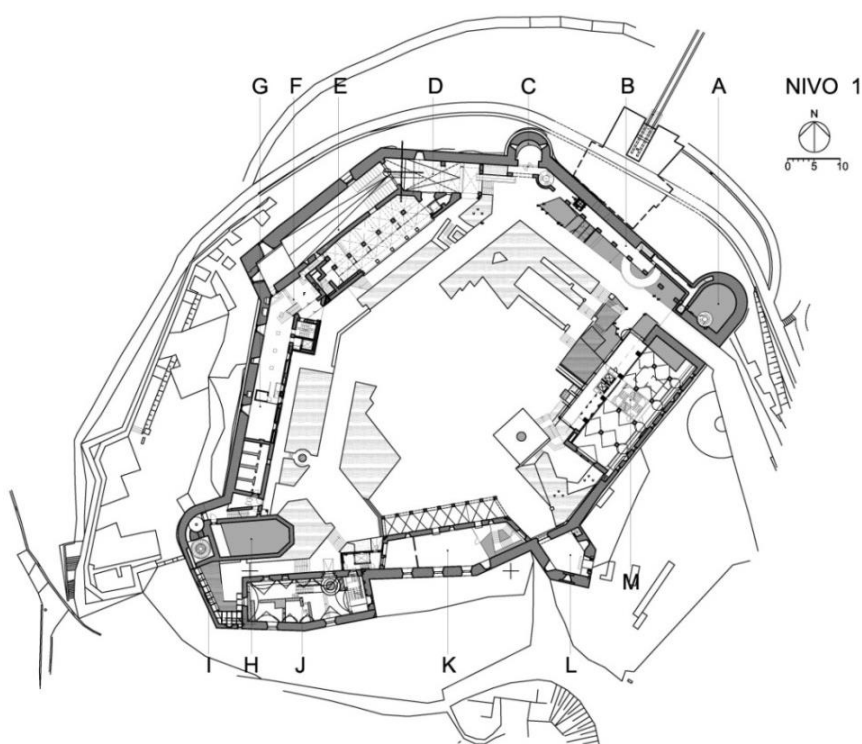
Slikovna priloga diplomske naloge vsebuje 237 fotografij in načrtov. Da bi bila le-ta kar najbolj pregledna, sem jo v grobem razdelila v dva dela, in sicer prvi »neuresničeni načrti« in drugi »uresničeni načrti«. Fotografije so urejene po sklopih, kot si sledijo v diplomski nalogi, znotraj sklopov pa po letnicah nastanka (od najstarejše do najmlajše). Zaradi velikega obsega slikovnega gradiva prihaja do odstopanj.

² Breda MIHELČ, *Vodnik po Ljubljani*, Ljubljana 1989, p. 54.

2. KRATKA ARHITEKTURNA ZGODOVINA LJUBLJANSKEGA GRADU

Smelo lahko trdimo, da bi Ljubljana brez Gradu ne bila več ona lepa Ljubljana, ono slikovito mesto, kakršno je in ki vzbuja začudenje v vsakem tujcu, tudi najbolj razvajanem. Grad že sam na sebi daje slikovito lice naši prestolnici, a če še upoštevamo prekrasno panoramo, ki se nam nudi z Gradu, ne pretiravamo, če trdimo, da ima malokatero mesto tako lepo lego kakor ravno Ljubljana. Kako krasen je obsežni razgled čez prelepo ljubljansko polje na kamniške planine, mogočne Karavanke in Julijske alpe, osobito tedaj, kadar so njihovi vrhovi pobeljeni s snegom. Človek se kar ne more ločiti od tega prekrasnega pogleda.³

(Franc Gärtner, 1908)

TRAKT	NAZIV
TRAKT A	STOLP STRELCEV
TRAKT B	RAZGLEDNA TERASA
TRAKT C	ERAZMOV STOLP
TRAKT D	KAZEMATE
TRAKT E	STANOVSKA DVORANA
TRAKT F	FRIDERIKOV STOLP
TRAKT G	PALACIJ
TRAKT H	KAPELA SV. JURJA, VIRTUALNI GRAD TER RAZGLEDNI STOLP
TRAKT I	OBRAMBNI HODNIK
TRAKT J	MUZEJ SLOVENSKE ZGODOVINE
TRAKT K	»GOSTILNA NA GRADU« TER HRIBARJEVA DVORANA V NADSTROPJU
TRAKT L	PETEROKOTNI STOLP
TRAKT M	KAVARNA TER POROČNE DVORANE V NADSTROPJU

³ Franz GÄRTNER, *Ljubljanski grad*, Ljubljana 1908, pp. 10–11.

Ljubljanski prostor, prometno križišče in kulturno žarišče, svoj nastanek in razvoj dolguje legi, ki jo ima na stičišču pomembnih prometnic – porečju Donave na eni strani in Jadranskim morjem na drugi.⁴ K ugodnim razmeram za naselitev ljubljanskega prostora je veliko pripomogel prav Grajski grič, saj je predstavljal glavno oporno točko v obrambnem sistemu tega območja.⁵ Je del verige vzpetin – južno od njega stoji Krim, severno Šmarna gora in Rašica, tudi vzhodno in zahodno ga omejujejo nekateri griči, vendar pa je od njih ločen, zato tudi varen in samozavesten.⁶ Poleg Grajskega griča Ljubljano obkrožata še Rožnik s Šišenskim hribom in Golovec.

Že v 13. stoletju pr. n. št. se je na območju Griča naselilo ljudstvo, ki ga arheologi povezujejo s tako imenovanim ljudstvom žarnih grobišč. Zaradi svoje lege je omogočal varno bivališče in učinkovit nadzor nad rečnim prometom, zato so si na njem uredili naselbino.⁷ Zelo primerna in ugodna lega je kasneje pritegnila tudi Rimljane. V mestu pod Gričem so ustanovili utrjeno naselje – Emono, na njem pa so si postavili vojaško opazovalnico in tempelj.⁸ Emono so v 5. stoletju n. št. uničili Huni. Od takrat in vse do zgodnjega srednjega veka to obdobje v zgodovini ostaja nekakšna črna luknja. Zaradi nenehnih preseljevanj ljudstev in pomanjkanja dokazov je težko natančneje določiti, kaj se je v tem času dogajalo na našem ozemlju.⁹

V vseh obdobjih človeške zgodovine sta bili najpomembnejša varnost pred različnimi napadi, plenilskimi pohodi in z njo povezana obramba ljudi ter njihovega premoženja. Pomembnejše utrdbene arhitekture so bile zgrajene na strateško pomembnih in naravno zavarovanih mestih. Pojav grajskih utrdb v Evropi povezujemo s pojavom fevdalizma, saj so bile odraz moči, bogastva in okusa, plemenitosti in privilegiranosti njihovih lastnikov. Nastajale so kot utrjena središča gospodarske, upravne in politične oblasti. Kot upravna središča so imele pomembno vlogo pri delitvi in kolonizaciji dežele. Prav tako so bile

⁴ *Ljubljana: [podobe iz njene zgodovine = aspetti di storia cittadina = Bilder aus der Geschichte der Stadt]* (edd. Bogo Grafenauer et Al.), Ljubljana 1965, p. 8.

⁵ V diplomski nalogi »Grad« z veliko začetnico pomeni Ljubljanski grad kot bodočo kulturno ustanovo oziroma današnji Zavod, ki je bil sprva pod vodstvom Festivala Ljubljana, od decembra 2010 pa je mestna občina Ljubljana ustanovila samostojni Javni zavod Ljubljanski grad. »Ljubljanski grad« oziroma »grad« z malo začetnico pa pomeni grad kot arhitekturni objekt, ki je v preteklosti služil predvsem za obrambne namene in še ni imel predznaka kulturne dediščine. »Grajski grič« oziroma »Grič« v nalogi vedno pišem z veliko začetnico, saj je to zemljepisno ime griča, ki je v središču Ljubljane, na katerem je že od nekdaj stal grad ter tako igral pomembno strateško vlogo. »Grič« z malo začetnico pa pomeni hrib v zemljepisnem pomenu – vzpetino, ki se dviga nad okolico.

⁶ France STELE, *Ljubljana*, Ljubljana 1940, p. 7.

⁷ Lidija VOLER, *Ljubljanski grad = Ljubljana castle*, Ljubljana 2009, p. 14.

⁸ Katarina Katja PREDOVNIK, *Zgodovinski oris – A historical review, Ljubljanski grad. Pečnice = Ljubljana castle* (ed. Mitja Guštin, Martin Horvat), Ljubljana 1994, pp. 13–18.

⁹ VOLER 2009, cit. n. 7, p.12.

poglavitnega pomena pri varovanju prebivališč, pomembnih poti, prehodov in drugih strateško pomembnih točk.¹⁰

Gradove so najprej gradili v pomembnih fevdalnih središčih, kasneje pa, ko je bila fevdalna družba vedno bolj organizirana, tudi tam, kjer so prej postavljali dvore. Na Slovenskem se je gradnja gradov razmahnila v 12. stoletju, ko so fevdalni gospodje ustanavljali grofovsko posestva in centre gospodstev zunaj deželnih meja, na gradovih pa so živeli njihovi ministeriali.¹¹ Tam so prebivali vse do druge polovice 16. stoletja, ko se je počasi spremenil značaj stanovanjske kulture. V Sloveniji poznamo tri tipe gradov: gradove na višinah, jamske in vodne gradove. Ljubljanski grad spada med prve.¹² Je tipičen primer poznosrednjeveške utrdbene arhitekture. Stoji na vzpetini, tlorisna zasnova je nepravilna, s svojim obzidjem in vogalnimi stolpi pa se prilagaja konfiguraciji terena.¹³

Prvi grad na Grajskem griču je bil postavljen v zgodnjem srednjem veku, le-ta pa je bil le manjša lesena utrdba. Najverjetneje je bila podobna močnemu lesenemu stolpu, njena naloga je bila varovati prve zametke srednjeveške naselbine tik ob vzhodu griča.¹⁴ Nato je bil v 13. stoletju pod vladavino fevdalnih gospodov Spanheimov zgrajen drugi grad, ki je takrat predstavljal najstarejšo zidano trdnjavo na našem območju.¹⁵ Spanheimi so leta 1122 postali koroški vojvode, v lasti pa so imeli tudi ljubljanski prostor z upravnim središčem na ljubljanskem gradu. Bil je njihov *castrum capitale* za ljubljansko posest. Predstavljal je rezidenco deželnega vladarja, ko se je ta mudil v deželi. Od leta 1215 pa do konca njegovega vladanja leta 1256, je imel vojvoda Bernard Spanheimski na gradu kovnico denarja. V tem času je mesto dobilo prva obzidja. S smrtjo njegovega sina Ulrika Spanheimskega leta 1269 se je končalo obdobje njihovega vladanja, ki je trajalo približno 150 let.¹⁶ Naslednje leto sta grad in mesto doživela prvo znano vojaško preizkušnjo, saj je posest Spanheimov zavzel češki kralj Otokar II. Přemysl. Grad je nato do leta 1335 menjaval svoje lastnike, dokler ni tistega leta dežela Kranjska prešla v dedno posest Habsburžanov ter tako postala oporišče za njihovo ekspanzijo proti morju.¹⁷

¹⁰ Mojca ARH KOS, *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja: vodnik po spomenikih*, Ljubljana 2006, pp. 9–12.

¹¹ Ibid., p. 12.

¹² Ivan KOMELJ, *O gradovih na Slovenskem*, Ljubljana 1964, pp. 6–9.

¹³ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 23.

¹⁴ Vera ŠENICA PAVLETIČ, *Zgodba o Ljubljanskem gradu*, Ljubljana 2005, p. 45.

¹⁵ VOLER 2009, cit. n. 7, p. 14.

¹⁶ Vera ŠENICA PAVLETIČ, *Grajski grič: zgodovinski pregled*, Ljubljana 1991, p. 6.

¹⁷ Peter ŠTIH, *Castrum Leibach: najstarejša omemba Ljubljane in njeni začetki: faksimile s komentarjem in zgodovinskim uvodom = Castrum Leibach: the first recorded mention of Ljubljana and the city's early history: facsimile with commentary and a history introduction*, Ljubljana 2010, pp. 12–13.

Turški vpadi so se začeli leta 1415, zato je bila utrditvev gradu še posebej pomembna. Staro spanheimsko trdnjavo so podrli skoraj do tal, na tem mestu pa so zgradili tretji, poznosrednjeveški grad. Eden izmed najstarejših ohranjenih delov gradu iz 15. stoletja je kapela sv. Jurija.¹⁸ Celotno 16. in prvo polovico 17. stoletja se je na Griču pod vodstvom deželnih glavarjev neprekinjeno gradilo. Gradnjo so podpirali deželni stanovi, saj so od potresa leta 1511, ko se je porušila stanovska hiša v mestu, do leta 1587 zasedali na gradu. Grad je v tem času izgubljal svojo prvotno utrdbeno in trdnjavsko vlogo, njegove dele pa so vse bolj prilagajali bivanjskim potrebam.¹⁹ Grajska stavba je v teh prezidavah izgubljala svojo srednjeveško podobo.²⁰ Ob obzidju znotraj grajskega dvorišča so začeli graditi stanovanjska in gospodarska poslopja. Stavbe so ponekod segale tudi čez obzidje. Ena izmed najkvalitetnejših stavb je Palacij na zahodnem delu, ki ima na zunanji strani štiri renesančno oblikovane pomole, naslonjene na bogato profilirane kamnite konzole.²¹ V 17. stoletju je grad dokončno izgubil svoj prvotni značaj. Zaradi izgube pomena in prezahtevnega vzdrževanja se je deželni glavar preselil v mesto (v grajskih prostorih naj bi bival še leta 1634), nekdanjo grajsko trdnjavo, njene zidove in obzidja pa so za naslednjih skoraj 150 let prepustili propadanju. Stavba ni ostala popolnoma prazna – v Stolpu piskačev je bival požarni čuvaj, v severovzhodnem stolpu kastelan ter v Peterokotnem stolpu vojaški poveljnik z 12 vojaki.²²

V času vlade cesarja Jožefa II. se je porodila ideja o preureditvi gradu v kaznilnico. To idejo so uresničili v začetku 19. stoletja. Prvo kaznilniško obdobje je trajalo od leta 1815 do 1848, drugo pa od 1868 do velikonočnega potresa leta 1895. Na gradu je bila kaznilnica za Kranjsko in Koroško, kaznjenci so prestajali do deset let težke ječe. V času Napoleonovih Ilirskih provinc med letoma 1809 in 1813, so na gradu ustanovili vojašnico in vojaško bolnišnico. Med prvo in drugo svetovno vojno so grajske prostore uporabili za vojne ujetnike, v mirnem času pred, med in po obeh vojnah pa je bil grad mnogo Ljubljancanom bivanjski prostor.²³

Za samo grajsko stavbo se dolgo časa ni zmenil nihče. Ker je bil grad konec 18. stoletja v tako slabem stanju, je bankalna uprava, kot del cesarske administracije, sprejela odločitev, da se grad poruši, gradbeni material pa uporabi v koristnejše namene. Deželni stanovi so se temu

¹⁸ VOLER 2009, cit. n. 7, pp. 14–15.

¹⁹ Grad je izgubljal svoj utrdbeno-strateški pomen. Za to je bila vzrok sprememba načina bojevanja, predvsem pa ustanovitev Vojne krajine, naloga katere je bila ubranitev pred turškimi vpadi. Fevdalni gospodje so se selili v renesančne reprezentativne dvorce, ki pa jih niso gradili na gričih, pač pa kar sredi ravnine, saj jim je le-ta omogočala dovolj prostora za gradnjo in ureditev vrtov in parkov. (KOMELJ 1964, cit. n. 12, pp. 19–20)

²⁰ ŠENICA PAVLETIČ 2005, cit. n. 14, pp. 56–60.

²¹ MIHELIČ 1989, cit. n. 2, p. 53.

²² ŠENICA PAVLETIČ 2005, cit. n. 14, pp. 56–60.

²³ PREDOVNIK 1994, cit. n. 8, p. 26.

uprli, in zato je grad obstal.²⁴ Ker je vlada grajsko stavbo želela prodati, se je pojavila velika nevarnost, da bi prešla v roke zasebnika, le-ta pa bi ga za javnost lahko popolnoma zaprl. Problem zasebne lastnine so zaznali dovolj zgodaj in se to ni zgodilo. Takratni župan Ivan Hribar se je zavzel za odkup gradu in ta je postal mestna last. Hribar se je zavedal, da je treba preurediti in obnoviti grajske poti, saj se je marsikateri obiskovalec zaradi težke dostopnosti premislil in opustil misel za obisk gradu.²⁵

Leta 1895 je Ljubljano prizadel močan potres. Po tem so morali skoraj eno desetino hiš popolnoma porušiti in na novo zgraditi, nobena ni ostala nepoškodovana.²⁶ Mestno upravo je čakala pomembna naloga, saj jo je popotresna katastrofa prisilila v modernizacijo in izboljšanje tlorisne in zazidalne podobe mesta. Razpisali so natečaj za regulacijski načrt Ljubljane, ki bi upošteval stanje in razmere po potresu, obenem pa bi izkoristili možnosti za modernejšo urbanistično ureditev vseh delov mesta. Tam, kjer so morali odstraniti ruševine, so se tako v mestu kot predmestju odpirali novi prostori za novo in načrtnejšo pozidavo. Zaradi stanovanjske stiske so se morali odzvati hitro in učinkovito.²⁷

Prve noči po potresu je mnogo ljudi preživel v železniških vagonih, drugi v tovornih vozovih in sodih. Ker so v kaznilnici na gradu kaznjenci vpili in razbijali vrata, so jih spustili na dvorišče, kjer so popadali na kolena in obupano molili. 21. aprila 1895 so kaznilnico izpraznili, kaznjence pa prepeljali v Maribor, Gradec, Salzburg, Gradiško in Koper.²⁸

Leta 1905 je mesto, s takratnim županom Ivanom Hribarjem na čelu, kupilo grad od države. Hribar je grajsko stavbo želel preurediti v muzej, vendar jo je zaradi takratne situacije moral nameniti za stanovanja. Nov preporod gradu oziroma vsaj misel nanj se je ponovno rodila ob koncu prve svetovne vojne, ko je razpadla habsburška monarhija. Slovenci smo

²⁴ ŠENICA PAVLETIČ 2005, cit. n. 14, pp. 60–61.

²⁵ GÄRTNER 1908, cit. n. 3, pp. 12 in 21.

²⁶ O posledicah velikonočnega potresa leta 1895 v starejših publikacijah najdemo različna mnenja. Nekje poročajo o nepopisni škodi, v članku *Ljubljana pred in po potresu* pa Gustav Ogrin piše, da neposredno od potresa ni bila podrt nobena hiša. »Ponajveč so bili zrušeni dimniki, ki so, podirajoč se potrli tudi mnogo strešne opeke in utrli ostrejšja, pogosto je odpadal omet, včasih napušči, zaradi posedanja in premikanja tal pa so se pojavile tudi marsikje razpoke v zidu in obokih. Poročila trdijo, da so bile hiše v onih delih mesta, kjer tvori podlago živa skala, manj poškodovane [med njimi tudi nekdanja grajska utrdba].« (Gustav OGRIN, *Ljubljana pred in po potresu*, *Kronika slovenskih mest*, II/1, 1935, p. 47)

Ivan Hribar pa v *Mojih spominih* piše: »Kar naenkrat začutim nov hud potres. Tako močan sicer ne kakor prvi sunek, vendar pa še dovolj, da strese dokaj že zrahljanega ometa s stropov. [...] Po polnoči – ne vem koliko je bila ura – stresla se je zemlja zopet jako hudo. Stal sem ravno sredi Kongresnega trga in nikdar ne bom pozabil občutka, ki sem ga takrat imel. Predno se je streslo, čulo se je neko bučanje, kot da bi prihajalo od silnega viharja iz daljave. Ko pa je zemlja vzvalovala, zdelo se mi je, da slišim rožljanje močnih verig, ko da bijejo ob sebe debele železne plošče in ko da se tare kamenje. Bilo je to nekaj veličastno-groznega. A kmalu je potresni sunek, ki je v 'Zvezdi' zbrano prebivalstvo spravil v še večji strah in obup, ponehal. Med tem sunkom ozrl sem se nehote proti gradu. Stal je trdno, ko prej.« (IVAN HRIBAR, *Moji spomini*, Ljubljana 1928, pp. 257–260)

²⁷ Branko KOROŠEC, *Ljubljana skozi stoletja: mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*, Ljubljana 1991, pp. 145–146.

²⁸ Leopold STANEK, Potres v Ljubljani l. 1895: ob štiridesetletnici, *Kronika slovenskih mest*, II/1, 1935, p. 37.

postali del združenih Jugoslovanov, Ljubljana pa središče slovenskega naroda in, poleg Zagreba in Beograda, tretje glavno mesto novonastale države.²⁹ S tem so se pojavile tudi nove dolžnosti in potrebe mesta. Po končani vojni je v Ljubljani zaživel kar nekaj kulturnih ustanov, med drugimi tudi Univerza, Narodna galerija in Etnografski muzej. Grad ni bil več le glavni element zunanje podobe mesta, pač pa simbol prestolnice slovenskega naroda.³⁰ O tem je veliko razmišljal tudi arhitekt Jože Plečnik, ki je naredil dva večja načrta za arhitekturno ureditev Ljubljanskega gradu in grajske planote. Večina načrtov je ostala le na papirju. Uresničenih je bilo majhen del – nekatere dohodne poti, del pri cerkvi sv. Florijana ter nekdanja meščanska utrdba Šance.

Ko so grad dokončno izpraznili in grajske prebivalce izselili, se je postopoma začela prenova in revitalizacija stavbe. 30. marca 1963 je bil imenovan odbor za ureditev Ljubljanskega gradu, člani katerega so bili predstavniki Zavoda Mestnega sveta, muzejev in drugih ustanov. Odbor je proučil problematiko grajskega objekta – problematiko obnovitve objektov, ureditve dostopov na grad in sanacijo grajskega pobočja. Zavod za ureditev stare Ljubljane je moral izseliti 219 grajskih stanovalcev, za katere so priskrbeli 78 stanovanjskih enot (7 trosobnih, 29 dvosobnih, 22 enosobnih stanovanj, 4 garsonjere in 16 sob). Selitev so izvedli do konca januarja 1964. Istega leta so se že začela izvajati nekatera gradbena dela.³¹

²⁹ STELE 1940, cit. n. 6, fol. 13 r.

³⁰ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 10 r.

³¹ Ibid., fol. 23 r.

3. HRIBARJEVA IN PLEČNIKOVA VIZIJA SLOVENSKE PRESTOLNICE

*Imeti moramo zato trdno voljo in moramo biti neizprosni za odklonitev kakršnekoli izpremembe. Tako bo Ljubljana enkrat lahko najlepše mesto – nočem reči v Evropi, pač pa v Jugoslaviji. Načrt prof. Plečnika je mišljen za Veliko Ljubljano.*³²

(Ivan Hribar, 1929)

Ljubljano je večkrat prizadel potres, a tisti velikonočni leta 1895 je močno zaznamoval njeno podobo. Majhno mesto se je tako čez noč znašlo pred velikimi nalogami, ena od njih je bila tudi regulacija mesta. Ko je leto kasneje župan mesta postal Ivan Hribar, se je stanje v mestu obrnilo na bolje. Mesto je dobilo vodovod, elektriko, tramvaj, veliko pozornosti pa je namenil tudi grajski stavbi.³³ Ne le da jo je od dežele odkupil in je postala mestna last, ampak je v mislih imel tudi celotno preureditev gradu v kulturne in muzejske namene. Načrtoval je tudi izgradnjo električne vzpenjače³⁴ ter preureditev grajskih prostorov za narodni muzej, ki bi obsegal več oddelkov: oddelek za etnografski muzej, vseslovenski muzej, galerijo zaslužnih slovenskih mož, oddelek za slovensko umetnost, oddelek za mestni muzej ter prostor za umetniški atelje. Grad bi pridobil tudi restavracijske prostore in gostilniško verando. Ker je bilo vedno več turistov, se je ponudila možnost za celotno korist in uporabnost gradu. Da bi v mesto privabili še več tujcev in s tem pripomogli k razvoju turizma, se je porodila misel, da Golovec, Rožnik in Grajski grič preuredijo za zimski šport.³⁵

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana hranijo številne zapise Ivana Hribarja, kjer lahko beremo o njegovih načrtih za Ljubljanski grad. Zavedal se je pomena turizma (t. i. tujskega prometa), ki je predstavljal pomembno vlogo za gospodarsko rast. Da bi turizem v Ljubljani uspešno cvetel, bi poleg modernega hotelskega, gostilniškega in kavarniškega življenja

³² SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/85, Zapisnik javnih sej 1929 II., fol. 1007–1010.

³³ OGRIN 1935, cit. n. 26, p. 40.

³⁴ »Naj še omenim, da sem v interesu tujskega prometa dal napraviti načrt za električno dvigalo na grad. Saj je z njega očarovalen pogled na bližnjo in daljnjo okolico. Venec naših, deloma z večnim snegom pokritih planin z njihovo raznoliko členovitostjo pa napravlja tako mogočen vtis, da človek kar strmi. Za grad sem imel pa drug namen. On bi naj nam bil postal, kar je Čehom Karlův Tyn, Poljakom Wawel, Nemcem Wartburg. Na zunaj naj bi bil ohranil svoje zgodovinsko lice; njega notranji prostori pa naj bi bili namenjeni deloma umetnosti, deloma praktičnim potrebam. Občinski svet je mojo nakano odobril. Zato sem se pripravljal da jo začnem izvrševati. Imel sem v tej zadevi v naučnem ministerstvu in v ministerstvu za javna dela na Dunaju že nekaj konferenc in vsa prilika je bila, da priskoči vlada mestu za preuredbo gradu in za napravo električnega dvigala s precejšnjim, na več let porazdeljenim prispevkom na pomoč. Ker sem se moral z županskega stola umakniti, ostala je stvar nerešena.« (HRIBAR 1928, cit. n. 26, pp. 297–298) Vzpenjača naj bi Grad povezovala z Mestnim domom na današnjem Krekovim trgom. (Peter KREČIČ, *Jože Plečnik*, Ljubljana 1992, p. 216)

³⁵ GÄRTNER 1908, cit. n. 3, p. 36.

močno pripomogle tudi lepe sprehajalne poti na Grad, ki bi turistom odpirale »čarokrasen razgled« na »mičen« okoliš. Takega razgleda naj ne bi, razen Salzburga, turistu ponujalo nobeno drugo mesto, električno dvigalo pa bi omogočilo še lažji in hitrejši dostop. Življenje na Gradu bi popestrili tudi gostinski prostori z velikimi dvoranami za ples in shode, gostilniški vrt na senčnatem dvorišču ter veranda, s katere bi gostje uživali v lepem razgledu na vso okolico.³⁶

Da so za Grad imeli velike načrte, je razvidno tudi iz brošure iz leta 1908 z naslovom *Ljubljanski grad*, kjer je avtor zapisal, da je potrebno, »da se prične akcija z združenimi močmi. Po inicijativi mestnega župana, ki neumorno deluje v prosep slovenske prestolnice, se je zbral odbor za prireditev veselice v korist fonda za adaptacijo Gradu. V ta namen je izdal predležečo brošuro, ki ima nekoliko zgodovine gradu, obenem pa razpravlja o njega preuredbi ter važnosti tujskega prometa.«³⁷ Iz brošure je razvidno, da denarja za prenovo ni bilo, a je bila mestna pobuda tako močna, da so se zavzeli za ohranitev in prenovo grajske stavbe. Hribarjevi načrti se žal niso uresničili in so bil potisnjeni na stran vse do konca prve svetovne vojne, ko je Ljubljana po združitvi Jugoslovanov spet zaživela. V tem času je Ljubljana postala tretje glavno mesto države, s čimer sta se spremenila tudi njen namen in pomembnost. Ena izmed Hribarjevih idej je bila tudi, da bi se grajski prostori preuredili v rezidenco za kralja in bi s tem še bolj poudaril pomen Gradu kot spomenika svobode slovenskega naroda in znanitelja njegove samostojnosti ter neodvisnosti. To je odobral tudi Jože Plečnik, vendar slovenski narod za kaj takega takrat še ni dozorel in je njune ideje odklanjal.³⁸

Čeprav je Ljubljana v obdobju Avstro-Ogrske dobila kar nekaj kulturnih ustanov, je mestu še veliko manjkalo, da bi postalo kulturno samostojno. Prav zaradi teh potreb in takega ozračja so po koncu prve svetovne vojne ponovno obudili idejo Ivana Hribarja o gradu kot

³⁶ Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi: *Cenjenima odsekoma finančnemu in olepševalnemu v roke načelniku prvega, gospodu c. kr. gimnaz. ravnatelju Andreju Senekoviču [dne 7. julija 1897]*, p. 68.

³⁷ GÄRTNER 1908, cit. n. 3, p. 6.

³⁸ »Za kraljevo rezidenčno bivališče v Sloveniji pa sem imel namero predložiti ljubljanski grad. Izpremenjene razmere so mi to misel takorekoč kar vsiljevale. Ako sem mu bil prej namenil vlogo, ki jo ima nemška Wartburg, češki Karlův Tyn in poljski Wawel, storil sem to zato, da bi v žalostnih prilikah, v katerih smo živeli Slovenci v Avstriji, imeli vsenaroden spomenik, ob pogledu na katerega bi si mogli vzproževati vero in upanje. Izpremenjene okoliščine mogle so mu dati vse drugačno, večje, sijajnejše značenje. On naj bi postal od daleč vidni spomenik svobode slovenskega naroda in znanitelj njegove suverenosti. V njem naj bi odsedal kralj, kadar se pripelje v svoje tretje rezidenčno mesto. Tu naj bi dajal avdijencije, tu naj bi se vršile reprezentacijske priredbe. Tako sem se bil uživel v ta svoj načrt, da sem ga bil razodel slavnemu in svetoven sloves uživajočemu rojaku, profesorju Plečniku. / Le-ta je bil – ko sva si med izprehodom po grajski planoti ogledala položaj – za ta načrt ves navdušen. Še bolj pa jaz, ko sem videl, kako je v genjalni njegovi glavi vstajala misel za mislijo, na kak način bi se iz dražestnega tega grička, ki nudi tako veličasten in obenem ljubek pogled najobsežnejše raznolikosti, dalo napraviti nekaj, kar bi postalo prava znamenitost in največja atrakcija cele Slovenije. / Toda svet je tak, kakršen je vedno bil. Snovalcem med njim ni poslano z rožicami. Zato se je tudi proti tej moji idealni nakani kmalu vzdignil odpor.« (HRIBAR 1928, cit. n. 26, pp. 506–507)

pomembnem reprezentativnem elementu srednjeveškega mesta. Tako se je rodila Plečnikova ideja o slovenski akropoli – simbolu prestolnice slovenskega naroda, vendar za take načrte še ni bilo ustreznih pogojev. Poleg Hribarja in Plečnika se je za obnovo Gradu zavzemal tudi Boris Kidrič. Zaradi takratnih okoliščin v mestu, kjer je primanjkovalo prostora za stanovanja, je bila grajska stavba vse do leta 1964 bivanjski prostor mnogo Ljubljančanom. Šele po izselitvi grajskih prebivalcev se je lahko začela celovita prenova.³⁹

V enem izmed zapisnikov gradbenega odseka, hranjenih v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, sem našla zanimive podatke o zaščitnem pasu Grajskega griča. Mestni gradbeni urad je določil meje zaščitnega pasu glede na to, naj le-ta ne preprečuje morebitnih preureditev grajskega poslopja in drugih gradenj, povezanih z ureditvijo Grajskega griča kot »šetališča«. Obenem pa so prepovedali nove gradnje in predelave obstoječih zgradb, ki bi utegnile oteževati izvajanje novega regulacijskega načrta Jožeta Plečnika, ki ga je uprava mestne občine sprejela na javni seji 11. decembra 1929. Plečnika naj bi Mestni gradbeni urad prosil za izdelavo podrobnega »regulačnega« in zazidalnega načrta tega območja.⁴⁰

Plečnikov regulacijski načrt za Veliko Ljubljano iz leta 1929 je z odobravanjem sprejel tudi Ivan Hribar. Do tega leta je bila Ljubljana po njegovem mnenju brez pravega načrta, saj so po velikonočnem potresu leta 1895 zaradi primanjkovala bivanjskih prostorov gradili v naglici in brez pravega načrta za prihodnost. Plečnikov načrt je bil po njegovem mnenju dobro premišljen, saj je arhitekt upošteval vse higienske in estetske momente, ki jih mesto potrebuje.⁴¹

Plečnik je o ideji slovenske akropole razmišljal vse življenje. Med študijskim potovanjem po Italiji, med ogledovanjem Firenc in Rima si je v živo zamišljal, kako ustvariti lepšo podobo domače prestolnice.⁴² To dokazuje tudi dokument iz Firenc z dne 26. julija 1898, kjer je zapisano: »Prav posebno ljubko učinkuje trg pred cerkvijo S. Spirito: malomeščanske hiše, katere nadkriljuje v sredi palazzo z obligatno odprtim zgornjim nadstropjem in loggio in dobra preprosta ureditev z vodnjačkom. Pri tem mi je prišel na misel načrt za Ljubljano s trgom pred cerkvijo, z novo stolnico in dohodom na grad itd.«⁴³ Dodal je še skico, ki v tlorisu predstavlja stolnico, njej nasproti pa v grajski breg pomaknjen tristrano zazidan pravokoten

³⁹ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 10 r.

⁴⁰ Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi: *Zapisnik seje gradbenega odbora, ki se je vršila dne 20. februarja 1933 v mestnem gradbenem uradu ob 4. uri popoldne*, p. 70.

⁴¹ Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi: *Zapisnik osme redne javne seje ljubljanske občinske uprave, ki se je vršila v sredo, dne 11. decembra 1929, v magistratni dvorani (O novem regulačnem načrtu prof. Plečnika za mesto Ljubljana)*, 69.

⁴² Damjan PRELOVŠEK, *Plečnikova vizija slovenske prestolnice, Da ne pride v pogin in pozabljenje*, Ljubljana 2007, p. 19.

⁴³ France STELE, *Arhitekt Jože Plečnik v Italiji*, Ljubljana 1967, pp. 57–58.

trg z vodnjakom na sredini. Ta motiv ponovno najdemo v njegovih načrtih za dohod na Grad s strani stolnice, ki jih je ustvaril v času okupirane Ljubljane. Tudi v pismu svojemu bratu Andreju z dne 27. januarja 1899 piše: »Potem želim del Ljubljane v karti, in sicer od Mesarskega mosta do Čevljarskega, od Ljubljanice do gradu in sicer s stavbo vred, morebiti cel hrib. Potrebujem dober večji plan situacije mesta, sploh omenjenega /dela/ in pa kote višin, kar je menda dobro v generalštabni karti.« Kot je razvidno iz Steletovega prispevka v knjigi *Ljubljanski grad (ureditvene naloge na Ljubljanskem gradu)*, mu je Plečnik 6. avgusta 1943 poslal pismo in mapo z načrti z naslovom *Sanje o Ljubljani*. Med drugim je Plečnik zapisal: »K regulaciji Ljubljane nimam kaj reči. So to sanje od včeraj na jutri.«⁴⁴

Plečnik se je navduševal nad tradicijo slovenske umetnosti, na katero je imela velik vpliv bližnja Italija s svojim mediteranskim značajem. Po velikonočnem potresu leta 1895 je arhitekt žalostno opazoval, ko je zaradi uničenja in pomanjkanja domačih strokovnjakov v Ljubljano prišlo veliko tujih obrtnikov. Tujci niso veliko vedeli o slovenski tradiciji in tako se je Ljubljana spremenila v »kaos, mešanico najrazličnejših, nagrabljenih stavb«.⁴⁵

Prizadeti Ljubljani je po potresu veliko pomagal Maks Fabijani. Plečnik se je strinjal, da je Fabijani usposobljen za tako delo, a je kljub temu obžaloval, da k sodelovanju niso poklicali njega, saj naj bi kot domačin in mlad perspektiven arhitekt najbolje prispeval k obnovi prizadetega mesta. Zaradi naglice in nepremišljenosti je Ljubljana s svojimi mediteranskimi elementi izgubljala svojo nekdanjo podobo in postala žrtev gradbene evforije.⁴⁶

Z mislijo o »mestni kroni« se je Plečnik ukvarjal že na Dunaju. Na tej točki sta se popolnoma ujela s Fabianijem, ki je celotno zasnovo mesta uravnal v loku okrog Griča – lega gradu daje poudarek v osi tega loka – okrog celotne Ljubljane pa je napeljal krožno cesto. Fabianijev predpis iz regulacijskega načrta iz leta 1896 in ponovno izdanega v letu 1899 je določal največ štiri nadstropja stavb, česar se je Plečnik dosledno držal. Tega pravila Plečnik ni nikjer prekršil, vendar pa si je v skladu s svojo vizijo monumentalizirane Ljubljane vzel pravico povečati tudi sam Grad, do katerega bi vodili veličastni in slovesni dohodi.⁴⁷

Plečnik se je v načrtu za slovensko prestolnico zgledoval po svojem učitelju Ottu Wagnerju. Oba sta mestni organizem štela za celotno umetnino. Novo podobo Ljubljane je Plečnik gradil na osnovi njene kulturne dediščine s prvinih starejših mestnih vizij, med

⁴⁴ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 12.

⁴⁵ Dušan GRABRIJAN, *Plečnik in njegova šola*, Ljubljana 1968, p. 115.

⁴⁶ PRELOVŠEK 2007, cit. n. 42, p. 19.

⁴⁷ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 216.

katerimi so najbolj izrazite antična, srednjeveška in baročna. Srednjeveški grad pa se je zaradi svoje lege kar sam od sebe ponujal, da prevzame vlogo estetske dominante, »mestne krone«.⁴⁸

Po uspešnem delovanju v Avstriji in na Češkem, kjer je pridobil veliko izkušenj, se je Plečnik vrnil v domače mesto. V dvajsetih letih je bil neprestano razpet med Prago in Ljubljano; kot grajski arhitekt je bil zadolžen za preureditev praškega gradu v čehoslovaško državno rezidenco, doma pa se je posvečal predvsem šoli in svojim učencem. Problem praškega gradu je tesno povezal z urbanističnimi problemi celotne Prage in tako je v Ljubljano prenesel nekaj že izoblikovanih pogledov na različna vprašanja in probleme. Več let je opazoval Ljubljano in spoznal, da »ima Ljubljana izrazit značaj prijetnega, idiličnega okolja, katerega bistvo je značilna celota mesta, sestavljena iz nešteti mikavnih posameznosti: spoznal je tudi, da pogreša stari del našega mesta smotrne nege, da je lepoto zanemarjen in da pristne in življenja zmožne urbanistične lepote poteze prerašča plevel brezbriznosti. Dalje je spoznal, da stoji ob starem mestu, a brez pravega soglasja z njim, že daleč v okoliške planjave razpredeno novo selišče s popolnoma drugačnim značajem in zato mora biti naloga sodobnega urbanista v Ljubljani predvsem, da obe sestavini lepoto združi in pri tej spojitvi skuša uveljaviti tisti posebni čar, ki ga diha ljubljansko ozračje.«⁴⁹

Po prvi svetovni vojni je na političnem zemljevidu Evrope prišlo do radikalnih sprememb. Plečnik je hitro spoznal novo vlogo slovenske prestolnice, ki se je čez noč iz avstrijsko-madžarskega mesta spremenila v prestolnico slovenskega naroda. Slovenski politiki še niso bili pripravljene na Plečnikove vizije, a je arhitekt dobil podporo inženirja Matka Prelovška⁵⁰ in umetnostnega zgodovinarja Franceta Steleta.⁵¹ Ob sobotah so se vsi trije srečevali v gostilni »Pri kolovratu«, kjer so razpravljali o vprašanjih, ki so bila na dnevnem redu sej Mestnega gradbenega urada.⁵²

Plečnikov prvi regulacijski načrt za Ljubljano je bil narejen med letoma 1928 in 1929. Objavljen je bil leta 1929 v reviji *Dom in svet*. Drugi načrt za regulacijo Ljubljane je bil narejen leta 1943, narisala pa ga je Plečnikova učenka Gizela Šuklje na lastno pobudo brez učiteljeve vednosti. Slednji je bil praktično mešanica resničnosti in fantazije, kar je značilno za Plečnikovo ustvarjanje v medvojnem času.⁵³

⁴⁸ Ibid., p. 198.

⁴⁹ STELE 1940, cit. n. 6, p. 20.

⁵⁰ Matko Prelovšek je bil direktor Mestnega gradbenega urada med letoma 1914 in 1937. Z njegovo upokojitvijo se je končala Plečnikova svoboda pri uresničevanju njegovih načrtov in vizij za Ljubljano ter se tako končala tudi eno izmed najaktivnejših gradbenih obdobj v zgodovini Ljubljane. (Damjan PRELOVŠEK, *Jože Plečnik 1872–1957, Architectura perennis*, London 1997, p. 273)

⁵¹ Ibid., p. 267.

⁵² PRELOVŠEK 2007, cit. n. 42, p. 20.

⁵³ PRELOVŠEK 1997, cit. n. 50, p. 267.

V njegovi urbanistični viziji mesta Ljubljane naj bi grajski kompleks imel vlogo »mestne krone«, zato mu je želel dati monumentalno obliko in nov namen. Kakšen pomen je grad imel za Plečnika, se vidi že pri zamisli iz drugega urbanističnega načrta, kjer se na Marijinem trgu (današnjem Prešernovem trgu) srečajo tri mestne dominantne: kopna os z diagonalo z Južnega trga (današnjega Kongresnega trga), os Ljubljanice in Tivolska os, ki jo je Plečnik potegnil do mestne hiše, vendar je že kmalu spoznal, da jo je treba še bolj aktivno povezati z gradom, kar bi pomenilo logični iztek v višinsko dominantno.⁵⁴ Ureditev Marijinega trga predstavlja nekakšno križišče poti, svečan vhod v arhitekturni ansambel med Grajskim gričem in reko Ljubljanico.⁵⁵

Prva vzdolžna os je tekla od Trnovske cerkve prek Emonske ceste, Rimskega zidu, Narodne in univerzitetne knjižnice po Vegovi ulici vse do Kongresnega trga. Druga os, ta je bila vodna, je predstavljala oblikovanje Ljubljanice, njenih nabrežij in mostov. Na ti dve osi je Plečnik postavil še tri pravokotnice: prva je potekala ob Gradaščici, drugo je predstavljala Zoisova cesta s Šentjakobskim trgom, cerkvijo sv. Florijana in Potjo na Grad, in še zadnja, glavna, tivolska os. Prek Cankarjeve ulice, Čopove ulice in Tromostovja je Tivoli neposredno povezal z gradom, ki v tako preiščeni mreži ohranja vlogo optične dominantne.⁵⁶

Z vprašanjem o usodi Ljubljanskega gradu se je ukvarjal tudi konservator France Stele, ki se je strinjal s Plečnikom, da je treba zgraditi slovensko akropolo. Glede na to, da je bil grad še edina arhitektura s srednjeveško formo, je zelo presenetljivo, da se je Stele strinjal z radikalnimi spremembami pri prenovi ter tako prekršil konservatorska načela. Svojo odločitev je utemeljil, da »grad kot spomeniški objekt nima tako rekoč nobene vrednosti, da pa je nezamenljiv v celotni mestni sliki.«⁵⁷

Plečnik se je celovito lotil problematike in rešitve Grajskega griča z gradom. Zanj ta ni bil le ena od komponent mesta, pač pa vozlišče urbanistične ureditve, saj je glavno os skozi mesto povlekel od vzhoda proti zahodu – od Rožnika in Šišenskega hriba vse do Griča. Ideje o Gradu kot nacionalnem svetišču so rezultat šolanja na Dunaju, prav tako pa je na te načrte vplivalo njegovo delo na praškem gradu.⁵⁸

⁵⁴ KREČIČ 1992, cit. n. 34, pp. 215–216.

⁵⁵ Veselin MIŠKOVIČ, Razstavi na pot, *Da ne pride v pogin in pozabljenje*, Ljubljana 2007, p. 7.

⁵⁶ Peter KREČIČ, *Jože Plečnik: branje oblik*, Ljubljana 1997, pp. 106–118.

⁵⁷ KREČIČ 1992, cit. n. 34, pp. 216–217.

⁵⁸ Damjan PRELOVŠEK, Plečnik in Ljubljanski grad, objavljeno v: *Konservatorske smernice za ureditev grajskega pobočja*, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1988, p. 21.

Leta 1935 se je območje mesta močno razširilo.⁵⁹ Povečalo se je za kar petkratnih takratnih površin (s 13.157.000 m² je naraslo na 65.377.445 m²).⁶⁰ Mestu so priključili okoliška območja, kar je povzročilo številne spremembe, saj so ta imela različen značaj, sama mestna organizacija pa *a priori* teži k doslednosti in celovitosti. Združitev tako različnih okrajev je pomenila spremembe v komunalnem življenju mesta, prav tako pa duhovnem in življenjskem ozračju. Tako je bila leta 1935 ustanovljena Velika Ljubljana, nova občinska uprava pa je z geslom »blagor občine je zame najvišji zakon« kljub neredkim negodovanjem mestnih prebivalcev spremenila podobo mesta. Poleg tega je nova uprava, ne le iz kulturnega, pač pa tudi iz prometnega in zgodovinskega stališča, stremela k načrtu o preureditvi grajske stavbe. Zelo pomembno in predvsem uspešno je bilo sodelovanje z Jožetom Plečnikom, ki je ves ta čas delal za občino številne načrte. Ko bi bila delavska stanovanja zgrajena in bi bilo mogoče stanovalce gradu izseliti, bi se začela tudi izvedba načrtov za slovensko akropolo. Poleg arhitekturne preureditve bi bile izvršene tudi notranje namestitve muzejev in ostalih slavnostnih prostorov. Kulturna dolžnost je novi upravi narekovala omogočiti sredstva za uresničenje Plečnikovih načrtov za olupšavo mesta. Zato je želela izkoristiti vrline prvega slovenskega arhitekta, sodelovanje z njim pa si je štela v posebno čast. Načrtovali so galerijo slik Ljubljane, Ljubljančanov in ljubljanskega življenja v preteklosti in sedanjosti, urbanistični muzej, sistematični muzej meščanskih starin, narodno obrambni muzej, turistično propagandni muzej in podobno. Namere nove uprave in arhitekta Plečnika so imele skupni imenovalc, zato nova uprava nikakor ni izpustila izpred oči ideje o slovenski akropoli.⁶¹

V času Velike Ljubljane so prevladovala različna mnenja. Po eni strani sta razširitev in nadgradnja mesta prinesli mestu veliko dobrega. Mesto je raslo, dobivalo nove objekte, stare so prenavljali. Tako so tudi revni, predvsem pa brezposelni prišli do dela in zaslужka. Brezposelni so storili veliko koristnega dela, med katero se šteje tudi ureditev razvalin utrdb (Šanc) in novih sprehajališč na Grajskem griču. Čeprav je nova občinska uprava storila mnogo dobrega, se marsikdo ni strinjal z njeno dejavnostjo. Predvsem zaradi finančnega stanja tistega časa.⁶²

⁵⁹ Mestni občini Ljubljana so priključili občino Moste, Šiško, Vič in južni del občine Ježice ter jugozahodni del Polja. (Rojstvo velike Ljubljane, *Kronika slovenskih mest*, II/3, 1935, p. 244)

⁶⁰ Samo za primerjavo: Ljubljana je leta 1857 imela približno 21.000 prebivalcev, leta 1890 30.000, 1910 47.000, 1921 53.000, 1931 60.000, vendar so se v tem času sosednje občine že povezovale z mestom. Če prištejemo ozemlje, ki je bilo leta 1935 priključeno Ljubljani, bi število prebivalcev leta 1931 štelo okoli 80.000, leta 1939 pa že okoli 100.000. (*Ljubljana 1965*, cit. n. 4, pp. 120 in 150)

⁶¹ Mestna občina Ljubljana, *Pet let dela za Ljubljano*, Ljubljana 1940, pp. 10, 23, 124, 164.

⁶² *Ibid.*, pp. 21 in 144.

Glede na to, da je Ljubljana postala tretje glavno mesto, se je slovenski narod vedno bolj zavedal svoje identitete. Na Grajski grič, ki še danes predstavlja najvišjo točko v mestu, je Plečnik sprva postavil muzej in nato zgradbo slovenske skupščine, v središče mesta pa je umestil zgradbe, namenjene za nacionalne institucije, med drugimi univerzo, teater, akademijo znanosti in umetnosti itd. Potrebe in podobo mesta je dopolnil s tržnico, pokopališčem, cerkvami, mostovi in drugimi javnimi stavbami in objekti. S temi ustanovami in objekti je arhitekt mesto povezal v zaokroženo podobo slovenskih Aten.⁶³

⁶³ MIŠKOVIČ 2007, cit. n. 55, pp. 6–7.

4. JOŽE PLEČNIK KOT PEDAGOG

*Javna slava, delo v javnosti, vse to ni nič! Samo pri delu, ko človek občuti za trenutek krila večnosti, dobi človek nekaj, česar mu ne more vzeti nihče več – zato pa je tudi umetnost tako grozno krasna stvar!*⁶⁴

(Jože Plečnik)

Plečnikovo vlogo kot pedagoga izpostavljam zato, ker je bilo sodelovanje med arhitektom in njegovimi učenci tako tesno, da je nemalokrat prišlo do situacije, ko ni bilo mogoče razločiti, ali je načrt delo Plečnika ali pa katerega od njegovih učencev. Predvsem pa zato, ker so pri obeh večjih načrtih za Ljubljanski grad sodelovali njegovi učenci.

Kakšen odnos je imel Plečnik do svojih varovancev, lahko beremo v knjigi enega njegovih prvih učencev Janka Omahna z naslovom *Izpoved*. Kot že sam naslov pove, gre za izredno subjektivno delo. Razvidno je, da so učenci svojega učitelja zelo spoštovali, vendar je pogosto prišlo tudi do nestrinjanj, celo zamer in sporov. Da je bil Plečnik kot arhitekt vsestranski, ni dvoma. V njegovih načrtih in delu študentje in javnost niso videli le občutka za arhitekturo, pač pa tudi rokodelstvo in umetno obrt. Vendar pa so njegovi učenci, kar posebej velja za njegovo prvo generacijo, kmalu začutili vrzel, ki je nastajala med njimi. Tudi Grabrijanovi spomini, ki so združeni v knjigi *Plečnik in njegova šola*, zelo nazorno, pa tudi subjektivno, izražajo vzdušje med učiteljem in njegovimi učenci.

Plečnikovi učenci so v njegovem delu videli genialnost, spoštovali so svojega učitelja kot arhitekta, njegov pedagoški odnos pa je zaznamoval marsikaterega od njih. Dejstvo je, da je Plečnik neprestano bdel nad njihovim delom, jih usmerjal, dajal komentarje in popravke. Plečnik je v svoji šoli razvil nekakšno »kulturo risbe«, kjer na koncu velikokrat ni bilo mogoče ločiti profesorjeve risbe od študentove. Plečnikova šola je sprva obsegala od 15 do 20 učencev. Majhnost šole je omogočal tesen kontakt profesorja in učencev, med katerimi je Plečnik razvil posebno pedagoško metodo. Vsak dan je »obšel vse študente, prekontroliral vsako črto, čas pri tem ni igral nobene vloge«.⁶⁵ Bil je strog in zahteven. Poseben odnos je imel tudi do denarja in plačila. V materialnih stvareh je bil pravi asket, za svoja dela ni zahteval visokih plačil, ali pa jih sploh ni zahteval. Med prebiranjem Omahnovih in Grabrijanovih spominov se bralcu porodi občutek, da je enako asketskost in požrtvovalnost zahteval tudi od svojih učencev. O tem sem povprašala tudi Damjana Prelovška, ki mi je v

⁶⁴ GRABRIJAN 1986, cit. n. 45, p. 49.

⁶⁵ Ibid., p. 185.

odgovor pritrdil, da je Plečnik za mesto Ljubljana res delal zastonj, a svojim učencem je vendarle plačeval. Ni maral, da bi jim plačevali preveč, pa tudi ne premalo, vsaj toliko, da bi študent »imel za dva para čevljev«.

Da je imel Plečnik svojevrsten karakter in odnos do učencev kaže tudi to, da na zagovor svojih prvih diplomantov leta 1924, ko so diplomirali prvi trije študenti, France Tomažič, Dušan Grabrijan in Janko Omahen, ni prišel.⁶⁶ Damjanu Prelovšku se to ne zdi čudno, saj Plečnik ni maral velikih dogodkov ali proslav, tudi na odprtja svojih spomenikov ni hodil.

Zanimivo pa je, da se s podobnimi težavami niso srečevali Plečnikovi praški študentje. Plečnikova šola v Pragi ni bila osrednja, niti edina. To pomeni, da so na Češkem že v izhodišču imeli več polov, kar je vnaprej izključevalo skrajne zaostitve in podobne nesporazume.⁶⁷

⁶⁶ V pismu iz Prage dne 13. avgusta 1924 je Tomažiču napisal: »Dragi moj! Predvčeraj sem prejel Vaše pismo, na prvi vtis nekoliko jezljivo pismo. Kmalu po prejemu Vašega pisma sem poslal svoje dekanatu. Mogoče Vam g. dekan pove, kako Vas in g. Grabrijana cenim / Prosim Vas in dragega mi Ga., da sprejmeta moje najlepše in najprisrčnejše čestitke. Bog vama blagoslovi bogato pot, ki sta si jo v življenju presekala. Krepro zdravje Vama želim! Modrosti Vama želim! Vse pride z nebes, kar je namenjeno zopet v nebesa! Življenja sreča raste iz truda in samozataje. Spričevala imajo uradno ceno. Duh je, ki oživlja, papir je za nič.« (GRABRIJAN, cit. n. 45, p. 60)

⁶⁷ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 134.

5. NEURESNIČENI NAČRTINA GRAJSKEM GRIČU

Zemljepisni položaj je usoda narodov, zapečateno pismo, v katerem je zapisana vsa skrivnost njihovega poslanstva, njih žitja in bitja. Ljubljana je pečat na pismu naše usode. Dragocen pečat je to, saj modro zakriva radovednim očem tisto, kar bi nam očito in čitko jemalo vero vase in v bodočnost. Kdor ta pečat ruši, nas ruši, kdor ga varuje, nam vero v bodočnost potrjuje.

Kakor je ljubljanski prostor pomanjšana podoba življenjskega prostora slovenskega naroda, kakor sta oba skladna med seboj po razpetosti v vetrnici strani sveta, kakor je Ljubljana pečat na pismu narodove usode, prav tako je ta naša Ljubljana zrcalo preživetih usod našega naroda, dragocena posoda njegovega izročila. Tiha, molčeča stroga priča našega življenja je Ljubljana. Niti trenila ni, ko smo prišli, jo vzljubili in jo z ljubkim imenom poimenovali; tiha, negibna, zamaknjena v skrivnost svoje lepote spremlja naše žitje in bitje; in če bi jutri odšli, bo strmela za nami lepa, mikavna, večna - pa še vedno naša.

To je slovenska Ljubljana: Idilično mesto, ki ne ljubi hrupnega prometa in tempa, ki rado sanjari in se opaja pri pogledu na snežne gore v daljavi; belo mesto, katero z Barja nastopajoča megla nagiblje k rahlo sanjavi otožnosti. Mesto je, ki ljubi mirno delo in svoj počitek išče v bujnem zelenju bližnje okolice, prodirajočem prav do njenega osrčja. Ta Ljubljana ljubi knjigo, pesem in vino. Ta Ljubljana ljubi svojo podobo in sedanjost gradi v spoštovanju do svoje preteklosti.⁶⁸

(France Stele, 1940)

5.1. Načrt iz let 1931–32 (Slovenska akropola)

Grad je leta 1905 iz deželnih rok prešel v mestno last, le-ta pa naj bi bil po županovem mnenju, po vzoru Salzburškega gradu⁶⁹ in dunajske rotovške kleti, namenjen kulturnim dejavnostim, restavraciji ter slavnostnim dvoranam. Idejo, da bi se grajski prostori uporabljali za kulturo, je nadaljeval Plečnik s svojo zamisljivo slovenske akropole. Ta vključuje muzej narodne zgodovine, kar pomembno nakazuje na nacionalno ideologijo, hkrati pa bi bil grad pomemben poudarek v mestni veduti – tako kot ga Akropola daje Atenam.⁷⁰ Zaradi pomanjkanja denarnih sredstev do uresničitve načrta ni prišlo, poleg tega pa je v mestu

⁶⁸ STELE 1940, cit. n. 6, pp. 39–40.

⁶⁹ Predstava o Ljubljani kot južnem Salzburgu se je porajala predvsem zaradi položaja dvostolpne stolnice in njenega razmerja do Gradu. (Ibid., p. 34)

⁷⁰ »Tu je polet, domišljija, navdihnjenje, osvobojenje, tu je še tista katharza – očiščenje, prerojenje, ki ga je antični svet pričakoval od svoje dramske umetnosti. Akropola ni samo simbol vedrega duha; prav Akropola pomeni tudi napredek. [...] Akropola je predvsem simbol in viden dokaz napredujočega duha.« (France STELE, *Napori in esej o arhitekturi*, Ljubljana 1955, p. 96)

primanjkovalo stanovanjskih prostorov, tako da grajskih prebivalcev niso selili, pač pa so tam prebivali vse do leta 1964.

Plečnik je bil od nekdaj prevzet od slikovite lokacije Ljubljanskega gradu, ki kraljuje nad mestom. Iz različnih delov mesta je odprl poglede nanj ali pa ga je uporabil kot naravno ozadje, s čimer je še bolj poudaril javne prostore, od koder so se pešcu odpirali pogledi na Grič in grad na njem. Ko je med leti 1930–32 arhitekt Vladimir Šubic postavil Nebotičnik v Ljubljani, se je Plečnik pritoževal, češ da je Grič izgubil svoj pomen v mestni veduti. Tako je začel razmišljati o prenovi grajskega kompleksa ter našel še eno temo za diplomsko nalogo enemu iz svojih učencev.⁷¹ Načrte za preureditev Gradu v slovensko akropolo je za Plečnika risal njegov učenec Milan Sever.⁷² V pismu Matku Prelovšku je 11. julija 1930 zapisal: »Visokospoštovani! En brillanten absolvent moj, prišel je ravnokar od vojakov. Rad bi imel zanj delo. Ali bi bila kolikokrtolko aktualna restauracija poslopja ljubljanskega gradu? Ali bi imeli zato kredit, za risarska dela namreč. Plane ste mi že pred leti poslali. Ne zamerite mi – ne imejte te vrstice za nadlegovanje. Z mirnim srcem in ležerno eno besedo, odklonite lahko to 'offerto'. Iščem za fanta delo.«⁷³

Akropola je že našim evropskim prednikom pomenila estetsko, obrambno in versko središče. Srednji vek je prevzel idejo akropole, ki pa jo je spremenil v gradove na vzpetinah, pod katerimi se je razprostiralo mesto. Tudi ljubljanski grad je prevzel vlogo atenske Akropole. Le-ta je preživela vrsto vojaških razdejanj, danes pa antičnemu mestu daje zgodovinski pečat, hkrati pa predstavlja središče sodobne kulture oziroma »mestno krono« (*Stadtkrone*). Vzorce za Plečnikove ideje in načrte o ljubljanski akropoli lahko iščemo v šoli Otta Wagnerja, ki je bil Plečnikov učitelj na Dunaju.⁷⁴ Po Steletovih besedah naj bi se Plečnik »lotil naloge, da dokaže, kaj se da napraviti iz gradu kot muzeja, obenem pa ga tudi arhitektonsko dopolniti z 'mestno krono', ki postaja estetsko tem bolj nujna, čim bolj napreduje notranja izpopolnitev mesta kot estetskega organizma.«⁷⁵

O ignoriranju in nezanimanju za Ljubljanski grad je Stele večkrat opozarjal: »[...] najvidnejša točka našega mesta, naravno središče njegovih zgodovinskih spominov, grad, neizrabljen za turistične in kulturne namene. On sicer vestno straži Ljubljano in izpopolnjuje njeno lepoto, Ljubljana pa kakor da se ne briga zanj.«⁷⁶ Stele in Plečnik sta se soglasno

⁷¹ PRELOVŠEK 1997, cit. n. 50, p. 294.

⁷² France STELE, Problem Ljubljanskega gradu, *Kronika slovenskih mest*, I/1, 1934, p. 107.

⁷³ *Arhitekt Jože Plečnik: 187–1957: razstava v Ljubljani 1986* (Pariz, Nacionalni center za umetnost in kulturo Georges Pompidou, ed. Lojze Gostiša), Ljubljana 1986, p. 105.

⁷⁴ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 11 r.

⁷⁵ France STELE, *Ljubljanski grad: slovenska akropola*, Ljubljana 1932, pp. 4–5.

⁷⁶ STELE 1934, cit. n. 72, p. 107.

strinjala, da Ljubljana nujno potrebuje nove prostore, ki bi bili namenjeni muzejskim dejavnostim. Tako se je Plečnik lotil načrtov, kako iz gradu napraviti muzej, hkrati pa bi le-ta dopolnjeval sam mestni organizem. Stele je menil, da je Plečniku uspelo ustvariti zelo dober načrt ter ga poimenoval »Sen o slovenski Akropoli«. ⁷⁷

Plečnik je svoj načrt poimenoval Slovenska akropola (slike 5–17), saj tako kot grška stoji visoko nad mestom, s čimer je pridobila tudi dominanten položaj v mestu. Kakšno je bilo Plečnikovo mnenje in razmišljanje o mestni akropoli, lahko beremo v Steletovem prispevku v knjigi *Ljubljanski grad: slovenska akropola*: »Ljubljana ima naravno akropolo v svojem gradu, ki ga je v tem smislu oblikoval srednji vek. Smisel tega gradu, ki ga je imel prvotno kot znak deželoknežje moči, je že davno mrtev in po tovrstni funkciji je grad že zdavnaj pravzaprav mrlič nad živim mravljiščem sodobnega mesta. Sodobna Ljubljana pa ni samo mravljišče prebivalstva z določenimi upravnimi, trgovskimi in družbenimi opravki, ampak tudi znamenje samozavesti, napredka in kulture vsega naroda z vsemi njegovimi lastnostmi in udejstvovanjem. S tem se pa tudi pomen gradu kot urbanistične akropole dviga v simbol, ki naj ne bi bil samo golo znamenje, marveč tudi viden in dejanski ud narodnega telesa. Vprašanje, kako izgraditi ljubljansko akropolo, je za slovensko kulturo in za Ljubljano kot njeno ognjišče prav tako pomembno kakor vsak drug vidni znak, po katerem se javlja dostojanstvo naroda. Problem gradu je za bodočo Ljubljano tako važen, da ga bo morala slej ko prej rešiti, če se noče odreči svoji vodilni vlogi. S tem pa je najožje zvezano vprašanje o pomenu in namenu gradu v narodnem organizmu. Ta namen se mora uravnavati po potrebah. Eno najbolj perečih vprašanj sodobne Ljubljane in predstavništva slovenske kulture sploh je muzejski problem v najširšem pomenu in obsegu. Če bi se posrečilo adaptirati grad, bi bilo ljubljanske muzejske revščine temeljito in za dolgo konec.« ⁷⁸

V tem načrtu je Plečnik nameraval ohraniti tlorisni načrt grajskega kompleksa, prav tako pa vse dotedanje stavbne objekte, tudi jetniški (kaznilniški) trakt. Z zunanji fasadami in povišanjem za eno nadstropje je poskušal doseči enotnost celotnega kompleksa. Čeprav je objekt hotel nadgraditi za eno nadstropje, bi celota vendarle delovala horizontalno in zleknjeno, višinsko komponento pa naj bi poudarjal monumentalnejši razgledni stolp. Če se je za ureditev zunanjih fasad odločil za poenotenje (slike 5–8), pa naj bi dvoriščne fasade (slika 9) delovale prav nasprotno – vsak stavbni objekt bi bil zaznamovan s svojo – tako urejeno

⁷⁷ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 217.

⁷⁸ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 11 r.

dvorišče pa bi pridobilo predvsem estetsko funkcijo, deloma pa bi se uporabljalo tudi kot lapidarij (slika 6).⁷⁹

Načrt Slovenske akropole je vseboval tri tlorise z razdelitvijo prostorov, zunanjo sliko fasade z zahodne strani (s strani Kongresnega trga, od koder je bil grad tudi največkrat upodobljen), fasade z južne strani ter podobi fasad na severu in vzhodu. Grad naj bi sestavljalo šest sklopov zgradb, ki bi bile razporejene okrog nepravilno oblikovanega peterokotnega dvorišča. Na osnovi načrta prva stavba vključuje sedanji vhod ter pravokotni (kaznilniški) trakt z bivšimi ječami. Sledita ji Stanovska dvorana na severni strani ter tretja (na severozahodni strani) stavba s slikovitimi pomoli oziroma okni – Palacij.⁸⁰ Četrta stavba na zahodni strani je namenjena kapeli svetega Jurija, razglednemu stolpu ter južno od kapele ležeči večji stavbi. Peti del predstavlja (levo) južno stran Gradu, ki ima na notranji strani arkadni kompleks, kateri na jugovzhodni strani sledi šesti sklop, ki pa se pravokotno stika s samim vhodom. Z odstranitvijo prezidav za stanovanja bi vsak prostor dobil bolj monumentalno obliko ter pravilno prostornino, ki pa bi jih preuredili v razstavne dvorane. Plečnik je želel pridobiti še več površine za muzejske namene, zato je dodal drugo nadstropje, s katerim bi Grad dobil še tri večje dvoranske prostore. Vse skupaj naj bi kompleks imel 21 razstavnih dvoran in več manjših prostorov, na jugu (med skupino 5 in 6) pa še na dvorišče odprto lopo, ki bi segala v vsa nadstropja. Dvorane bi bile dolge od 15 do 33 metrov in široke od 5 do 10 metrov ter razmeroma visoke in pridobile bi tudi obojestransko osvetljenost. Tako naj bi bilo kar 5000 kvadratnih metrov namenjenih razstavnim prostorom. Zaradi lažje dostopnosti je Plečnik uredil pet stopnišč. Glavno je v bližini polkrožnega vhoda, drugo ob t. i. viteški dvorani (med skupino 2 in 3, a ne bi bilo neposredno dostopno z dvorišča), tretje naj bi teklo po prizidku tretjega sklopa na dvoriščni strani. Ti dve (tretje in četrto) je Plečnik dodal bolj ali manj zaradi arhitektonskih obogatitev dvoriščne fasade, peto pa na vzhodu velikih odprtih lop (med skupino 5 in 6). Da bi bili sklopi stavb popolnoma samostojni in neodvisni deli, je poleg samostojno dostopnih delov (stopnišč) dodal še stranišča.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Problem se pojavi pri poimenovanju posameznih stavb. Stavbo, ki jo Stele poimenuje »palacij« oziroma »viteško dvorano«, se danes imenuje »Stanovska dvorana«, stavba s pomoli pa danes predstavlja »Palacij«. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je pod geslom »palacij« zapisano, da je to stanovanjski del srednjeveškega gradu. Lidija Voler pa piše, da »izvor besede palacij (latinsko palatium – dvorec) potrjuje, da so bili to reprezentančni in ne bivalni prostori deželnega glavarja«. Več o tem: VOLER 2009, cit. n. 7, p. 31. O združitvi obeh možnosti pa piše Ivan Stopar, ki v svoji knjigi *Za grajskimi zidovi* navaja razlago besede palacij (tudi palas): »osrednja stanovanjska, praviloma nepodkletena stavba v grajskem kompleksu, na večjih gradovih z viteško dvorano v nadstropju« (Ivan STOPAR, *Za grajskimi zidovi*, Ljubljana 2007, p. 134). V diplomski nalogi je pod imenovanjem »palacij« mišljena današnja stavba »Palacija«.

Plečnik je vedno ohranjal pečat preteklosti, spomin na staro. Tako je tudi tukaj želel nekaj elementov originalnega srednjeveškega gradu ohraniti, nekaj pa spremeniti, reinterpretirati. Po njegovih načrtih za prenovo Gradu v muzejske namene naj bi le-ta ohranil zunanjo lupino oziroma obliko, v notranjosti pa naj bi podrli vse poznejše prizidke. Kapela naj bi ostala nespremenjena, razgledni stolp bi postal bolj monumentalen, hkrati pa bi dobil tudi novo stopnišče. Ohranjeni so tudi obstoječi stolpi in slikoviti pomoli, odprte zidane arkade na dvorišču ter obrambni zid z zidno krono, ki spremlja glavni dohod. V bližini glavnega stopnišča (severnovzhodni del) bi bilo več manjših prostorov preurejenih v stanovanja za nadzornike ter pisarne. Prostori za nadzornike in uslužbence bi bili tudi v polkrožnem stolpu poleg vhoda (današnjem Stolpu strelcev), prav tako pa naj bi bila v tem delu grajske stavbe prodajalna vstopnic.⁸¹ Stele poroča, da naj bi bili prostori za nadzornike in uslužbence v polkrožnem stolpu tik ob vhodu, Krečič pa piše, da naj bi bil ta stolp okrašen z grbi, v njem pa bi bili grajska pivnica v kleti in restavracija v nadstropju.⁸² Krečičeva verzija se je izkazala za nepravilno. Tako kot piše Stele, je Plečnik restavracijo hotel namestiti v traktu levo od glavnega vhoda. Ideja o pivnici in restavraciji v Stolpu strelcev je izključno Kobetova.⁸³

Posamezni deli Ljubljanskega gradu so bili zgrajeni v različnih obdobjih. Današnji grad (tj. tretji grad na tem mestu) je v 15. stoletju dal zgraditi avstro-ogrski cesar Friderik III. Habsburški. Vhodni stolp, obodni stolpi ter trakti in kapela so bili zgrajeni v 15. stoletju, ostale stavbe pa so bile dodane šele v 16. in 17. stoletju.⁸⁴ Zaradi tega prostori niso v isti ravnini, pač pa so tako v pritličju kot v prvem nadstropju nastale razlike v višini tlaka, kar je Plečnik poskušal urediti s prehodi in dohodi po manjših stopnicah. V drugem nadstropju so te razlike zravnane. Poleg tega je na načrtu viden tudi zravnani kap streh celotnega kompleksa, kar daje vtis sklenjene, lepo uravnovešene stavbne gmote ter deluje še bolj povezano. Praktično se podoba celotnega gradu bistveno ni spremenila. Kljub povišanju za eno nadstropje celoten grajski kompleks ne stremi v višino. Edini element, ki ima višinski zagon, je razgledni stolp na zahodni strani. Plečnik je želel poudariti razgledno točko nad Ljubljano ter do nje izpeljati udobnejši dohod. Zagon v višino pa je poudaril še z manjšim stolpičem na kroni tega stolpa ter monumentalnim drogom za zastavo. S tem elementom je zunanji podobi Ljubljane dodal slikovitost in poživitev. V Plečnikovem načrtu je načrtovan še en manjši stolpič na južni strani, ki pa za celotno podobo gradu naj ne bi imel večjega pomena.⁸⁵

⁸¹ STELE 1932, cit. n. 75, pp. 5–11.

⁸² KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 217.

⁸³ Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi o Prenovi Gradu pod vodstvom Borisa Kobeta, p. 84.

⁸⁴ VOLER 2009, cit. n. 7, p. 15.

⁸⁵ STELE 1932, cit. n. 75, p. 9.

Da bi grajski objekt, kljub številnim stavbnim delom in bogati razčlenjenosti dvoriščne fasade, dobil harmonično in enotno zunanje lice, se je Plečnik posvetil tudi zunanji fasadi (sliki 7 in 8). Celotno grajsko poslopje bi bilo ometano na enak način, izjema bi bili le Palacij, razgledni stolp ter podnožje gradu, ki bi ostali neometani. S tem detajlom je Plečnik želel ohraniti pridih prvotne, srednjeveške, zidave. Enotnost zunanje podobe doseže s tremi motivi: s kamnitim zokljem (talno obrobo) v pritličju, ki nastopi v enaki višini čez celotno stavbo, v pritličju in prvem nadstropju z vodoravno rustiko, drugo nadstropje pa zaznamuje z gladkostjo fasade, kar je pravi kontrast nižjim delom. Delitev zunanje fasade je omejena le na preproste okenske odprtine. S pomoli oblikovana fasada Palacija v drugem nadstropju dobi dekorativne arkade, pritličje z gostilno (na južni strani) pa velike polkrožne odprtine. Enotnost kompleksa poudari še renesančni (zobčasti) venčni zidec.⁸⁶

Načrt je vseboval tudi novo ureditev okenskih odprtin (na zunanji fasadi) v pravilnem razmerju, dotedanje odprtine pa bi bile zazidane. Glavni vhod bi dobil novo estetsko funkcijo, stena ob vhodu bi bila prevotljena s petimi polkrožnimi loki oziroma arkadami, nad katerimi bi tekli friz ter dve etaži s profiliranimi okni (v dodanem nadstropju). Z odprtinami polkrožnih oblik, le da bi bile nekoliko manjše, bi razgibal tudi zunanjo steno Palacija – drugo nadstropje bi se odprlo z arkadno galerijo, ki ima prav tako polkrožne odprtine, ter s traktom med velikim (razglednim) in manjšim stolpom na južni strani. Oba stolpa bi ohranila srednjeveško trdnjavskost, vendar pa bi terasi razglednega stolpa obdal s konzolnim zidcem in cinami, manjšega pa le s cinami.⁸⁷

Če je Plečniku pri oblikovanju zunanje fasade pomembna enotnost, pa želi na notranji fasadi pokazati ločenost posameznih objektov (slika 9). Na začetku, ob vhodu na levo in desno stran, so fasade gladke, členjene in razgibane le z okni. Pravo nasprotje gladkim fasadam pri vhodu so fasade na nasprotni strani dvorišča, na obeh straneh apside kapele sv. Jurija, kjer se popolnoma razbohotijo. Na levi strani je stena razčlenjena z arkadami, ob katerih so tudi kamniti spomeniki, tej sledita fasada z balustradami ter odprta galerija v nadstropju. Na desni strani so arkade z balkoni, ki se proti desni višajo, ter balkončki v nadstropju. Tako fasade na obeh straneh kapele dajejo vtis reprezentativnega dvorišča. Razgibani in obogateni del fasade prekineta le apsida kapele in razgledni stolp nad njo s svojo rustikalno podobo. Dvorišče naj bi bilo zravnano ter razdeljeno na dve polovici. Podobno kot pri praškem gradu je Plečnik dvorišče želel opremiti s plastikami in enotnim kamnitim

⁸⁶ Po Plečnikovem načrtu bi celotna struktura delovala enotno in višje, grajska stavba pa bi spominjala na florentinsko mestno hišo. S tem elementom je Plečnik želel poudariti mediteransko tradicijo. (PRELOVŠEK 1997, cit. n. 50, p. 294)

⁸⁷ KREČIČ 1992, cit. n. 34, pp. 216–217.

tlakom. Imelo naj bi predvsem estetski pomen, namenjeno pa bi bilo tudi za lapidarij.⁸⁸ Krasili bi ga različni estetski elementi: konj na podstavku, drevo v ogradi, obelisk in vodnjak.⁸⁹

Da bi Grad še bolj spominjal na »druge Atene«, je na vrh razglednega stolpa postavil kip boginje Atene. Načrt o ljubljanski akropoli je bil živ še kar nekaj časa (približno deset let), vendar ostaja neuresničen.⁹⁰

Zanimivo je, da Stele v knjigi *Ljubljanski grad: ureditvene naloge na Ljubljanskem gradu* piše o tem, da je Plečnikov načrt Slovenske akropole od nekdanj ostajal le kot načrt na papirju, ki pa ni imel svoje nadaljnje izvedbe. Arhitekt naj bi s tem načrtom želel občinskemu svetu le pokazati, da za Grad kljub vsemu obstajajo estetske in funkcionalne rešitve, sam kompleks pa bi bil namenjen kulturnim in reprezentančnim namenom, brez kakršnekoli gospodarske koristi. To pomeni, da je šlo pri načrtu zgolj za idejni prikaz, kaj bi Grad lahko idealno bil.⁹¹ V članku iz *Kronike slovenskih mest* pod naslovom *Problem Ljubljanskega gradu* pa Stele piše, da je ta isti načrt sprejemljiv in je dokaz, kaj bi se dalo narediti iz gradu, predvsem pa kot opomin, da je obnovo res treba začeti. Načrt je bil izdelan kot konkretna prenova Gradu, z obširnimi obnovami, ki bi Gradu omogočile večjo uporabnost.⁹² O dvoumnosti v Steletovih tekstih sem povprašala tudi Damjana Prelovška. Dejal je, da, če bi do gradnje dejansko res prišlo, bi se morali spoprijeti z izkopavanjem in arheološkimi najdbami, kar bi močno spremenilo nadaljnjo pozidavo, in tako bi morali načrt temeljito predelati.

Iz arhivskega gradiva, ki sem ga našla v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, je razvidno, da so, še posebej po ustanovitvi Velike Ljubljane, želeli uresničiti Plečnikov načrt, vendar se je arhitekt zavedal takratne ekonomske situacije in tako ni čakal na izvedbo svojega načrta.⁹³

⁸⁸ STELE 1932, cit. n. 75, p. 11.

⁸⁹ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 217.

⁹⁰ Darinka KLADNIK, *Ljubljanski grad*, Ljubljana 2002, pp. 102–103.

⁹¹ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 11–12 r.

⁹² STELE 1934, cit. n. 72, p. 109.

⁹³ »Za Grad je zamislil Plečnik dostojnejši, zgodovinskemu in lepotnemu duhu ustrenejši namen, kakor je bil dosedanji. Stavba naj se prenaredi v muzej, uredi naj se udobnejši dohodi, predvsem pa sprehajališča in razgledišča. Koliko so Ljubljančani že zmajevali z glavami radi mečkanja, ki se jim je zdelo, da ga opažajo pri izvrševanju na videz brezplovnih in brezpomembnih del na Gradu, saj gre po njih mnenju samo za to, da se premeče toliko in toliko kubičnih metrov prsti, pa bi bila zadeva narejena! Danes, ko se del teh del bliža koncu, ko dohodi še vedno niso zadostno urejeni in ko se poslopja gradu še niti dotaknili nismo, pa bi že težko dobili v mestu človeka, ki ne bi spoznaval velikosti v podrobnostih na videz brezpomembnega zasnutka in lepot, ki se odpirajo grajskemu sprehajalcu.« (France STELE, Plečnikova Ljubljana, *Kronika slovenskih mest*, VI/4, Ljubljana 1939, p. 230)

5.2. Načrt iz leta 1947 (študija parlamenta)

Dve leti po osvoboditvi Ljubljane je Plečnika ponovno prevzela misel o bodočnosti gradu. Takrat se je vedno več govorilo o projektu za ljudsko skupščino, ki jo je Plečnik želel postaviti prav na Griču, saj misel o slovenski akropoli nikoli ni povsem opustil. Plečnik je kmalu uvidel, da njegova ideja ne bo našla podpornikov, zato je načrt za »katedralo svobode« izdelal na drugi lokaciji, in sicer v Tivoliju.

Za Grad je izdelal načrt, ki bi predstavljal predvsem »krono mesta«, a zanj ni imel določenega namena – lahko bi bil tudi parlament.⁹⁴ Novi načrt je bil narejen 25. in 26. aprila 1947, pri njem pa sta mu pomagala njegova učenca Anton Bitenc in Jože Kregar (slike 18–22). S tem načrtom se je arhitekt ponovno vrnil h klasicizmu, vrhunec katerega predstavljata Odeon in Glasbena matica.⁹⁵

Januarja 1947, na svojo 75. obletnico, je Plečnik prejel pismo od Ljudske republike Slovenije, v katerem ga je Stanko Mikuš v imenu predsednika Ljudske skupščine dr. Ferda Kozaka povabil na srečanje. Beseda je tekla o gradnji novega slovenskega parlamenta, kar je Plečnika gotovo zanimalo, saj je bila to enakovredna, če ne celo mikavnejša naloga od one, ki jo je Plečnik leta 1921 dobil od Masaryka za obnovo praškega gradu. Povabilo na sestanek je Plečnik verjetno sprejel, vendar pa ni znano, kaj sta se Kozak in Plečnik dogovorila. Najverjetneje mu je bila dodeljena naloga izdelave načrtov za slovenski parlament, pri katerem je imel Plečnik, razen splošnih navodil, skoraj povsem proste roke – pri izbiri prostora gradnje, programa in oblikovanja.⁹⁶

Grajski kompleks je Plečnik povezal neposredno s središčem starega mesta, in sicer tako, da bi z monumentalnim dohodom izza Vodnjaka kranjskih rek povezal Grad in Magistrat. Tako je razvil smernico od Tromostovja do Robbovega vodnjaka, ki se nato po Griču navpično povzpne na sam Grad (slika 18). Mesto in Grad bi povezovalo sedemnadstropno stopnišče (sliki 21 in 22), ki bi bilo proti mestu v vsakem nadstropju odprto s trojno arkado in triročnimi svetilkami. Stopnišče bi se začelo ob vznožju s pravokotno vežo, obogateno s stebriščno fasado, ki bi jo krasili dorski stebri. Prav tako bi se že v pritličju začel prvi sklop stopnic, ki bi se nadaljevale še v naslednjih šestih nadstropjih. Vsako nadstropje bi vsebovalo pravokoten prostor z balustradami in kandelabri. Prednja polovica vsakega nadstropja bi bila sprehajalcu namenjena za počitek ter ponujala prijeten razgled, zadnja polovica pa bi

⁹⁴ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 13 r.

⁹⁵ KREČIČ 1997, cit. n. 56, pp. 370–371.

⁹⁶ Ibid.

vključevala stopnice. Celoten dostop bi se na vrhu Griča zaključil s podolžno pravokotnim tridelnim prostorom, ki bi sprehajalca pripeljal skozi monumentalen portal in ga vodil vse do skupine dveh nižjih zgradb na drugi strani dvorišča. K monumentalnemu kompleksu je priključil še razgledno lopo, oblikovano kot dolgo razpeto stebrišče.⁹⁷

Iz prvega načrta za preureditev grajske stavbe iz 1931–32 sta vidna dva elementa – ostala je zasnova dvodelnega tlakovanega dvorišča (v osi magistralnega dohoda) ter masivni stolp na približno enakem mestu kot prvotni razgledni stolp na zahodni strani. Le-ta je imel štirikotno obliko, na vrhu pa se je odprla terasa, na sredini katere je stal še manjši stolpič. Pri obeh načrtih naj bi bil razgledni stolp do vrha krit z rustiko, pri načrtu iz 1947 pa je Plečnik le-tega še dodatno razgibal z rizaliti.⁹⁸ S svojo masivnostjo bi poudaril pomembnost same stavbe.⁹⁹

V nasprotju s prvim sta v drugem načrtu dodana še dva objekta. V smeri magistralnega dohoda je za osemkotnikom masivni kvader skupščinske dvorane, ki bi bil z osrednjo stavbo povezan z ozkim in nizkim traktom. Drugi objekt pa bi bil enonadstropen in bi povezoval teraso s strani Streliške ulice oziroma Poljan.¹⁰⁰

V tem načrtu se je Plečnik odločil za radikalno rešitev ter nameraval grajsko stavbo celostno porušiti in na tem mestu zgraditi monumentalni osemkotnik. Načrt zajema ves Grič – dovozno pot s Karlovške strani, Votivno središče ob stolnici, Vijugo na Grad in stopničasti dostop do Osojne poti. Kompleks bi bil sestavljen iz osmih štirinadstropnih traktov, povezanih z osmimi vogalnimi stolpi. Stolpi bi bili z rizaliti ločeni od traktov, prav tako pa nekoliko višji ter bi se zgoraj zaključili z venčnim zidcem. Visoki poševni rustikalni oporniki na vogalih stolpov ter med okenskimi odprtinami bi segali do vrha oken tretjega nadstropja, stena med njimi pa bi bila belo ometana. Na magistralni strani grajskega kompleksa bi bil dvonadstropni masivni slavnostni portal, ki bi kot arhitekturna celota zavzel vsa štiri nadstropja osemkotnika.¹⁰¹ Novi kompleks bi pokrival enako tlorisno površino kot stari grad. Obdajalo bi ga osem sklenjenih traktov, vogali pa bi bili poudarjeni stolpasto. Celotno zunanjo podobo poživljajo oporniki in tako bi kompleks dobil pridih srednjeveškega oziroma grajskega.¹⁰²

»Radikalna zamisel pravilne oktagonalne stavbe na mestu obstoječega gradu, dostopna po širokem pokritem stopnišču izpred Robbovega vodnjaka, sodi med arhitektove genialne prebliske. Projekt združuje praktično pol stoletja Plečnikovih razmišljanj in izkušenj na

⁹⁷ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 13 r.

⁹⁸ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 217.

⁹⁹ STELE 1968, cit. n. 1, fol. 14 r.

¹⁰⁰ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 217.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² STELE 1968, cit. n. 1, fol. 14 r.

področju monumentalnega stavbarstva. [...] Takšna ljudska skupščina bi bila hkrati point de vue Plečnikove Ljubljane in bi raztresene mojstrove stvaritve povezala v trdno urbano celoto. Z njo se je arhitekt ognil kompromisom lastnega projekta iz leta 1932 in grad povzdignil v kongenialen pendant češkimi Hradčanom. Čeprav se je zavedal utopičnosti zamisli, je hkrati dobro vedel, da le od utopije pot vodi v prihodnost. Ideja Plečnikove skupščine na Gradu je bila tako rekoč Plan Voisin slovenske socialne arhitekture.«¹⁰³

Načrt ni bil sprejet, saj se je predsednik Ljudske skupščine Ferdo Kozak Plečniku zahvalil ter mu sporočil, da bodo grad preuredili v muzej narodnoosvobodilnega boja (NOB). Lokacijo parlamenta so preselili v Tivoli. Plečnik je sodeloval tudi na tem natečaju ter svoj projekt imenoval »Katedrala naše svobode«.¹⁰⁴

5.3. Dostopi na Grad

Še bolj kot sam grajski kompleks pa so Plečnika zanimali dohodi nanj, saj bi navsezadnje grajska stavba lahko zasedala dominantno funkcijo tudi nespremenjena. Z različnimi rešitvami dohodov na Grad se je Plečnik ukvarjal že od leta 1924, ko ga je s terasastim dohodom povezal s Krekovim trgom, vse do leta 1947, ko je zasnoval vzpenjačo, ki bi prišla tik pod monumentalni osemkotnik. Da bi lahko uresničil svojo grandiozno idejo o dostopu na Grad, je med letoma 1942 in 1943 načrtoval radikalen poseg v samo jedro stare Ljubljane.

Prvič se ideja monumentalnega dohoda na Grad pojavi v diplomski nalogi Plečnikovega najbližjega učenca Franceta Tomažiča, ki je bila objavljena v knjigi *Iz ljubljanske šole za arhitekturo* iz 1925 (slika 23). V diplomski nalogi so odstranjeni Mestni dom in še nekatere hiše. S tem bi pridobil prostor, kamor umesti »Sejm«, od koder izpelje dohod na Grad, deloma po stopnicah, deloma po zavihkih.¹⁰⁵ Plečnik bi brez pomisleka žrtvoval Mestni dom, od tam pa bi razvil monumentalno serijo teras in zavojev s stopnicami v štirih ravneh.¹⁰⁶

¹⁰³ PRELOVŠEK 1988, cit. n. 58, pp. 21–22.

¹⁰⁴ Petra ŠUŠTERŠIČ, *Neuresničeni projekti Jožeta Plečnika za središče Ljubljane*, Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, Ljubljana 2011, pp. 51–53.

¹⁰⁵ Jože PLEČNIK, *Iz ljubljanske šole za arhitekturo*, Ljubljana 1925, p. 126. Več o tem: France STELE, *Iz ljubljanske šole za arhitekturo, Dom in svet*, XXXIX/8, Ljubljana 1926, p. 287.

¹⁰⁶ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 219.

5.3.1. *Vijuga na Grad (1942 in 1943)*

Plečnik je sanjal o svoji Ljubljani, a je nikoli ni do konca izsanjal. Velik del njegovih načrtov in zamisli nikoli ni dočakal svoje uresničitve. To še posebej velja za medvojni in povojni čas, saj so naloge prevzemali drugi, tisti, ki so bili bolj prilagodljivi.¹⁰⁷ V času prve in druge svetovne vojne je Plečnikovo ustvarjanje prešlo v neresnične svetove arhitekturnih domislic in sanjarij.¹⁰⁸

V prvem urbanističnem načrtu iz let 1928–29 (slika 1) Plečnikov poseg ni bil zelo radikalen. Predvideva skromne serpentine s Krekovega trga ter prenovljene, a že obstajajoče poti s Starega trga in z Osojne poti nad cerkvijo sv. Florijana. »V času izdelave idejnih načrtov prenove Gradu je snoval dostop nanj izza kompleksa zgradb Magistrata, hkrati je uredil v ravni črti pot s stopnicami in podesti z Osojne steze. Nekako v istem času (feb. 1933) je izdelal varianto dostopa s tremi položnimi serpentinami s strani Starega trga – začetek bi bil na vrhu ulice Reber – takoj zatem pa dostop s Streliške ulice, in sicer s simetrično urejenimi terasami in brežinami v treh nivojih, prav podobno, kot je uredil terase pod Vrtom na okopih v Pragi. Ob robu teras bi seveda stale vrste dreves. Na načrtu ureditve poti iz Tivolija na Rožnik leta 1940 [...] se je vrnil k ideji o dostopu na Grad izza Magistrata, le da je tedaj uredil serpentine simetrično in v povsem pravilnem ritmu do vrha.«¹⁰⁹

Po Steletovem mnenju naj bi Plečnik v času druge svetovne vojne snoval bodočo Ljubljano povsem po svojih zamislih, ne da bi se oziral na že obstoječe stanje – takšen pristop so arhitekti ubrali le po kakšni hudi naravni katastrofi ali po bombardiranju. V tem času se je Plečnik veliko posvečal dohodom na Grad, »kjer prevladujeta dva motiva, dostop do Študentovske ulice in steze za ograjami izpred stolnice in 'Vijuga na Grad', ki jo odtod spelje v blagem loku od prvega ovinka na desno po pobočjih nad Magistratom do grajske planote. Projektira razen tega več stranskih steza in posebno stopničast dostop od ovinka na Osojni poti do peterokotnega grajskega stolpa. Posebej je izdelal dve varianti arhitekturnega motiva izhodišča Vijuge [slike 24–26 in 28–29] nasproti stolnice na mestu, kjer si je že l. 1898 zamislil trg z vodnjakom. Iz situacijskega načrta je razvidno, da na tem mestu prekine vrsto korarskih hiš, da dobi prostor za arhitektonsko poudarjen vzpon do steze Za ograjami, ki ga rešuje stopničasto. Prva varianta je datirana iz novembra 1942 in predlaga nasproti stolnici monumentalno rampo, ki se dviga iz rotovške smeri s Ciril-Metodove ulice in vodi do

¹⁰⁷ Ivan STOPAR, *Sprehodi po stari Ljubljani*, Ljubljana 1992, p. 8.

¹⁰⁸ STELE 1955, cit. n. 70, p. 128.

¹⁰⁹ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 219.

stopničastega vzpona k stezi Za ograjami in do začetka Vijuge na Grad. Druga varianta, datirana z januarjem 1943, pa se vrača k ideji trga iz leta 1898, samo da sedaj trg zapolni z monumentalno zvezdasto razgibano zgrajeno rotundo s cilindričnim jedrom, ki jo označuje kot Votivno svetišče. Izza rotunde se vzpenja do začetka Vijuge na grad kombinirano eno ali dvoravno stopnišče.«¹¹⁰

V hiši Pred škofijo št. 10 nasproti stolnice je živela Plečnikova sestra Marija, tako da je arhitekt ta del mesta še posebej dobro poznal. Bil je prepričan, da je v hišah pod Grajskim gričem, kjer je živela njegova sestra, in ostalih kanonskih hišah veliko vlage, zaradi katere so bile bivanjske razmere neugodne. Zato je v obeh variantah Vijuge stare hiše nadomestil z boljšimi in predvsem bolj monumentalnimi. Stavbno linijo je pomaknil proti Griču, srednjeveške hiše od mestne hiše do Lutkovnega trga pa naj bi porušili ter v novi liniji zasnoval monumentalnejše trinadstropne hiše. Z umikom stavbne črte proti Griču bi pridobil večjo talno površino in tako omogočil razširitev celotnega Ciril-Methodovega trga.¹¹¹ Ohranil bi le stolnico in dvorano Semeniške knjižnice, ki pa jo je dobesedno uokviril z lastno arhitekturo.¹¹²

Plečnik je izdelal pet načrtov, ki upodabljajo prezidavo stavb vzhodno od Magistrata. Prve tri iz leta 1942 je naslovil kot »Studija osrčja Ljubljane« oziroma »K studiji osrčja Ljubljane« (slike 24–26), druga dva pa kot »Alternativa k studiji osrčja Ljubljane« (sliki 28 in 29) in sta nastala januarja naslednje leto. Osrednja vsebina novega kompleksa so stanovanja kanonikov, prezbiterijev in deloma najemna stanovanja ter veličastni dohodi na Grad.¹¹³ Obe različici sta nastali v vojnem času druge svetovne vojne, takšne okoliščine pa niso dopuščale misli na nadaljnje izvedbe in gradnjo le-teh, tako da se je Plečnik lahko prepustil svoji domišljiji in eksperimentiranju z neuresničljivimi zamislimi.¹¹⁴

Pri obeh načrtih se je stopnišče začelo v osi stolnice, ko pa je prestreglo hiše tik pri vzhodju Grajskega griča, bi se stopnišče v pravem kotu obrnilo ter razdelilo na dva dela, ki bi sprehajalca peljala, prvega po vzhodni, drugega pa po zahodni strani. Sprehajalca, ki bi se odločil za vzhodno smer, bi pot pripeljala prav pred glavni vhod, tj. k Stolpu strelcev. Drugemu, ki bi se na Grad povzpel po vzhodni strani, pa je Plečnik ponudil dve možnosti. Na sredini poti Za ograjami se pot odcepi (t. i. pot Za ovinki), ta pa bi sprehajalca prav tako pripeljala do glavnega vhoda. Druga možnost pa bi bila, da bi sprehajalec svojo pot nadaljeval

¹¹⁰ STELE 1968, cit. n. 1. fol. 12–13.

¹¹¹ PRELOVŠEK 2007, cit. n. 42, p. 27.

¹¹² MIŠKOVIČ 2007, cit. n. 55, p. 7.

¹¹³ Peter KREČIČ, Plečnikovo darilo univerzitetni knjižnici, *Da ne pride v pogin in pozabljenje*, Ljubljana 2007, p. 15.

¹¹⁴ PRELOVŠEK 2007, cit. n. 42, p. 27.

po poti Za ograjami, le-ta pa bi ga pripeljala na Grad z zahodne strani, od koder bi sprehajalec pot lahko nadaljeval levo po Razgledni stezi ali pa desno, kjer bi prečkal Peterokotni stolp in prav tako prišel pred glavni vhod.

Pri obeh načrtih bi bilo stopnišče okrašeno z rustiko in reliefi, sgraffiti ali freskami ter bi skoraj večino časa potekalo na arkadah.¹¹⁵ V nasprotju s starejšo različico, kjer je stopnišče zasnovano v ravnih linijah, pa pri mlajši nastopi štirinadstropni valj s spiralnim stopniščem in rampami.¹¹⁶ Valj bi bil rustikalno okrašen, v pritličju bi bile polkrožne arkade, v nadstropjih pa polkrožne odprtine oziroma balkončki. Stene med njimi bi popestril še s krepkimi polstebri, ki bi jih figuralno obdelal. V zgornjem nadstropju valja bi sprehajalec prek mostička končno dosegel stopnišče, kakršno je Plečnik snoval že v prejšnjih študijah. Prostor pod mostičem pa je arhitekt izkoristil za »Votivno svetišče« – kot je Plečnik poimenoval manjšo triladijsko baziliko.¹¹⁷ Če se pri prvi različici stopnišče začne v vzporedni osi s hišami tik pod Gričem in se nato v pravokotnem loku obrne proti Griču, se pri drugi začne takoj ob Votivnem svetišču. Pri obeh različicah pa se stopnišče iz ene veje razdeli na dve, ki se kmalu ponovno združita v eno ter nato spet ločita in sprehajalca vodita po dveh straneh Griča. Tako bi Plečnik ustvaril pravi sistem poti. Pri prvi različici bi tla pred hišami še dodatno poživljal vzorec meandra in kroga v kvadratu.

Plečnikovo delo v Pragi je močno zaznamovalo njegovo dejavnost in načrte za Ljubljanski grad. Tako kot praški grad je tudi ljubljanskega poskušal povezati z mestom pod njim. Najbolj ga je vznemirjal načrt dostopa na Grad izpred stolnice.¹¹⁸ Načrt za dohod z Votivnim svetiščem nas spomni na njegovo elegantno, a neuresničeno avenijo na Hradčanih, prav tako pa kot spomin na vojne grozote. Gre namreč za stopnišče z Vrta na okopih na Tretje dvorišče, ki na simbolni ravni povezuje mesto z Gradom nad njim.¹¹⁹

S projektom ljudske skupščine se je ukvarjal še po vojni in svojo idejo iz tridesetih let ter dostop prestavil v bližino mestne hiše.¹²⁰ Če se spomnimo Plečnikovega načrta iz leta 1947, je monumentalni dostop prestavil v bližino Magistrata, tako da bi le-ta predstavljal nekakšen višinski zagon oziroma nadaljevanje Stritarjeve ulice. Nova arhitektura bi se odpirala s polkrožno vdolbino, opremljeno s stebnim notranjim obhodom. Stopnišče bi bilo pokrito in okrašeno s številnimi plastikami ter balustradami in bi potekalo vse do vrha Grajskega griča.

¹¹⁵ KREČIČ 2007, cit. n. 113, p. 15.

¹¹⁶ KREČIČ 1997, cit. n. 56, p. 126.

¹¹⁷ KREČIČ 2007, cit. n. 113, p. 15.

¹¹⁸ Ta načrt je bil tesno povezan z zidavo novega semenišča, s čimer je Plečnik poskušal preprečiti preselitev škofijskega sedeža v Navje. (PRELOVŠEK 1988, cit. n. 58, p. 22)

¹¹⁹ PRELOVŠEK 2007, cit. n. 42, p. 27.

¹²⁰ PRELOVŠEK 1988, cit. n. 58, p. 22.

Tudi pri tem načrtu Plečnik vztraja pri terasah nad Streliško ulico in neposredno ravno povezavo Osojne poti z Gradom (do Peterokotnega stolpa).¹²¹

¹²¹ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 219.

6. URESNIČENI NAČRTI

Pri naših regulačnih in arhitektonskih osnovah nas je pa v največji meri podpiral prof. Plečnik in vtisnil svoj lepotni pečat našemu mestu za dolgo dobo poznih generacij.¹²²

Plečnikovi načrti so bili za takratno zavest Ljubljančanov, kot tudi za sam finančni žep občine, preveliki in preveč visokoteči. Čeprav je Ljubljano v tistem času prizadela kriza in občina ni mogla prispevati velikih vsot, je bil del Plečnikovih idej vendarle uresničen. To je le neznamenit delček njegovih idej, a vendar.

Leta 1935 je bila ustanovljena Velika Ljubljana, občinska uprava mesta se je zavzemala za njen preporod in olepšanje. Ves čas je tesno sodelovala s Plečnikom in poskušala z razpoložljivimi sredstvi omogočiti čim več njegovih načrtov in idej. Iz kulturnega, turističnega in zgodovinskega razloga so se zavzemali tudi za preureditev Gradu v slovensko akropolo. Čeprav se je občinska uprava srčno zavzemala za kulturno rast mesta, pa je bilo ozračje v mestu negativno: »Judeži se zgražajo nad razsipnostjo, s katero so bile postavljene Žale, urejena sprehajališča na Gradu in podobno. Čemu taka potratnost za potrebe, ki jim bolje služi nepokvarjena narava in s skrajno varčnostjo izvršene utilitarne ustanove. In vse to danes, ko je na svetu toliko bede, kakor še nikoli! Ljudstvo potrebuje bolnišnic, ne pa razkošnih mrtvašnic! [...] Niti Tomažev zmajevanje z glavami, niti zgražanje Judežev, niti skovikanje sov ni oplašilo v teh petih letih občinske uprave. Hodila je naprej svojo začrtano pot z geslom 'Blagor občine je zame najvišji zakon' in z dejanji ustvarjala najprepričevalnejše zagovore svojega poslovanja.«¹²³

Kljub odporu in nerazumevanju Ljubljančanov je občinska uprava nadaljevala svoje delo ter se zavzemala za rast in olepšanje mesta.

¹²² SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/96, Javne občinske seje 1939, fol. 274.

¹²³ *Pet let dela za Ljubljano 1940*, cit. n. 61, p. 21.

6.1. Delež arhitekta Borisa Kobeta

V začetku štiridesetih let 20. stoletja je arhitekt Boris Kobe po Plečnikovih načrtih vodil prenovu Ljubljanskega gradu. Boris Kobe je bil vsestranska osebnost. Bil je arhitekt, urbanist, konservator, scenarist, ilustrator in slikar. Opravljal je različne funkcije – od ljubljanskega mestnega arhitekta, šefa mestnega oddelka za visoke gradnje in urbanizma do predsednika komisije za ureditev Stare Ljubljane. Bil je tudi redni profesor na Fakulteti za arhitekturo in Akademiji za likovno umetnost.¹²⁴

V slikovni prilogi si bralec diplomske naloge lahko ogleda fotografije (slike 33–35, 37–48, 58–60), ki sem jih našla med dokumentacijo Borisa Kobeta, ter fotografije, ki jih hrani INDOK center (slike 49–57). Žal ob fotografijah ni napisanih nobenih podatkov, letnic ali avtorjev. Kljub vsemu lepo prikazujejo, kako so potekale prenove grajskega poslopja, in predvsem, kakšen je Grad bil pred več deset leti.¹²⁵

Kobe je naredil veliko načrtov za Ljubljanski grad, vendar pa je bilo, podobno kot pri Plečniku, uresničenih le nekaj. Načrte za Grad je snoval več kot 20 let, vse od 1938 do 1963. Načrti in dokumentacija v Zgodovinskem arhivu Ljubljana so me pripeljali do dejstva, da Kobe ni vodil le prenove grajskega kompleksa, pač pa se je ukvarjal tudi s preureditvijo grajskih Šanc. Njegovi načrti za adaptacijo Šanc so iz leta 1939.

Zanimivo se zdi pismo (slike 30–32), ki ga je konservator France Mesesnel 30. septembra 1941 poslal arhitektu Milanu Severu.¹²⁶ Za katero zadevo oziroma načrte je v pismu prosil Mesesnel, ni razvidno. Pomembno je predvsem to, da je Kobe za svojega namestnika določil Milana Severa. Iz tega lahko sklepamo, da je Kobe tako osebno poznal Plečnikove načrte za Slovensko akropolo, saj, kot sem že omenila, je načrte iz let 1931–32 za Plečnika risal prav Milan Sever. Med dokumentacijo sem našla tudi poročilo Borisa Kobeta z dne 5. decembra 1940, kjer arhitekt poroča o »rekonstrukciji in adaptaciji poslopij na Ljubljanskem gradu.«¹²⁷ Iz poročila je razvidno, da so že pri tej prenovi stremeli k izpraznitvi grajskega poslopja in selitvi prebivalcev. V njem bi uredili posamezne dvorane, v katerih bi bil program zbirk naslednji: ljubljanski mestni muzej, muzej meščanske kulture, narodno obrambni muzej,

¹²⁴ KLADNIK 2002, cit. n. 90, p. 107.

¹²⁵ Nekatere fotografije iz arhiva Borisa Kobeta, ki ga hrani MAO, so identične tistim, ki jih hrani INDOK center na Ministrstvu za kulturo. Na nekaterih kartonih s fotografijami v INDOK centru je zapisana tudi letnica 1941. Zelo verjetno je, da so fotografije res iz leta 1941, se pravi iz časa prenove pod vodstvom Borisa Kobeta. S tem se strinja tudi Damjan Prelovšek.

¹²⁶ Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta. Zapuščino je muzeju predal njegov sin Jurij Kobe.

¹²⁷ Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi o Prenovi Gradu pod vodstvom Borisa Kobeta, pp. 83–85.

turistični in alpski ter lovski muzej. Poleg muzejskih prostorov je Boris Kobe predlagal tudi namestitve »grajske točilnice«. Spodnji prostor bi preuredili v vinsko klet, v nadstropju zgoraj pa bi uredili dve gostilniški sobi, večjo in manjšo, za približno 80–100 ljudi. S to potezo se je Kobe oddaljil od originalnega Plečnikovega načrta iz let 1931–32, po katerem so restavracijo predvideli v traktu levo od glavnega vhoda, vendar ne brez razloga. Po Kobetovem mnenju je bil trakt levo od vhoda prevelik in tako velik gostilniški prostor ne bi bil rentabilen. Manjšo točilnico pa bi obiskovali predvsem tujci in turisti, v manjši meri tudi meščani. Gostilna je po Plečnikovem načrtu gledala proti jugu na dvored in severu na dvorišče, po novem predlogu o manjši točilnici pa bi gornji gostilniški prostori obiskovalcem ponujali mikaven pogled na planine, Posavje in Golovec. Prav tako bi poleti gostje lahko posedali na terasi na obzidju, »nekdanji straži«, in tudi od tam uživali v lepem razgledu. Glavna težava, s katero se je moral arhitekt spoprijeti, je bila vojaška golobja pošta, ki je bila v tem stolpu nameščena v prvem nadstropju in na podstrešju. Rešitev je Kobe našel tako, da se golobe preseli v Peterokotni stolp, kjer je bila na podstrešju tudi tam vojaška golobja pošta, saj prenove tega stolpa še niso načrtovali.

Med drugim je Kobe na pogovor o prenovi Gradu povabil tudi Franceta Steleta, ki je že od nekdaj spremljal Plečnikove načrte ter dobro poznal njegove ideje in načrte za Slovensko akropolo. Vse to kaže, da je bil Kobe dobro seznanjen z načrti iz let 1931–32 in da je prenova pod njegovim vodstvom res uresničevala Plečnikove ideje, kar je eksplicitno zapisano tudi v poročilu: »Kot osnovni načrt adaptacij naj bi služil načrt univ. prof. g. arh. Plečnika, ki že v bistvu izlušči iz množine prezidav prvotne oblike in prostore. / Podrobni načrti pa bodo nastajali vzporedno z adaptacijami in rekonstrukcijami, kakor bodo to pač zahtevali tehnični, posebno pa konservatorski oziri.«¹²⁸

Tako so v času prve Kobetove prenove v letih 1941–42 na Gradu uredili glavni grajski portal, prostore in stopnišča v Stolpu strelecev ter razgledno teraso, ki povezuje že omenjeni stolp z Erazmovim stolpom (slike 63–71, 73–75). Za nekaj let je bila prenova grajskega kompleksa delno prekinjena zaradi druge svetovne vojne, a je bila po njej ponovno oživiljena ideja o olepšavi in prenovi Gradu, ki je bila ponovno zaupana Borisu Kobetu.¹²⁹ Dela so se nadaljevala tudi med vojno v času italijanske okupacije. Za okvirje vrat stolpa naj bi naredil

¹²⁸ Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta. Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi v poglavju Prenova Gradu pod vodstvom Borisa Kobeta, pp. 83–85.

¹²⁹ *Boris KOBE, Arhitekt in slikar: architect and painter* (Ljubljana, Cankarjev dom, 13. december 2005 – 8. februar 2006, edd. Maruša Avguštin et al.) Ljubljana 2005, p. 14.

skice celo sam Plečnik. Ideja Slovenske akropole pa je bila dokončno pokopana šele po vojni, ko so podrli kaznilniški trakt, česar Plečnikov načrt iz začetka tridesetih let ni predvidel.¹³⁰

Omenjeni trakt sem v virih zasledila kar velikokrat, nikjer pa ni bilo nobenih natančnih podatkov ali fotografij, ki bi kazali dejanski videz le-tega. Tako sem se posvetila poglobljenemu raziskovanju razvoja gradnje grajskega kompleksa, s ciljem, da bi ugotovila, kakšen je kaznilniški trakt v resnici bil in kdaj so ga porušili. Kot je razvidno iz Kobetovih dokumentov, so leta 1945 sklenili, da se grajski kompleks preuredi v muzej Osvobodilne fronte. Po Kobetovih načrtih so med letoma 1945 in 1947 porušili večji del nekdanjega kaznilniškega trakta (v celoti je bil porušen do začetka 1948), na tem mestu pa so načrtovali izgradnjo večje dvorane. Nova dvorana bi bila reprezentativni prostor za svečane dogodke. Temelje za novo poslopje so že postavili, vendar so misel na novo dvorano kasneje opustili in se osredotočili le na ureditve in preureditve že obstoječih grajskih poslopjij, brez večjih novih dozidav.¹³¹

O kamnitih slopih, ki se vidijo na fotografijah 63–69 in 71, sem povprašala arhitekta Miho Kerina. Dejal je, da so bili ti slopi zgrajeni na območju dela odstranjenega prečnega kaznilniškega trakta, ko je bila zastavljena in nadaljevana prenova obeh polkrožnih stolpov, obzidja s teraso med njima in prostora na oboku nad vhodom na grajsko dvorišče. Slopi so bili izdelani iz materiala, ki je bil pridobljen pri rušenju prečnega kaznilniškega trakta. V prenovi, ki se je pričela izvajati po nadaljnjih stavbnih raziskavah v letu 1972, so bili slopi odstranjeni, gradivo pa ponovno uporabljeno pri rekonstrukcijskih posegih v zidovih. Ti kamniti slopi naj bi bili namenjeni izključno pergoli.

Kakšna občutja in misli je pri Ljubljančanih vzbudila prenova Gradu, lahko beremo v članku *Ljubljanski grad prenavljajo* iz leta 1941: »Zadnje čase so se pa lotili tudi restavracije grajskega poslopja samega. Ob vhodu so postavili visoke odre, na tleh je polno stavbnega lesa, pripravljene so že oklesani kamnitni kvadri, katere pa delavci še vedno klešejo, tako da se obeta res temeljita poprava poslopja. Na severni strani so porušili velik del grajskega poslopja, tako je prehod zaradi varnosti za občinstvo okoli Gradu prepovedan. Naj bi kmalu zrasla sredi Ljubljane na našem Gradu res slovenska Akropola, umetniški biser mesta in okolice.«¹³²

»Nekaj drugega je z grajskim poslopjem samim, ki je letos očitno še nedovršeno ter čaka tam mestno občino in delavce še obilo dela. Iz grajskega poslopja, kjer je bilo v prejšnjih

¹³⁰ PRELOVŠEK 1988, cit. n. 58, p. 21.

¹³¹ Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta. Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi v poglavju Prenova Gradu pod vodstvom Borisa Kobeta, pp. 83–85.

¹³² Ljubljanski grad prenavljajo, *Slovenski dom*, št. 118, 1941, p. 3.

časih, ko je bila stanovanjska stiska na višku, kakih sto družin pod streho, se jih je dosedaj izselilo že skoraj polovica v razna druga poslopja, oziroma v zasilne barake v Mestnem logu, ki jih je dala postaviti mestna občina, polovica prebivalcev pa še čaka, kdaj pride na vrsto. / V glavnem sedaj delajo obočni strop pri vhodu. Ta obok bo iz masivnega podpeškega kamna, posamezni kamni pa so med seboj zvezani s plastjo cementne malte. Sicer bi kamni tudi brez cementa krepko držali obok, toda pozimi bi zmrzal utegnila kamne omajati, tako pa to preprečuje malta. Vsi kamni so posebej klesani ter so na delu primorski rojaki priznani izvrstni klesarji in zidarji za taka dela. / Severni del poslopja, desno od vhoda, zidarji predelujejo sedaj v bodočo restavracijo oziroma v grajsko klet. Ta 'klet' pa nikakor ne bo pod zemljo, temveč se bo nivo tal kleti ujemal z nivojem tal vhoda. Nad kletjo bo terasa, nad samim vhodom pa dovolj prostorna gostilniška soba, kamor se bodo gostje v primeru slabega vremena zatekali. Sedaj je v pritličju v glavnem že gotova kuhinja, shramba in stranišče, sedaj delajo delavci teraso in pa sobo nad vhodom. / Tudi druga dela na grajskem poslopju so v teku. Tako na severnem in na južnem pobočju grajskega hriba, levo in desno grajskega drevoreda, delavci mestne vrtnarije urejajo še nekaj gred s cvetjem in lepotilnim grmičevjem. / Prihodnje leto bomo v glavnem videli, kako bo izgledal Grad v novi obliki, tako, kakor je dal zanjo idejo prof. Plečnik in pa mestni arhitekt inž. Kobe. Na vsak način bo Ljubljana s preurejenim Gradom znatno pridobila.«¹³³

Otvoritev gostilniškega obrata v Stolpu strelcev je bila maja 1952, čeprav še ni bil popolnoma dokončan.¹³⁴ V poročilu o Ljubljanskem gradu, ki ga je Boris Kobe napisal istega leta, je razvidno, da je kljub prenovi grajska stavba še naprej razpadala, v številnih delih so se pojavile tudi do tricentimeterske razpoke. Stanovanja so, poleg nevzdržnih higienskih razmer, ogrožali tudi dimni priključki, ki so predstavljali požarno nevarnost. Kobe se je zavzemal za preprečitev nadaljnjega razpadanja ter se zavedal pomena tujskega prometa, kjer je Ljubljanski grad predstavljal ključno točko. Po njegovem mnenju bi v »tujsko prometnih izložbah« morali biti turistom na razpolago posnetki Gradu in njegovih zanimivosti, prav tako pa bi bile nujno potrebne tudi razglednice v grajski restavraciji in v stolpu.¹³⁵

Načrti za prenovu Šanc, ki so jih naredili člani Mestnega gradbenega oddelka, med njimi tudi Boris Kobe, so nameravali spodnjo teraso še nadgraditi z obodnim hodnikom (slike 190–196).

¹³³ Sedanja dela na Ljubljanskem gradu, *Slovenski dom*, št. 167, 1941, p. 3

¹³⁴ »Umetno kovano blago« je za restavracijo v Stolpu strelcev izdelalo podjetje Plamen (tovarna vijakov in žebļjev) iz Kroke. Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi v poglavju Prenova Gradu pod vodstvom Borisa Kobeta, p. 84.

¹³⁵ Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta.

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana je kar nekaj Kobetovih načrtov za Šance, ki so nastali leta 1939. To je čas, ko so bile Šance skoraj že v celoti prenovljene, načrti pa upodabljajo vodnjak, okensko ložo, ograjo ter stopnice, ki vodijo na obhodni hodnik ipd., torej zadeve, ki so bile praktično takrat že izvedene in tudi dokončane (slike 178–189). O tem sva se pogovarjali tudi z Ireno Vesel Kopač, ki meni, da so to načrti takrat že obstoječega (dejanskega) stanja. Za projektiranje nadgradnje je bilo pač treba najprej narisati obstoječe stanje, saj Plečnikovih načrtov z detajli ni bilo.

6.2.Pergola

Ob južnem grajskem traktu je še pred drugo svetovno vojno Plečnik postavil pergolo (slike 62, 76–78). Ta je potekala od Peterokotnega stolpa do zgradbe, kjer je danes Muzej slovenske zgodovine. Motiv pergole pri Plečniku je bil precej pogost, saj je z njim poudarjal mediteranske korenine slovenske arhitekture. Podobne pergole najdemo tudi na vrtovih praškega gradu.¹³⁶ To naj bi bila pergola zaljubljenecv.¹³⁷

6.3.Pešpoti na Grad

Ko je mestna oblast grad odkupila, so še bolj zavzeto in načrtno začeli urejati poti nanj, saj je število obiskovalcev in sprehajalcev raslo. Prav Ivan Hribar je predlagal poimenovanje ulic, in sicer: Za ograjami, Na ovinkih, Razgledna steza, Vozna pot na grad, Južna strmina, Osojna steza, Grajski drevored, Na zračnem, Na utrdbah, Regalijev gaj, Orlov vrh. V dokumentu je Hribar še dodal, da »ker se ta imena tičejo izključno zaznamovanja mestne lastnine, ne velja glede njih znana odločba deželnega odbora Kranjskega glede dvojezičnosti uličnih, cestnih in tržnih imen v Ljubljani«. ¹³⁸ Županov predlog je občinski svet 6. junija 1906 tudi sprejel.¹³⁹

¹³⁶ PRELOVŠEK 1988, cit. n. 58, p. 22.

¹³⁷ Majda FRELIH RIBIČ, Zgodovinske in sedanje grajske vedute, objavljeno v: *Konservatorske smernice za ureditev grajskega pobočja*, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1988, p. 43.

¹³⁸ SI ZAL LJU 489, *Mesto Ljubljana*, Splošna mestna registratura, spec. fasc. 2024, 11, Ljubljanski grad, fol. 124–126. Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi v poglavju O poteh in ulicah na Grad, pp. 71–76.

¹³⁹ KLADNIK 2002, cit. n. 90, p. 22.

Med neznaten del uresničenih Plečnikovih idej sodijo tudi popravila in korekcije obstoječih pešpoti. Ljubljano je namenil predvsem pešču, saj le pešec lahko zaustavi korak kjerkoli in tako intimno doživi naše mesto. Vsaka najmanjša zamisel in nadrobnost, ki se na prvi pogled zdi nepomembna, se zliva v vizualno skladno celoto. Vseh nalog, tudi tistih najmanjših, se je Plečnik lotil z resnostjo in odgovornostjo ustvarjalca, pesnika in misleca, ki so mu pomembne tako estetika kot etika, skladnost in umirjena lepota.¹⁴⁰ S pešpotmi je arhitekt odpiral nove poglede na mesto pod Gričem in tudi na samo grajsko stavbo. Pri obnovi Mačje steze mu je pomagal Vinko Lenarčič, vendar je bila realizacija izvedena le delno. Plečnik je želel v pravih krivuljah speljati poti od živilskega trga in Magistrata k izteku Osojne steze. Sprehajalcu je želel omogočiti sprehod nad vso staro Ljubljano.¹⁴¹

V času ekonomske krize v Ljubljani so problem brezposelnosti začeli reševati tako, da občina ljudem ni namenila denarne podpore, pač pa jim je zagotovila delo. Tako so brezposelni napravili veliko koristnih del, občini pa je nov pristop prinesel dvojno korist. Delavcem so povrnili zaupanje in vero vase, saj so uvideli, da si sami spet lahko služijo kruh, koristilo pa je tudi davkoplačevalski blagajni. Med drugim so na tak način preuredili nove poti na Rožnik, Šišenski hrib, potke po parku Tivoli ter na Golovec, uredili so Špico in Prule, prav tako pa tudi razvaline nekdanjih utrdb na Grajskem griču in novih sprehajališč nanjo.¹⁴²

¹⁴⁰ STOPAR 1992, cit. n. 107, pp. 7–8.

¹⁴¹ PRELOVŠEK 1988, cit. n. 58, p. 22.

¹⁴² *Pet let dela za Ljubljano* 1940, cit. n. 61, p. 144.

6.3.1. Cerkev sv. Florijana

Mestna občina je leta 1932 razmišljala o preureditvi fasade in predprostora cerkve sv. Florijana (slike 79–84) ter z njo povezane Ulice na Grad. Načrte za preureditev so zaupali Plečniku (slike 85–91). Do uresničitve načrtov je prišlo leto kasneje, gradbena dela pa so potekala do 1934.¹⁴³

Stopnice, ki so vodile do (nekdanjega) glavnega vhoda v cerkev, so bile v zelo slabem stanju, zapirale so celo dostop do ulice, zato jih je bilo treba zamenjati.¹⁴⁴ Da so bile stopnice posedene in v stanju razpadanja, pričajo tudi zapisniki gradbenega odseka že iz leta 1929.¹⁴⁵ Glavni vhod je bil nekoč na ulici t. i. Gornji trg, le-tega pa so morali zaradi povečanega prometa zapreti.¹⁴⁶ Plečnik je to izkoristil in tako stranski vhod preuredil v glavnega, v prazni portal pa je namestil kip sv. Janeza Nepomuka (sliki 95 in 96), ki je do tedaj stal znotraj cerkve.¹⁴⁷ Kip je bil zgodnje ljubljansko delo Francesca Robbe iz leta 1927. Tega so v 20. stoletju prenesli iz kapelice ob mostu v Črnučah v notranjost cerkve sv. Florijana. Tudi star baročni vodnjak so prenesli na to mesto leta 1862, namreč iz nekdanje redute na Gornjem trgu. Nad ploščo, ki obeležuje preureditev cerkve, pa je Plečnik vgradil glavo rimskega odličnika (slika 97).¹⁴⁸

Prenova je potekala po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika, ki je stare stopnice zamenjal s starimi stopnicami uršulinske cerkve.¹⁴⁹ Od prenove uršulinske cerkve je ostalo nekaj stopnic, tako da je te združil s starimi stopnicami izpred cerkve sv. Florijana in iz njih naredil novo strukturo. Uporabil je tudi nekaj starih vogalnih kamnov, s katerimi je oblikoval navidezni vogal cerkve (slika 93). Na spodnjem delu je uporabil kamnite plošče, s katerimi je poudaril ključno pozicijo stavbe.¹⁵⁰ Ne glede na to, da so se dela izvajala v času gospodarske krize, so bila izvedena temeljito, prav tako so stroške plačevali redno.¹⁵¹ Iz zapisnika gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave z dne 4. novembra 1932 je razvidno, da sta v komisiji za

¹⁴³ Andrej HRAUSKY, Janez KOŽELJ, Damjan PRELOVŠEK, *Plečnikova Ljubljana*, Ljubljana 1996, p. 79.

¹⁴⁴ PRELOVŠEK 1997, cit. n. 50, p. 275.

¹⁴⁵ V zapisniku javne seje iz leta 1929 je zapisano o delni prepovedi vožnje po Ulici na grad z motornimi vozili. Zaradi higienskih in varnostnih razlogov so prepovedali vožnjo z vozovi s konjsko vprego, avtomobili, motorji in kolesi. Dovoljena je bila le materialna vožnja s konjsko vprego za posestnike in prebivalce te ulice, predpisana hitrost pa je bila 6 km na uro. (SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, 122, Cod. III/85, Zapisnik javnih sej 1929 II., pp. 654–655)

¹⁴⁶ Lojze KOVAČIČ, *Cerkve sv. Florijana v Ljubljani*, Ljubljana 1996, p. 14.

¹⁴⁷ PRELOVŠEK 1997, cit. n. 50, p. 275.

¹⁴⁸ HRAUSKY 1996, cit. n. 143, p. 80.

¹⁴⁹ KOVAČIČ 1996, cit. n. 146, p. 33.

¹⁵⁰ PRELOVŠEK 1997, cit. n. 50, pp. 275–276.

¹⁵¹ KOVAČIČ 1996, cit. n. 146, p. 33. To je nekoliko vprašljivo, saj v zapisnikih javnih sej lahko beremo, da so se kljub vsemu spopadali s številnimi finančnimi težavami.

prenovo pri cerkvi sv. Florijana med drugimi sodelovala takratni župnik Janko Brle in konservator France Stele. Kamnoseška dela je izvajal Toman.

Ureditev poti in dostopov na Ljubljanski grad je pri Plečnikovih načrtih in zamislih igrala pomembno vlogo, saj je Grad od nekdaj predstavljal osrednji mestni spomenik, do katerega je bilo treba speljati ustrezne dohode. Ulica na Grad je predstavljala iztek ene od njegovih mestnih promenad.¹⁵²

Široko stopnišče zapolnjuje vogal med cerkvijo in Ulico na Grad (slike 94, 95 in 98). Na sredini širokega stopnišča je Plečnik namestil kamnite konfine, pritlični del cerkve pa obdal s fugiranim zidcem. Na fasadi s strani Gornjega trga je uredil star poznorenesančni vodnjak, nišo s kipom sv. Janeza Nepomuka¹⁵³ pa je zaprl z monumentalno železno kovano mrežo. Ulica na Grad ni ravna, prav tako po njeni klančini hiše po neredu vstopajo v ulični prostor ali pa se umikajo. Ta problem je Plečnik rešil z ureditvijo tlaka. Po sredini je napeljal širok trak s temnimi granitnimi kockami, horizontalno nanjo pa je potegnil ožje prečne linije, ki so po potrebi, enkrat globlje, drugič plitveje, segale vse do fasad hiš. Polja med prečnimi linijami je zapolnil iz oblih prodnikov. Na vrhu klanca, nekoliko iz osi, je na nizko ograjo dal postaviti steber. Prvotno je bil to svetilnik, z njim pa je Plečnik, podobno kot na Vegovi, določil v prostoru vabljivo točko oziroma cilj. V mrtvih kotih je predvidel prostor za posamična drevesa.¹⁵⁴

Ureditev poti na Grad je ostala pomembna komponenta tudi v času odgovorne konservatorke Majde Frelj Ribič: »Vstopni prostori na Grad naj bodo torej skrbno oblikovani, urejeni in vzdrževani. Celotna ureditev Ulice na Grad v spodnjem delu naj se ohranja v Plečnikovi podobi (tlakovanje, obrobe okrog dreves, stopniščni dostopi do hiš, odbijači, mulde in kanali, zelenje, stopnišče okrog Šentflorjanske cerkve, parapetni zidovi, itd.). Manjkajoče sestavine (npr. steber s svetilnikom ob spodnjem vhodu v vrtec, steber ob zgornjem vhodu v vrtec in odbijače) je treba dopolniti.«¹⁵⁵

¹⁵² HRAUSKY 1996, cit. n. 143, p. 81.

¹⁵³ Krečič piše o kipu sv. Antona, Prelovšek in Kovačič o kipu sv. Janeza Nepomuka, v *Zapisniku XVIII. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 9. decembra 1932* pa o kipu sv. Janeza Krstnika. O tem sem povprašala tudi Damjana Prelovška, ki mi je zatrdil, da gre za kip Janeza Nepomuka, ostali dve varianti sta napačni. Po njegovem mnenju je v zapisniku najbrž prišlo do pomote.

¹⁵⁴ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 211.

¹⁵⁵ Darja PERGOVNIK, Majda FRELIH RIBIČ, Dostopi na grajsko pobočje »intra muros«, objavljeno v: *Konservatorske smernice za ureditev grajskega pobočja*, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1988, p. 57.

6.4. Stolp Padav in Šance (meščanska bastija)

Nekdanja meščanska bastija ali tako imenovane Šance¹⁵⁶ so še danes delno zavite v skrivnost. O tem, kaj se je dogajalo in kdo je živel v bastiji, vemo pravzaprav zelo malo. Dokumentacija je precej skopa, območje pa je tudi arheološko slabo raziskano.

Upodobitev, kakšne naj bi bile Šance, ni veliko in še te so si precej različne. Nekako najbolj natančna in točna se zdi Valvasorjeva upodobitev Ljubljane (slike 104–106), na kateri sta tudi dve manjši upodobitvi Gradu z Lipnikom na eni in Šancami na drugi strani. Tudi na detajlu iz *Cehovske diplome* Josepha Leopolda Wiserja iz leta 1762 (slika 103) je upodobljen celoten Grič z gradom s svojim obrambnim sistemom utrd: z nekdanjim Stolpom piskačev, ki je stal pred današnjim razglednim stolpom, in obrambnim zidom z vmesnimi stolpi. Le-ta je povezoval Grič in meščansko bastijo, pri kateri se je nato obzidje spustilo po hribu navzdol proti mestu. Lep primer upodobitve ljubljanskih Šanc z dvema renesančnima topovskima ploščadma je tudi slika iz leta 1660 (slike 107–109). Večja terasa je danes nakazana z dvignjenim hodnikom, manjša pa s teraso in klopami, tako da še danes lahko govorimo o »velikih« in »malih« Šancah.¹⁵⁷

6.4.1. Kratka zgodovina meščanske bastije

Deželnoknežji stolp Padav (imenovan tudi Vicedomski stolp) naj bi stal že leta 1496. Ta stolp je bil v lasti mesta in meščanov, zato so bili stanovalci Hrenove in Rožne ulice zadolženi za njegovo vzdrževanje.¹⁵⁸ Leta 1543 so začeli pod tem stolpom graditi tudi veliko bastijo, leto kasneje še Stolp piskačev. Leta 1551 so poskušali dokončati gradnjo druge bastije ter utrjevali obzidje, ki se je spuščalo po Grajskem griču proti mestu.¹⁵⁹ Tako stolp Padav kot tudi Šance predstavljata najskrajnejšo točko v obrambnem sistemu gradu.¹⁶⁰

V drugi polovici 16. stoletja so grajsko poslopje povezali z zunanji utrdami. Leta 1579 in 1580 je dal deželni knez na svoje stroške povezati veliko meščansko bastijo s stolpom

¹⁵⁶ Šance pomenijo obrambni nasip, okop. Bastija pa je srednjeveška trdnjava z visokimi stolpi. (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) Verschanzung = utrdba. (ŠENICA PAVLETIČ 1991, cit. n. 16, p. 21)

¹⁵⁷ Ivan STOPAR, *Podoba Slovenije*, Ljubljana 2011, p. 43.

¹⁵⁸ ŠENICA PAVLETIČ 2005, cit. n. 14, pp. 137–138.

¹⁵⁹ Ivan STOPAR, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 1, Gorenjska. Knj. 4, Ljubljana, grad in dvorci*, Ljubljana 1999, p. 72.

¹⁶⁰ ŠENICA PAVLETIČ 2005, cit. n. 14, pp. 137–138.

Padav z gradom.¹⁶¹ Pred Peterokotnim stolpom (nekdanjim glavnim vhodom v grad) so nasuli manjši hrib Lipnik. Poimenovali so ga po samotni lipi, ki je stala na njem. Planota je bila od grajskega kompleksa ločena z jarkom, prek katerega sta vodila dva dvizna mostova. V času nevarnosti so na Lipnik namestili topove.¹⁶²

Ljubljanski grad so s Šancami povezali z obzidjem, ki je nekoč potekalo po današnjem grajskem drevoredu, v obzidju pa sta stala še dva stolpa (slika 102). Celotno obzidje je teklo v ravni liniji, pri drugem obrambnem stolpu se je začelo spuščati navzdol, proti stolpu Padav, od koder se je nato spustilo do mesta (do Karlovških vrat, nedaleč od cerkve sv. Florijana), vse do Vodnega stolpa na Žabjeku. Šance s stolpom Padav so igrale pomembno vlogo pri nadzorovanju vhoda v mesto z jugozahodne strani, zato so podnožje Padava utrdili ter uredili s teraso.¹⁶³ Zdi se, da Steletov opis Šanc najbolj ustreza njihovemu prvotnemu stanju: »Od njih [Karlovških vrat] se vpenja mestno obzidje s stopničasto konturo do škarpe sedanje grajske planote. Pod planoto je majhen štirioglat stolpič, nato sledi zidovje robu planote in tvori dve topi osti proti jugozapadu; na teh dveh in na tretjem oglu nad sedanjo Vožno potjo na Grad je po en opazovalni stolpič. Cela planota je na zunanji strani obdana s strmo škarpo. Na začetku sedanjega Grajskega drevoreda, kjer se planota zoži k vhodu v sedanji drevored in grebenu grajskega griča, je stal večji štirioglat stolp s piramidno štiristrano streho. Skozenj je vodil vhod na planoto. Od njegovega ogla pa je segal do stolpiča, ob katerem je zidovje od sv. Florijana doseglo planoto, zid z dvema prehodoma tako, da je bila planota popolnoma obzidana. Zid med tema dvema stolpoma ima stopničast vrh, kar je znak, da se vzpenja po hribu in je prvi stolp stal še pod vrhom planote. Od glavnega stolpa na planoti gre ozidje po robu hrbta nad Vožnjo potjo in zadene nekako na mestu nekdanjega smodniškega stolpa na manjši štirioglati stolp s piramidno streho. Na tem stolpu, na zidu med njim in onim stolpom, na delih ozidja planote in vsem ozidju med Karlovškimi in Vodnimi vrati se prav dobro opazuje lesen obrambni hodnik, ki opasuje na gradu ozidje samo zgoraj, ob Vožarskem potu pa gre njegova konstrukcija do tal. Del zidu med smodniškim stolpom in vhodom v grad, ki je šel po robu nad strelščem in Krekovim trgom, je nejasen. Dobro pa se vidi nad robom proti sv. Jakobu umeten grič s planoto z velikim drevesom na vrhu.«¹⁶⁴

»Zid od vhoda v grad nad Krekovim trgom do meščanskega bastijona ima dva polkrožna stolpa. Na mestu meščanskega bastijona je samo večji pravokotni stolp. Od njegovega jugozap. ogla gre neojačen zid do Karlovških vrat, ki imajo pravokoten tloris. Od tod se

¹⁶¹ ŠENICA PAVLETIČ 1991, cit. n. 16, p. 21.

¹⁶² MIHELIC 1989, cit. n. 2, pp. 53–54.

¹⁶³ KREČIČ 1992, cit. n. 34, pp. 117–118.

¹⁶⁴ France STELE, *Valvasorjeva Ljubljana*, Ljubljana 1928, p. 10.

nadaljuje zid z rahlim zapognjenjem v sredi razdalje do Vodnih vrat, ki obstojajo iz okroglega stolpa.«¹⁶⁵

Šance niso služile le za obrambo, pač pa so bile na njih tudi ječe: »V Vicedomskem stolpu sta se nahajali dve ječi, jedna pri tleh pod stanovanjem vratarjevim, druga v prvem nadstropji. Po poročilu mestnega ranocelnika iz leta 1785. prišlo se je do ječe po tridesetih stopnicah, do katerih pa ni mogel niti zrak, niti ni mogla svetloba. Ječa je bila le toliko visoka, da se je mogel človek skloniti; okna so merila samo poldrugi čevelj v višavo in šest palcev v širjavo, na notranjo stran so se pač malo razširila, ali ravno zaradi tega ni mogel izprijeti zrak iz ječe, ker ga je zdravi zunanji potiskal nazaj. V ječi je bilo tako zaduhlo, da se je moglo komaj sopsti. Ko je ranocelnik ječo pregledoval, nahajali so se v nji le štirje obsojenci, a še za te je bil prostor tesan: kadar so poplegli, sezale so noge jednega izmed njih na stopnice. Peči ni bilo v nji, zato je bila ta sicer le za preiskavanje in manjšim zločincem odmenjena ječa huda kaznilnica in kdor se je moral tu delj časa zadrževati, bil je podobnejši mrliču kakor živemu človeku.«¹⁶⁶

Kdaj so bile Šance porušene, ni točnega podatka, obstaja pa več različic. Peter Krečič piše o francoski zasedbi Ljubljane v začetku 19. stoletja, ko naj bi Napoleon dal stolpe na Šancah podreti, da ne bi sponinjali na upor. In tako naj bi na mestu nekdanjega stolpa Padav ostale le razvaline nekdanjega obzidja in ostanki spodnje terase.¹⁶⁷ Druga različica govori o letu 1813, ko naj bi Francozi v času svojega umika obstreljevali grad s strani Golovca ter tako uničili obrambne naprave in Šance. Podobno piše tudi Ivan Stopar, namreč, da so Francozi leta 1809 drugič zavzeli grad, oblast nad njim so obdržali štiri leta.¹⁶⁸ Grad so uporabljali za vojašnico in smodnišnico, ko pa so leta 1813 zapustili Ljubljano, naj bi grad obstreljevali z Golovca in tako demolirali obrambne naprave in Šance. Istega leta je bil podrt tudi Stolp piskačev.¹⁶⁹ Tudi Gärtner piše podobno: »Dandanes se še vidijo na jugovzhodu velike razvaline nekdanje trdnjave, katero so porušili Francozi.«¹⁷⁰ Darinka Kladnik pa v knjigi *Ljubljanski grad* to drugo varianto zavrača, izpostavlja pa možnost, da so »na Šance streljali bodisi Francozi ob prvem napadu na Ljubljano in jih razrušili, kar je po njenem mnenju malo verjetno, ali pa Avstrijci, ko so leta 1813 hoteli pregnati Francoze z gradu.«¹⁷¹

¹⁶⁵ Ibid., p. 23.

¹⁶⁶ Ivan VRHOVEC, *Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih*, Ljubljana 1886, pp. 105–106.

¹⁶⁷ KREČIČ 1992, cit. n. 34, p. 218.

¹⁶⁸ Grad je prvič v svoji zgodovini klonil prav pred Francozi in to leta 1797. (STOPAR 1992, cit. n. 107, p. 30)

¹⁶⁹ STOPAR 1999, cit. n. 159, p. 74.

¹⁷⁰ GÄRTNER 1908, cit. n. 3, p. 9.

¹⁷¹ KLADNIK 2002, cit. n. 90, p. 80.

Čeprav so bile Šance podrte in v precej slabem stanju, so vseskozi ostale zelo obiskane in priljubljene. Na planoti pod »starim« Šancami se je ob prostih popoldnevih zbirala srednješolska mladina. Na tem mestu, kjer so ostale le razvaline nekdanje trdnjave, so se igrali različne družabne igre. Vendar to ni trajalo dolgo, saj so oblasti kmalu ukazale zasaditi to mesto z igličevjem, kjer je čez nekaj časa nastal hladen gozdič.¹⁷²

O aktivnem družabnem življenju na Šancah lahko beremo tudi v *Kroniki ljubljanskih mest*, v članku *Mladostni spomini na Ljubljanski grad*. Ne glede na to, da je bila nekdanja meščanska bastija v razpadajočem stanju, jo je obiskovalo veliko ljudi, predvsem mladostniki, kjer jih je »obdajala sama mladostna prešernost in razigranost«. Visoka trava, ki se je bohotila vse naokoli, se jim je zdela nepregledna prerija, Regalijev gaj pa jih je spominjal na pragozd. Najbolj obiskane so bile Šance v času šolskih počitnic, ko so se igrali »ravbarje in žandarje«, ter na kresni večer, ko se je na njih zbralo tudi do tisoč ljudi. Šance so ostale priljubljeno mesto za sprehajanje, spuščanje zmajev ter tekanje sem ter tja. Le redko kdo si je upal približati se grajskemu kompleksu, saj je »nekaj neprijetnega takrat ležalo nad sivo zgradbo. Notri so se namreč tiste čase pokorili kaznjenci – sami težji 'kalibri'. Pri vhodu je stala straža.«¹⁷³

Že v poglavju o pešpoteh na Grad sem omenila, da so po predlogu takratnega župana Ivana Hribarja poimenovali pešpota na Grad in tudi ostale dele Griča. Med drugim je Hribar za nekdanjo meščansko bastijo predlagal drugo ime »Na utrdbah«. Ime se ni prijelo, tako da so ljudje meščansko bastijo že od nekdanj klicali »Šance«.¹⁷⁴

¹⁷² GÄRTNER 1908, cit. n. 3, p. 8.

¹⁷³ J. KOŠIČEK, Mladostni spomini na Ljubljanski grad, *Kronika slovenskih mest*, VII/4, 1940, pp. 37–40. Več o tem v prilogi 2 k diplomski nalogi v poglavju O meščanski bastiji (Šancah), pp. 78–80.

¹⁷⁴ Jože Rus pa v svojem članku iz leta 1935 piše o spremembi poimenovanja nekdanje utrdbe na Gradu, in sicer naj se namesto »Na utrdbah« raje uporablja ime »Meščanska bastija«. (Jože RUS, Dajmo stari Ljubljani njeno čast in slavo – notranje mesto, *Kronika slovenskih mest*, II/2, Ljubljana 1935, p. 152)

6.4.2. Prenova Šanc

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana sem našla precej zapisnikov, kjer se omenja prenova nekaterih delov Grajskega griča, predvsem pa poti na Grad in nekdanje meščanske utrdbe, Šanc.¹⁷⁵ Izkazalo se je, da so bile Šance prenovljene že pred letom 1934. Z utrditvijo oziroma obnovo se je leta 1930 začelo ukvarjati Stavbno podjetje in tehniška pisarna ing. Fran Tavčar z o. z. v Ljubljani¹⁷⁶, leta 1934 pa so se ponovno lotili prenove, tokrat po Plečnikovih načrtih. Takrat je arhitekt Šance obnovil ter preuredil v sprehajališče in razgledni park. Srednjeveško stavbno gmoto je dinamiziral z različnimi preboji, stopnicami, klančinami in mostički, povezal njene višinske nivoje ter tako sprehajalcu ponudil različna scenska doživetja.¹⁷⁷

Iz dokumentov je razvidno, da so bile Šance v tako slabem stanju, da so bile nujno potrebne prenove. Iz dokumentov, ki so hranjeni v ZAL-u, sklepam, da je prva prenova potekala med letoma 1930 in 1932.¹⁷⁸ Obračunski načrt podjetja ing. Frana Tavčarja za adaptacijo Šanc je nastal februarja leta 1931. Gre za načrte sten nekdanje meščanske bastije, med njimi je najbolj natančno narisana vzhodna stena (slika 116). V steni so izrisani štirje polkrožni loki, prvi je nekoliko višji in izstopa, ostali trije pa so nižji in so v isti višini. Izredno zanimiva je podobnost med tem načrtom in fotografijo Šanc Petra Nagliča iz leta 1934 (slika 117), na kateri je upodobljena stena Šanc s štirimi polkrožnimi arkadami, ki so razporejene popolnoma isto kot pri načrtu ing. Frana Tavčarja. Enako podobo kaže tudi risba Bena Puteanija iz leta 1931 (slika 118). Obe sliki prikazujeta nekdanji vzhodni del Šanc, in sicer zid, ki je nekoč potekal v isti liniji, kakor danes poteka linija od polkrožnega ločnega dohoda na Šance ter odprte arkade (slike 160 in 161, 209 in 215). Kaj se je zgodilo s »Tavčarjevimi Šancami«, nam razkriva zapisnik seje Mestnega gradbenega urada z dne 7. marca 1934, kjer je zapisano: »G. direktor ing. Prelovšek poroča, da so se pred ca 14 dnevi pričeli rušiti okopi na Ljubljanskem gradu, katere je obnovilo podjetje ing. Fran Tavčar. Dela so bila že kolavdirana in je garancijski rok že potekel.«¹⁷⁹ V zapisniku dne 9. marca 1934 sledi: »Pomanjkljivost izvršenega dela pri superkolavdaciji, kakor rečeno ni bilo mogoče

¹⁷⁵ Leta 1944 je bil nekoč vhodni stolp (pred današnjim razglednim stolpom) prezidan v Stolp piskačev. Poleg Stolpa piskačev sta bila tudi stolp Padav in meščanska utrdba v lasti mesta. Grajski kompleks pa je bil v knežji oziroma cesarski lasti. (ŠENICA PAVLETIČ 2005, cit. n. 14, p. 85)

¹⁷⁶ Pri pogovoru z Damjanom Prelovškom in Jurijem Kobetom smo ugotovili, da je bil Ciril Tavčar Plečnikov učenec, za Frana Tavčarja pa še noben izmed njiju ni slišal. Prelovšek mi je dejal, da Cirilova hčerka Smiljana Tavčar živi v Celovcu. Želela sem preveriti možnost, ali sta bila Ciril in Fran morda brata, vendar žal nisem našla njenega kontakta.

¹⁷⁷ HRAUSKY 1996, cit. n. 143, p. 83.

¹⁷⁸ Podrobneje o prvi prenovi Šanc v prilogi 2 k diplomski nalogi »Tavčarjeve Šance«, pp. 86–95.

¹⁷⁹ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/27.

ugotoviti, ker je zunanja obloga zidu zakrivala vez med starim in novim zidom. Poleg tega nedostatka na izvršenem delu je sedaj tudi videti, da izčiščenje rež in novo mazanje s predpisano malto tudi ponovno ni bilo izvršeno dovolj strokovnjaško. Zato predlaga urad, da se pozove tvrdka ing. Tavčar, da nedostatke v kolikor se ti slabo izvršenega dela popravi. G. župan predlaga, da se v načelu odobri načrt prof. Plečnika o ureditvi ljubljanskega gradu, obenem pa naj se pozove ing. Tavčarja, da da neko odškodnino.«¹⁸⁰

Odgovorna konservatorka Šanc, Irena Vesel Kopač, mi je dejala, da se del nekdanjih »Tavčarjevih Šanc« še vedno zazna. »Tavčarjeve Šance« so potekale po vzhodni strani planote (slike 149, 150, 152). Plečnik je Šance preoblikoval tako, da je obstoječe fasade »slekek« in jih na novo pozidal z obdelanimi kamnitimi bloki (slika 161). Pri vzhodnem ločnem prehodu (kjer so polkrožne stopnice, ki vodijo na prvi nivo) se še vedno zazna del starejšega obzidja; in sicer na notranji strani ločnega prehoda in znotraj polkrožnih odprtih tik ob njem (slike 211–213).

Ker arheološko ta del Grajskega griča še ni bil raziskan, predvidevam, da so preostali del »Tavčarjevih Šanc« zasuli, zato bi več podatkov lahko dobili z arheološkimi izkopavanji, morda pa so ga v celoti odstranili (vse, razen že prej omenjenega starejšega zidu ob ločnem prehodu in odprtinah ob njem).

Ureditev Šanc je Plečnikovo edino izvedeno večje delo na Grajskem griču, s sprehajališči in razglednimi terasami ter dodanimi ozelenitvami (drevja, grmičevja ob tratah in travnatih brežinah). Do uresničitve načrta je prišlo v času ekonomske krize, zato so bile mestne oblasti prisiljene uporabiti najcenejše materiale.¹⁸¹ Arhitekt je predvidel najcenejše materiale: betonske cevi mestne kanalizacije za ograjo ob stopnicah, ki vodijo na obhodni hodnik, betonske kvadre, preproste železne profile itd.¹⁸² Projekt so uresničili s pomočjo javnih del, ki so jih plačevali iz tako imenovanega bednostnega fonda.¹⁸³

Na enem izmed načrtov Jožeta Plečnika (slike 122–125) je arhitekt zapisal: »Samo ena fantazija. Bog ve kaj se da še vse narediti, seveda – skrbljivo studirano in risano. Pozdrav – Plečnik 3. okt. 34« (slika 122). Plečnikove skice iz tridesetih kažejo tudi na to, da je kostanjev drevored med grajskim kompleksom in Šancami nameraval zamenjati s topoli ali morda cipresami.¹⁸⁴ Skico je Plečnik naredil že leta 1934, prenova pa je potekala več let. Večji del prenovitvenih del je potekal do leta 1936, olepševalna dela pa so se izvajala še v poznih

¹⁸⁰ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. IV/34.

¹⁸¹ HRAUSKY 1996, cit. n. 143, p. 83.

¹⁸² KLADNIK 2002, cit. n. 90, p. 103.

¹⁸³ HRAUSKY 1996, cit. n. 143, p. 83.

¹⁸⁴ PRELOVŠEK 1988, cit. n. 58, p. 22.

tridesetih letih. O tem priča zapisnik redne seje sveta ljubljanskega z dne 13. oktobra 1938: »Za nadaljevanje regulacije grajskih utrd, je po navodilih prof. Plečnika potrebno izvršiti predvsem naslednja dela: ureditev nižje ležečih teras in naprava dohodnih stopnic in opornega zidu proti obodni cesti; poprava starega utrdbenega zidu; postavitve ograje na obstoječem zidu velikih šanc in zvezni galeriji; ureditev stopnišča na stari zid. Za materialne izdatke bi bil potreben kredit din 45.000.-, za mezde pa okroglo din 100.000.-. Dela bi se izvedla z delavstvom, ki je še zaposleno na Gradu in je bilo najti kritje za materialne izdatke po din 45.000.-. Predlog: odobri naj se ureditev nižje ležeče terase, popravo starega utrdbenega zidu, napravo ograje na velikih šancah in ureditev stopnišča na stari zid na Gradu iz proračunske rezerve kredit v znesku din 45.000.«¹⁸⁵ O tem pričajo tudi fotografije Petra Nagliča, ki jih je fotograf posnel leta 1940 (slike 165–167).

Plečnik je nekdanji stolp Padav nakazal s travnatim rondojem, na katerem danes stoji antena. Celotne Šance ter njeno trdnjavsko težo je Plečnik lahkotno razgibal ter razrahljal na podoben način kot pri Hradčanih v Pragi ter rimskem zidu na Mirju v Ljubljani. Na eleganten način so Šance dobile svojo srednjeveško funkcijo obhodnosti, prav tako pa so dobile nova razgledišča. Neverjetno je, kako je Plečnik s skromnimi sredstvi zgodovinski spomenik preuredil v novo arhitekturno podobo, pri čemer sta ga vodili dve vodilni temi moderne arhitekture – dinamičnost in transparentnost. Ograja je bila narejena iz betonskih kanalizacijskih cevi, medtem ko so bile stopnice, betonski kvadri, vložki rdeče opeke, kamniti oporni loki pri bastiji in preprosti železni profili standardni elementi njegovega repertoarja, s katerimi je ključoval bolj ko ne prazni mestni blagajni. Čeprav so bila sredstva skrajno cenena, jih je Plečnik povzdignil na raven monumentalne arhitekture. Poleg obnove Šanc je Plečnik zaslužen za ureditev sprehajališč, ki so jih po njegovih napotkih uredili tudi na Orlovem vrhu.¹⁸⁶

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana sem naletela na načrte Šanc, ki jih je izdelal Ludvik F. Škof (slike 127–134). Nastali so istega leta, ko je Plečnik prevzel prenovu Šanc, tj. leta 1934. Tu se mi poraja misel, da je Ludvik F. Škof, podobno kot Milan Sever, Anton Bitenc in Jože Kregar, risal za Plečnika.

Plečnik je celotno območje preuredil v stopničasto planoto s sprehajališčem. Da bi celotno podobo nekoliko omehčal, je težko trdnjavsko steno predrl z arkadami in okni, dodal stopnišče ter nakazal nove prostorske osi. Linija drevoreda med grajskim poslopjem in Šancami je Plečniku predstavljala pomembno os, ki se zaključuje z arhitekturno oblikovanim

¹⁸⁵ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/95, Javne občinske seje 1938, pp. 237–238.

¹⁸⁶ PRELOVŠEK 1988, cit. n. 58, p. 22.

krožnim gričkom s teraso in sprehajalno potjo ob njenem robu.¹⁸⁷ Plečnik je ohranil srednjeveški zid, ga okreplil ter nanj postavi arkadni hodnik. Most oziroma hodnik v obliki črke L z dveh strani oklepa grič. Njegov namen je bil arhitektonizirati celoto nekdanjega obrambnega sistema.

S spodnjega nivoja, s strani Regalijevega gaja, je masivni zid prevotljen in predstavlja ločni dohod na Šance. Prek polkrožnega stopnišča se teren dvigne in sprehajalca pripelje v »notranjost«, kjer ga na desni strani pospremijo kamniti kvadri, na levi pa polkrožne odprtine oziroma lože. Sprehajalec se lahko sprehodi po krožni poti vse naokrog, ali pa se na levi po stopnicah (slika 218) povzpne na obhodni hodnik. Le-ta se po nekaj metrih v pravem kotu obrne v smer grajskega drevoreda in vodi na vrhnji plato rondoja (sliki 222 in 223). Hodnik je obdan s preprostimi betonskimi kvadri oziroma cinami, ki so povezani s preprosto železno ograjo.

Plečnik je dele srednjeveškega zidu prezentiral tako, da je (pod malo teraso) zunanja stran masivnega zidu obdana s poševnimi zidanimi arkadami, ki niso odprte, pač pa je znotraj njih vidno ohranjena stena starega obzidja (sliki 234 in 235). S tem elementom je še izraziteje izpostavljena, značilna za Plečnikova dela, združitev starega in novega.

Ob vznožju grička (blizu grajskega drevoreda) stoji vodnjak (sliki 177 in 210).¹⁸⁸ Zgrajen je iz masivnih kamnov v obliki valja. Ta se zaključuje s tremi zidanimi kolobarji, ki se proti vrhu ožijo. Drevo ob vodnjaku je obdano s polkrožnim arhitekturnim elementom, ki stoji za drevesom in seže v samo strukturo griča ter mu določa svoj prostor (slika 229).¹⁸⁹

Peter Krečič v svoji knjigi *Jože Plečnik* piše, da je bila prenova po Plečnikovih načrtih iz leta 1934 skoraj v celoti izvedena (le s to razliko, da na podstavku, ki bi stal na sredini grička, ni velike figure in da je Plečnik poševne arkade mislil napraviti ob zgornjem zidovju).¹⁹⁰ S to trditvijo se ne strinjam, saj so že omenjene razlike precejšnje. Na originalnem načrtu (slika 122) in kasnejši izvedbi so opazne številne razlike. Sklepam, da je Plečnik v času prenove kar na kraju samem reguliral nadaljnjo gradnjo in tako spreminjal svoj prvotni načrt.

Izjemno dragocene so fotografije Petra Nagliča, Antona Šušteršiča, Vekoslava Kramariča in Kumbatoviča, saj zelo nazorno kažejo ne le potek prenove nekdanje grajske utrdbe, pač pa tudi njeno dokončanje. Na fotografijah se vidi, da je bila originalna ograja lože (slike 168, 171, 172 in 221), ki je bila narejena v obliki grških vaz, kasneje odstranjena. Danes na tem

¹⁸⁷ Že pred Plečnikovim posegom na Šancah naj bi sprehajališče pod drevoredom uredil mestni vrtnar Vaclav Hajnic. (KREČIČ 1997, cit. n. 56, pp. 123–124)

¹⁸⁸ Krečič piše, da naj bi to bila kapelica, v ostali literaturi pa beremo, da je to vodnjak. Iz načrtov Borisa Kobeta (slika 135) iz leta 1939, ki jih hrani ZAL, je očitno, da naj bi ta kamnita struktura bila vodnjak.

¹⁸⁹ KREČIČ 1992, cit. n. 34, pp. 217–219.

¹⁹⁰ Ibid., p. 219.

mestu stoji bolj preprosta ograja, sestavljena le iz betonskih kvadrov (slika 220). Tudi današnje stopnice, ki vodijo na obhodni hodnik, niso originalne, saj so bile po Plečniku narejene iz enega kosa (slika 197), in sicer betona, današnje pa so sestavljene iz številnih kamnov (sliki 217 in 218).

O razliki med originalnimi Plečnikovimi Šancami in njihovem današnjem videzu sem povprašala tudi Damjana Prelovška, ki mi je odgovoril, da so v devetdesetih letih Šance prenavljali. Ob tej prenovi so jih nekoliko spremenili, med drugim tudi stopnice in ograjo. Plečnikove stopnice so bile betonske in so jih zamenjali s kamnitimi, ograja pa je bila nekoliko nižja, za približno 10 ali 20 centimetrov. Bila naj bi prenizka, zato so jo zaradi varnostnih ukrepov povišali. Tudi kamniti kvadri na obhodu so bili drugačni; Plečnikovi kvadri so bili ravno odsekani (slike 161, 173–175). Ob prenovi so jih nadomestili z nekoliko primitivnejšimi, zašiljenimi, tako da je voda lahko odtekala (slika 219). Po njegovem mnenju naj bi takšne lahko naredil le tehnik.

Damjan Prelovšek mi je pritrdil ob misli, da tudi stopnice, s svojo fugasto podobo, (slika 136) kažejo vse značilnosti Plečnikovega dela. Stopnice so bile najbrž na mestu, kjer se danes sprehajalec ob parkirišču za avtomobile, nedaleč od grajske stavbe, povzpne po pobočju nekdanjega Lipnika do spomenika Kmečkim uporom.

Zgodovinski arhiv Ljubljana hrani kar nekaj še neobjavljenih načrtov za prenavo Šanc. Večina načrtov ni podpisana oziroma pripadajo Mestnemu gradbenemu oddelku, nekatere pa je narisal celo Boris Kobe, ki je bil tudi zaposlen pri gradbenem oddelku (slike 178–196). Načrti so zelo zanimivi, saj kažejo na to, kaj vse so nameravali narediti na mestu nekdanje utrdbe. Na nižji terasi oziroma t. i. »malih« Šancah bi zgradili stebrišče, nekakšen pokrit hodnik, ki bi potekal po vseh štirih straneh terase in bi tlorisno zaobsegel celoten pravokotnik. Kaj je preprečilo nadaljnjo prenavo na Šancah, žal nisem ugotovila, predvidevam pa, da finančno niso bili najbolj podprti, prav tako pa je nekaj let kasneje nastopila tudi druga svetovna vojna.

O prenovi Šanc so poročali v časopisih iz leta 1941: »K modernizaciji našega mesta, še bolj pa k konzerviranju častitljivih starin bo brez dvoma mnogo pripomogla poprava ljubljanskega Gradu, in to grajskega poslopja samega ali pa tudi grajskega hriba. Že pred nekaj leti so začeli s temeljitim prenavljanjem starih 'šanc'. Prejšnja popravila so bila le malenkostna krpanja, večkrat celo na škodo umetnostnim vidikom, a je bilo še tudi potrebno vsako leto obnavljati ta krpanja, dokler se ni sedanja občinska uprava lotila res umetniškega konzerviranja vsega častitljivega zidovja. In danes imamo stare častitljive 'šance' res umetniško obnovljene in tudi trajno popravljene, tako da nas ni treba biti sram vsakega tujca,

ki obišče naš častitljivi 'kaštel'. / Pred kratkim smo že tudi poročali, da tudi urejajo pota na Grad, predvsem so precej pod vrhom pod staro smodnišnico, ki je nekoč stala na vrhu Gradu, odrezali oster cestni ovinek, kjer se je že tudi zgodilo več prometnih nesreč, deloma zaradi tega ovinka, deloma pa zaradi rahlega cestišča v strmem bregu grajskega hriba. Cesta bo sedaj vodila sigurneje po ravnem pobočju, zato so pa morali že lansko leto odkopati velike količine krhkega škrljevca, iz katerega sestoji ves hrib. Med delom se je pa rodila dobra misel. Žive skale niso nad cesto vse odstranili, ker za to niti ni bilo potrebno, pač pa so jo posebno še letos malenkostno obsuli s plodno prstjo ter posadili s pristnim gorskim rastlinstvom. Tako sedaj tam na severnem robu Gradu uspeva prava gorska flora: borovec, macesen, brinje, gorske cvetlice, skratka: nastal je tam lep kos pisanega gorskega vrta, vrednega, da si ga ogledaš.«¹⁹¹

»Lepi sončni julijski dnevi izvablajo mnogo Ljubljančanov na sprehode, ki jih še vedno dovolj nudita naše mesto in njegova okolica. Sprehajalci na Gradu pa imajo povrh tega tudi prilike, da zadoste svoji radovednosti in radi povprašujejo delovodjo, paznike in delavce, kako napredujejo dela pri obnovi grajskega poslopja. Sicer tudi šance niso še povsem dovršene in bo treba še nekaj kamnov vzdati ter očistiti zidovje navoženega in sedaj odvečnega peska, vendar so šance v glavnem že gotove in kar je še dela pri njih ostalo, se da urediti v enem dopoldnevu.«¹⁹²

Od leta 2012 je odgovorna konservatorica na Ljubljanskem gradu in z njim povezanih Šanc, Irena Vesel Kopač. Zaradi nevezdrževanja, vremenskih vplivov in potresnega sunka, se je februarja 2013 porušil del kamnitega zidu v vogalu male terase (slike 205–207). Pred posegi se je izvedlo lasersko dokumentiranje obstoječega stanja. Gradbena in konservatorska dela, ki so se pričela aprila 2014, so med drugim zajemala stabiliziranje terena s pilotno steno, sondiranje temeljev, rekonstrukcijo porušenega dela, sanacijo dela kamnitih zidov z arkadno steno in odstranjevanje vegetacije na zidovih. Odgovorna konservatorica se zavzema za nadaljnjo sanacijo Šanc, saj po njenem mnenju le-te predstavljajo pomemben del Plečnikove kulturne dediščine in ne nazadnje zaradi varnosti sprehajalcev.¹⁹³

¹⁹¹ *Ljubljanski grad prenavljajo* 1941, cit. n. 132, p. 3.

¹⁹² *Sedanja dela na Ljubljanskem gradu* 1941, cit. n. 133, p. 3.

¹⁹³ Več o prenovi Šanc: Irena VESEL KOPAČ, *Poročilo o sanaciji poškodovanega dela Plečnikovih Šanc na Ljubljanskem gradu od maja do avgusta 2014*, Ljubljana 2014.

6.5. Orlov vrh

Južno stran Grajskega griča imenujemo Orlov vrh, saj je zemljišče pripadalo Jožetu Orlu, ki je bil nekaj časa ljubljanski podžupan. Na njem so nekoč ob turški nevarnosti zakurili ogenj in tako opozorili meščane na potrebno obrambo mesta, kasneje pa sta bila na tem območju topovski okop in bastijon. Ob koncu druge svetovne vojne so Orlov vrh preuredili v pokopališče slovenskih domobrancev.¹⁹⁴

V zapisniku gradbenega odbora ljubljanske občinske uprave dne 21. oktobra 1932 je zapisano: »Lastniki posestva Wester na Golovcu nameravajo parcelirati zemljišče. Mestni gradbeni urad je naprosil prof. Plečnika, če bi izdelal načrte. G. prof. Plečnik je prošnji ustregel.«¹⁹⁵

Tu je Plečnik želel postaviti kapelo, ki pa nikoli ni bila postavljena.¹⁹⁶

¹⁹⁴ KLADNIK 2002, cit. n. 90, pp. 118–119.

¹⁹⁵ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/4.

¹⁹⁶ KLADNIK 2002, cit. n. 90, p. 119.

7. ZAKLJUČEK

Popotnik hodi danes tod, kot bi se motal po labirintu umetno zapletene pajčevine in neprisiljeno odkriva vedno nove mize, a se mu zdi, kakor bi jih sam snoval, tako neprisiljeno se pojavljajo pred njim. Zdi se nam, ki to presnavljanje opazujemo, kot da se dviga z našega mesta breme stoletij in se stoletna dediščina spaja z našim sodobnim razpoloženjem nekoliko romantično, idilično in lirično uglašeni potomcev v rahlo, toda mamljivo pajčevino zgodovinskih spominov, sanjavih razpoloženj in neprestanih odkrivanj novih mikov. Velikost zasnove, bogastvo vsebine, ki se v vsakdanjem življenjskem vrvežu gledana od preblizu, opremljena z vsemi dnevnimi nebistvenimi, a vsiljivimi in kričavimi posameznostmi razblinja, se uveljavi vselej šele pri pogledu na celoto, iz primerne oddaljenosti, z vzvišenega stališča. Diadem, ogrlica, v polje okrog gradu razprostrta pahljača, monumentalni most preko globeli pred Gradom, počivajoča, k zapadu obrnjena sfinga, so trajne označbe obličja Ljubljane, gledane od zunaj iz primerne oddaljenosti. Kdor hoče globlje zajeti podobo Ljubljane od znotraj, od blizu, naj se potruži po njenih prostorih v mesečni noči, ko je ceste in ulice zapustil bučni promet, ko se zbršejo vse pogosto neskladne podrobnosti [...].¹⁹⁷

(France Stele, 1940)

»Ob Gradu se vije Ljubljana, vsa z mesecem posejana - «, da, ona mala Ljubljana ob koncu stoletja, ki se je še vsa nebogljenost stiskala med Grad in Ljubljano.¹⁹⁸

Ko je Plečnik začel delo na praškem gradu, se je že počasi bližal svojemu petdesetemu letu, za seboj pa je imel dobrih dvajset let izkušenj na področju arhitekturnega ustvarjanja. Za nalogo, da se nekdanji grad preuredi in opremi v reprezentativno arhitekturo vrhovne državne avtoritete, je Plečnika izbral Tomaš Garrigue Masaryk, ki je med gradbenimi deli in spremembami popolno podpiral arhitektove ideje in načrte. Poleg neomajnega zaupanja je imel arhitekt na razpolago vsa razpoložljiva finančna sredstva, kar je bilo za tisti čas precej redko, saj se je Ljubljana v tem času borila z gospodarsko krizo. Kljub vsemu je Plečnik v estetskem oziru ostal asket, brzdal je svojo fantazijo in tako razkošje omejil na minimum. V Pragi je moral izpolniti predvsem dve glavni nalogi. Da preuredi obstoječo stavbo v zasebno in reprezentativno bivališče predsednika Čehoslovaške. Novo bivališče je moralo izpolnjevati vse funkcije državne rezidence, vse to pa je zahtevalo tudi preureditev dohodov in dovozov na

¹⁹⁷ STELE 1940, cit. n. 6, pp. 21–22.

¹⁹⁸ Oton Župančič: izvoljen za častnega člana mestne občine ljubljanske, *Kronika slovenskih mest*, VI/1, 1939, p. 46.

grad ter ureditev dvorišč. Druga naloga pa je zahtevala spojitev grajskega kompleksa z njegovo okolico v estetsko celoto, z vsemi zanemarjenimi ali neizrabljenimi naravnimi in umetnimi momenti.¹⁹⁹ Tako v Pragi kot v Ljubljani se je Plečnik marsikdaj spopadal z ostrim nestrinjanjem javnosti in zavračanjem njegovih načrtov, vendar so se ta velikokrat izkazala za neupravičena. Tako kot na Hradčanih se je tudi pri načrtih za Ljubljanski grad spopadal s podobnimi problemi in idejami – kako se spoprijeti z ostanki srednjeveškega trdnjavskega obzidja, uravnavanjem nivojskih etaž, monumentalnimi dostopi in dohodi, stopnišči in vrtovi oziroma dvorišči. Veliko pozornosti je posvetil sprehajalcu, ki mu je namenil veliko novih počivališč, poti in stopnišč, od koder so se odpirali novi pogledi na mesto in grajsko stavbo.²⁰⁰ Oba projekta imata veliko skupnega, prav tako pa najdemo nekaj pomembnih razlik, vendar eno je bistveno: »[...] vidimo, da gre obakrat v osnovi za tip tako zvanega 'organsko razvitega selišča', ki je kot posledica večstoletnega življenja prešlo v sodobnost z deloma motenimi, zabrisanimi ali zanemarjenimi estetskimi elementi, katerim je treba pomagati do novega izraza, iz dediščine mnogih generacij ustvariti praktično in estetsko sodobnost aktualne vedute.«²⁰¹

V obeh načrtih, iz 1931–32 in 1947, je za preureditev Ljubljanskega gradu Plečnik ustvaril arhitekturno dominantno nad mestom, prav tako pa ustvaril mrežo komunikacij, ki bi povezovale Grad z mestom. V prvem je to predstavljala stara, a prenovljena in nadgrajena grajska stavba, v drugem pa monumentalni osemkotnik. Edini element, prisoten v obeh načrtih, je grajsko dvorišče, ki bi bilo razdeljeno na dve osi in bi predstavljalo lapidarij. Če pri prvem načrtu odmislimo nadaljnje arheološke raziskave, ki bi morale biti izvedene pred začetkom prenove, bi bil projekt glede na razmere izvedljiv. Drugi načrt pa je presegal takratne zmožnosti mesta. Damjan Prelovšek meni, da, če bi bil monumentalni oktagon res zgrajen, bi ga ljudje gotovo cenili kot pomemben arhitekturni prispevek k podobi našega mesta. Da je Plečnik s svojimi idejami presegal ideje realnega, ne drži le za načrt prenove Gradu, pač pa tudi za monumentalne dohode nanj, pri katerih je imel namen izvesti radikalne spremembe tudi v mestnem jedru tik pod Gričem. Najbolj radikalno se je Plečnik lotil dohodov na Grad med letoma 1942 in 1943, ko je naredil pet načrtov (Studija osrčja Ljubljane oziroma K studiji osrčja Ljubljane ter Alternativa k studiji osrčja Ljubljane), ko je načrtoval povezavo Gradu s stolnico. Nekaj podobnosti zasledimo tudi pri načrtu za magistralni dohod

¹⁹⁹ France STELE, *Jože Plečnik na Hradčanih in v Ljubljani*, Ljubljana 1930, pp. 1 in 10.

²⁰⁰ Ibid., pp. 3–19.

²⁰¹ Ibid., pp. 13 in 18.

iz leta 1947, le da je v tem primeru dostop na Grad premaknil v os s Stritarjevo ulico, nedaleč od Magistrata.

Če na uresničitev načrta za slovenski parlament iz leta 1947 nihče niti pomislil ni, ne mestna občina niti Plečnik, pa so načrt za Slovensko akropolo vsaj delno uresničili. Ne glede na to, da je bil idejni vodja prenove arhitekt Boris Kobe, je izvedba vendarle upoštevala Plečnikov načrt iz 1931–32. Kljub številnim težavam (ena od glavnih je bila ta, da so se morali spopasti z izselitvijo oziroma preselitvijo grajskih prebivalcev, pa tudi vojaške golobje pošte, preden pa so lahko začeli kakršnakoli dela na Grajskem griču, so se morali spopasti tudi z lastniki parcel ter njihovo odprodajo zemlje mestni občini), so pod Kobetovim vodstvom oblikovali glavni vhod, razgledno teraso ter osem polkrožnih arkad, ki tečejo pod njo. Polkrožne odprtine pod teraso so danes povsem odprte. Ob Kobetovi prenovi so bile prve tri popolnoma zazidane ter imele vgrajeno po eno okensko odprtino, vse ostale pa so bile odprte (slike 63, 64, 67, 68, 73 in 74). V štiridesetih so podrli tudi nekdanji jetniški trakt, Stolp strelcev in teraso pa preuredili v gostilniški objekt. S tema dvema potezama se je Kobe nekoliko oddaljil od prvotnega Plečnikovega načrta, saj le-ta ni predvidel rušenja jetniškega trakta, gostilno pa je Plečnik nameraval urediti v traktu levo od glavnega vhoda. Na mestu nekdanjega jetniškega trakta so začeli gradnjo novejšega poslopja, misel nanjo pa so kmalu opustili. Glede na fotografije in pisno dokumentacijo Borisa Kobeta iz arhivskega gradiva MAO sem sprva sklepala, da so kamniti slopi predstavljali temelje za novo poslopje, vendar se je ta misel izkazala za napačno. Po besedah Mihe Kerina so bili postavljeni in namenjeni izključno pergoli, izdelali pa so jih iz materiala, ki je ostal po rušenju prečnega kaznilniškega trakta. Pergolo so nato grajski prebivalci uporabljali za sušenje perila (slika 71).

Tako pri Plečniku je tudi pri Kobetu večina načrtov ostala le na papirju.

Fotografije 39–43, ki so hranjene v dokumentaciji Borisa Kobeta v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje, in fotografija 52, ki jo hrani INDOK center, prikazujejo videz nekdanjega kaznilniškega trakta.

Kot pri vseh načrtih je Plečnik tudi na Griču dosledno upošteval vse elemente: drevesa, travnate površine, simetrijo, postavitve elementov v prostor itd. Previdno je ohranjal elemente starega, a kljub vsemu dodajal vedno nekaj novega, neko novo interpretacijo. Kot se je na podlagi arhivskih virov ter slike Bena Puteanija, ki jo hrani Mestni muzej Ljubljana, izkazalo, je pred Plečnikom, med letoma 1930 in 1932, Šance prenavljalo Stavbno podjetje in tehniška pisarna družba z o. z. ing. Fran Tavčar. Le-te so bile zaradi nekakovostne izvedbe kasneje (skoraj v celoti) zasute ali celo podrte, ponovno prenovu pa je mestna občina zaupala Plečniku.

Da stare figure zaživijo v popolnoma novi zgodbi, velja tudi za Šance. Glavnina del je bila izvršena med letoma 1934 in 1936, olupševalna dela ter še nekatera manjša gradbena dela pa so potekala vse do štiridesetih let. Na podlagi fotografij lahko z gotovostjo rečem, da so bile »Plečnikove Šance« videti vendarle nekoliko drugače. Stopnice so bile lite iz enega kosa, bile so betonske, kvadri na obhodnem hodniku so bili zaključeni popolnoma ravno, pa tudi celotna ograja je bila nekoliko nižja.

Izkazalo se je tudi, da je Plečnik, nedaleč od glavnega vhoda, naredil stopnice, po katerih se sprehajalec od parkirišča pred Gradom povzpne na sam Lipnik, le-te pa vodijo do Spomenika kmečkim uporom. Danes so stopnice nekoliko drugačne, stare so se izgubile.

Kljub mnogo neuresničenim načrtom Jožeta Plečnika je Ljubljana doživela temeljite spremembe ter se resnično razvila v prestolnico slovenskega naroda. Zdi se, da se še danes »ob Gradu vije Ljubljana, vsa z mesecem posijana«, vendar pa ne več tako zelo majhna in nebogljena.

8. STROKOVNA LITERATURA IN VIRI

STROKOVNA LITERATURA:

1. *Arhitekt Jože Plečnik: 1872–1957: razstava v Ljubljani 1986* (Pariz, Nacionalni center za umetnost in kulturo Georges Pompidou, ed. Lojze Gostiša), Ljubljana 1986.
2. Mojca ARH KOS, *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja: vodnik po spomenikih*, Ljubljana 2006.
3. Majda FRELIH RIBIČ, *Zgodovinske in sedanje grajske vedute*, objavljeno v: *Konservatorske smernice za ureditev grajskega pobočja*, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1988, pp. 26–48.
4. Franz GÄRTNER, *Ljubljanski grad*, Ljubljana 1908.
5. Dušan GRABRIJAN, *Plečnik in njegova šola*, Ljubljana 1968.
6. Andrej HRAUSKY, Janez KOŽELJ, Damjan PRELOVŠEK, *Plečnikova Ljubljana, Vodnik po arhitekturi*, Ljubljana 1996.
7. Ivan HRIBAR, *Moji spomini*, Ljubljana 1928.
8. Darinka KLADNIK, *Ljubljanski grad*, Ljubljana 2002.
9. Boris KOBE, *Arhitekt in slikar: arhitect and printer* (Ljubljana, Cankarjev dom, 13. december 2005 – 8. februar 2006, edd. Maruša Avguštin et al.), Ljubljana 2005.
10. Ivan KOMELJ, *O gradovih na Slovenskem*, Ljubljana 1964.
11. Branko KOROŠEC, *Ljubljana skozi stoletja: mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*, Ljubljana 1991.
12. J. KOŠIČEK, *Mladostni spomini na Ljubljanski grad*, *Kronika slovenskih mest*, VII/4, 1940, pp. 37–40.
13. Lojze KOVAČIČ, *Cerkev sv. Florijana v Ljubljani*, Ljubljana 1996.
14. Peter KREČIČ, *Jože Plečnik*, Ljubljana 1992.
15. Peter KREČIČ, *Jože Plečnik: Branje oblik*, Ljubljana 1997.
16. Peter KREČIČ, *Plečnikovo darilo univerzitetni knjižnici, Da ne pride v pogin in pozabljenje*, Ljubljana 2007, pp. 11–18.
17. *Ljubljana: [podobe iz njene zgodovine = aspetti di storia cittadina = Bilder aus der Geschichte der Stadt]* (edd. Bogo Grafenauer et al.), Ljubljana 1965.
18. Ljubljanski grad prenavljajo, *Slovenski dom*, št. 118, 1941, p. 3.
19. Breda MIHELIČ, *Vodnik po Ljubljani*, Ljubljana 1989.

20. Veselin MIŠKOVIČ, Razstavi na pot, *Da ne pride v pogin in pozabljenje*, Ljubljana 2007, pp. 5–9.
21. Mestna občina Ljubljana, *Pet let dela za Ljubljano*, Ljubljana 1940.
22. Gustav OGRIN, Ljubljana pred in po potresu, *Kronika slovenskih mest*, II/1, 1935, pp. 40–47.
23. Janko OMAHEN, *Izpoved*, Ljubljana 1976.
24. Jože PLEČNIK, *Iz ljubljanske šole za arhitekturo: 1925*, Ljubljana 1925.
25. Jože RUS, Dajmo Stari Ljubljanici njeno čast in slavo: notranje mesto, *Kronika slovenskih mest*, II/2, 1935, pp. 150–152.
26. Darja PERGOVNIK, Majda FRELIH-RIBIČ, Dostopi na grajsko pobočje »intra muros«, objavljeno v: *Konservatorske smernice za ureditev grajskega pobočja*, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1988, pp. 57–58.
27. Katarina Katja PREDOVNIK, Zgodovinski oris – A historical review, *Ljubljanski grad. Pečnice = Ljubljana castle* (ed. Mitja Guštin, Martin Horvat), Ljubljana 1994, pp. 13–27.
28. Damjan PRELOVŠEK, Jože Plečnik in Ljubljanski grad, objavljeno v: *Konservatorske smernice za ureditev grajskega pobočja*, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1988, pp. 21–25.
29. Damjan PRELOVŠEK, *Jože Plečnik 1872–1957, Architectura perennis*, London 1997.
30. Damjan PRELOVŠEK, *Poezija v kamnu: arhitekt Jože Plečnik na praškem gradu*, Ljubljana 1997.
31. Damjan PRELOVŠEK, Plečnikova vizija slovenske prestolnice, *Da ne pride v pogin in pozabljenje*, Ljubljana 2007, pp. 19–29.
32. Rojstvo velike Ljubljane, *Kronika slovenskih mest*, II/3, 1935, pp. 244–245.
33. Sedanja dela na Ljubljanskem gradu, *Slovenski dom*, št. 167, 1941, p. 3.
34. Leopold STANEK, Potres v Ljubljani I. 1985: ob štiridesetletnici, *Kronika slovenskih mest*, II/1, 1935, pp. 30–39.
35. France STELE, Iz ljubljanske šole za arhitekturo, *Dom in svet*, XXXIX/8, Ljubljana 1926, pp. 287–288.
36. France STELE, *Valvasorjeva Ljubljana*, Ljubljana 1928.
37. France STELE, *Jože Plečnik na Hradčanih in v Ljubljani*, Ljubljana 1930.
38. France STELE, *Ljubljanski grad: slovenska akropola*, Ljubljana 1932.

39. France STELE, Slovenska akropola, *Mladika*, XIII/2, 1932, pp. 48–51.
40. France STELE, Ljubljanski grad, *Mladika*, XIII/3, 1932, pp. 89–93, 129–131.
41. France STELE, Problem Ljubljanskega gradu, *Kronika slovenskih mest*, I/1, 1934, pp. 106–109.
42. France STELE, Plečnikova Ljubljana, *Kronika slovenskih mest*, VI/4, 1939, pp. 227–232.
43. France STELE, *Ljubljana*, Ljubljana 1940.
44. France STELE, *Napori in esej o arhitekturi*, Ljubljana 1955.
45. France STELE, Pesnik v arhitekturi, *Naša sodobnost*, V/3, 1957, pp. 193–201.
46. France STELE, *Ljubljanski grad: ureditvene naloge na ljubljanskem gradu*, Ljubljana 1968.
47. Ivan STOPAR, *Sprehodi po stari Ljubljani*, Ljubljana 1992.
48. Ivan STOPAR, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I, Gorenjska. Knj. 4, Ljubljana, grad in dvorci*, Ljubljana 1999.
49. Ivan STOPAR, *Za grajskimi zidovi*, Ljubljana 2007.
50. Ivan STOPAR, *Podoba Slovenije*, Ljubljana 2011.
51. Vera ŠENICA PAVLETIČ, *Grajski grič: zgodovinski pregled*, Ljubljana 1991.
52. Vera ŠENICA PAVLETIČ, *Zgodba o Ljubljanskem gradu*, Ljubljana 2005.
53. Petra ŠUŠTERŠIČ, *Neuresničeni projekti Jožeta Plečnika za središče Ljubljane*, Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, Ljubljana 2011.
54. Peter ŠTIH, *Castrum Leibach: najstarejša omemba Ljubljane in njeni začetki: faksimile s komentarjem in zgodovinskim uvodom = Castrum Leibach: the first recorded mention of Ljubljana and the city's early history: fascimile with commentary and a history introduction*, Ljubljana 2010.
55. Peter ŠTIH, Vasko SIMONITI, *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*, Ljubljana 2010.
56. Lidija VOLER, *Ljubljanski grad = Ljubljana castle*, Ljubljana 2009.
57. Ivan VRHOVEC, *Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih*, Ljubljana 1886.
58. Televizijska oddaja: Oddaja na RTV Slovenija, *Podoba podobe – Prenova Ljubljanskega gradu*, 13. junij 2005.
59. Oton Župančič: izvoljen za častnega člana mestne občine ljubljanske, *Kronika slovenskih mest*, VI/1, 1939, pp. 46–47.

60. internetni vir: <http://www.ljubljanskigrad.si/sekundarna-vsebina/o-nas/> (dostop 25. 11. 2014)
61. internetni vir: <http://www.rtvsllo.si/lokalne-novice/ljubljana/sprehajalisce-ljubljanske-ga-gradu-obnovljeno-se-letos/331640> (dostop 23. 2. 2015)

VIRI:

62. Dokumentacija iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta.
63. SI ZAL LJU 489, *Mesto Ljubljana*, Splošna mestna registratura, spec. fasc. 2024, 11, Ljubljanski grad, fol. 52–56, 88, 124–126, 269–274.
64. SI ZAL LJU 493, *Mesto Ljubljana*, Gradbena registratura, Reg. IV/B, t.e. 3, Ljubljanski grad, Obračunsko poročilo, št. 5396/1931.
65. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/85, Zapisnik javnih sej 1929 II., fol. 1007–1010, 834–835, 654–655.
66. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod III./86, I. Javne seje 1930, fol. 316–318, 220–221.
67. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/3.
68. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/4.
69. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/5.
70. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/7, fol. 81.
71. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/27.
72. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/28.
73. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/95, Javne občinske seje 1938, fol. 194, 136–137.
74. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. IV/34.
75. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/95, Javne občinske seje 1938, fol. 10, 129, 134–135, 226, 237–238, 319.
76. SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/96, Javne občinske seje 1939, fol. 274, 142–143.

9. PRILOGA 1: ARHIVSKI VIRI (zapisniki sej)

a. O ZAŠČITNEM PASU NA LJUBLJANSKEM GRADU TER HRIBARJEVI IN PLEČNIKOVIM VIZIJAM SLOVENSKE PRESTOLNICE

Centenima odsekoma finančnemu in olepševalnemu v roke načelniku prvega, gospodu c. kr. gimnaz. ravnatelju Andreju Senekoviču [dne 7. julija 1897].

Mestna občina ljubljanska obrnila se je do c. kr. Finančnega ministerstva s prošnjo, naj bi jej odstopilo brezplačno ljubljanski grad ki je vsled potresa bil tako poškodovan, da ga je bilo treba izprazniti. To prošnjo podpiral je po sklepu deželnega zbora tudi deželni odbor Kranjske.

Z razpisom c. kr. Finančnega ravnateljstva št. 8844 z dne 1. junija t.l. naznanilo se je mestnemu magistratu, da c. kr. Finančno ministerstvo vsled odločbe z dne 22. maja 1897 št. 17326 ni pri volji odstopiti grad mestni občini brezplačno; pač pa da je pripravljeno, predno bi ga potom javne dražbe prodati skušalo, uvaževati primerno ponudbo mestne občine. [...]

Pri tem ogledu se je konstatovalo, da je južni del od vrha do mestnega stolpa tako zelo poškodovan, da bi nikakor ne kazalo popravljati ga, temveč, da bi najbolje bilo prepustiti ga svoji usodi, ko bi se ne dobil podjetnik, ki bi ga proti temu, da se mu prepusti material, podreti hotel.

Severni trakt gradu je sicer tudi poškodovan, vendar pa ne tako, da bi se popraviti ne dal. Naglašati je zlasti treba, da je zunanje zidovje tega trakta skoro dva metra debelo in popolnoma nepoškodovano. [...]

Za rešitev vprašanja, ali naj mestna občina napravi ponudbo za nakup gradu, važno je preudariti vse okoliščine, ki govore za to ali pa tudi proti. Za to, da se mestna občina prizadene dobiti grad v svojo last, govori predvsem obzir do mestnega stanovništva, kateremu se, ko bi prešlo to posestvo v privatno last, lahko zapro lepa šetališča, s katerih je tako čarokrasen razgled po mične ljubljanske okolici na Gorenjsko stran, kakršnega po mnenju izvedenih turistov razen Solnograda nima nobeno mesto naše države. Zato govori pa tudi skrb za povzdigo tujskega prometa. Da je le-ta neizmerne narodnogospodarske važnosti, dokazuje najboljše blagostanje, ki vlada povsodi, kamor prihajajo v večji množini turisti. Dandanes, ko je premožnejša postala neizogibna potreba, da vsaj nekoliko tednov na leto potujejo, prizadevajo se povsod, kjer niso slepi za koristi, ki prihajajo od tujskega prometa, da privabijo kolikor mogoče teh potnikov k sebi. Največjo privlačno silo imajo poleg udobij modernega hotelskega, gostilniškega in kavarniškega življenja, lepe okolice, glede katerih je poskrbljeno, da opazovalcu tudi pred oči. Tako lepo okolico ima Ljubljana; toda ako se človek vozi po njej v železničnem vozu ne bode mogel opaziti njenih vabljivosti. Zato je potreba, da si jo ogleda s točke, kjer se mu pokaže v vsej svoji veličastnosti. Taka točka je ljubljanski grad. Nikakor pa ne zadostuje, da se na grad opozarja po častnikih in potnih knjigah ali pa s plakati po železniških parobrodskih postajah, temveč treba je tudi skrbeti za pripraven in lagoden pristop nanj. Takega ljubljanskega sedaj nima. Ako pa bi ga dobilo mesto v last, lahko bi napravilo električno dvigalo, katero bi brez dvojbe postalo – zlasti ako bi se z železnice dobro videlo – privlačna sila za tujce.

Kar se poslopja samega tiče, omeniti je, da bi bila velika škoda, ko bi imelo kedaj popolnoma zginiti, ker daje vsej okolici nekak prijeten vtis in potniku že od daleč oznanjuje, kje stoji deželno stolno mesto Kranjske. Zato bi bilo, ko bi prišel mestu v last, vsekakor priporočati, da se ohrani severni, proti mestu obrnjeni, na priloženem načrtu rudeče obrobjeni trakt, ki bi se popraviti dal brez velikih traktov. V tem traktu dali bi se zgraditi prav lepo gostilnični prostori z velikimi dvoranami za plese in shode. Ker je razgled iz dotičnih prostorov očarovan lep in ker bi se sedanje senčnato dvorišče dalo prav tako porabiti za gostilničarski vrt, ni dvojbe, da bi gostilnica na gradu, če se napravi nanj dvigalo, po katerem bi se prišlo na vrh za kakih 10 kr. ali še ceneje, bila vedno – zlasti pa še po leti zvečer – prav dobro obiskovana. Za gostilnične prostore dal bi se prav dobro urediti na dvorišču trakt, ki stoji takoj poleg bolnice, in v čegar prvem nadstropju so bila stanovanja za paznike; dalje prostori, v katerih se je nahajala ohramba za jedila, kantina in pa kuhinja za kaznjence. Med knjigovoznico in malim mestnim požarnim stolpom kazalo bi pa v tem slučaju napraviti tudi verando, s katere bi gostilniški gostje uživali prekrasni razgled na vse strani. Taka veranda dala bi se napraviti brez velikih stroškov.²⁰²

²⁰² SI ZAL LJU 489, *Mesto Ljubljana*, Splošna mestna registratura, spec. fasc. 2024, 11, Ljubljanski grad, fol. 52–56. Več o podrobnih načrtih Ivana Hribarja tudi v: SI ZAL LJU 489, *Mesto Ljubljana*, Splošna mestna registratura, spec. fasc. 2024, 11, Ljubljanski grad, fol. 269–274.

V Ljubljani, dne 11. avgusta 1905. [piše županov namestnik]

Glasom kupne pogodbe z dne 16./5.1905 je c.kr. finančni erar prodal mestni občini ljubljanski posestvo »ljubljski grad« in se je dne 31./7.1905 to posestvo faktično izročilo v last te občine, kakor je to razvidno iz dotičnega komisijonal. zapisnika z istega dne št. 26721.

Ker se pri tej izročitvi ni izročilo mestni občini nikakih to posestvo zadevajajočih spisov, načrtov, pogodb ali drugih listin se c.kr. deželna vlada kranjska uljudno prosi, da izvoli vse spise, ki se nanašajo na prejšno upravo ljubljanskega gradu doposlani podpisanemu magistratu v nadaljnjo porabo, oziroma sporočiti, kje se nahajajo tozadevni spisi, načrti, pogodbe ali druge listine.²⁰³

Zapisnik osme redne javne seje ljubljanske občinske uprave, ki se je vršila v sredo, dne 11. decembra v magistratni dvorani.

O novem regulačnem načrtu prof. Plečnika za mesto Ljubljana.

Gradbeni odsek predlaga obč. svetu, da naj se načelno sprejme nov regulacijski načrt prof. Plečnika za mesto Ljubljana. Gradbenemu uradu se naroča, da stopi takoj v stik s prof. Plečnikom in da ukrene vse potrebno, da se izvrše vsi detajlni načrti nove regulacije Ljubljane.

Občinski odbornik Ivan Hribar: Slavni občinski svet! Z velikim veseljem sem na zadnjem posvetovanju, ki ga je sklical g. župan, pozdravil sam pri sebi, ne da bi o tem govoril, načrt in delo prof. Plečnika. Ta načrt je končno dal Ljubljani prihodnost, kakoršna bi res imela biti. Takega načrta do danes nismo imeli in ga tudi nismo mogli imeti. Delalo se je v hitrici in to posebno takoj v dobi po potresu brez kakega pravega načrta. Pa tudi oni, ki so načrte delali, niso imeli v sebi eni one genialne koncepcije, kakor ga ima g. prof. Plečnik. G. referent je povedal, kako o njem sodi zunanji svet, špeciálno »Prager Presse«. Meni je znano, da smatrajo vsi odločujoči faktorji na Češkem prof. Plečnika za največjega arhitekta srednje Evrope. Tamkaj se ima vse, kar mu v izvedbo poverijo, ne da bi mu kdo smel kaj spreminjati. To je tako izpričevalo, da si je težko misliti sijajnejšega. Srečni moramo biti, da se je iz rodoljubnih nagibov in iz ljubezni do Ljubljane preselil iz Češke k nam, da tu deluje na naši tehniški fakulteti in postavlja svoje tehnično znanje v službo mesta Ljubljana. Izreči moram pa ob tej priliki tudi željo, naj bi se obč. svet tudi po načrtu ravnal, ker ni pomena, da se načrt sprejme brez trdne volje, da se bo po njem tudi faktično zidalo. Do sedaj se je dogajalo, da se obč. svet ni vedno ravnal po načrtih. Uveljavljati so se znali razni vplivi, včasih tudi protekcija in dovoljevale so se izjeme od odobrenega regulačnega načrta. Če se bo hodilo v naprej po tej poti, potem pač ne pomaga noben še tako dober načrt. prof. Plečnika. Načrt je dobro premišljen in v njem so upoštevani vsi higienski in estetski momenti. Imeti moramo zato trdno voljo, in moramo biti neizprosni za odklonitev kakršnokoli izpremembe. Tako bo Ljubljana enkrat lahko najlepše mesto – nočem reči v Evropi pač pa v Jugoslaviji. Načrt prof. Plečnika je mišljen za Veliko Ljubljano. Saj Ljubljana se v zadnjem času jako lepo razvija in mislim, da bo ta razvitek ostal trajen, kajti mesto, čegar prebivalci se množijo, ustvarja s tem promet že samo po sebi. Zato bi bilo pa misliti že sedaj na to, da se granice mesta raztegnejo. Upoštevati moramo, da se okrog Ljubljane občine, ki bodo za-zazidavanje svojega sveta po svoje regulirale ali ga sploh regulirale ne bodo in to v škodo bodočemu celotnemu razvitku Ljubljane. Zato bi bilo priporočati g. županu, da prouči vprašanje, kako ustvariti granice Velike Ljubljane.

Ljubljana, kakor sem že rekel, postaja velika. Vsakokratni občinski svet pa ima nalogo, da podpira kolikor največ mogoče njeno rast. Potem bo veliko lažje rešiti tudi težko finančno vprašanje. Res je, da če se granice raztegnejo, pridobimo veliko teritorija, za katerega bo treba skrbeti. Mislim, da se ne motim, da bi taka raztegnitev mestu koristila. Seveda ne bo mogoče vsega naenkrat urediti. Šlo pa bo postopoma. Ljudje zaposleni v mestu ne bodo več nosili zasluzka iz njega in se bo tako z Veliko Ljubljano ustvarila tudi večja gospodarska potencia. Z velikim veseljem pozdravljam uspeh zadnjega zaupnega posvetovanja o krasnem načrtu prof. Plečnika in sem prepričan, da se bo ob dobri volji obč. sveta dal izpeljati. /odobravanje/

Pri glasovanju sta bila predlog odseka kakor tudi resolucija obč. odbornika Hribarja glasno sprejeta.²⁰⁴

²⁰³ SI ZAL LJU 489, *Mesto Ljubljana*, Splošna mestna registratura, spec. fasc. 2024, 11, Ljubljanski grad, fol. 88.

²⁰⁴ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/85, Zapisnik javnih sej 1929 II., fol. 1007–1010.

Izveček iz zapisnika XIX. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 27. novembra 1929 v mestni posvetovalnici.

Novi regulacijski načrt prof. Plečnika za mestno Ljubljana. Dne 22. novembra se je vršilo predavanje direktorja ing. Prelovška o smernicah nove regulacije Ljubljane, ki je bilo od vseh občinskih svetnikov z odobravanjem sprejeto. Treba je še, da občinski svet čimprej odobri to novo regulacijo, gradbeni urad pa da izdela vse detaljne načrte.

Sklep: gradbeni odsek predlaga občinskemu svetu, da naj se načelno sprejme nov regulacijski načrt prod. Plečnika za mesto Ljubljana. Gradbenemu uradu pa se naroča, da stopi takoj v stik s prof. Plečnikom in da ukrene vse potrebno, da se izvrše vse detaljni načrti nove regulacije Ljubljane.²⁰⁵

Zapisnik seje gradbenega odbora, ki se je vršila dne 20. februarja 1933 v mestnem gradbenem uradu ob 4 uri popoldne.

O zaščitnem pasu na ljubljanskem gradu.

Občinska uprava občine ljubljanske je na svoji javni seji dne 11. decembra 1929 načelno sprejela regulačni načrt za mesto Ljubljano, ki ga je izdelal prof. Plečnik / mag. št.44948/1929. V tem splošnem regulačnem načrtu je predvideno, da ostane pobočje in vrh ljubljanskega Gradu nezazidljivo.

Mestni gradbeni urad je nato z ozirom na razprave v gradbenem odseku občinske uprave točneje določil meje zaščitnega pasu, kot je to zarisana na priloženem načrtu. Na podlagi tega predloga se je vršil dne 13. junija 1932 komisijski ogled, ki so se ga udeležili zastopniki gradbenega odseka, gradbenega urada in mestne vrtnarije. Ta komisija je osvojila predlog mestnega gradbenega urada z naslednjimi izpremembami: Izven zaščitnega pasu naj pride vsa parcela št. 70? V zaščitni pas pa vsa parcela št. 67/5 k.o. Ljubljana, mesto / ti parceli ležita v bližini Osoj na pobočju pod Osojno potjo / . Predlagana meja zaščitnega pasu teče tedaj v največjem delu po parcelnih mejah, z izjemo nekaj zemljišč, ki jih mora rezati.

O razpravi, ki se jo udeležijo vsi navzoči, se predvsem ugotavlja, da naj v zaščitnem pasu po predloženi meji obstoja zabrana absolutno vsake privatne stavbe. Nadalje pa se z ozirom na g. prof. Plečnik-ov regulačni načrt iz leta 1929 kaže tudi potreba, zaščititi vse podnožje Gradu in to na ta način, da se nujno za to ozemlje napravi podroben regulačni ter zazidalni načrt. G. dr. Mis opozarja, da je n. pr. dr. Kersnikova parcela pod Osojno potjo zelo važna, kar se pozna na vseh tamošnjih zgradbah. Nadalje opozarja na to, da je pobočje nad Karlovsko cesto zemeljska plast že parkrat zdrčala s pobočja na to cesto. Nadalje se v razpravi tudi soglasno izrazi mnenje, da je treba osnovi splošnega regulačnega načrta iz leta 1929 izdelati podroben sklep zaščitnega pasu na Golovcu, ter na Rožniku s Šišenskim hribom. Nadalje naj bi se na kat. mapi napravil pregled posestnega stanja v zaščitnem pasu na Gradu.

Sklep: 1/ Gradbeni odbor osvaja predlog glede določitve mej zaščitnega pasu na Ljubljanskem gradu, kot je popisano v g. tajnikovem poročilu z dne 20. februarja 1933, in zarisano na priloženem načrtu 1:1000. Zadeva se predloži občinski upravi v sklepanje z dodatkom, da naj zaščitni pas ne preprečuje event. preureditve poslopja na Ljubljanskem Gradu in gradenj, ki so v zvezi z ureditvijo Ljubljanskega Gradu kot šetališča.

2/ Dokler se ne izdela podroben regulačni in zazidalni načrt ostalega pobočja in vznožja Ljubljanskega Gradu, se naj prepove tudi na tem ozemlju v smislu §118/ gradbenega zakona nove gradnje ali predelave obstoječih zgradb, ki bi utegnile oteževati izvajanje novega regulačnega načrta. To ozemlje se določi na gornji strani z mejo zaščitnega pasu, na vznožju pa z obrajsko stranjo naslednjih komunikacij: Karlovska cesta, Florjanska cesta, Stari trg, Mestni trg, Pred Škofijo, Krekov trg, Streliška ulica, in pa Za Gradom. Tudi to zadevo naj se predloži občinski upravi v sklepanje. Mestni gradbeni urad naj nujno naprosi g. prof. Plečnik-a za izdelavo podrobnega regulačnega in zazidalnega načrta tega ozemlja.

3/ Mestni gradbeni urad naj izdela in predloži Gradbenemu odboru podroben predlog glede zaščitnega pasu na Golovcu, oziraje se na načelno sprejeti regulačni načrt prof. Plečnik-a za mestno Ljubljano.

4/ Mestni gradbeni urad naj izdela in predloži Gradbenemu odboru podroben predlog glede zaščitnega pasu v Tivoliju ter na Rožniškem in Šišenskem hribu, oziraje se na načelno sprejeti regulačni načrt prof. Plečnik-a za mesto Ljubljano.

5/ Mestni gradbeni urad naj izdela in predloži gradbenemu odboru na katastralni mapi pregled posestnega stanja v zaščitnem pasu na Gradu.²⁰⁶

²⁰⁵ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/3.

²⁰⁶ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/5, Zapisnik 180/78–33.

Zapisnik IV. seje gradbenega odbora, ki se je vršila dne 6. marca 1933 na terenu ob 4 uri popoldne.

1/ Zaščiti se ves Ljubljanski Grad do vznožnih cest / Karlovška ceste, Florijanska cesta, Stari trg, Mestni trg, Pred Škofijo, Vodnikov trg, Krekov trg, Streliška ulica in Za Gradom / in sicer takole:

a/ V smislu §17/ gradbenega zakona se na vrhu in pobočju proglasi zaščiteni pas, kot je zarisani v priloženem načrtu 1:1000, ki se ne sme naseljevati; ta zaščitni pas pa ne preprečuje eventuelne preureditve grajskega poslopja in pa gradenj, ki so v zvezi z ureditvijo Ljubljanskega Gradu kot javnega šetališča;

b/ za vznožje, ki leži med mejo zaščitnega pasu in označenimi vznožnimi cestami in ki obsega največji del obcestnih parcel ali njihovih delov, se do izdelave podrobnega regulacijskega načrta in zazidalnega načrta v smislu §118/ gradbenega zakona prepovedo nove gradnje, odnosno se te gradnje omeje in dovolijo le pod pogoji, ki jih v vsakem posebnem slučaju določi mestna občina; ta prepoved odn. omejitev lahko traja največ dve leti.

2/ Pri ogledu se ugotovi, da ima oddelek vojaških golobov zasedeno in ograjeno eno najlepših točk na Gradu. Naj bi se skušal doseči sporazum z vojaško upravo, da bi se to postajo prestavilo na kak drug prostor izven območja Ljubljanskega Gradu. To je potrebno iz razloga, ker spada predvsem tudi ta točka v ureditveni in olepševalni program, ki se v soseščini že izvaja.

3/ Po ogledu se nadalje ugotovi, da nekateri privatniki izpreminjajo dosedanje lice grajskega pobočja in delajo njive, kjer je bil dosedaj travnik / na severnem pobočju na Drelsetem/. Naj se skuša to preprečiti.

4/ Sklene se izposlovati zaščita vseh javnih in zasebnih nasadov in sicer v tem smislu, da se na vsem ozemlju Ljubljanskega Gradu prepove samovoljno trebljenje obstoječih nasadov. Za sečnjo dreves in kakoršnokoli preureditev nasadov in naprav na ozemlju Ljubljanskega Gradu je poslej treba izposlovati vsakokratno dovoljenje mestnega načelstva in sicer na podstavi podrobnih načrtov.²⁰⁷

1. O POTEH IN ULICAH NA GRAD

Policijskemu odseku občinskega sveta načelnik gospod dr. vitez Bleiweis Trsteniški Karol v Ljubljani [19 junij 1906, piše Ivan Hribar].

Mestni magistrat je začel odkar je ljubljanski grad prišel v last mestne občine popravljati na grajskem posestvu steze in pota ter urejati stare in napravljati nove nasade. Vsled tega je občinstvo že tudi začelo živahneje obiskovati grad in lepa šetališča na grajski planoti. Iz orijentačnih kakor tudi iz policijskih ozirov je torej potreba, da se stezam in potom, kakor tudi posameznim delom grajskega posestva dajo posebna imena ter označijo s tablicami.

Zato nasvetujem, naj se imenuje:

1. Steza v podaljšanje Študentovskih ulic, ki pelje naravnost k mestnemu požarnemu stolpu na gradu in je v Katastr. mapi označena s parc. števil. 340/1, ker pelje za vrtnimi ograjami: Za ograjami.
2. Steza, parc. števil. 301/2 ki se od prej imenovane odcepi ter po ovinkih pelje pred grajska vrata na iztočni strani, Na ovinkih.
3. Novo otvorena steza okoli gradu, ker je napravljena bila zaradi razgleda, Razgledna steza.
4. Pot, ki pelje od Grubarjeve ceste na grad in je zaznamovana s parc. števil. 310/3, Vožna pot na grad.
5. Pot, ki mimo hiše na Osojah v podaljšanji Ulic na grad, pelje na grajsko planoto ter je zaznamovana s parc. števil. 58/1, Južna strmina.
6. Steza, ki od ulic na gradu pelje naravnost na grajsko planoto in je zaznamovana s števil. 60/1, Osojna steza.
7. Drevored na planoti od gradu proti starim utrdbam, Grajski drevored.
8. Prostor pred gradom parc. števil. 58/2, 50, 64 in 62/1 Grajska planota; najvišje s smrekami obsajeni vrh iste na katerem raste košata lipa, pa, Na zračnem.
9. Planota parcel števil. 65 in 67/1, kjer se ista razteza čez nekdanje utrdbe, Na utrdbah.
10. Gozd parc. števil. 49/1 v spomin na to, da je iniciativo za njega zasaditev v seji občinskega sveta dne 12. januarja 1877 dal občinski svetovalec Josip Regalij, Regalijev gaj.
11. Parc. števil. 49./2, 49/3, 50/1, 50/2, 51/1 in 51/2 katerega je mestna občina pridobila vsled kupa šele letos od Salezijanskega zavoda na Rakovniku in so nekdanj spadale k Orlovem posestvu, Orlov vrh.

²⁰⁷ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/5, zapisnik 180/93–33.

Ker se ta imena tičejo izključno zaznamovanja mestne lastnine, ne velja glede njih znana odločba deželnega odbora Kranjskega, glede dvojzičnosti uličnih, cestnih in tržnih imen v Ljubljani.²⁰⁸

²⁰⁸ SI ZAL LJU, *Mesto Ljubljana*, Splošna mestna registratura, spec. fasc. 2024, 11. Ljubljanski grad, fol. 124–126.

Zapisnik XI. redne seje gradbenega odeska občinskega sveta ljubljanskega dne 9. julija 1928 v mestni posvetovalnici.

Ureditev Muzejskega trga, Zvezde in dohode na ljubljanski grad se naj za toliko časa odloži, dokler ne predloči mestni gradbeni urad tozadevne načrte.²⁰⁹

Zapisnik XI. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 19. julija 1929 v mestni posvetovalnici.

O napravi poti na Grad iz Streliške ulice.

Dohod na Grad je zelo potreben tudi od strani Streliške ulice, kjer sedaj dostop ni možen. Mestni gradbeni urad je že večkrat poskušal pridobiti prizadete posestnike, da bi odstopili potrebni svet, vendar so ti zahtevali pretirane zahteve. Dne 29. marca pa je g. Magister po daljšem pogajanju podal izjavo, da odstopa svet za napravo nove poti na Grad brezplačno mestni občini pod pogojem, da napravi mestna občina na lastne stroške:

a./ betonsko škarpo, ki bi bila potrebna in uredi pot,

b./ da brezplačno napelje vodovod/eno pipo/k gostilniški kuhinji.

c./ občina mora napraviti iz varnostnih ozirov potrebne ograje, poleg tega pa še primitivno ograjo proti vrtu.

Pot bi bila ca. 2.5m široka, trasa novoprojektirane poti bi šla severno od vodnjaka, tik vrta g. Magistra do strmine nad baliniščem; od tu v smeri posestne meje, kjer bi se združila s Kravjo potjo. Celokupni stroški za napravo te poti bi znašali skupni Din. 80.000.-

Pogoji g. Magistra so zelo ugodni in vsekakor sprejemljivi. Ker pa v proračunu tega zneska ni, se bo delo izvršilo postopoma z mestnimi delavci.

Predlog odseka: Napravi naj se nova pot na Grad iz Streliške ulice po predlogih mestnega urada. Delo naj se izvrši postopoma z mestnimi delavci.²¹⁰

Zapisnik XLIX. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave z dne 17. junija 1931 ob 5 uri popoldne v mestnem gradbenem uradu.

Popravilo železne ograje za Gradom in razširitev ceste za Gradom.

Stroški za to so proračunani na Din 303.000.-.

Sklep: Akt se vrača gradbenemu uradu, da napravi natančen načrt s hodnikom in tlakovanim cestiščem s proračunom vred, katerega se potem predloži sreskemu cestnemu odboru, da vstavi znesek za ureditev cestišča v prihodnji proračun.²¹¹

Zapisnik XI. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 11. julija 1932 v mestnem gradbenem uradu.

Ureditev ulice v Rebri.

Že večkrat se je razpravljalo glede dohoda na Grad po Ulici v Rebri. Ponovno danes predlaga g. obč. svet. Olup, da je nujno potrebno, da se ulica uredi.

Sklep: Gradbenemu uradu se naroča, da napravi trošovnik za ureditev Ulice na Grad in se ga predloži gradbenemu odseku.²¹²

²⁰⁹SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/3.

²¹⁰ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/85, Zapisnik javnih sej 1929 II, fol. 834–835.

²¹¹ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/3.

²¹² SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/4.

Zapisnik XIII. seje gradbenega urada ljubljanske občinske uprave dne 22. julija 1932 v mestnem gradbenem uradu.

Ureditev ceste za Gradom.

G. direktor ing. Prelovšek poroča, da je na razpolago lanskoletni prispevek sreskega cestnega odbora v znesku Din 350.000.- in letošnji v znesku Din 225.000.- za ureditev cest.

Gradbeni urad je napravil načrt za ureditev najpotrebnejših banovinskih cest. V poštevh prihajajoči Zaloška in Jegličeva cesta se zaenkrat ne moreta urediti, ker ni izpeljana nova tramvajska pot kot je predvideno. Mišljena je nadalje še Streliška ulica in ulica Za gradom. Slednja je brez hodnika, zato je nje ureditev nujno potrebna. Pri ogledu na licu mesta se je določila širina ceste 6'5 m, širina hodnika pa 1'50 odnosno 1'20.

Nadalje poroča g. ing. Maškovšek, da zneso proračun za tlakovana dela, zemeljska dela in hodnik na konzolah (ki bo potreben, če se bo cesta razširila) na $\frac{3}{4}$ milijona dinarjev. Gospod župan je z ozirom na to, da je kredit na razpolago, odobril, naj se z deli takoj prične. Razpisan je že material in je termin vlaganja ofert dne 4. avgusta t.l.

Nivelacija ceste ostane ista. Treba je bilo samo skleniti, kakšna naj bo širina ulice. Ulica Za gradom ni običajna mestna ulica, kjer bi se ustavljali vozniki, ker je skoro brez hiš in je torej samo tranzitna ulica. Rabi se širina za srečanje dveh vozil in malega vozička. Če bi bila širina ceste 6 m, hodnika pa 1'5 m, bi zadoščala sedanja širina ceste in bi odpadli veliki stroški za napravo hodnika na konzolah.

Sklep: gradbeni odsek sklene, da se uredi in tlakuje iz prispevka Streskega cestnega odbora ulica Za gradom, ko je širina cestišča naj bo 6 m, kjer je pa mogoče, naj bo večja. Širina hodnika pa naj bo 1'50 m. Izrabi naj se tudi jarek ob zidu. V kolikor ne bi zadoščal kredit sres. Cestnega odbora, se bo rabil kuluk.

Obenem se sklene, naj se napravi kanal na koncu ulice proti Karlovški cesti. Vse ostale napeljave pod omenjeno cesto so bile urejene pred dvema letoma.²¹³

Zapisnik XIII. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 5. avgusta 1932 v mestnem gradbenem uradu.

Ulica za Gradom. Mag. št. 25377/32.

G. ing. Pardubsky poroča, da so 3 povabljene firme vložile oferte za drobni tlak 9-11 cm za tlakovanje Ulice za gradom, in sicer:

- Oferira firma ing. Lenarčič po Din 125.- za m²,
- A. in E. Ehrlich po "125.302 "
- A. Res po "126.- "

Na podlagi tega predlaga mestni gradbeni urad, da se odda dobava omenjenega tlaka najcenejšemu ponudniku ing. M. Lenarčiču po Din 125 za m².

Stroški za dobavo kock, pripravo planuma, polaganje robnikov in tlaku bi znašali Din 411.000.-, zalitje z bitumenom Din 42.000.-, kar bi se lahko odložilo na prihodnje leto, da se tlak vleže; razširitev na konzolah bi stala Din 166.000.-, skupaj torej Din 577.000.

Na razpolago je znesek Din 575.000.- iz prispevka sreskega cestnega odbora. Dobava kock bo stala Din 325.000.-, vse drugo se bo pa izvršilo v lastni režiji.

Sklep: 1) Gradbeni odsek vzame na znanje poročilo gradbenega urada ter sklene, da se izvrši preureditev odnosno tlakovanje Ceste za gradom z razširitvijo na konzolah.

2) Gradbeni odsek predlaga gospodu županu, da že danes odda dobavo 2600 m² drobnega tlaka 9-11 cm za tlakovanje Ceste za gradom najnižjemu ponudniku Ing. Lenarčiču po Din 125.- za m².²¹⁴

Zapisnik XVII. seje gradbenega odbora ljubljanske občinske uprave dne 21. oktobra 1932 v mestnem gradbenem uradu.

- Ureditev stopnišča pri sv. Florjanu 75.000.- [...]
- ureditev potov na Grad 100.000.- [...]

K posameznim točkam izrednih del se pripominja:

²¹³Ibid.

²¹⁴ Ibid.

- G. obč. svet. Olup predlaga, da naj se iz predvidene vsote uredijo stopnice v Rebri, ki so nujno potrebne popravila.
- Regulacija Golovca (parcele last pos. Wester).

Lastniki posestva Wester na Golovcu nameravajo parcelirati zemljišče. Mestni gradbeni urad je naprosil prof. Plečnika, če bi izdelal načrte. G. prof. Plečnik je prošnji ustregel. Tu gre samo za načelno rešitev, da se da to zemljišče parcelirati.

Gradbeni odsek se strinja s principijelno odobritvijo parcelacije zemljišča pos. Westerna Golovcu.²¹⁵

Zapisnik I. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave, ki se je vršila dne 2. januarja 1933.

Z ozirom na interpelacijo glede odprtega kanala na Poti na Grad se sklene, naj mestni gradbeni urad stavi predlog za ureditev kanala, iz katerega uhaja smrad.

Isto tako naj mestni gradbeni urad ugotovi, odkod izhaja voda, ki še vedno prihaja iz cevi ob obrežju Ljubljance od Čevljarskega do Frančiškanskega mostu, dasi bi morali biti hišni kanali že priključeni na zbiralnik.²¹⁶

Zapisnik II. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave, ki se je vršila dne 18. januarja 1933.

Ureditev spodnjega dela Ulice na grad.

G. direktor ing. Prelovšek poroča v informacijo sledeče: Ker je Pot na grad v slabem stanju, je g. prof. Plečnik na našo prošnjo naredil načrt za ureditev, in sicer na ta način, da se bodo robniki odstranili in se bo tlakovalo s padcem proti sredini ceste, tako, da se bo voda odtekala v požiralnike. Lep razgled bi se pridobil preko zidu, radi česar bi se moralo pogajati še s tamošnjimi posestniki glede preureditve.

Isto tako bi bila tudi potrebna ureditev Študentovske ulice in Rebri. Mišljena je ureditev do Ovinkov. To je seveda samo delna ureditev.

Gradbeni odsek vzame poročilo v znanje.²¹⁷

Zapisnik V. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave, ki se je vršila dne 9. februarja 1934 ob 16 uri v mestnem gradbenem uradu.

Bednostni fond – izvrševanje del na račun tega fonda.

Gradbeni urad poroča, da se je socialno-politični urad informiral, katera posebna dela bi se lahko izvrševala iz tozadavnega kredita bednostnega fonda. M. gradbeni urad je zadevo preučil in ugotavlja, da bi bilo priporočati na račun tega fonda izvršitev sledečih posebnih del:

Ureditev raznih dohodov na Grad. Predvideno delo je proračunano na dobo ½ leta, če ga bo izvrševalo 150 delavcev.

Gradbeni odsek sklene, da se uredi med drugim tudi Ulica na Rebri.²¹⁸

Zapisnik seje tehničnega odbora mestnega sveta dne 18. marca 1935 ob 16 uri v m. gradbenem uradu.

G. načelnik ing. Pavlin opozarja na veliko redukcijo glave VI., medtem ko se nekatere glave, kakor socialno skrbstvo in mestna vrtarinja, skrčijo le malenkostno. Nujno potrebno bi bilo tudi, da bi se izvrševala dela n.p. na ljubljanskem gradu in drugod, le z domačimi delavci, kajti danes je stanje tako, da ima cestno nadzorstvo zaposleno delavstvo izven Ljubljane pristojno, dočim hodijo delavci iz Ljubljane na socialni urad po podporo.²¹⁹

²¹⁵Ibid.

²¹⁶Ibid.

²¹⁷Ibid.

²¹⁸ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod VIII/27.

²¹⁹ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/28.

Zapisnik 19. seje gradbenega odbora ljubljanskega, ki se je vršila v petek dne 11. marca 1938 v tehničnem oddelku mestnega poglavarstva:

Regulacija Ulica na grad (439/38), prispevek po § 124 gradbenega zakona.

G. referent poroča, da je Mol leta 1924 izvedla iz tehničnih in arhitektonskih razlogov tlakovanje Ulice na grad. Regulacija te ulice je bila določena z regulacijskim načrtom z dne 19. avgusta 1898. Na predlog urada je tehnični odbor sklenil, da se posestnikom ob Ulici na grad zaračuna 1m širok pas tlakovanja ob zidu hiš.

Proti plačilnim nalogom, ki so se izdali, so se posestniki pritožili na kr. ban. upravo, ki je odloke Mol razveljavila češ, da zaračunano tlakovanje nima zakonitih znakov hodnika.

Gradbeni odbor je na svoji seji dne 13. X. 1937 na predlog urada sklenil, da naj se prispevki za napravo tlakovanja v Ulici na Grad obravnavajo po § 124 gradbenega zakona. Posestnikom ob Ulici na grad so se poslali novi odloki. Proti tem odlokom je večina posestnikov zopet vložila pritožbo na kraljevsko bansko upravo z utemeljitvijo: 1./ da sme občina terjati povračilo stroškov le pri napravi novih ulic, ne pa starih ulic, 2./ da je bilo posestnikom ob priliki regulacije ulice obljubljeni, da ne bodo ničesar prispevali, 3./ da se je poslabšal položaj pri hišnih vhodih in uvozi, 4./ da se je uporabilo star material itd.

K navedenim razlogom je cestni odsek tehničnega oddelka pripomnil sledeče:

Ad 1./ zakonito določilo § 124 gradbenega zakona velja tudi za obstoječe, torej stare komunikacije, ki se urejujejo po dejansko izvajanjem regulacijskem načrtu [...].²²⁰

b. O CERKVI SV. FLORIJANA

Zapisnik X. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 15. julija 1929 v mestni posvetovalnici.

Poprava stopnic pri cerkvi sv. Florjana v Ljubljani.

Samostojen predlog obč. svetnika g. Dachsa, Stopnice so posedene in razpadle, zato jih je treba preložiti, spraviti v pravo lego in jim dati trdno podlago. Celotni stroški popravila bi znašali Din 5.331'30.

Sklep: gradbeni odsek predlaga občinskemu svetu, da odobri popravilo stopnic pri cerkvi sv. Florjana. Obenem naj se odstrani tudi tamkaj se nahajajoča lesena baraka.²²¹

Zapisnik pete redne javne seje ljubljanske občinske uprave, ki se je vršila v torek dne 11. junija 1929 v magistratni dvorani.

Policijsko zdravstvenega odseka poročilo: Načelnik policijsko-zdravstvenega odseka, občinski odbornik dr. Lukar poroča: O delni prepovedi vožnje z avtovozi po potih na grad. [...] Prepoved vožnje na grad z motornimi vozili / in avtomobili/.

Na podstavi § 44 občinskega reda za mesto Ljubljana in sklepa občinskega sveta z dne 11. junija 1929, odreja mestni magistrat v interesu higijene in osebne varnosti šetalcev po grajskih sprehajališčih slednje:

Po ulici na Grad mimo Florjanske cerkve je prepovedana vsaka vožnja z vozovi s konjsko vprego, avtomobili, motocikli in kolesi. Dovoljena je le materialna vožnja s konjsko vprego za posestnike in prebivalce ob tej ulici. Po vozni poti na Ljubljanski grad od Karlovskega mostu je prepovedana vsaka poskusna in tekmovalna vožnja z avtomobili, motocikli ali kolesi.

Pri navedenih vožnjah je dovoljena največja hitrost 6 km na uro za vsako vozilo in v vsaki smeri.²²²

²²⁰ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/7, fol. 81.

²²¹ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/3.

²²² SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/85, Zapisnik javnih sej 1929 II, fol. 654–655.

Zapisnik XXVI. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 9. aprila 1930 v mestni posvetovalnici.

Baraka pred Florjansko cerkvijo.

Sklep: Gradbeni odsek predlaga gospodu županu, da ukrene vse potrebno, da se odstranijo obstoječe barake pred Florjansko cerkvijo, ker sigurno ni v okras tamkajšnje okolice in da se prostor pred cerkvijo primerno preuredi.²²³

Zapisnik pete redne javne seje ljubljanske občinske uprave, ki se je vršila dne 13. junija 1930 v magistratni dvorani.

O kreditu za popravo stopnjic pri cerkvi sv. Florijana.

Za popravo stopnjic pri cerkvi sv. Florijana je potreben znesek Din 5311.-, kot je to proračunal mestni gradbeni urad. Ker v proračunu ni specialnega kritja za vsoto je predlog odseka:

Kredit v znesku Din 5311.- za popravo stopnjic pri cerkvi sv. Florijana naj se dovoli iz proračunske rezerve. Občinski odbornik Dachs Ivan: Mislim, da je ta vsota premajhna. Pri tej priliki naj bi se tudi ograje popravile. Stopnjice naj bi se napravile na obeh straneh. Če se že enkrat dela, naj se naj se napravi vsaj tako, da bo za nekaj časa držalo.

Poročevalec Tavčar Ivan prebere prebere iz akta poročilo iz gradbenega urada o proračunu za popravo stopnjic.

Župan dr. Puc vpraša g. Dachsa, ali stavi kak predlog.

Občinski odbornik Dachs Ivan: Predlagam, da se ta vsota zviša od 5 na 10 tisoč Din.

Občinski odbornik Ivan Hribar: Meni se zdi čudno postopanje, da bi se kar naenkrat zvišal kredit, dasiravno imamo tu točen proračun mestnega gradbenega urada. Gradbeni urad pravi, da bo s to vsoto vse popravljeno in moje mnenje je, da mu ne smemo dajati več denarja, kakor je to potrebno. Tovariš Dachs ima prav, ko ima v mislih večje poprave. V tem slučaju pa bi se morala stvar znova predložiti gradbenemu odseku odnosno gradbenemu uradu, ki naj si stvar z g. Dachsom ogleda.

Župan dr. Puc Dinko: Ne kaže, da bi stvar odložili z dnevnega reda v zopetni pretres. Bolje je, da se s tem kreditom popravijo stopnjice in ograja. Lansko leto so bila z zvišanim zneskom predvidene tudi razne notranje olupšave. Svetujem, da se sprejme predlog finančnega odseka, kajti, če bi odstopili stvar ponovno gradbenemu odseku, bi se stvar zopet zavlekla. Boljše je nekaj, kakor nič.

Občinski odbornik Olup Josip: V Ljubljani imamo olupševalno društvo, ki naj bi imelo v evidenci slične stvari. Ograja je v razpadu. Predlagal bi, da se dovoli kredit v višini, kakor lansko leto. Opozarjam na šentjakobsko šolo, kako izgleda. Raje naj se enkrat dobro popravi, pa bomo imeli mir za precej časa.

Župan dr. Puc Dinko: Glede šole morem omeniti le to, da bo do jeseni vse v redu. Fasada je res nekoliko pisana, to pa samo zato, ker ni bila pobeljena. Treba bo le par deževnih dni in fasada bo zopet imela tako barvo, kakor jo je imela pred popravilom. Če bi pa fasado pobelili, bi pa imeli z njo pogostejše stroške, ker bi morali to delo ponavljati na vsakih par let.²²⁴

Zapisnik XVIII. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 4. novembra 1932.

Z ozirom na sklep mag. gremija se je vršil ponoven ogled na licu mesta. Načrt g. prof. Plečnika predvideva, da se stare stopnice odstranijo. Zadevo se je ponovno preštudiralo in se je napravila druga varijanta. Komisija (med njimi tudi g. župnik [Janko] Barle in konzervator Stele) je bila mnenja, da se stopnice po tej varijanti lahko izvršijo.

Proračun znaša Din 72.000.-. Od tega pa odpade Din 28.000.- na trotoar. Kamnosek Toman je izjavil, da počaka na plačilo za prihodnje leto.

Gradbeni odseksklene, da se uredijo stopnice pri cerkvi Sv. Florjana po načrtu varijanta 2.²²⁵

²²³ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/3.

²²⁴ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod III/86, I. Javne seje 1930, fol. 316–318.

²²⁵ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/4.

Zapisnik XXII. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave, dne 9. decembra 1932 ob 4 uri popoldne v mestnem gradbenem uradu.

Izprememba fasadnega projekta pri Florjanski cerkvi.

Načrt za ureditev stopnišča pri Sv. Florjanu je že odobren. Predvideno je omrežje pri glavnem vhodu enako kot pri oknih.

Zamišljena je pa sprememba in sicer, da bi se v odprtino vrat postavil kip Sv. Janeza Krstnika, ki je sedaj v cerkvi. Ker so vrata premajhna, bi se jih ponižalo. Na vratih bi se napravilo steklo.

Kamnoseška dela za to izpremembo fasade bi stala ca Din 12000. Župnika cerkve se je naprosilo, da bi po možnosti prispeval k stroškom. Izjavil je, da k navedenim stroškom ne more prispevati, pač pa bo uredil zunanji omet cerkve.

Najti bi bilo kritje za izpremembo del. Za ostala dela je bilo itak predlagano mestnemu knjigovodstvu, da vstavi pod »Razna dela« tudi znesek za dela za ureditev omenjenega stopnišča.

Gradbeni odsek se v principu strinja s predlogom za izpremembo fasadnega projekta pri Florjanski cerkvi, na ta način, da se v odprtino vrat postavi kip Sv. Janeza Krstnika.²²⁶

Zapisnik II. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave, ki se je vršila dne 18. januarja 1933.

Prispevek k ureditvi cerkve sv. Florjana.

Z ozirom na dopis odnosno prošnjo mestnega načelstva je izjavil župni urad Sv. Jakoba, da bo prispeval k stroškom za predstavitev kipa Sv. Janeza v cerkvi sv. Florjana znesek Din 10.000.-.

Gradbeni odsek vzame poročilo v znanje ter se o tem obvesti tudi mestno knjigovodstvo zaradi evidence.²²⁷

Zapisnik četrte redne seje mestnega sveta ljubljanskega, ki se je vršila v torek, dne 3. maja 1938 ob 17. uri v veliki dvorani mestnega poglavarstva.

Cerkev sv. Florjana – odpis zneska za napravo hodnika:

Župni urad sv. Jakoba je dolgoval MOL za napravo hodnika ob cerkvi sv. Florjana din 6.683.10. Gospod predsednik MOL je dovolil enkratno podporo 2.985.- za delno kritje dolga za hodnik. Sedaj prosi župni urad, da ostanka dolga ne more plačati, ker cerkev sv. Florjana nima nikakih dohodkov.

Predlog: Župnemu uradu sv. Jakoba naj se odpiše zaostanek za napravo hodnika pri cerkvi sv. Florjana v znesku din 3.698.10.²²⁸

c. O MEŠČANSKI BASTIJI (ŠANCAH)

Zapisnik XXVI. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 9. aprila 1930 v mestni posvetovalnici.

Škarpe na gradu.

Dne 3. marca se je vršila komisija na Ljubljanskem gradu, kjer se je ugotovilo, da je nujno potrebno popraviti in obnoviti šance, urediti plato in ograje, napraviti nov zid ob poti »Za ograjami« in še nekatere manjše stvari. Skupni stroški za navedena dela bi znašali ca Din 442.500.-.

Omenjena dela so nujno potrebna, ker preti nevarnost porušenih opornih zidov na spodaj ležeča poslopja. Sklep: Gradbeni odsek smatra, da so zgoraj omenjena dela nujno potrebna in predlaga finančnemu odseku, da odobri za ta dela letos znesek Din 15.000.- iz kredita letošnjega investicijskega programa.²²⁹

²²⁶Ibid.

²²⁷Ibid.

²²⁸ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/95, Javne občinske seje 1938, fol. 136–137.

²²⁹ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/3.

Zapisnik četrte redne javne seje ljubljanske občinske uprave dne 9. aprila 1930 v mestni posvetovalnici.

O predlogu glede odobritve kredita za nujna popravila na ljubljanskem Gradu.

Na ljubljanskem Gradu je potrebnih več popravil, kakor poprava in obnova šanc, ureditev platoja, ograj, pobočja, naprava novih zidov mesto polomljenih plank ob poti Za ograjami itd. Ker so popravila nujna, se je 14.3.1930 vršil komisijonelni ogled na licu mesta, ki je ugotovil, da se s popravili res ne da več dalje odlašati. Tega mnenja je tudi gradbeni odsek, ki je predlagal finančnemu odseku za letos odobritev kredita Din 150.000.- Finančni odsek se je posvetoval in sklenil predlagati:

Odobri naj se kredit Din 50.000.- iz 6.2 milijonskega investic. posojila za nujna popravila na Ljubljanskem Gradu.²³⁰

Zapisnik gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 21. aprila 1931 v mestnem gradbenem uradu.

Obračunsko poročilo za ljubljanski grad.

Izvršila so se najnujnejša popravila šanc, škarp, poti in ograj.

Sklep: Gradbeni odsek predlaga občinski upravi, da se odobri dodaten kredit za popravila na ljubljanskem gradu, ki so že izvršena, še Din 90.000.- in naj se izplača iz prihrankov v glavi VI.²³¹

Zapisnik VII. seje gradbenega odseka ljubljanske občinske uprave dne 7. marca 1934.

Podiranje okopov na gradu.

Podiranje okopov na Gradu. G. direktor ing. Prelovšek poroča, da so se pred ca 14 dnevi pričeli rušiti okopi na Ljubljanskem gradu, katere je obnovilo podjetje ing. Fran Tavčar. Dela so bila že kolavdirana in je garancijski rok že potekel.

G. načelnik ing. Bevc pripominja, da bi moralo gradbeno nadzorstvo dela točno nadzirati, ob kolavdaciji pa položiti točen račun o navedenih delih, zlasti onih, ki so po dovrstitvi nevidna (gradbeni dnevnik in gradbena knjiga bi bila edina najvažnejša dokumenta).

Vsa potrebna dela odn. popravila bi stala ca Din. 400.000.-, za kar pa ni na razpolago nikakega kredita. G. prof. Plečnik je na prošnjo gradbenega urada predložil osnutek ureditve okopov, katera dela bi se izvršila z brezposelnimi delavci.

Gradbeni odseksklene, da se vrši jutri, t.j. v četrtek dne 8. III. 1934 ob ½ 16 uri ogled na licu mesta v svrhu proučitve osnutka za ureditev okopov.²³²

Zapisnik magistratnega gremija, ki se je vršila dne 9. marca 1934 ob 17.00 v mestni posvetovalnici.

Arhitekt Spinčič poroča o delu in stanju porušenih šanc na ljubljanskem gradu. Poroča je kako se je delo 1. 1930 oddalo, kako se je delo izvrševalo o prvi kolavdaciji in o prevzemu šanc od strani gradbenega urada na podlagi superkolavdacije.

Po mnenju grad. urada in glasom priložene fotografije starega obzidja, ki kaže strukturo, kako je kamenje starega zidovja držalo celo v prevesih, bi morala taka vez kot je predpisana mešanica betona, med novo oblogo in starim zidovjem, vsekakor držati.

Pomanjkljivost izvršenega dela pri superkolavdaciji, kakor rečeno ni bilo mogoče ugotoviti, ker je zunanja obloga zidu zakrivala vez med starim in novim zidom. Poleg tega nedostatka na izvršenem delu je sedaj tudi videti, da izčiščenje rež in novo mazanje s predpisano malto tudi ponovno ni bilo izvršeno dovolj strokovnjaško.

Zato predlaga urad, da se pozove tvrdka ing. Tavčar, da nedostatke v kolikor se ti slabo izvršene dela popravi.

G. župan predlaga, da se v načelu odobri načrt prof. Plečnika o ureditvi ljubljanskega gradu, obenem pa naj se pozove ing. Tavčarja, da da neko odškodnino.²³³

²³⁰ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod III/86, I javne seje 1930, fol. 220–221.

²³¹ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/3.

²³² SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. VIII/27.

²³³ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. IV/34.

Zapisnik šeste redne seje mestnega sveta ljubljanskega, ki se je vršila v četrtek, dne 13. oktobra 1938 ob 17 uri v veliki dvorani mestnega poglavarstva.

Regulacija Ljubljanskega Gradu – odobritev kredita za dela:

Za nadaljevanje regulacije grajskih utrd, je po navodilih prof. Plečnika potrebno izvršiti predvsem naslednja dela: ureditev nižje ležečih teras in naprava dohodnih stopnic in opornega zidu proti obodni cesti; poprava starega utrdbenega zidu; postavitve ograje na obstoječem zidu velikih šanc in zvezni galeriji; ureditev stopnišča na stari zid. Za materialne izdatke bi bil potreben kredit din 45.000.-, za mezde pa okroglo din 100.000.-.

Dela bi se izvedla z delavstvom, ki je še zaposleno na Gradu in je bilo najti kritje za materialne izdatke po din 45.000.-.

Predlog: odobri naj se ureditev nižje ležeče terasem popravo starega utrdbenega zidu, napravo ograje na velikih šancah in ureditev stopnišča na stari zid na Gradu iz proračunske rezerve kredit v znesku din 45.000.-.

Soglasno sprejeto.²³⁴

Zapisnik tretje redne javne seje mestnega sveta ljubljanskega, ki se je vršila v četrtek, dne 20. aprila 1939 ob 17. uri v veliki dvorani mestnega poglavarstva v Ljubljani.

Ustanovitev fonda za dovršitev del na Grajskih šancah in poti v Tivoljskem parku:

MOL gradi od Lattermanovega drevored pa do Ceste v Rožno dolino ca 400 m dolgo in 12 m široko sprehejalno pot, več pa bo služila za zvezo s Šiško in Bežigradom. Za nsutje te ceste s finim materialom, bo potreben kredit din. 40.000.-, za kar je najti kritje.

Na Grajskih šancah pa izvršuje MOL po načrtih prof. Plečnika razna olepševalna dela. Pri zemeljskih delih je zaposleno trenutno 45 delavcev, ki jih plačuje MOL iz sredstev socialnih fondov, ki pa so skorja izčrpani in se bodo morala dela ustaviti.

Celokupna potrebščina za dela na Gradu bi znašala cca din 377.000.-, od katerega zneska odpade na mezde din 313.000.-, na material pa din 64.000.-.

V celoti bi bilo potrebno novemu skladu za dovršitev del na Gradu in poti v Tivoliju din 417.000.-, za kar pa v proračunu ni predviden nikak speditivni kredit.

Predlog: ustanovi naj se nov fond za dovršitev del na Grajskih šancah in poti v Tivoljskem parku ter določi potrebna sredstva v znesku din 417.000.- na ta način, da se dovoli iz socialnih fondov znesek din 70.000.-, iz depozitov fol. 684 vsote din 270.722.94. Navedena sredstva naj se takoj prenesejo v novoustanovljeni sklad in dajo na razpolago tehničnemu oddelku za dovršitev navedenih del.

Član mestnega sveta gospod insp. Wester Josip pripominja, da nima pomislekov proti nujnosti predloga. Prosi pa gospode, ki imajo vpliv in besedo pri nadzorstvenih organih, ki nadzorujejo dela na Gradu, da se bodo vršila res tako, da bodo v doglednem času tudi izvršena. Omenja počasnost zaposlenega delavstva, katerega naj bi se opozorilo na njegovo dolžnost z dobro besedo, da ne bo očitkov s strani davkoplačevalcev in tujcev.

Član mestnega sveta gospod dr. Bohinjec Joža izraža bojazen, da ni varno dotirati taka dela iz fonda za podpiranje brezposelnih, ker je taka praksa nevarna. Izvrševati bi se morala na račun rednih izdatkov. Kredit za brezposelne bi moral biti na razpolago za manj sposobne, starejše delavce.

Ker pa je zadeva res nujna in vprašanje kritja res težavno, ni proti predlogu.

Predsednik mestne občine gospod dr. Adlešič Juro pripominja na izvajanje insp. Westra, da bo naročil tehničnemu oddelku, naj pripravi načrt, kako bi se mogla dela uspešneje vršiti. V splošnem pa so težave s takimi zaposlitvami.

Novoustanovljeni fond pa se bo le dopolnil z zneskom iz kredita za brezposelne.

Referent, član mestnega sveta gospod prof. Dermastia Karol pripominja na izvajana g. dr. Bohinjca Jože, da se vedno strogo pazi, da se določeni krediti ne uporabljajo v kake druge namene.

Pri glasovanju je bil predlog soglasno sprejet.²³⁵

²³⁴ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/95, Javne občinske seje 1938, fol. 237–238.

²³⁵ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/96, Javne občinske seje 1939, fol. 142–143.

d. OSTALO

Zapisnik prve redne javne seje mestnega sveta ljubljanskega, ki se je vršila v torek, dne 25. januarja 1938 ob 17. uri v veliki dvorani mestnega poglavarstva.

Načelnik finančnega odbora, član mestnega sveta prof. Dermastia Karol poroča: [...]

Regulacija Ljubljanskega Gradu:

Tehnični odbor mestnega sveta je v seji dne 8. novembra 1937 sklenil, da se nadaljujejo regulacijska dela na Ljubljanskem Gradu.

V to svrhu bo stavil mestni socialni urad na razpolago 20 delavcev, ki jih bo plačal iz socialnega fonda. Zato pa je potrebna poleg mezd tudi nabava materiala in orodja, peska, cementa, plohov in kolov za ograje, kar je proračunano na Din 15.000.-.

Predlog: Odobri naj se za nabavo orodja, peska za posipanje novo napravljene poti na Grad, za nabavo cementa, plohov in kolov za ograje in stopnice znesek Din. 15.000.-. oz proračunske rezerve.

Soglasno sprejeto.²³⁶

Zapisnik četrte redne seje mestnega sveta ljubljanskega, ki se je vršila v torek, dne 3. maja 1938 ob 17. uri v veliki dvorani mestnega poglavarstva.

Ljubljanski Grad – odkup sveta in regulacija cest:

Tehnični oddelek je ponovno povabil in zaslišal posamezne lastnike parcel na Gradu, ki pridejo v poštev za delno regulacijo po prof. Plečnikovem načrtu. Prizadeti posestniki so glede odstopa, odnosno od prodaje svojih parcel podali svoje izjave, kakor je razvidno iz spisa mag. št. 44209/36.

Površina celokupnega zemljišča, ki bi ga MOL odkupila, znaša 4.903 m² po din 10.- za m² in znaša torej din 49.030.-.

Presežek iz zamenjave parcel z dr. Tratnikom v višini din 40.000.- pa naj bi se porabil za nakup nadaljnjih parcel na Gradu, ki bi prišle v poštev pri regulaciji po prof. Plečnikovem načrtu.

Predlog: Predlog tehničnega oddelka glede odkupa sveta, odnosno zamenjave sveta na Gradu, potrebnega za delno regulacijo po načrtu prof. Plečnika, naj se sprejme v celoti in se izloči edinole dogovor glede zamenjave sveta z dr. Tratnikom Ivanom.²³⁷

Zapisnik četrte redne seje mestnega sveta ljubljanskega, ki se je vršila v torek, dne 3. maja 1938 ob 17. uri v veliki dvorani mestnega poglavarstva.

Poprava črpalke na Ljubljanskem Gradu:

Za dovajanje vode na Ljubljanski Grad je montirana na Osojah črpalka, ki potiska vodo v posebne rezervarje. Ena črpalka je že nerabna, druga pa stalno v obratu in zelo izrabljena. Obstoja nevarnost, da Grad s 115 strankami ostane brez pitne vode. Za varnost obratovanja bi bilo nabaviti novo črpalko, stroški pa naj bi se krili iz kredita za vzdrževanje vodovoda.

Predlog: Izjemoma naj se nabavi črpalka na Osojah iz kredita mestnega vodovoda v znesku ca. Din 7.000.-, v bodoče pa je stroške za navedeno črpalko predvideti v kreditih gospodarskega urada. Soglasno sprejeto.²³⁸

²³⁶ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/95, Javne občinske seje 1938, fol. 10.

²³⁷ Ibid., fol.129.

²³⁸ Ibid., fol. 134–135.

Zapisnik šeste redne seje mestnega sveta ljubljanskega, ki se je vršila v četrtek, dne 13. oktobra 1938 ob 17 uri v veliki dvorani mestnega poglavarstva.

Nadaljujejo se pa tudi regulacijska dela na Gradu.

Tekom poletja smo izvršili tudi velika cestna dela. Tlakovan je bil Novi trg, del Metelkove ulice in ulice na Taboru. Razširjena je bila tudi Wolfova ulica.

Toliko javnih del naše mesto že veliko let ni izvrševalo. Pri teh delih je našlo na stotine in stotine delavstva svojo zaposlitev ter smo s temi deli lajšali socialno bedo; brezposelnih zadnje čase skoraj ni bilo pri nas.²³⁹

Zapisnik izredne, slovesne seje mestnega sveta ljubljanskega v proslavo 20 letnice zedinjenja kraljevine Jugoslavije, ki se je vršila v četrtek, dne 1. decembra 1938 ob 17. uri v veliki sejni dvorani mestnega poglavarstva v Ljubljani.

Kredit za zaključitev kupnih pogodb za svet na Gradu:

Za regulacijo Gradu je potrebno odkupiti zemljišča posestnikov Svoljšek Ivanke, Reicha Adolfa in dedičev pok. Jos. Eberla. Navedene tri primere nakupa obravnava mestni gospodarski oddelek pod mag. št. 44209/36.

Predlog: odobri naj se iz proračunske rezerve kredit din 85.000.-, ki je potreben za zaključitev kupnih pogodb s posestniki Svoljšek Ivanko, Reichom Adolfom in dediči pok. Jos. Eberla za svet na Gradu.

Soglasno sprejeto.²⁴⁰

Zapisnik devete redne javne seje mestnega sveta ljubljanskega, ki se je vršila v četrtek, dne 28. decembra 1939 ob 17. uri v veliki dvorani mestnega poglavarstva v Ljubljani.

Pri naših regulačnih in arhitektonskih osnovah nas je pa v največji meri podpiral prof. Plečnik in vtisnil svoj lepotni pečat našemu mestu za dolgo dobo poznih generacij.²⁴¹

²³⁹Ibid., fol. 226.

²⁴⁰Ibid., fol.319.

²⁴¹ SI ZAL LJU 488, *Rokopisne knjige*, Cod. III/96, Javne občinske seje 1939, fol. 274.

e. PRENOVA GRADU POD VODSTVOM BORISA KOBETA

»Gospodu predsedniku z naslednjim poročilom: Da bi mogel sestaviti program po katerem naj bi se oživilo poslopje ljubljanskega gradu, sem dne 30. XI. 1940 povabil na razgovor naslednje gospode: univerzitetnega profesorja dr. Steleta, viš. svet. dr. Brileja in prof. dr. Pretnarja.

Pri razmotrivanju so se izluščila naslednja načela, po katerih naj bi se pričele in izvrševale rekonstrukcije in adaptacije grajskega poslopja.

1.- Izpraznitev grajskega poslopja naj bi se najprej izvršila v najstarejšem delu obroča grajskih zgradb t.j. v severni tretini, počenši od kapele do najnovejšega vzhodnega trakta z glavnim uvozom na grajsko dvorišče. Stanovalci omenjenega dela naj se izselijo z gradu, kolikor pa to ne bi bilo mogoče, naj se začasno preselijo v vzhodni ali južni trakt.

2.- Gradbeno delo rekonstrukcij in adaptacij se lahko prične takoj, čim bode trakt izpraznjen in naj bi se vršilo brez ozira na obseg in namestitev zbirk; te naj bi se novourejenim prostorom šele prilagodile.

S tehničnega in konservatorskega stališča bi bilo skoro nemogoče ali vsaj zelo komplicirano pričeti z ureditvijo posameznih dvoran, ker tvorijo trakti do neke mere organske celote, ki naj bi se z gradbenimi deli šele izluščile, zato bi se

3.- adaptacije in rekonstrukcije vršile sicer v razdobjih, toda vedno v celem posameznem traktu naenkrat (n.pr. zgoraj omenjeni najstarejši severni trakt).

4.- Kot osnovni načrt adaptacij naj bi služil načrt univ. prof. g. arh. Plečnika, ki že v bistvu izluščil iz množine prezidav prvotne oblike in prostore.

5.- Podrobni načrti pa bodo nastajali vzporedno z adaptacijami in rekonstrukcijami, kakor bodo to pač zahtevali tehnični, posebno pa konservatorski oziri.

6.- Program zbirk, ki naj bi bile nameščene v urejenih prostorih obsega:

- a) ljubljanski mestni muzej (razvoj mesta, umet. Galerija, zbirke listin, zgodovina mestne samouprave itd.),
- b) muzej meščanske kulture (podobno urejen kakor sedanji mestni muzej),
- c) narodno obrambni muzej (spomeniki in listine narodnega prebujenja in osvoboditve),
- d) turistični in alpski muzej,
- e) lovski muzej.

7.- Poseben odbor (morda z naslova »odbor za oživitev poslopja ljubljanskega gradu«) naj bi, po mnenju g. univ. prof. dr. Steleta, upravljal vse zadeve, tičeče se omenjenih del, toda v skladu in sporazumno s pristojnimi obstoječimi odbori in konservatoratom.

8. podrobno obdelavo programa prevzemajo odgovarjajoči odseki mestnih uradov s sodelovanjem društev in ustanov (n.pr. Zveza za tujski promet, zveza lovskih društev, slovenskega planinskega društva in p.)

Pri razgovoru se je delo v glavnem porazdelilo takole:

G. univ. prof. dr. Stele kot predsednik ustanovljenega odbora blagohotno prevzame izdelavo programa za "Ljubljanski muzej" in "Muzej meščanske kulture", g. prof. dr. Pretner "Narodnoobrambni muzej", g. viš. svet. dr. Brilej "Turistični" in "Alpski" ter "Lovski muzej", arh. Kobe pa vodi napravo detajlnih projektov in gradbena dela.

9. Približni proračun je bilo mogoče sestaviti le na podlagi osnovnega projekta g. prof. Plečnika, toda brez nadzidave novega nadstropja, ki ga ta projekt sicer predvideva.

Treba je pri izluščenju prvotnih oblik in zasnovi novih, računati s sedaj povsem neznanimi okolnostmi tehničnega, estetskega, zgodovinskega in arheološkega značaja, ki bi utegnile, če že ne bistveno pa vsaj v podrobnosti smer započetih del. Zato je priloženi proračun le zelo približen ter znaša za opisani severni trakt (t.j. od kapele do najnovejšega vzhodnega prizidka) ca. Din 2,200.000.-.

V tem proračunu niso všteti stroški za namestitev zbirk, ki jih radi neznanega obsega zbirk ni bilo mogoče preračunati.²⁴²

²⁴²Dokumentacija iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta.

Grajska točilnica.

V zvezi s poročilom o sestavi programa oživitve grajskega poslopja si dovoljujem predlagati namestitev »grajske točilnice« v skrajni jugovzhodni polkrožni stolp, ki stoji desno ob vhodu v prednje grajsko dvorišče. Predlog se mi zdi umesten iz več razlogov.

1.- Osnovni prvotni načrt preureditev predvideva večji gostilniški obrat v dvorani s križnim svodom, levo od opisanega stolpa. Dvorana meri ca 246 m² t.j. prostora za ca 200 gostov. Zdi se, da bi tako obsežen obrat na gradu ne uspeval; pač pa bi kazalo prirediti le manjšo točilnico, ki bi jo posečali predvsem tujci in turisti ter v manjši meri meščani. V preurejenem stolpu, ki bi v prizemlju obsegal »vinsko klet«, v nadstropju pa večjo in manjšo sobo bi bilo prostora za ca 80 – 100 ljudi.

2.- Gostilna ima po prvotnem projektu okna obrnjena proti jugu v drevored in severu na dvorišče, po novem predlogu pa bi gornji gostilniški sobi nudili nadvse lepe poglede na planine, Posavje in Golovec. V poletju pa bi gostje posedali na terasi (nekdanji »straži«) na obzidju in odtod pravitako uživali krasen pogled.

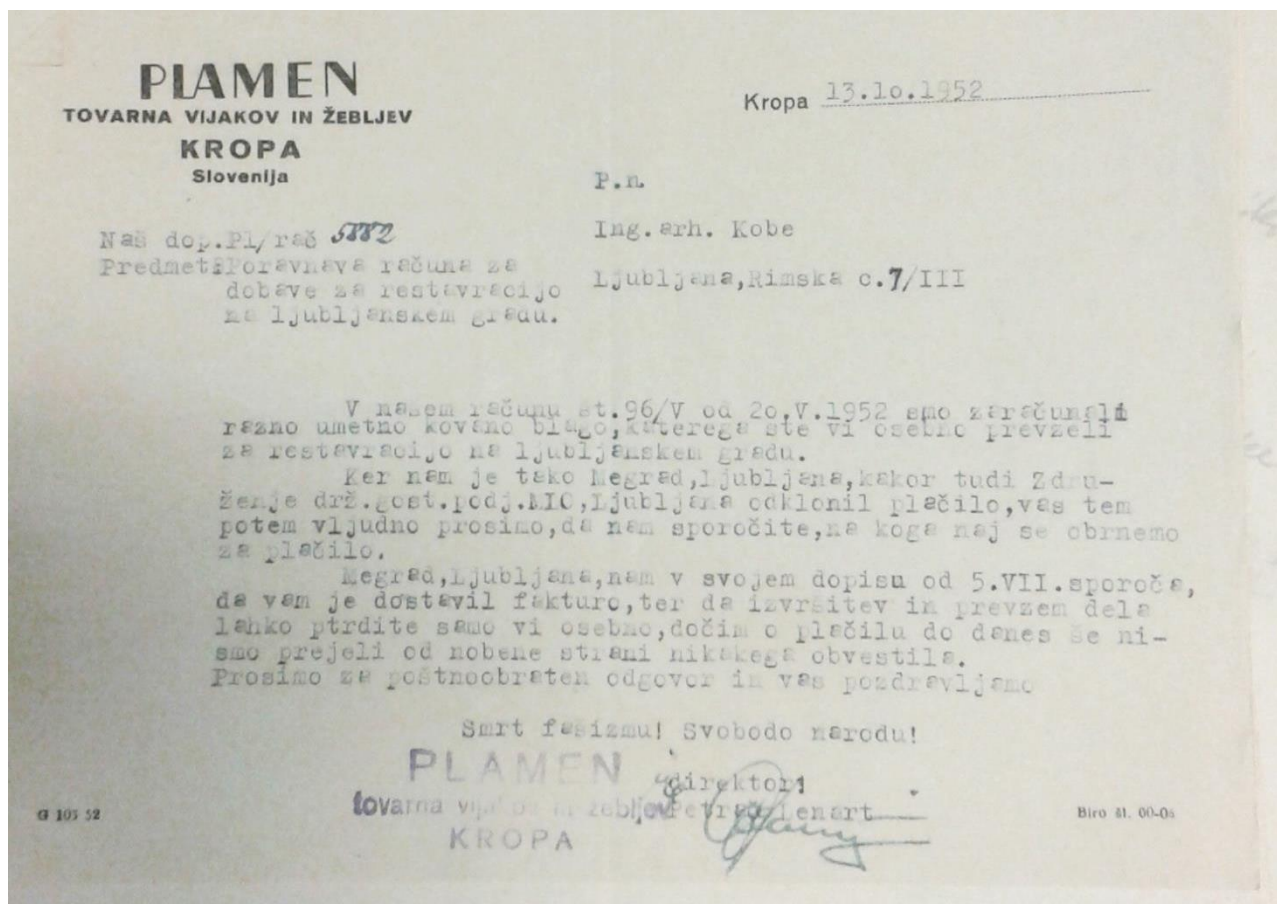
3.- Končno bi bil objekt točilnice v stolpu od ostalega poslopja docela odvojen in samostojen objekt. Adaptacija bi se torej lahko izvršila brez ozira na prednji program adaptacij.

Edina zapreka za uresničenje predloga je vojaška golobja pošta, ki je sedaj nastanjena v 1. nadstropju in podstrešju imenovanega stolpa.

Ugotovili pa smo, da je del te pošte že sedaj nastanjen tudi v podstrešju južnega peterokotnega stolpa ter ob njem; pa bi bilo mogoče tudi ostalo golobjo pošto preseliti na to mesto. Ta trakt grajskih poslopij bi, kakor navaja prednje poročilo sedaj še ne bil adaptiran.

4. – približni proračun za ureditev točilnice bi znašal ca Din 460.000.-«²⁴³

Poravnava računa za dobave za restavracijo na ljubljanskem gradu. Kropa 13. november 1952.²⁴⁴

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid.

Ureditev Ljubljanskega gradu

Predlog za spremembo ureditvenih načrtov.

V letu 1945 je bil sprejet predlog, da se ljubljanski grad uredi za muzej Osvobodilne fronte. Razstava zbranega gradiva, ki je bila l. 1945 v Narodni galeriji je pokazala približni obseg bodočega muzeja. Po tem obsegu bi grajski prostori ne bili zadostni, zato je preureditveni projekt predvideval večjo novo dvorano v novem prizidku, ki naj bi stal na dvorišču na mestu trakta iz koncem 19. stoletja. Nova dvorana naj bi bila reprezentativni prostor ob svečanostih.

V letih 1945 do 1947 so bili poleg nekaterih preureditvenih delih v obstoječih poslopih zabetonirani tudi temelji za novo dvoransko poslopje; v ta namen so do tal porušili večji del preje omenjenega trakta iz 19. stoletja. Začetkom letošnjega leta pa so odstranili tudi ostali del tega trakta tako, da je dvorišče dobilo obliko, kot jo je imelo v 17. stoletju. (Priložen je posnetek Valvazorjeve risbe ljubljanskega gradu, ki kaže dvorišče v prvotni oblik).

V tem, rekli bi iščiščinem stanju izgleda dvorišče neprimerno lepše, izgubilo je docela svoj dosedanja kaznilniški značaj. Zdaj šele se da slutiti izluščeno baročno jedro grajskih poslopij.

Spomladi l. 1948 je tov. podpredsednik vlade LRS nakazal podpisanemu projektantu mnenje, da bi za muzej Osvobodilne fronte, ki naj bo živ organizem in ne mrtva težko dostopna zbirka grajskega poslopja vendarle ne bila primerna. Zagotovil pa je, da se bodo ureditvena dela na ljubljanskem gradu nadaljevala, naj si bi služila poslopja za kakršne koli zbirke.

Ker namerava »Megrad« intenzivneje nadaljevati z deli na gradu, predlaga projektant naslednje: Dela na ljubljanskem gradu naj se nadaljujejo le v obsegu ureditve in preureditve obstoječih grajskih poslopij, brez večjih novih dozidav. Projektirano poslopje za novo reprezentančne dvorane, ki je mišljeno v železobetonskem skeletu naj odpade.

S tem bo tudi grajsko dvorišče dobilo prvotnejšo obliko. Obstoječa poslopja naj se zunaj in znotraj s sodelovanjem Urada za spomeniško varstvo urejajo tako, da bodo sposobna sprejeti kakršne koli zbirke. Težiti pa je za tem, da se izlušči čim prvotnejša oblika stavb.

Priloženi osnutki in posnetki modela kažejo spremembe prvotnega načrta.

Zvezo med obstoječimi poslopiji in prvotne projektirane dvorane je tvoril »portal svobode«. Za ta portal so bile naročene bronaste figure, ki jih izdeluje pet slovenskih kiparjev. Kip »svobode«, delo kiparja Tineta Kosa je že vlit v bronu, ostale figure so izvršene v glini. Ta portal naj postane glavni vhod v grajska poslopja oziroma v njih nameščene bodoče zbirke.

Ljubljana dne 18. VIII. 1948,

Kobe Boris l.r.²⁴⁵

²⁴⁵ Ibid.

10. PRILOGA 2: »TAVČARJEVE ŠANCE«²⁴⁶

Tek. št.	Predmet	Izmera	Enotna cena	Skupna cena
1/	Naprava izkopa za temelje opornih zidov ob poti za Ograjami. Izkop je napraviti 80 cm globoko nižjega roba pobočja v širini 80 cm. Izkopano zemljo razmetanjem materiala po pobočju splanirati v padcu v bližini zidu. Vse po navodilih gradbenega vodstva m ³	180 a		
2/	Betoniranje temeljev za oporno zidovje iz betona v zmesi 1:14 t.j. na del Ia portland - cementsa 14 delov čistega gramozja z event. napravo opaža . Beton je dobro tlačiti v plasteh 20 cm , uporabljati popolnoma čisti gramoz brez organskih primesi . Vlaganje kamenja do 30% dovoljeno. Vse glasom načrta strokovnjaksko izvršiti z vsem delom in blagom m ³	180 a		
		<u>odnos</u>		

- 2 -

- 3/ Betoniranje odn. zidanje ograjnega zidu 10 cm pod potjo in 1.10 m visoko nad potjo . Zunajo stran celega zidu je zidati v fini cementni malti 1:3 z podpeškim kamnom v smislu načrta in navodil, ta kamen sega 25-30 cm v 50 cm močni betonski zid in ga je istočasno z betoniranjem vzditati. Beton za zid mešan v zmesi 1:10. Stiki in skladi tega kamenja naj se pred dovršitvijo izčistijo in z fino cementno malto 1:2 zamazajo in zlikajo. V sprednjo stran zidu zidano iz kamenja se sme sem in tja vložiti tudi rabljena odn. nova opeka. Stiki morajo biti najmanj 2 cm globoki. Sicer vse po predloženem načrtu , poznejših navodil/in detajlih. Zgornjo ploščo in ono betonsko je zravnati in izpolniti s finim betonom v zmesi 1:5. Če kamenja naj bodo čim vodoravnjšee. Vse solidno izvršeno z dodajo kama in vsega potrebnega materiala, orodja eventuelno opaža i.t.d. m³
- 4/ Ureditev potov Za ograjami in sicer napraviti je na mestih označenih v načrtu stopnje 15-20 cm visoke izvršene iz podpeškega kamna.

prenos

150 a

odnos

²⁴⁶ Vsi dokumenti, ki so vključeni v prilogi in oba zemljevida, so hranjeni v: SI ZAL LJU 493, Mesto Ljubljana, Gradbena registratura, Reg. IV/B, t.e. 3, Ljubljanski grad, Obračunsko poročilo, št. 5396/1931.

prenos

Kamen je položiti na 60/30 cm močno betonsko podlago 1:14 v Stike zaliti z fino cementno malto 1:3 . Kamenje za stopnje je polagati tako, da je rob stopnje dovolj oster in nastopna ploskev dovolj ravna. Stopnje je napraviti po vsej širini poti, ki je ca 3 m široka. Vse solidno izvršeno z dodajo kamna in vsega potrebnega materiala i.t.d. kompletno m¹

90 a

5/ Naprava odnosno poprava makadama pri novo izvršenih stopnjah z potrebnim zravnanjem padca vse kompletno za m²

6/ Naprava nove mulde za odtok cestne vode , obložiti z savskimi krogljami , katere je položiti v beton 1:5 . Klesek za beton mora biti dvakrat sejan. Pred polaganjem je očistiti vse jarke, odvoziti preostali material , kompletno z vsem delom in blagom m¹

160 a

7/ Novo obzidanje vseh ploskev okrog in okrog šanc s pridobljenim kamnom odn. novim. Stike in sklade je zamazati z fino cementno malto 1:3 debelina zidu je ca

odnos

prenos

40-50 cm, ostalo je zadelati z betonom 1:14 mešanim z kamenjem vse po navolih gradbenega vodstva , predloženih načrtov in detajlov, po vzorcu obstoječega zidu na jugovzhodni strani šanc.

Na vzhodni strani viđen obok je glasom načrta rekonstruirati deloma iz opeke, deloma iz kamnja . V kalkulirati je to delo s ceno ostalega zidu za m² kompletno z vsem delom in blagom m²

800 a

8/ Naprava ograjnega zidu na šancah iz lomljenca 40 cm močnega in 0.80 od tal višjšega, obojestransko ploskve obdelati , sicer vse kot post.3/ m³ 125 a

9/ Naprava betonskega temelja za ograjni zid , sicer kot post.2/... m³ 115 a

10/ Naprava izkopa za temelje ograjnega zidu , sicer kot post.1/ m³ 115 a

S k u p a j

V L j u b l j a n i , dne 22. julija 1930.

Mestni gradbeni urad
L j u b l j a n a

ГРАДСКО НАЧЕЛСТВО
LJUBLJANA

MESTNO NAČELSTVO
LJUBLJANA

VI št. 5396/31-2

V Ljubljani, dne 13. aprila 1931.

Pri odgovorih se je sklicevati na predloženo številko.

Predmet: Ljubljanski grad -
obračunsko poročilo.

Gradbenemu odseku ljubljanske občinske uprave
v roke g. načelnika prof. J a r c a Evgena

v
Ljubljani

v posvetovanje in sklepanje s sledečim poročilom:

V smislu IV. redne javne seje ljubljanske občinske uprave
z dne 30. aprila 1930 se je odobrilo, z ozirom na predlog gradbene-
ga odseka, kredit Din 150.000.- za popravo šanc, škarp, poti in
ograj na ljubljanskem gradu. Delo se je razpisalo in na podlagi
došlih ofert je gremij mestnega načelstva oddal delo tврčki Ing.
F r a n T a v č a r za znesek Din 271.000.-.

Oddelek VI. kot gradbeno vodstvo del na gradu je odločil,
da se v prvi vrsti popravi grajske šance, ki so bile v stanju moč-
nega razpadanja in skoro življenske nevarnosti za obiskovalce
gradu. Delo obzidanja je bilo potrebno zaključiti do konca, ker
bi vsako prenehanje bilo v kvar izvršenemu delu in izpostavljeno
zopetnemu razpadanju. Vendar je gradbeno vodstvo tврčko opozorilo,
da je za popravila votiranih le Din 150.000.-, je ta dela izvršil-
a v toliki meri, da je s tem izključeno vsako eventualno razpa-
danje obzidanih ploskev. Gradbeno vodstvo je radi tega predlaga-
lo, naj se za popravilo omenjenih del vstavi v proračun za leto
1931 ponoven znesek. Ta postavka je z letošnjega proračuna čr-

tana, tako, da se predloženi obračun za izvršena dela ne more po-
polnoma poravnati.

Za kritje stroškov izvršenega dela bi bilo potrebno ot-
voriti kredit v znesku Din 72.784*18. Razvidno iz sledečega ra-
čuna:

Obračunski znesek Din 222.784*18
odobreni kredit " 150.000.--
ostanek Din 72.784*18

Predlagam, da se dovoli potreben kredit.

Župan in mestni načelnik:

Steno
Kaj je sprelo s
posredovanjem o 11
Jglan

4 21/4 31

Sklep XLVII. seje gradbenega odseka ljub.
občinske uprave dne 22. IV. 1931.

Gradbeni odsek predlaga občinski
upravi, da se odobri dodaten kredit za
popravila na ljubljanskem gradu, ki se
že izvršena še Din 90.000.- in naj se
izplača iz prihrankov v glavi VI.

Lj. 22. IV. 1931.

Zapisnikar:

Načelnik:

Steno

0/0

Sprejeto v IV. redni javni -
seji ljubljanske občinske uprave,
dne 13. aprila 1931.
LJUBLJANA, 17. aprila 1931.

Steno
zapisnikar.

5396

Št. svežnja: II/13

Temeljna št.: 5396/1931-2

Uničljivo po 10 letih!
Neuničljivo!

13/IV 1931

Mestno načelstvo v Ljubljani

Poslovna št.: 5396/1931-2

Oddelek (pododdelek): VI, posl. št.: 179/1931, došel 13/IV 1931. Referent: B. Pincus

Sorešena(e) posl. št.: 5396-1

Rok: _____

Število prilog: 2 Pogon I. dne _____ z rokom _____

Neuničene vrednotice ali gotovina: _____ Pogon II. dne _____ z rokom _____

Vložil: VI Pogon III. dne _____ z rokom _____

V sprobojico in podpis mestnemu načelniku — mest. urad. direktorju (neodgovarjajoče prečrtati)

Pred odpravo — giro: _____

Datum: _____ 1931. vloge

Št.: _____

Predmet: Ljubljanski grad - stranski pročelje

Po odpravi:

Zabeleženo v knjigi odsekov.
Lj. 20. IV. 1931.

[Signature]

[Signature]

R VI/13

Prepisano dne 17. IV. 1931
Primerjano dne 17. IV. 1931
Odpravljeno dne 20. IV. 1931

Rok za giro vrnitev spisa vprašujočemu oddelku (pododdelku): _____

Poročilo.

V smislu IV. redne javne seje ljublj. občinske uprave z dne 30. IV. 1930 se je odobril, z osirom na predlog gradbenega odseka, kredit Din 150.000.- za popravilo šanc, škarp, poti in ograj na ljubljanskem gradu. Delo se je razpisalo in na podlagi došlih ofert je gremij mestnega načelstva oddal delo tvrdki Ing. Fran T a v č a r za znesek Din 271.000.-.

Oddelek VI. kot gradbeno vodstvo del na gradu je odločil, da se v prvi vrsti popravi grajske šance, ki so bile v stanju močnega razpadanja in skoro življenske nevarnosti za obiskovalce gradu. Delo obziđavanja je bilo potrebno zaključiti do konca, ker bi vsako prenehanje hilo v kvar izvršenemu delu in izpostavljeno zopetnemu razpadanju. Vendar je gradbeno vodstvo tvrdko opozorilo, da je za popravila votiranih le Din 150.000.-, je ta dela izvršila v toliko meri, da je s tem izključeno vsako eventualno razpadanje obziđanih ploskev. Gradbeno vodstvo zaradi tega predlagalo, naj se za popravilo omenjenih del vstavi v proračun za leto 1931 ponoven znesek.

Ta postavka je z letošnjega proračuna črtana, tako, da se predloženi obračun za izvršena dela ne more popolnoma poravnati.

Za kritje stroškov izvršenega dela bi bilo potrebno otvoriti kredit v znesku Din 72.784.18. (Razvidno iz sledečega računa:

Ohrušanski znesek	Din 222.784.18
odobreni kredit	" 150.000.-
ostanek	Din 72.784.18

V Ljubljani, dne 13. IV. 1931.

GRADNO NAČELSTVO
LJUBLJANA
VI No 5396-2
prilog _____
13. IV. 1931

17. IV. 1931
gradbeno vodstvo
za odobrenje prof. Fran. Spremljen
da se odloži potreben kredit.
17/10/1931
17. IV. 1931
Preostalo omenjenemu tojunc; torej
samo zabeležiti.

5376

ГРАДСКО ИМЕРСТВО
LJUBLJANA

МЕСТНО НАЧЕЛСТВО
ЛЪУБЪАНА

№ 5396-3 28.14 1938

prilog 2

DA/13

✓ pri gradbeni listi
28.14.38 1938/3 g. oc. finca

Ing. Fran Tavčar družba o. z.
STAVNO PODJETJE IN TEHNIŠKA PISARNA
V LJUBLJANI

Ing. J. ...
28.14.38

O B R A Č U N

433

izvršenih težaških in zidarskih del za popravopornih
in ograjnih zidov, poti in ograj na ljubljanskem gradu.

Predmet	Mera	Količina		Cena		Vsota	
		posamezna	skupna	Din	p	Din	p
O B R A Č U N							
izvršenih tekaških in zidarskih del za popravo opornih in ograjnih zidov, poti in ograja na ljubljanskem gradu.							
Novo obzidanje vseh ploskev okrog in okrog šance s pridobljenim kamnom odn. novim. Stike in sklade je zamazati s fino cementno malto 1:3.							
$\frac{21.90 + 32.20}{2} \times 11.70$	m ²						
9.10 x 1.70	"						
$\frac{3.30 + 1.50}{2} \times 3.50$	"						
$\frac{2.20 \times 2.00}{2}$	"						
oboki:							
$(\frac{5.30 + 5.00}{2} \times 3.10) \times 2$							
$1.40 \times 1.40 + (3.14 \times 1.60 \times 3.10)$	"						
$(2.70 \times 1.60) \times 2 + 2.00 \times 4.30 + (3.14 \times 1.45 \times 1.60) \times 3$	"						
zid II.							
$\frac{12.20 + 14.35}{2} \times 11.50$	"						
$\frac{14.35 \times 0.40}{2}$	"						
$(23.50 \times 11.90) - (\frac{5.75 \times 1.60}{2})$	"						
$+ (23.50 \times 7.10)$	"						
4.55×4.50	"						
$\frac{3.50 \times 1.40}{2}$	"						
zid III.							
$\frac{14.5 + 15}{2} \times 12.70$	"						
$\frac{15.00 \times 1.10}{2}$	"						
O d n o s	m ²						

Predmet	Mera	Količina		Cena		Vsota	
		posamezna	skupna	Din	p	Din	p
O b r a č u n za popravo zidov na lj. gradu.							
Prenos	m ²						
$\frac{28.80 + 33.00}{2} \times 10.20$	"						
$\frac{23.00 \times 3.50}{2}$	"						
$\frac{3.30 + 4.90}{2} \times 6.30$	"						
$\frac{3.50 \times 4.90}{2} + \frac{4.40 \times 1.60}{2}$	"						
Naprava ograjnega zidu na šanci iz lomljenca 40 cm močnega in o.80 od tal visokoga, oboje stranske ploskve obdelati.	m ²						
$(21.30 + 29.70 + 14.95 + 28.40 + 3.00) \times 0.80 \times 0.40$	m ³						
Dela izven proračuna.							
a) Obzidava šanco se je morala postaviti na obstoječe temelje, ki so bili pokriti od razpadajočega zidovja. Obzidava se je morala postaviti na temelje, ker bi se drugače valde velike lastne teže odtrgala od starega zidu.							
Izkop:							
$32.70 \times 0.50 \times 1.00$	m ³						
$14.35 \times 0.50 \times 1.50$	"						
$23.50 \times 1.20 \times 3.00$	"						
$15 \times 1.20 \times 2.00$	"						
$33 \times 0.50 \times 0.80$	"						
$4.70 \times 0.50 \times 0.60$	"						
b) Na kancah št. I. je manjkal stari zid v dolžini 9 m do višine 2.50 m. Razgled je bil zavarovan z betonskim zidom. Popravljen se je nov kamnit zid, prostor med betonskim zidom in novim kamnitim zidom se je zabetoniral v širini 1.55 m, beton v razmerju 1:8. Nov zid							
O d n o s							

Predmet	Mera	Količina		Cena		Vsota	
		posamezna	skupna	Din	p	Din	p
O b r a č u n za popravo zidov na lj. gradu.							
Prenos							
se je vezal z obstoječim betonskim z okroglim železom: 16 palic Ø 20 a 1.60 m dolgih							
beton:							
$4.00 \times 1.55 \times 2.50$	m ³						
$5.00 \times 1.55 \times 1.00$	"						
železo:							
25.00×2.40	kg						
c) Obzidava temeljev na steni št. I.							
$1.00 \times 7.05 + 0.60 \times 18.30$	m ²						
S k u p a j							
V Ljubljani, dne 16. februarja 1951.							

Št. svežnja: II A/13

Temeljna št.: 5396/1931-3

Uničljivo po 10 letih!
Neuničljivo!

Priloga 424/1931

Mestno načelstvo v Ljubljani

Poslovna št.: 5396/1931-3

Oddelek (pododdelek): II, posl. št.: 179/1931-3, došel 1 1931. Referent: *(signature)*

Sorešena(e) posl. št.:

5396/31-2

Rok: _____

Število prilog: 2

Pogon I. dne _____ z rokom _____

Neuničene vrednotice ali gotovina: _____

Pogon II. dne _____ z rokom _____

Pogon III. dne _____ z rokom _____

Vložil: Gald VI

V aprobacijo in podpis mestnemu načelniku — mest.

urad. direktorju (neodgovarjajoče prečrtati!)

Pred odpravo — giro:

Datum: 28/6 1931

Št.: _____ } vloge

Predmet: Ljubljanski grad
skrajševanje posveta

Po odpravi:

Pred rešitvijo — giro:

oddelek VII/2
vesnast glede občinskega
previdstva, g. 26. v. 31.

27. 6. 1931
Zaveza št. 48. 684-18 predpisana v posv. za 8387
kladu št. 432

Ljubljana, 2. 6. 31
Oddelek VII
Rok za giro vrnitev spisa vpršašujočemu oddelku
(pododdelku): _____

R. VI

Prepisano dne _____
Primerjano dne _____
Odpravljeno dne _____

3123-30

5396/3

glavni poslovni, kreditni knjige
brskani knj. Fran. Tavcar izplava, Din. 2631577.

Lj. 5/1931

oddelek VII/2
20. 6. 31

Predpisano:

usl. zaklad fol. 433 48.684.18

Dohodek kmeta-kmet.

1/2% kolonova 248.42

1% " 486.88

1% porov. davk 486.84 1217.14

Dohodek depozite.

10% kolond. voda 22368.42 23.585.56

Skupljeno 25.098.62

Nakarilo izgotovjeno.

K. aktou.

Ljubljana, 13. 6. 31

(signature)

Prepis.

Ljubljana, 18. novembra 1932

P.n.

Mestno načelstvo
Gradbeni urad,

Ljubljana.

Dne 13. julija 1931 se je izvršil kolavdacijski pregled od nas izvršenih del pri opornih zidovih na gradu. Vljudno prosimo za superkolavdacijski pregled.

Pri končnem obračunu, ki smo ga za ta dela predložili, se je po reviziji črtal znesek Din. 5.461.39. Mnenja smo, da je stališče revizije nepravilno in prosimo, da se upošteva naše stališče.

Točka 7) uradnega proračuna predpisuje novo obzidanje vseh ploskev okrog šanc s pridobljenim kamnom oziroma novim. Na severo-vzhodni strani starih šanc ni bilo v zgornji višini nikakšnega starega zidu v dolžini ca 9 m in višini 2.50 m. Po navodilih nadz. inženjerja se je napravila višina opornega zidu povsod na jednako višino. Ker na tem mestu ni obstojal nikak zid, smo napravili novega, računamo pa ga po isti ceni kakor obzidavo starega zidu, dasiravno je mnogo več stroškov radi večje porabe materiala in večdela. Ker pa je bil ta novi zid postavljen na obstoječi stari zid, ni imel sam po sebi dovoljne odpornosti. Upoštevati je, da se na tem mestu predvideva zbiranje večje množine ljudi in bi se lahko ta zid vsled prevelike obremenitve zrušil. Radi tega je predpisal nadzorni inženjer, da se prostor med novim zidom in starim obstoječim betonom, ki ga je svoječasno občina postavila na platformi, zabetonira in poveže z betonskim železom novi zid in pa stari beton. Razdalja od zunanjega toba novega zidu do starega betona je cca. 2m.

Ta dela v proračunu niso bila predvidena, iz konstruktivnih razlogov so bila nujno potrebna in jih je vsled tega nadzorni inženjer predpisal. Cene ki smo jih stavili so zelo nizke.

Prosimo, da upoštevate naše upravičeno stališče ter beležimo

z odličnim spoštovanjem
Ing. Fran Tavčar, družba z o.z.
Ljubljana

V a b i l o .

Mestno načelstvo razpisuje superkolavdajo za izvršena dela pri opornih zidovih na Gradu in za izvršeno ograjo pri cerkvi Sv. Jožefa

v s r e d o , d n e 3 0 . n o v e m b r a 1 9 3 2 .

- 1/ Na gradu ob 9^h - sestanek na grajski planoti,
- 2/ pred cerkvijo Sv. Jožefa ob 10^h.

V Ljubljani, dne 28. XI. 1932.

Vabijo se:

- 1/ gospod župan
- 2/ Gradbeni odsek ljublj. obč. uprave:

načelnik g. podžupan prof. Jare Evgen

podnačelnik g. ing. Pavlin Josip

člani šg.: Ing. Bevc Lado

Dr. Modic Ivan

Olup Josip

Turk Josip

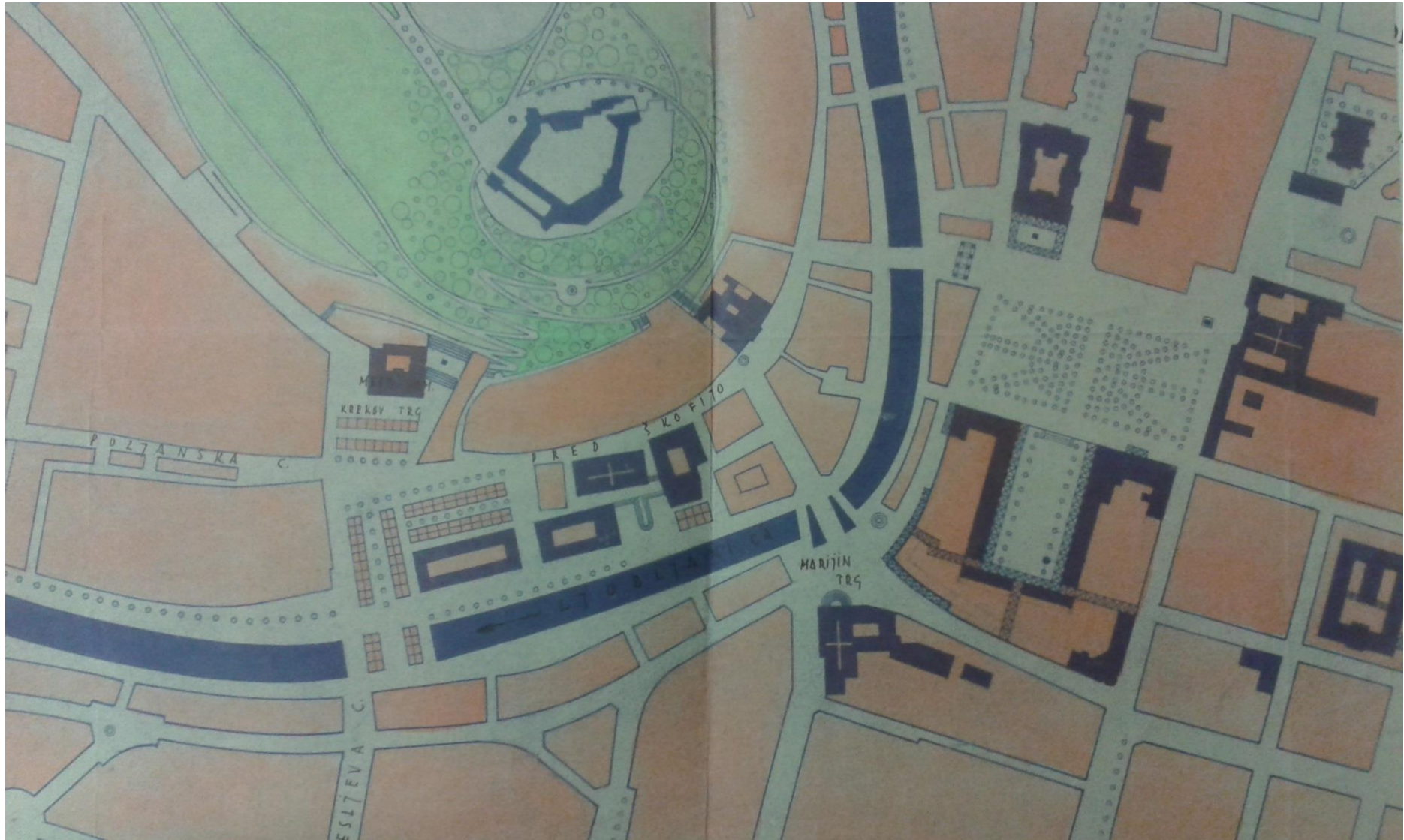
Urbas Miroslav

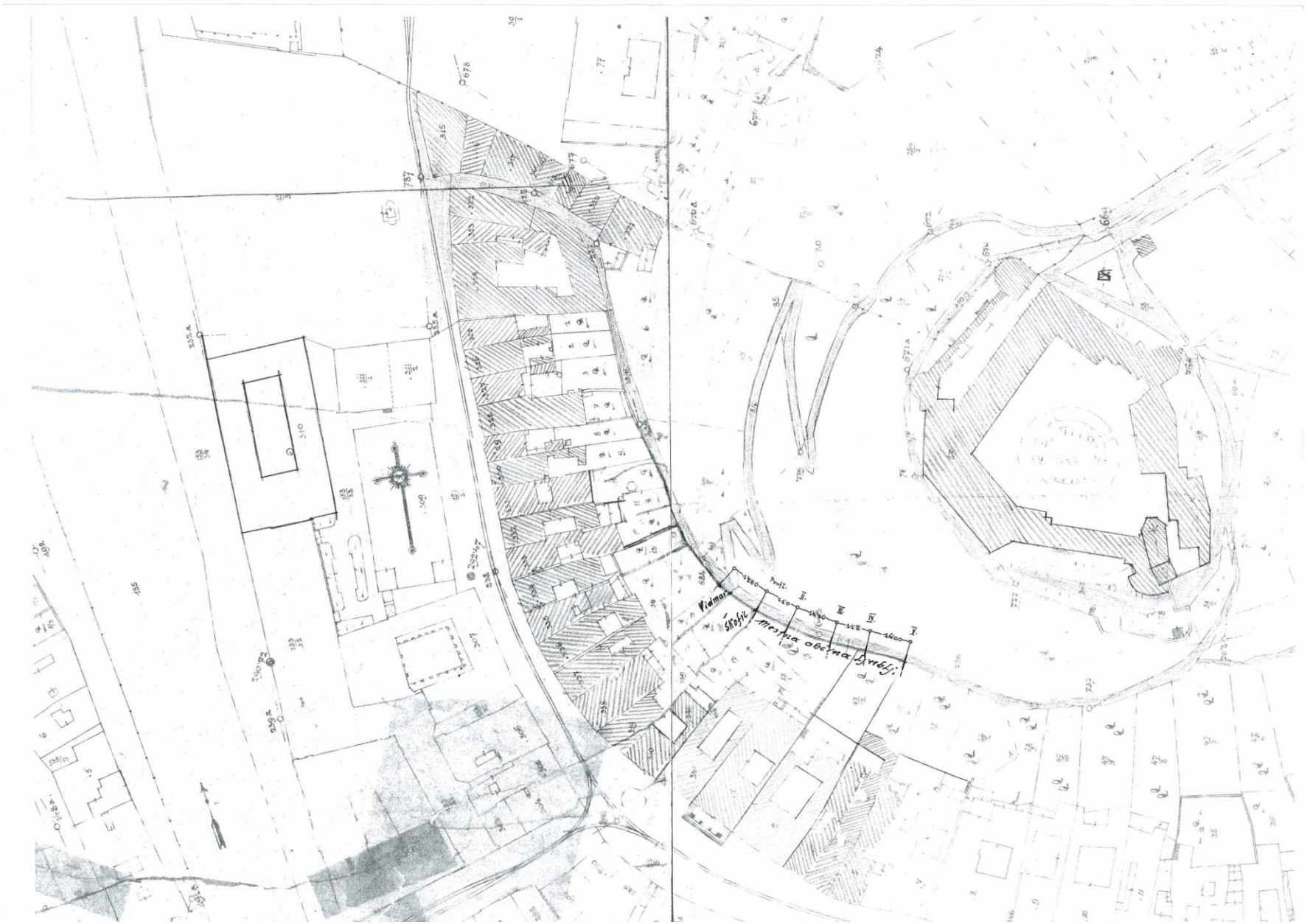
Ing. Zupenčič Franc

3/ g. ing. Tavčar Franc, gradbeno podjetje

4/ mestni gradbeni urad

5/ mestni ekonomat

11. PRILOGA 3: POGOVOR Z DAMJANOM PRELOVŠKOM

Ko ste bili majhni, ste morda kdaj srečali Plečnika?

Srečal sem ga le enkrat, ko sem bil star deset let. S staro mamo sva šla k Plečniku. Dal mi je model konja iz mavca, ki je bil namenjen za ureditev Brionov na Hrvaškem. Jaz sem risal tega konja, ko sta se Plečnik in stara mama pogovarjala.

Vaš dedek, Matko Prelovšek, je veliko sodeloval s Plečnikom? Kakšen je bil odnos Plečnik-Prelovšek-Steale?

Jože Plečnik, Matko Prelovšek in France Steale so se vsaj enkrat na teden srečevali v gostilni Kolovrat (nedaleč od magistrata oziroma gostilne Sokol), kjer so debatirali o potrebnih delih. Prav to sodelovanje arhitekta, mestnega gradbenega direktorja in umetnostnega zgodovinarja se je izkazalo za zelo učinkovito in kompetentno. Na vsakotedenskih srečanjih so razmišljali in načrtovali, bodoče izvedbene projekte pa je Plečnik posredoval svojim učencem kot izziv za domačo nalogo. Danes je stvar popolnoma drugačna, velik problem je gradbena birokracija.

Dušan Grabrijan (*Plečnik in njegova šola*) in Janko Omahen (*Izpoved*) v svojih knjigah pišeta pozitivne in negativne izkušnje, ki sta jih doživljala ob Plečniku. Kaj menite o Plečniku kot pedagogu?

Na začetku študija so se učenci nekaj časa učili risati le sence, nato pa so risali kapelice in ostale manjše predmete in objekte. V začetku niso delali modernih stavb, kar je med nekaterimi učenci povzročilo razočaranje. Omahen je bil še posebej razočaran, ko ga je Plečnik vrgel iz šole, zato so najbrž tudi njego vi spomini nekoliko negativni, medtem ko Grabrijan opisuje tako njegove veličine kot slabosti. Ko je bil Grabrijan zaprt v taborišču, je o Plečniku naredil predavanje. Ljudje takrat niso razumeli, če hočeš uspeti in delati dobro, moraš vendarle imeti disciplino. Če je šel kdo izmed učencev smučat, ga je v ponedeljek risalna deska čakala pred šolskimi vrati. Plečnik ni imel rad športa. Pri Plečniku je bilo podobno kot pri Wagnerju. Ob sobotah, ko so učenci prinesli domače naloge, so jih skupaj pregledali in predebatirali, če pa je tema nanese na balet, je bilo vsega takoj konec.

Bili sta dve šoli, Vurnikova in Plečnikova. Realno gledano so vsi dobri arhitekti izšli iz Plečnikove šole, npr. Tomažič, Ravnikar in drugi. Ne glede na Plečnikov način pedagogike je bila njegova šola zelo kvalitetna, učenci so se marsičesa naučili. Ne le discipline, pač pa tudi moralnih smernic. Medtem ko so v Vurnikovi šoli bolj ali manj le debatirali, študentje so bili veliko bolj razpuščeni. Res pa je, da je bil prav zaradi discipline marsikdo od Plečnikovih učencev nemalokrat tik pred obupom. Plečnik je bil zelo zahteven, in če kaj ni bilo dovolj dobro, je izdelek preprosto vzel, ga izpral pod pipo in učenec je bil primoran narisati znova.

Če se ne motim, se je zgodilo prav Edvardu Ravnikarju, ko je za diplomsko delo moral narisati načrt za gasilski dom. Izdelek je moral pokazati tudi Vurniku, ki je bil član komisije, le-ta pa ga je začel kritizirati. Ravnikar mu je dejal, da je do zadnje črte praktično Plečnikovo delo.

Stele v svoji knjigi *Ljubljanski grad: ureditvene naloge na Ljubljanskem gradu* piše, da je Boris Kobe »l. 1960–62 izdelal idejni načrt in program za ureditev gradu. Kobetov načrt se delno naslanja na ideje Plečnikovega načrta iz l. 1932, vendar tako, da se omejuje na zgodovinsko dano stanje.« Je tu Stele imel v mislih načrt za Slovensko akropolo iz let 1931–32, in ne 1960–62?

Na vprašanje vam ne znam natančno odgovoriti. Dejstvo je, da je restavracija v vhodnem stolpu samostojno Kobetovo delo in je bila končana, kot navajate, 1953 in je nato spet kmalu začela propadati. Vsekakor so bile Kobetove intervencije pred vojno in na njenem začetku. Kot se mi zdi so prečni trakt odstranili že veliko pred začetkom 60. let, ker bi se ga drugače moral spominjati. Kdaj so naredili polkrožne odprtine v južnem traktu, pa bo mogoče ugotoviti s primerjavo različnih fotografij. Morda je Kobe v začetku šestdesetih let res naredil idejni načrt za celotno obnovo, vendar ta nikoli ni bil realiziran. V tem času so se na Gradu vršila obsežna raziskovalna dela, pod vodstvom gospe Majde Frelih, pri katerih sem kot študent tudi občasno sodeloval s fotoaparatom v roki. Na njihovih rezultatih je bil razpisan natečaj, katerega zmagovalec je bil Ravnikar mlajši. Prenova se je začela z natečajem leta 1970, vendar s čisto drugim programom. O vsem tem bi vam več lahko pojasnila gospa Majda Frelih Ribič. Ne vem, kako bister je še njen spomin, saj je že leta nisem več videl.

Kaj menite o Plečnikovem odnosu do plačila?

Vse, kar je Plečnik delal za mesto Ljubljana, je delal zastonj, a svojim učencem je vedno plačeval. Ne veliko, a vendarle. Ko je Plečnika neki župnik vprašal, koliko naj plača Tomažiču za opravljeno delo, je Plečnik odgovoril, naj ne plača preveč, niti ne premalo, toliko, da bo imel vsaj za dva para čevljev. Ni maral, da bi ljudje veliko zaslužili, ampak se tudi ni strinjal, da bi delali zastonj. Obstaja neko pismo Josu Markušiču, predstojniku frančiškanskega samostana v Beogradu, v katerem piše, da so ga obtožili, da jemlje oziroma krade denar svojim študentom. Ta obtožba naj bi Plečnika močno prizadela, saj je po lastnih besedah pol plače vedno razdelil svojim študentom.

Pisma (slika 30–32), ki sem jih našla v zapuščini Borisa Kobeta, kažejo na sodelovanje med omenjenim arhitektom in Milanom Severom. Morda veste, v kakšnih odnosih sta bila?

Oba sta bila Plečnikova učenca. Sever nekoliko pred Kobetom. Kobe je postal potem mestni arhitekt in je poskušal nadaljevati Plečnikovo delo. Vse, kar je uresničenega na Ljubljanskem gradu, so današnji glavni vhod in arkade v notranjosti desno od vhoda. Kobe ni ničesar delal sam. Vedno se je posvetoval s Plečnikom. Podobno kot z načrti, ki so jih za Plečnika narisali Milan Sever, Anton Bitenc in Jože Kregar. To so bili izvedbeni načrti. Plečnik je naredil preprosto skico, s katero je nakazal, kako naj bi zadeva izgledala, preostali del pa so naredili učenci. Tako, kot je naredil skice za Šance (slika 122), ostalo so naredili drugi.

Plečnik je uredil glavno tržnico v Ljubljani in vretenaste stopnice, ki povezujejo tržnico z ribarnico spodaj. Ker so se zdele nekoliko majhne, so Kobetu naročili, naj jih spremeni. On pa je dejal, da tistega, kar je Plečnik naredil, ne bo spreminjal. Tako da so bili tudi vsi načrti, ki ste jih našli (slike 178–196), izdelani najbrž skupaj s posvetovanjem s Plečnikom.

Kdaj mislite, da so postavili in nato odstranili Plečnikovo pergolo ob jugozahodnem traktu Ljubljanskega gradu?

Pergolo so postavili enkrat ob začetku prenove grajskega kompleksa, tam nekje med letoma 1939 in 1940, podrli pa enkrat po koncu druge svetovne vojne. Če ste morda gledali film *Vesna*, tam Frane Milčinski slika pokrajino, na kateri se še vedno vidi pergola. Tudi brv v bližini, ki so jo ob zadnji obnovi postavili v drugačni obliki, je že bila Plečnikova.

Zakaj je Plečnik prestavil vhod pri cerkvi sv. Florijana?

Stopnice, ki jih je Plečnik uporabil pri prenovi oziroma gradnji cerkve sv. Florijana, so prej stale pred uršulinsko cerkvijo sv. Trojice v Ljubljani. Obstajala je velika nevarnost, saj ko so otroci stekli ven iz cerkve, so pritekli praktično na cesto. Tudi nekdanji glavni vhod pri cerkvi sv. Florijana je bil zelo neroden, saj je bil obrnjen na glavno cesto (današnjo cesto Gornji trg), ki je vodila proti Zagrebu. Mimo cerkve je vozil tudi tramvaj (slika 83). Tukaj, kjer je danes Karlovška cesta, je bilo nekoč vse zazidano, ceste so bile zelo vijugaste in zavite. Zato je glavna cesta tekla prav mimo cerkve sv. Florijana. Zaradi velikega prometa je bil vhod v slabem stanju, zato se je Plečnik odločil, da ga pregradi, in tako je stranski vhod spremenil v glavnega. V zaprti (nekdanji glavni) vhod je postavil Robbov kip sv. Janeza Nepomuka, ki je prvotno stal v kapelici ob črnuškem mostu. Ko so most popolnoma prenovili, so kip prenesli v notranjost cerkve. Plečnik je zunanjščino okrasil še s kipom rimske glave, morda je celo iz časa rimske Emone. V sosednji hiši, na desni strani cerkve, kjer je bila družba sv. Vincencija, je vgrajen kip Marije. Prepričan sem, da sta ta zamisel in ideja o postavitvi kipa na to mesto prav Plečnikova.

Ko so kamnoseki obdelovali kamenje in material, so imeli ponavadi postavljene tudi majhne hiške ali strehe (slika 92). Če je bilo vreme slabo, so morali imeti zagotovljeno mesto, da so gradbena dela lahko tekoče tekla naprej.

V tridesetih letih se je v Ljubljani začela ekonomska kriza, ki je onemogočala nadaljnji razvoj mesta.

Zakaj so se odločili prav za prenavo nekdanje meščanske bastije?

Res je, to je bil čas ekonomske in gospodarske krize, zato so delali z minimalnimi sredstvi. Ker ni bilo denarja, so se osredotočili le na regulacijo Ljubljanice in prenavo Šanc, med drugimi tudi avenijo, ki še danes povezuje grajsko stavbo s Šancami. Ker je bila avenija precej ozka, so jo razširili in po vsej verjetnosti zasadili nova drevesa ali pa vsaj nekatera. Za takšna dela niso potrebovali veliko materiala, saj je bilo delo bolj ali manj fizično in ročno, se pravi kopanje in delo z zemljo. Žal o poteku takšnih del vemo le malo, saj je bil tudi princip dela popolnoma drugačen. Delavci so velikokrat ukaze dobili na licu mesta. Tudi Plečnik je velikokrat nekatere spremembe izvedel kar na samem mestu gradnje.

Ljubljana je imela takrat 100.000 prebivalcev. V proračunu so vsako leto imeli le določeno vsoto denarja, v glavnem za pločnike in komunalo. Namesto da je Plečnik pločnike delal iz porfirnih plošč, ki so bile drage, jih je naredil iz betona, peska ali drugih cenejših materialov ter tako privarčeval denar in ga uporabil za druge projekte.

Morda veste, kdo sta bila Fran Tavčar in Ludvik F. Škof?

Žal ne. Iz načrtov (slike 127–134, 116) sklepam, da sta bila tehnika ali inženirja. Poznam le Cirila Tavčarja. Bil je Plečnikov učenec, ki je med drugim pomagal risati Tromostovje in uršulinsko gimnazijo. Bil je svojski, delal je izume in se ukvarjal z vesoljskimi plovili. Njegova hčerka Smiljana Tavčar, ki živi v Celovcu, ima še vedno shranjene nekatere stvari. Morda sta bila Fran in Ciril brata. Potrebno bi bilo preveriti.

Slike 116–119 kažejo, da so bile Šance enkrat prenovljene že pred Plečnikom. Prenovo je izvedlo »stavbno podjetje in tehniška pisarna ing. Fran Tavčar z o. z.« Kaj mislite, da se je zgodilo s »Tavčarjevimi Šancami«?

Zidu najbrž niso podrli, ampak so ga zazidali.

Zamisli, ki jih je Plečnik uresničil v Pragi, je prenesel tudi v Ljubljano. Katere so tiste glavne?

Eden temeljnih motivov je bila povezava Gradu z Rožnikom, kar je Plečnik narisal na pos ebnem načrtu »Čez dm in strm« (slika 4). Na isti način se je tudi v Pragi lotil razmerja gradu z mestom. Pred drugo svetovno vojno je bilo tega gradiva neprimerno več kot danes. Iz današnjega zornega kota se zdijo Plečnikovi posegi težko opravičljivi, čeprav so v resnici pomenili velik prispevek k izboljšanju mesta.

Nekdanji sedež habsburške monarhije v Pragi je Plečnik moral povzdigniti in preurediti za novega predsednika Masaryka, ki pa ni bil absolutist, ampak demokrat. Pri nas je bil grad le orožarna proti Turkom, kasneje so bili v njem zapor, po drugi svetovni vojni pa nekakšna sirotišnica. Ljubljana ni imela posebne industrije, razen tobaka in sladkorja. Zato pa je vedno živela od vojakov, saj je predstavljala najbližjo postojanko od fronte z Italijo, v Ljubljanskem gradu pa so bili zaprti vojaki. Prav oni so kopali vodnjak, ki še danes stoji pred Gradom. Delo je bilo zelo težavno in nevarno. Italijani so med drugo svetovno vojno podpirali prenavo gradu, saj so mislili, da je v gradu zaprt karbonar Silvio Pellico. Ko so ugotovili, da sploh ni zaprt na Ljubljanskem gradu, jih ideja o prenavi gradu ni več tako zanimala. Silvio Pellico je bil karbonar, torej je bil zaprt sredi 19. stoletja. Napisal je knjigo *Moje ječe*. Italijanom je vedno predstavljal narodnega junaka, ki se je boril proti tuji oblasti in ga zato častijo še danes. Dolga leta je bil zaprt v trdnjavi v Brnu na Moravskem. Zgodbo o njegovem vplivu na Kobetovo obnavo gradu je širil Edvard Ravnikar. Zato je to povedal tudi svojemu učencu Vodopivcu.

Grad je bil dolgo časa ena velika žalost. Tudi jaz, ko sem bil študent, sem večkrat fotografiral za Zavod za ureditev stare Ljubljane (danes Zavod za varstvo kulturne dediščine). Sama grajska stavba nikoli ni imela neke reprezentativne vrednosti, saj so v gradu živeli le namestniki fevdalcev. Nikoli pa grad ni bil postojanka nekega kneza, ki bi potreboval reprezentativne prostore. Edini reprezentativni prostor predstavlja kapela. Z grbi je bila opremljena šele v 18. stoletju, ko so si počasi začeli zavedati pomena grajske stavbe.

Na tej točki težko povežemo Ljubljanski grad s praškim, saj je bil poslednji vseskozi nekaj imenitnega in pomembnega. Ker ljubljanski ni bil dovolj monumentalen, ga je Plečnik želel povzdigniti, opremiti s tlakovanim dvoriščem in kipi ter reprezentančnimi prostori. V Ljubljani niti ni imel sredstev za večje in imenitnejše izvedbe. Tako je večinoma uporabljal umetni kamen, se pravi beton, razvil je njegovo tehnologijo z grobim betonskim

jedrom , oblečenim v brušeni teraco. Teraco je cenejši. Majhni kamenčki so zmešani skupaj z betonom, ki so nato brušeni. Takšen pristop je uporabil tudi na Žalah.

Pomemben element predstavljajo dostopi na grad. Kjerkoli se povzpnete na vrh Grajskega griča, povsod se odpirajo novi pogledi na mesto in celoten grajski kompleks. Velik pomen so igrali terase in razgledišča. V Pragi je Plečnik izvedel celoten obhod okoli gradu, z vrtovi, mostovi in razglednimi točkami in tako si obiskovalec grad lahko ogleda iz vseh točk. Podobno je naredil tudi na Ljubljanskem gradu in pri Rimskem zidu, kjer je zid na določenih točkah predrl, sprehajalec gre lahko vse naokoli, lahko sedi ali hodi na njem in tako dobi pogled na objekt z vseh strani. Tudi Šušterski most je eden takšnih primerov. To je praktično trg, iz katerega se odpirajo številni pogledi.

Čeprav nimamo nobenih Plečnikovih načrtov ali skic za opremo notranjih prostorov gradu, sem prepričan, da bi bila le-ta imenitna.

Če pogledava slike 154, 155 in 197, je očitno, da so bile Plečnikove stopnice na Šancah popolnoma drugačne. Kdaj so potekale spremembe in kdo jih je izvedel?

Kakor je meni znano, naj bi to delal gradbeni tehnik iz podjetja SCT.²⁴⁷ V devetdesetih letih so potem zadevo nekoliko spremenili, preuredili so tudi stopnice. Plečnikove so bile betonske, ki so jih zamenjali s kamnitimi. Plečnikova ograja je bila nekoliko nižja, za približno 10 ali 20 centimetrov. Bila naj bi prenizka, zato so jo zaradi varnostnih ukrepov povišali. Tudi ograja na obhodu na Šancah je drugačna. Plečnikovi kvadri so bili ravno odsekani. Ob prenovi so jih nadomestili z nekoliko primitivnejšimi, zašiljenimi, tako da voda odteka. Takšne naredi lahko le tehnik. Še danes se na Šancah lahko vidi, do kje je segala Plečnikova ograja.

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana sem našla kar nekaj načrtov (slike 190–196), ki prikazujejo, kakšne bi Šance lahko bile. Zakaj mislite, da do uresničitve ni prišlo?

Predvidevam, da je bilo predrago in zato niso izvršili načrtov. Načrti kažejo, da naj bi bila mala terasa urejena kot nekakšen pokrit obhod. Leta 1936 so najbrž naredili provizorično ureditev Šanc, potem pa so z deli nadaljevali, a dokončanje je onemogočila vojna. Teh načrtov ne poznam. Morda, da si je Plečnik zamislil takšen obhod, vendar ta risba ne kaže na njega.

Ali bi stopnice na sliki 136 lahko bile Plečnikove?

Zelo gotovo, saj so zanj tipične fuge med kamni.

²⁴⁷ Po elektronski pošti sem se pri SCT-ju pozanimala, ali je podatek pravilen. Odgovorili so mi, da tega ni delalo njihovo podjetje, pač pa Družba za gradnjo, inženiring in vodenje investicij Givo d.o.o. Ko sem oglasila v pisarni podjetja Givo in jih prosila za načrte in poročila o gradnji, mi žal ničesar niso hoteli izdati. Tudi na vprašanja po elektronski pošti žal nisem dobila nobenega odgovora. V članku na spletni strani portala rtvslo.si sem našla podatek, da naj bi prenovu Šanc med letoma 1999 in 2000 izvajalo podjetje Givo. (<http://www.rtvsllo.si/lokalne-novice/ljubljana/sprehajalisce-ljubljanskega-gradu-obnovljeno-se-letos/331640>, 23. 2. 2015)

Zakaj se v literaturi velikokrat omenja, da je bil načrt iz leta 1931–32 samo idejni?

V končni fazi bi se morali soočiti z izkopavanjem in arheološkimi najdbami, ki pa bi močno spremenile nadaljnjo pozidavo na tem mestu. Vendar ta načrt vsebuje Plečnikove ideale, ki jih povežemo s Firencami, praškim gradom, kjer je tlakoval dvorišče.

Ali so bile Študije osrčja Ljubljane iz leta 1943 tudi samo idejne (slike 24–26 in 28–29)?

Na mestu Baragovega semenišča naj bi zgradili novo škofijo. Zato morate Študije osrčja Ljubljane gledati tudi iz te perspektive, da bi se na mestu današnje stolnice prostor nekoliko sprostil, na njenem mestu oziroma v njeni bližini pa bi prostor dobil monumentalni dohod na Grad. Študije osrčja Ljubljane so bile le fantazijska zamisel sredi druge svetovne vojne brez večjega upanja na realizacijo.

V Gabrovi hiši nasproti stolnice je stanovala Plečnikova sestra. Plečnik je zato poznal vlažnost stavb in njihovo slabo stanje. Zato je to in sosednje stavbe nameraval nadomestiti z novimi. Tudi grajska stavba je bila v slabem stanju. Načrt iz začetka 30. let je zato le idejni in bi ob arheoloških raziskavah doživel še velike spremembe, podobno kot se je to dogajalo v Pragi.

Kaj menite o prenovi Gradu v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja?

Natečaj za prenovu Gradu je bil leta 1970, na katerem je zmagal Ravnikar mlajši. On je prišel iz Londona in začeli so gradivo obdelovati računalniško. Na olimpijadi v Münchnu leta 1972 so prvič uporabili korten; to je jeklo, ki zarjavi in ne rjavi naprej. Za uporabo kortena so se odločili tudi najbrž zato, da bi pospešili domačo jeklarsko industrijo. Strehe so bile nekoliko povešene, zato so bile potrebne popravila. Glavna konservatorica od šestdesetih naprej, Majda Frelih Ribič, je odločila, naj se strehe dvignejo in zravnajo. Predvideli so, da bi imeli jeklene strešnike iz kortena oziroma jekorja, ki so ga pri nas delali na Jesenicah. S tem posegom so praktično uničili prejšnjo linijo. Zaradi drevja pred Gradom obiskovalec iz mesta vidi praktično le še kovinsko streho. Ker pa ni bilo dovolj denarja za jekleno ostrešje, so začeli strešnike nabijati na les, tako da od prvotne ideje ni ostalo skoraj nič. Ravnikar je na natečaju zmagal s tedaj moderno zamisljo stavbe kot »kontejner«. To pomeni, da se lupina ohrani, sledi historičnemu izgledu, notranjost pa se lahko preuredi po bolj modernih principih. Leta 1970 je bila v Mestni galeriji razstava, kjer je Ravnikar predstavil to idejo. Tudi Francetu Steletu je bila ideja »kontejnarja« vseh.

Je bil oktagonalna stavba iz leta 1947 preveč monumentalna (slika 18)?

Ideja za slovenski parlament je nastala le kot idealni poskus monumentaliziranja nečesa, kar je bilo sicer staro, vendar v nobenem sorazmerju s kakovostjo stavbe praškega gradu. Če bi imeli danes Plečnikov oktagonalni grad, bi ta poseg gotovo cenili kot pomemben prispevek k podobi našega mesta. Najbrž ne bi gledali iz vidika spomeniškega varstva, saj bi smatrali, da sama zgradba ni bila kaj posebnega, monumentalni oktagon pa bi najbrž gledali z občudovanjem. Nekaj časa bi objekt sigurno kritizirali, a čez čas bi se ljudje nanj navadili in uvrstil bi se med svetovno znane arhitekture. Otto Wagner je pisal, da se arhitekt ne sme ozirati na to, kar pravi javnost. Večina stvari je bila kritiziranih. Med drugimi tudi Cojzov graben, ki je danes eden najlepših v Ljubljani.

Vsi veliki svetovni arhitekti so delali eksperimente, ki so ostali na papirju. Ti dokazujejo njihovo ustvarjalno veličino. Lahko se prepričate ob Le Corbusierovih ali projektih Franka Lloyd Wrighta, kako jih danes sodi arhitekturna zgodovina. Kakšen bi bil Pariz brez Hausmannove regulacije? Hausmann je podrl polovico starega Pariza, ampak to je bila praktično edina rešitev, če ne, bi se ljudje zadušili v njem. Hausmann je to delal predvsem iz komunalnih in vojaških pogledov. V primeru revolucije ali uporov bi tako lahko hitro posredovali. Če bi vojska morala narediti mir v mestu, bi vojaki imeli prosto pot po velikih avenijah in bi vstajo lahko mirno zadušili. Prej pa so bile ulice prepletene in zavite, tako da so povsod postavljali barikade in pretok po ulicah je bil zelo otežen, praktično onemogočen. Danes na te bulvarje gledamo popolnoma drugače. Povprečni arhitekti takih stvari niso počeli. Plečnikovo in Steletovo vodilo je bilo, da je novo upravičeno le, če kakovostno daleč presega obstoječe; Rimski zid in Michelangelova prezidava rimskih term v katoliško cerkev sta dva takšna primera.

Po drugi svetovni vojni Plečnik izgubi veliko naročil. Zakaj?

Po vojni se je oblast zamenjala, le-tej pa Plečnik ni ustrezal, saj je bil zelo religiozen človek. Tako so njegovi učenci prevzeli številna naročila. Spoštovali so ga še naprej, a prevzeli večino poslov. Ideološko ni več ustrezal. Po vojni je delal Križanke, kapele in večinoma cerkvene zgradbe ter spomenike NOB.

12. PRILOGA 4: POGOVOR Z JURIJEM KOBETOM

V ZAL-u sem našla kar nekaj načrtov, ki jih je narisal vaš oče, Boris Kobe. Iz njih je razvidno, da se ni ukvarjal le s prenovo grajske stavbe, pač pa tudi s Šancami, ki jih je v tridesetih letih prenavljal Jože Plečnik. V kakšnih odnosih sta bila vaš oče in Plečnik?

Med mano in očetom je bila precejšnja razlika v letih, kar 45 let. Bil sem najmlajši od otrok, zato njegovega dela nisem mogel spremljati od samega začetka. Bolj aktivno sem ga spremljal nekoliko kasneje, ko je z Marijem Pregljem delal poslikave v Stolpu strelcev na Ljubljanskem gradu. Spomnim se, ko sta kartone risala tudi pri nas doma.

Rekel bi, da so bili ti načrti narisani v dialogu s Plečnikom. V teh letih moj oče ni bil več Plečnikov učenec. Oče je vodil dela na Gradu, vendar sigurno na osnovi Plečnikovih napotkov. Kljub temu da je bilo njuno sodelovanje vedno aktivno, pa verjamem, da do zadnjega detajla ni vse Plečnikovo. Tudi danes je tako. Vsakdo želi dodati nekaj svojega, nosilec ideje pa je tisti, ki odobri idejo ali pa ne. Sodelavci biroja rišejo in delajo nad projektom, tisto kar pa gre iz biroja, odloči vodja biroja.

Nekateri načrti so res njegovi, za ostale bi rekel, da risba ni njegova. Najbrž v Tehničnem gradbenem oddelku ni bil edini, ki je risal načrte za Šance. Štirikotni obhod s streho je morda ena izmed Plečnikovih idej. On je samo posredoval idejo, katero pa so ostali bolj natančno izrisali. Če pa so to slike mojega očeta, jih je Plečnik sigurno pregledal. Predvidevam, da iz istega razloga vsi načrti niso podpisani. Tisti, ki so te načrte narisali, se najbrž niso čutili avtorje.

Zakaj mislite, da teh načrtov niso uresničili?

Ponavadi ni denarja, da bi projekt do konca izpeljali, tako da so arhitekti marsikdaj prisiljeni projekt prilagoditi razpoložljivim sredstvom.

Na načrtu »Tavčarjevih Šanc« je navedeno »obračunski načrt za adaptacijo Šanc«. To najbrž pomeni, da je bil projekt realiziran?

Res je. Obračun se dela, ko so dela že realizirana in dokončana. Vendar je čudno, da bi to steno v celoti podrli.

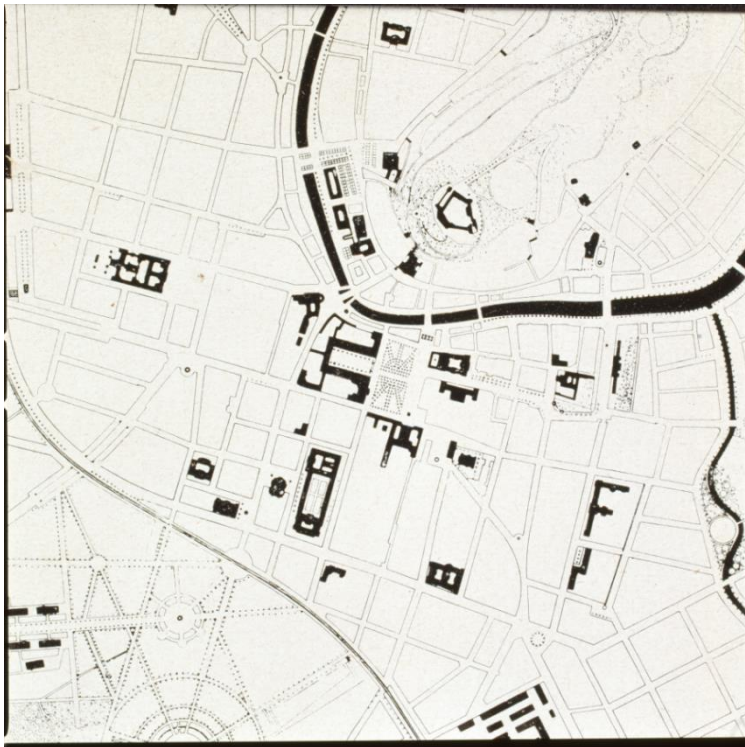
Morda veste, kdo je Fran Tavčar ali Ludvik F. Škof?

Ludvika F. Škof žal ne poznam, spoznal pa sem Cirila Tavčarja, čeprav tik pred smrtjo; umrl je enkrat v osemdesetih. On je risal Jakopičevo sprehajališče, seveda po Plečnikovih navodilih. Sam nikoli ni zanikal, da je bila ideja Plečnikova, njegov delež pa je bil večinoma le tehnični. O Franu Tavčarju pa žal nisem slišal.

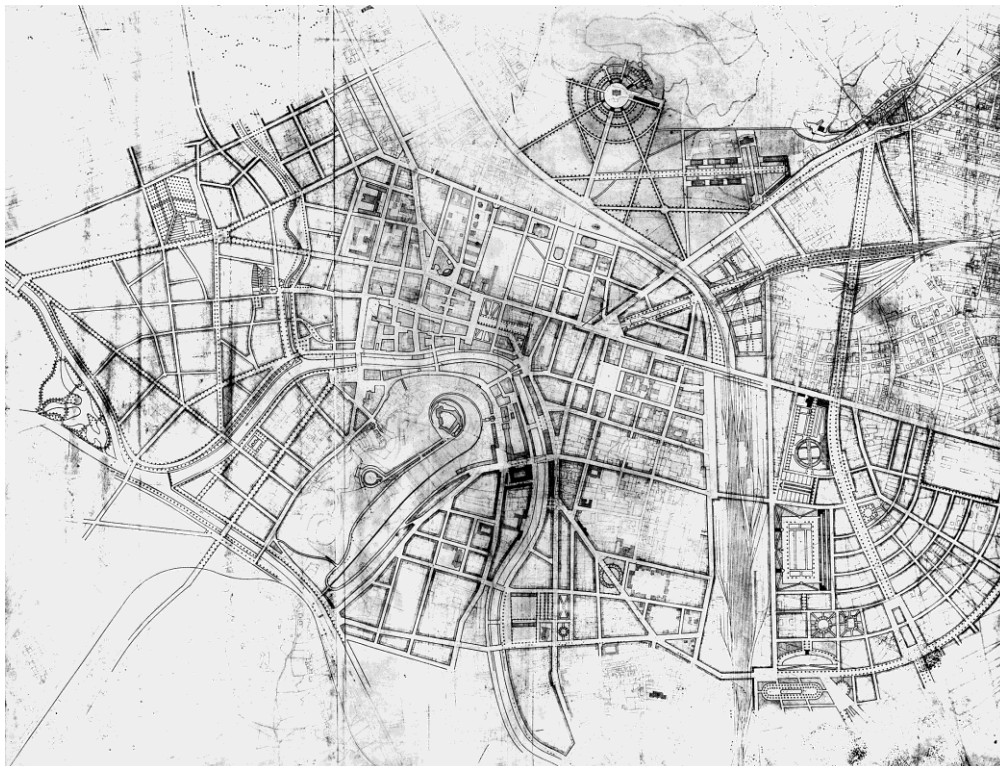
Če se ne motim, je vaš oče moral prenehati delo, saj so ga izgnali v taborišče. Morda veste, zakaj?

V taborišče so ga odpeljali direktno iz urada. Imeli so zveze z OF, pa tudi s partizani, tako da ga je najbrž nekdo izdal.

13. SLIKOVNA PRILOGA

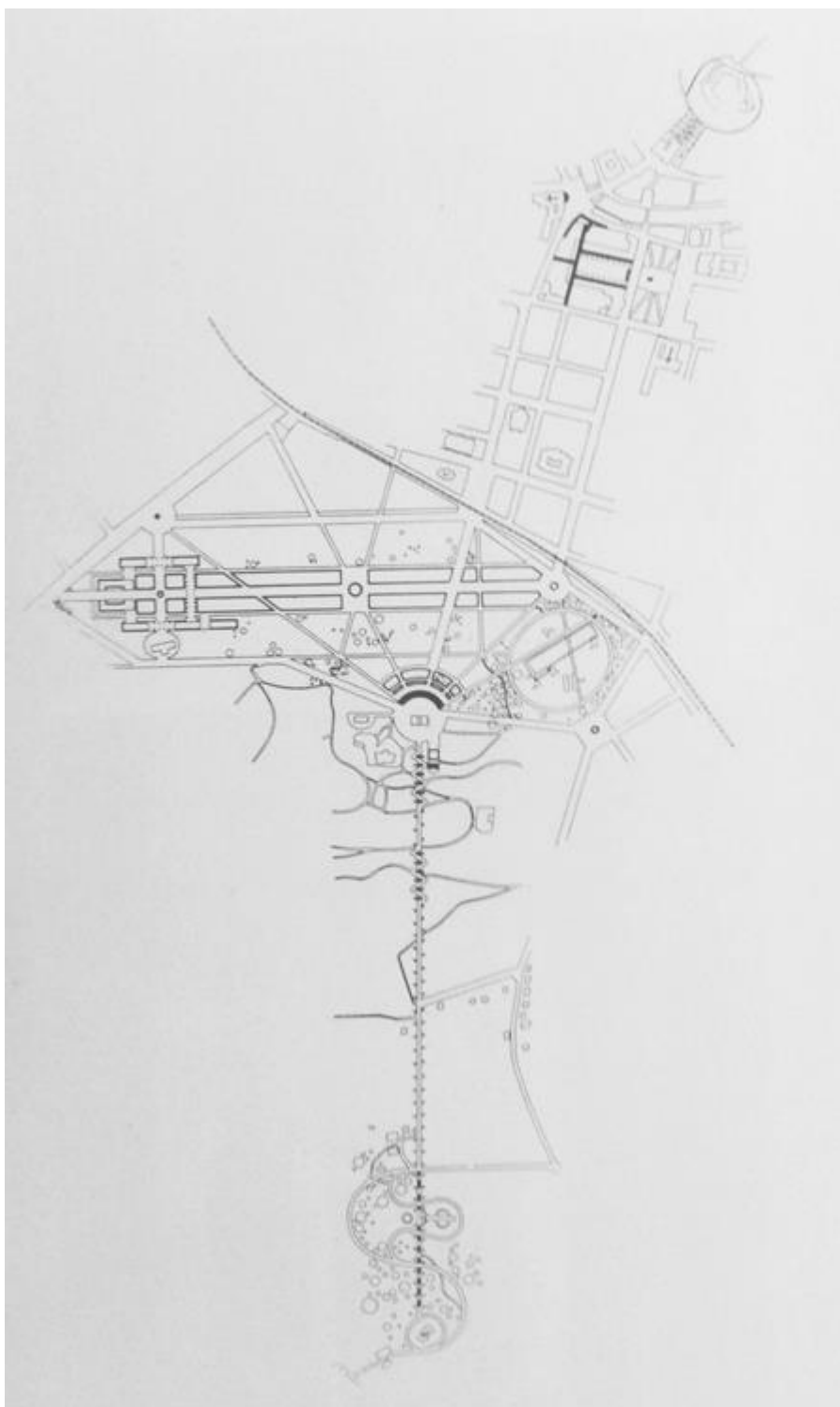
Slika 1: Jože Plečnik: urbanistični načrt mesta Ljubljana, 1928-29 (detajl)
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

Slika 2: Jože Plečnik: urbanistični načrt mesta Ljubljane, 1943
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

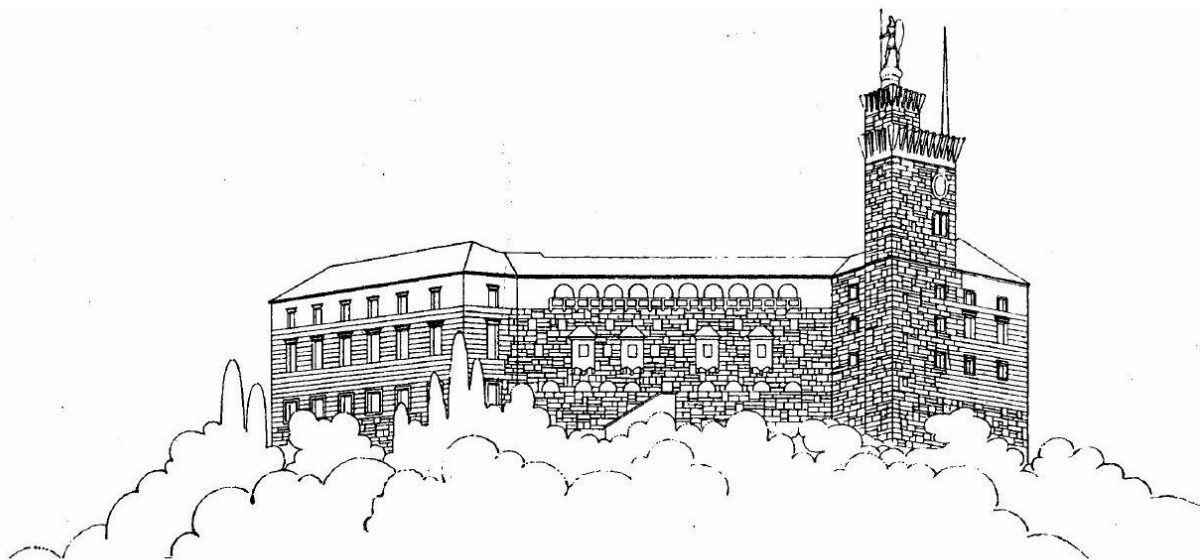

Slika 3: Jože Plečnik: regulacija Ljubljane, merilo 1:2880
Nahajališče: Narodna in univerzitetna knjižnica

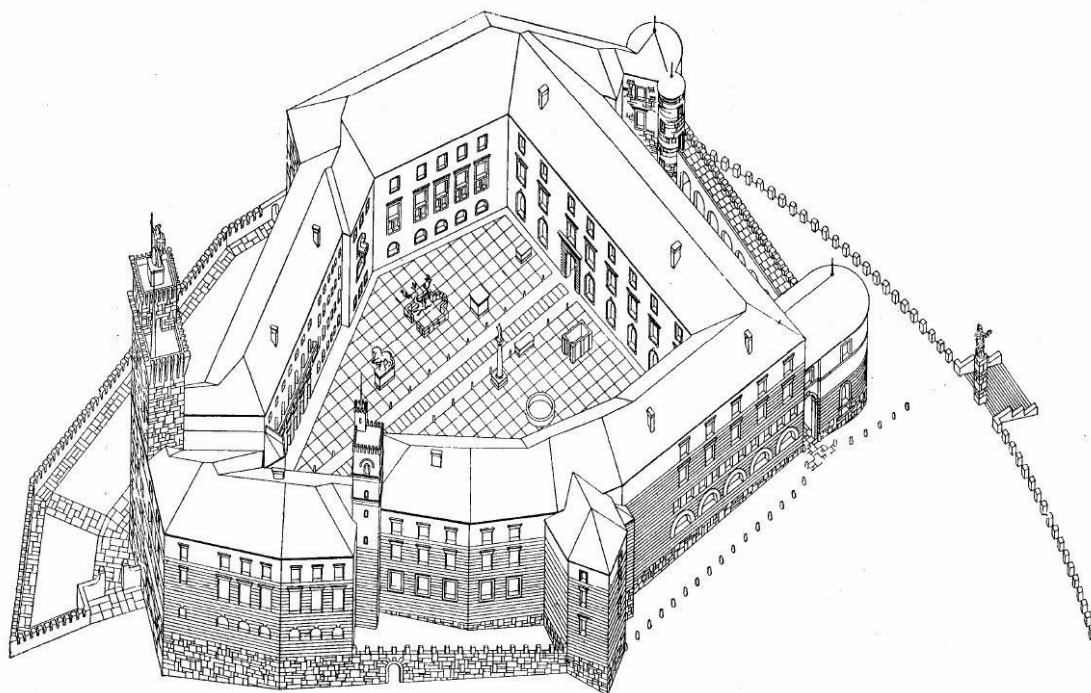

Slika 4: Jože Plečnik: ureditev Tivolija - Banski dvor, načrt povezave Rožnik - Grad, 1940
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

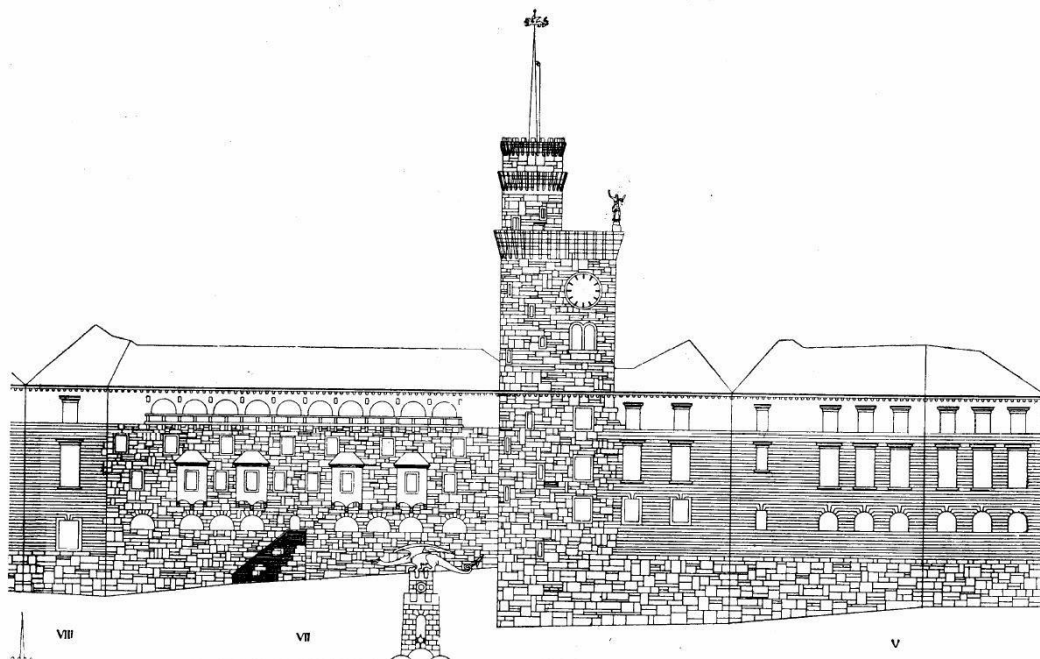
I. NEURESNIČENI NAČRTI

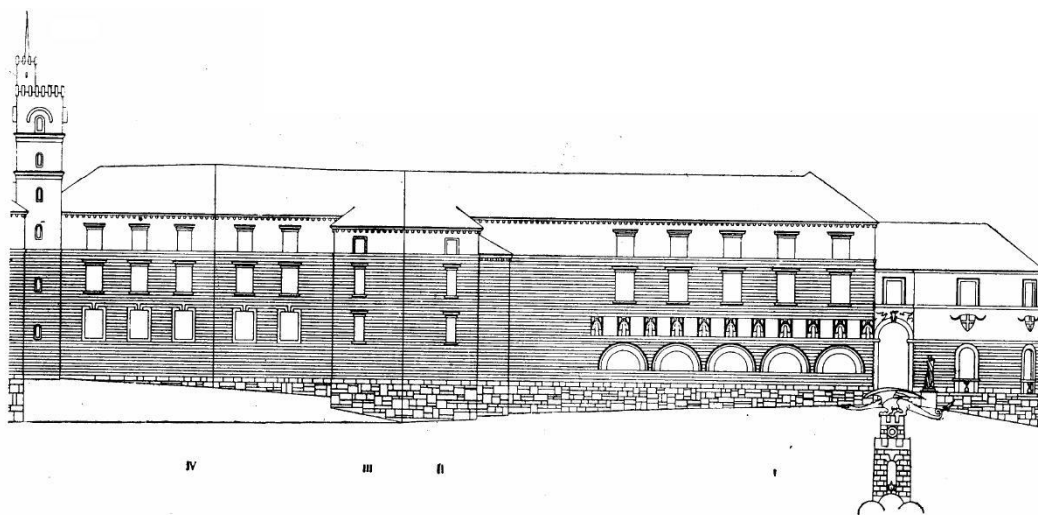
Slika 5: Jože Plečnik: Slovenska akropola, pogled na Grad iz mesta (Kongresni trg), 1931-32
Vir: France STELE, *Slovenska akropola*, Ljubljana 1932, p. 5.

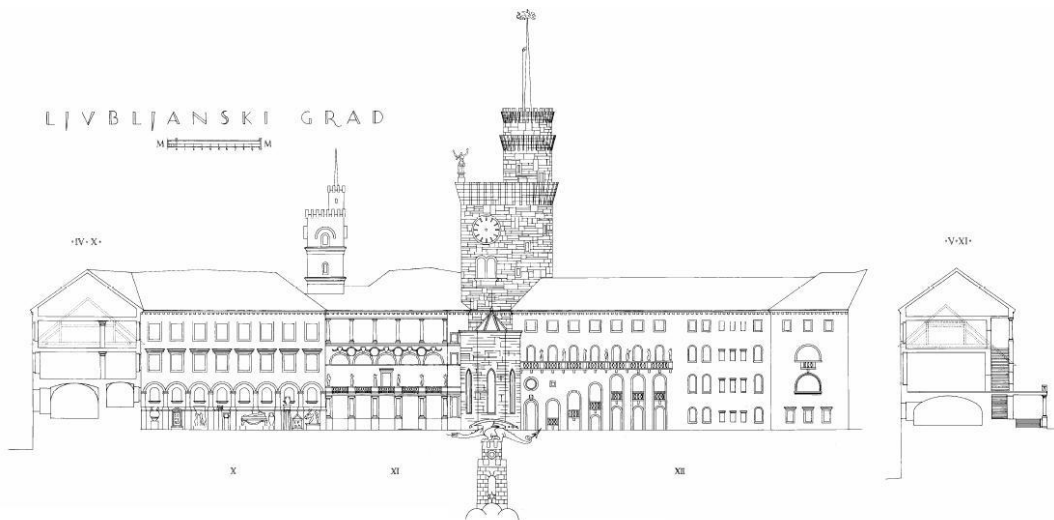
Slika 6: Jože Plečnik: Slovenska akropola, celotni pogled na Grad, 1931-32
Vir: France STELE, *Slovenska akropola*, Ljubljana 1932, p. 4.

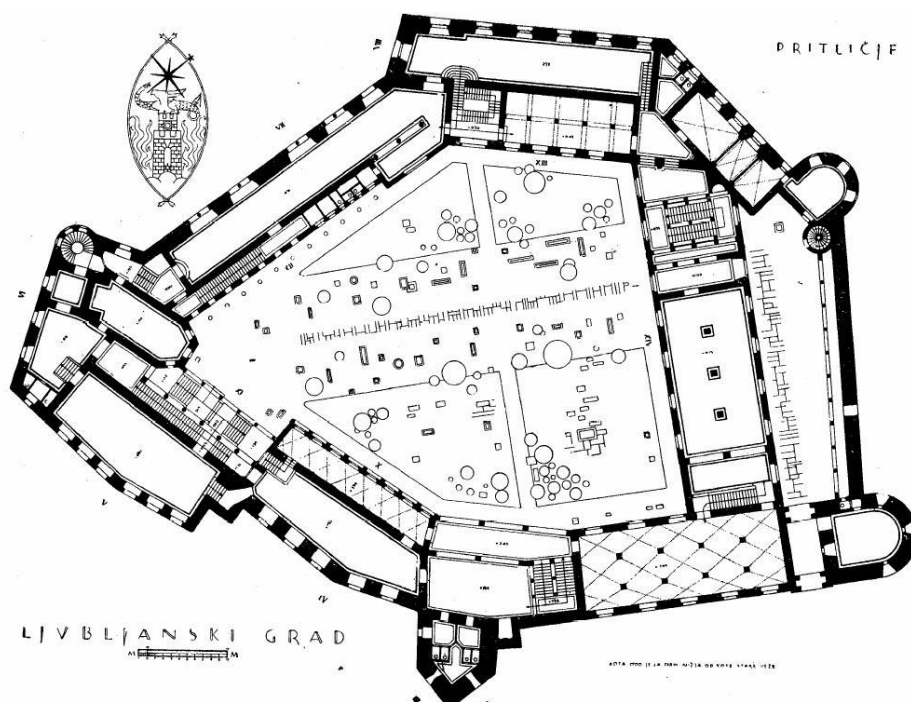
Slika 7: Jože Plečnik: Slovenska akropola, zunanja fasada, 1931-32
 Vir: France STELE, *Slovenska akropola*, Ljubljana 1932, p. 8.

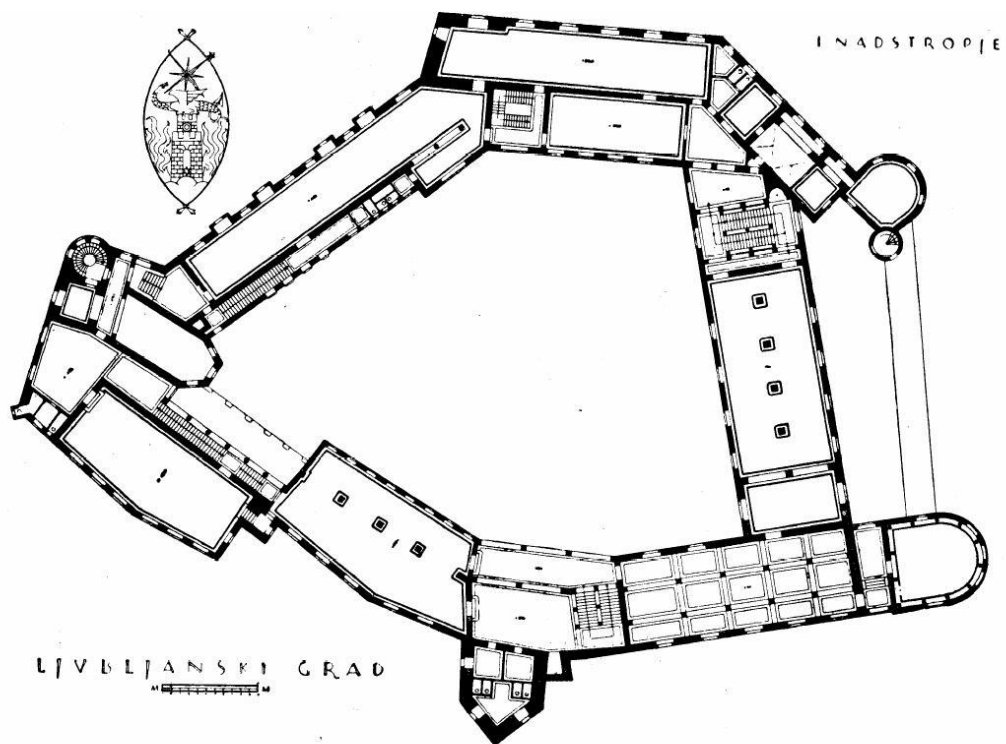
Slika 8: Jože Plečnik: Slovenska akropola, zunanja fasada, 1931-32
 Vir: France STELE, *Slovenska akropola*, Ljubljana 1932, p. 8.

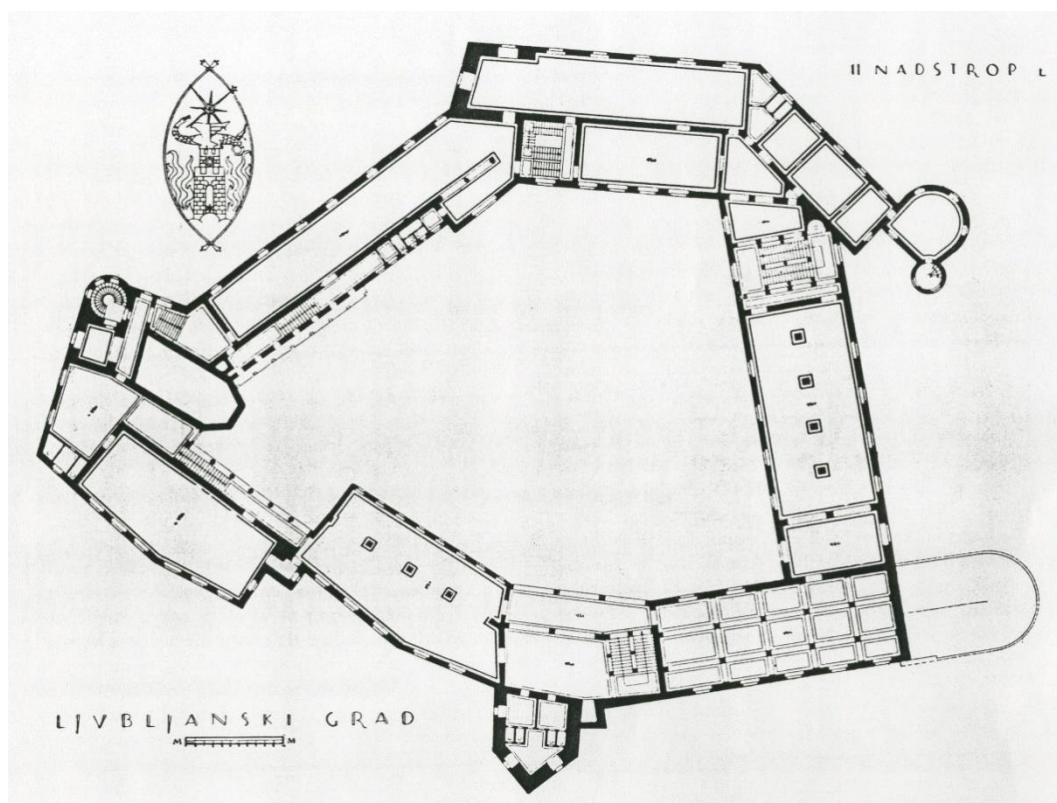
Slika 9: Jože Plečnik: Slovenska akropola, dvoriščna fasada - pogled proti razglednemu stolpu, 1931-32
 Vir: France STELE, *Slovenska akropola*, Ljubljana 1932, p. 10.

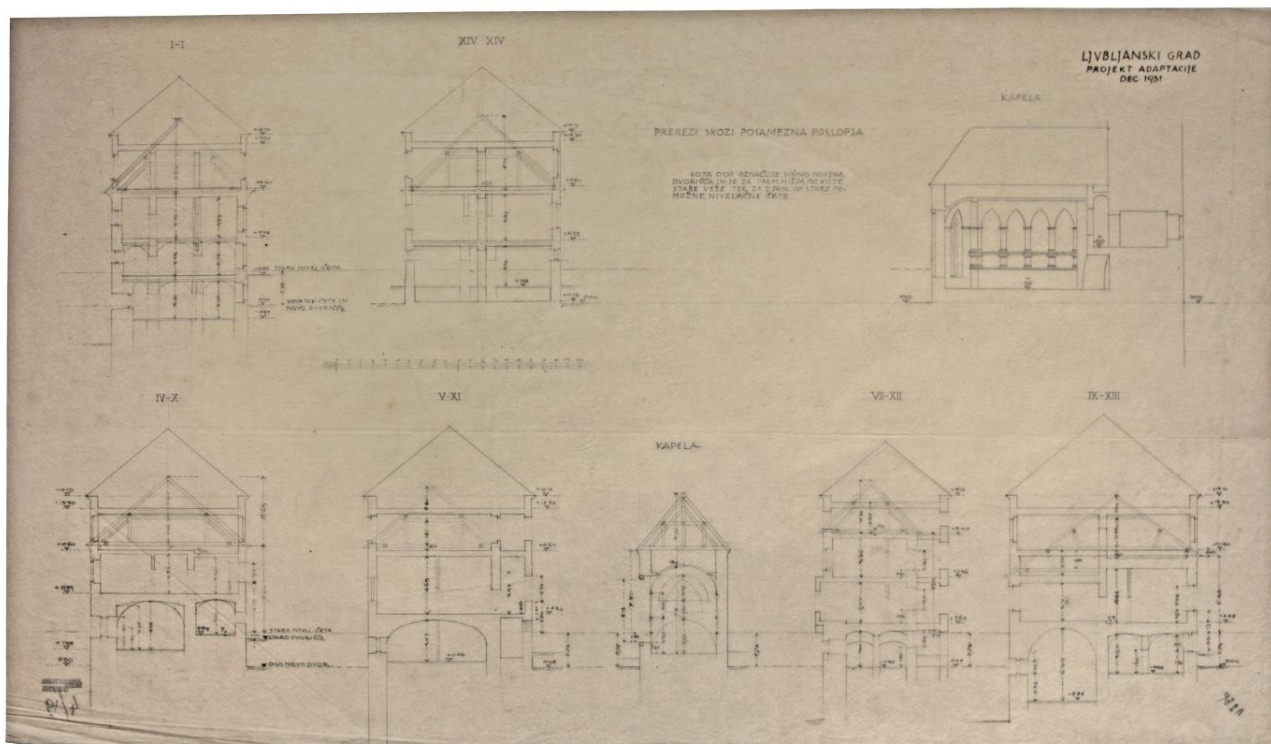
Slika 10: Jože Plečnik: Slovenska akropola, tloris pritličja, 1931-32
 Vir: France STELE, *Slovenska akropola*, Ljubljana 1932, p. 3.

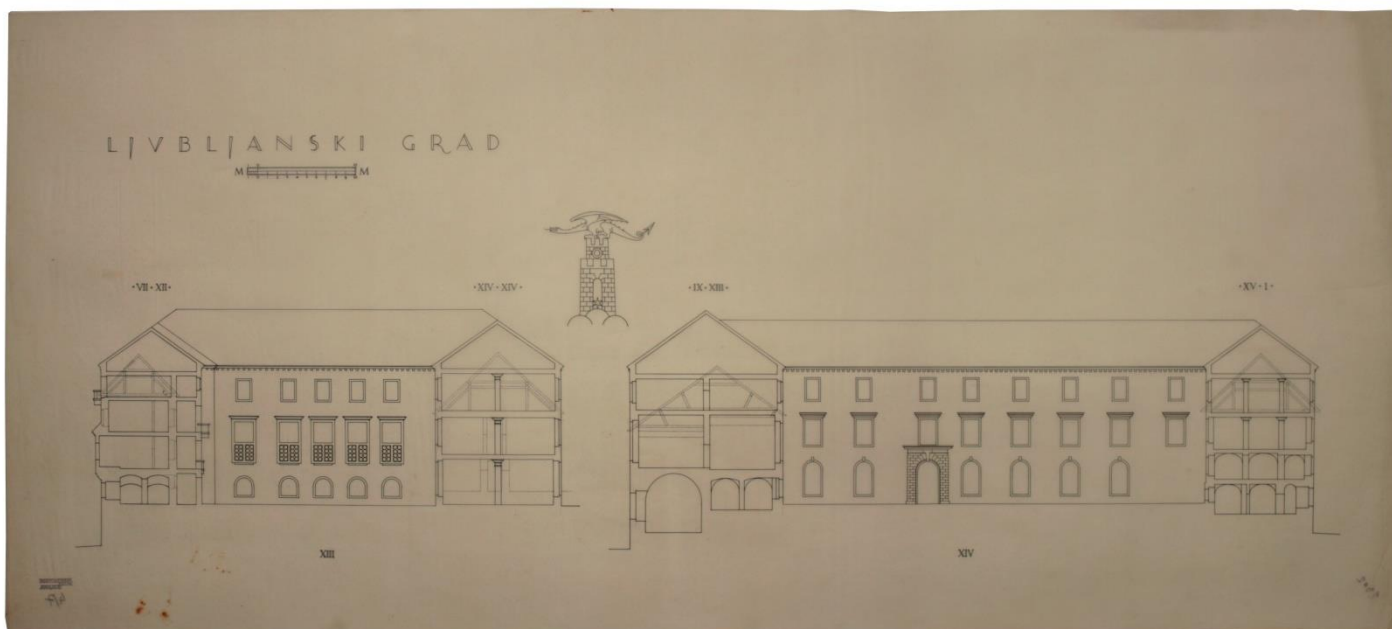
Slika 11: Jože Plečnik: Slovenska akropola, tloris prvega nadstropja, 1931-32
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

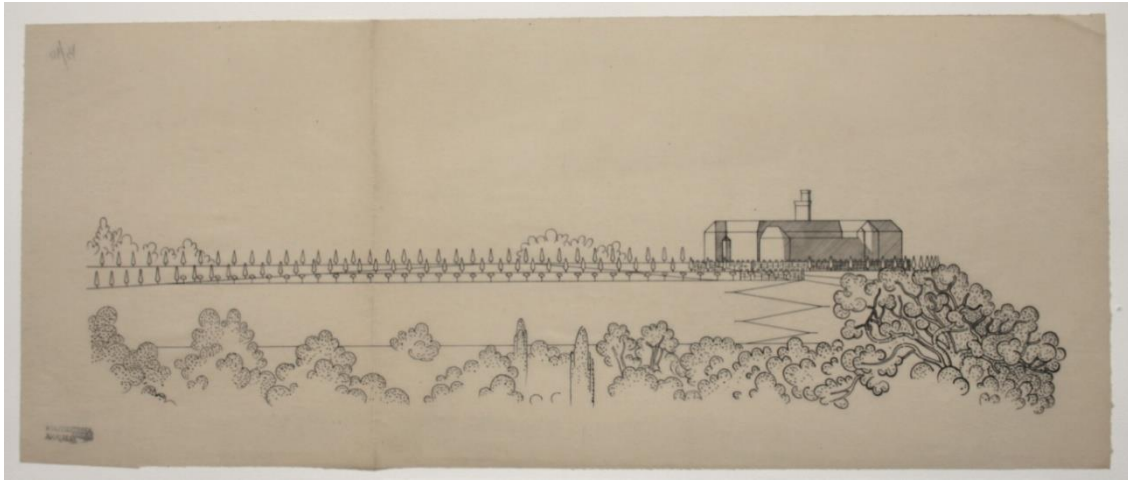
Slika 12: Jože Plečnik: Slovenska akropola, tloris drugega nadstropja, 1931-32
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

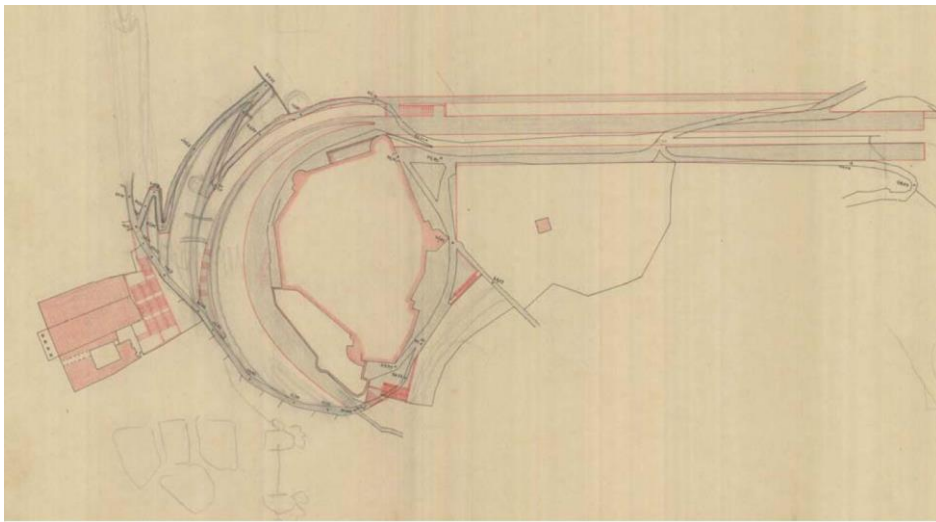
Slika 13: Jože Plečnik: Ljubljanski grad, preprezi posameznih poslopij, projekt adaptacije, december 1931
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

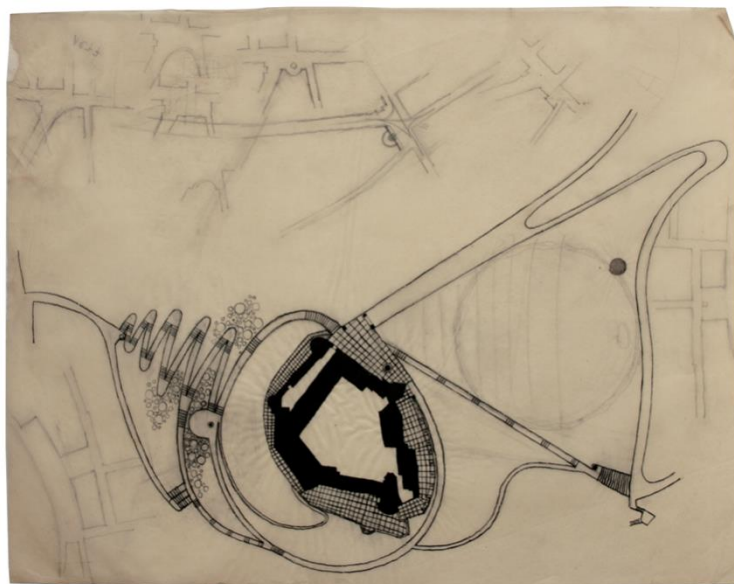
Slika 14: Jože Plečnik: Ljubljanski grad, dvoriščna fasada, pogled prosti stanovski dvorani in nekdanjemu zaporniškemu traktu, 1931-32
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

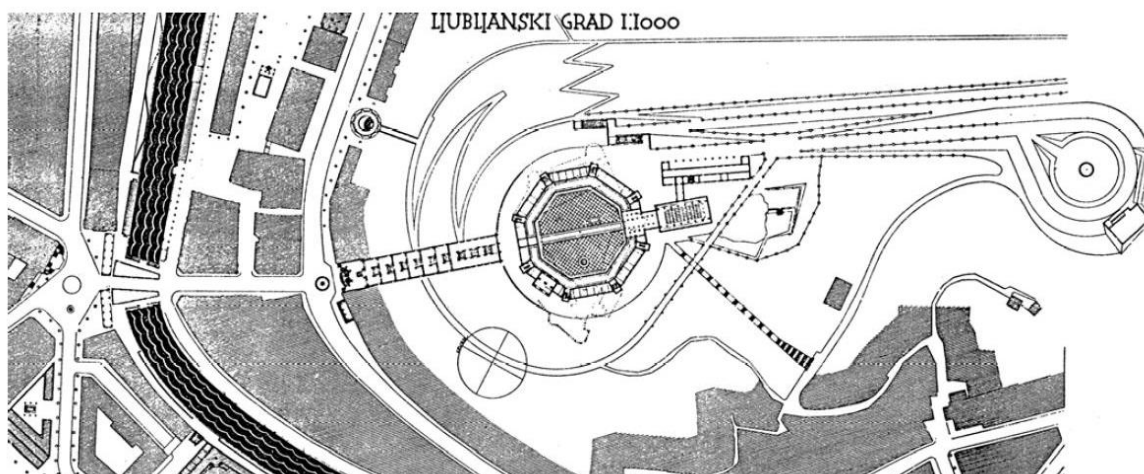
Slika 15: Jože Plečnik: Slovenska akropola, pogled na Grad in grajski drevored, 1931-32
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

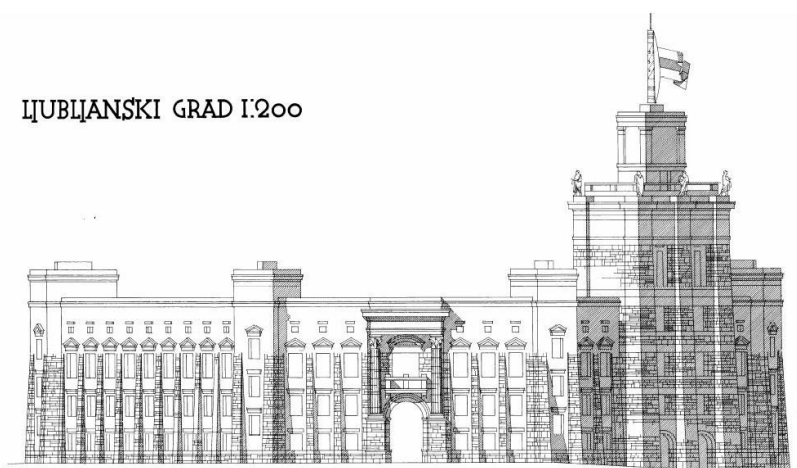
Slika 16: Jože Plečnik: skica načrta za Ljubljanski grad, 1931-32
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

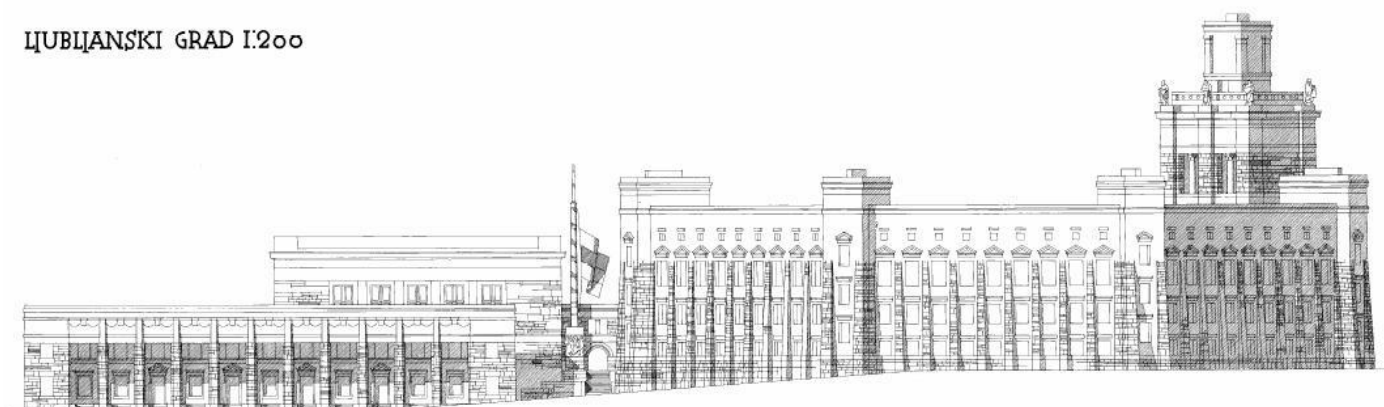
Slika 17: Jože Plečnik: Ljubljanski grad, Slovenska akropola, 1931-32
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

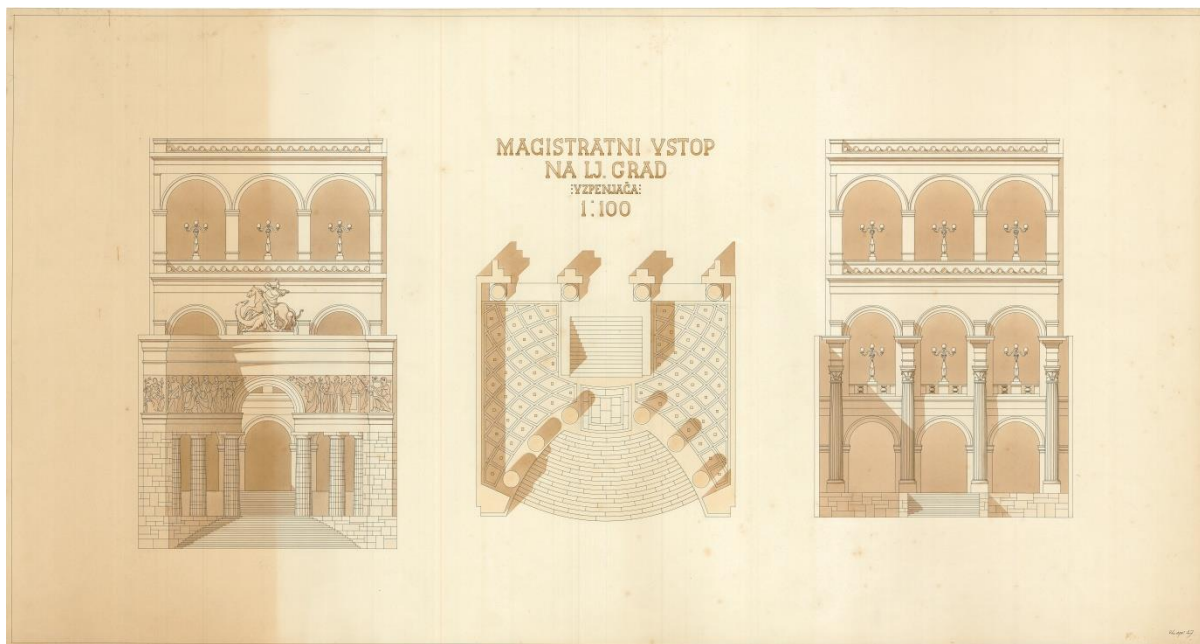
Slika 18: Jože Plečnik: Študija parlamenta na Grajskem griču, Situacija [celotnega Grajskega griča], 1947
 Vir: Jože PLEČNIK, *Iz Ljubljanske šole za arhitekturo*, Ljubljana 1925, p. 111.

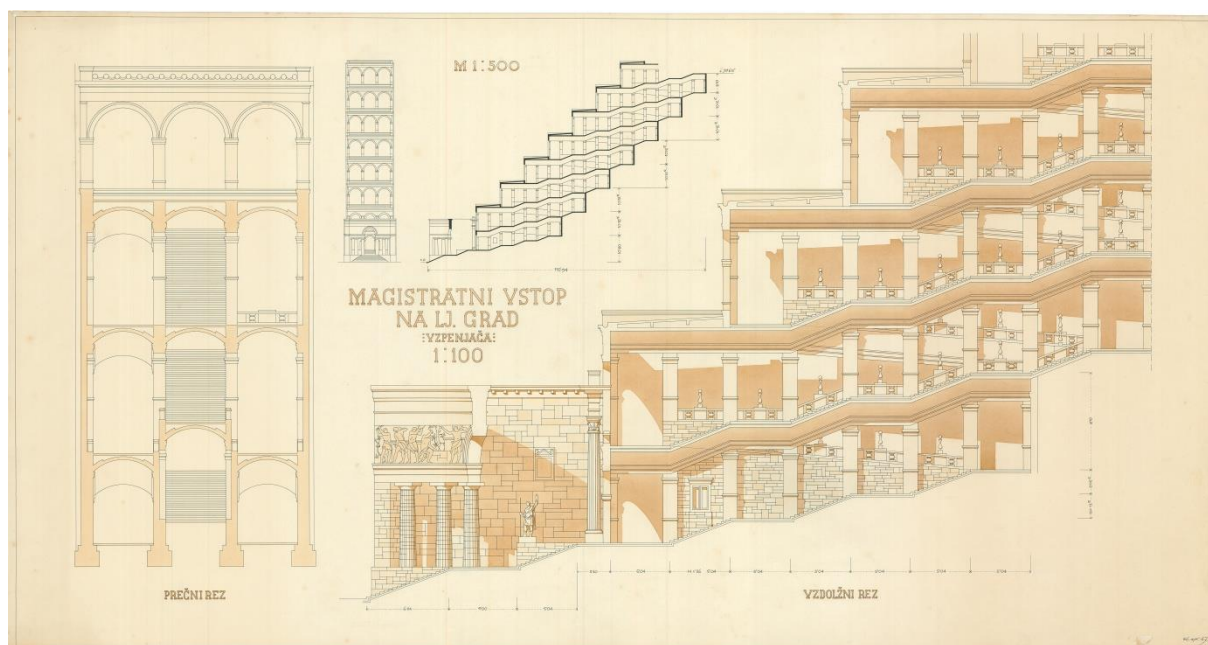
Slika 19: Jože Plečnik: Študija parlamenta na Grajskem griču, pogled z monumentalnega stopnišča [s strani mestne hiše], 1947 (detajl)
 Vir: Jože PLEČNIK, *Iz Ljubljanske šole za arhitekturo*, Ljubljana 1925, p. 110.

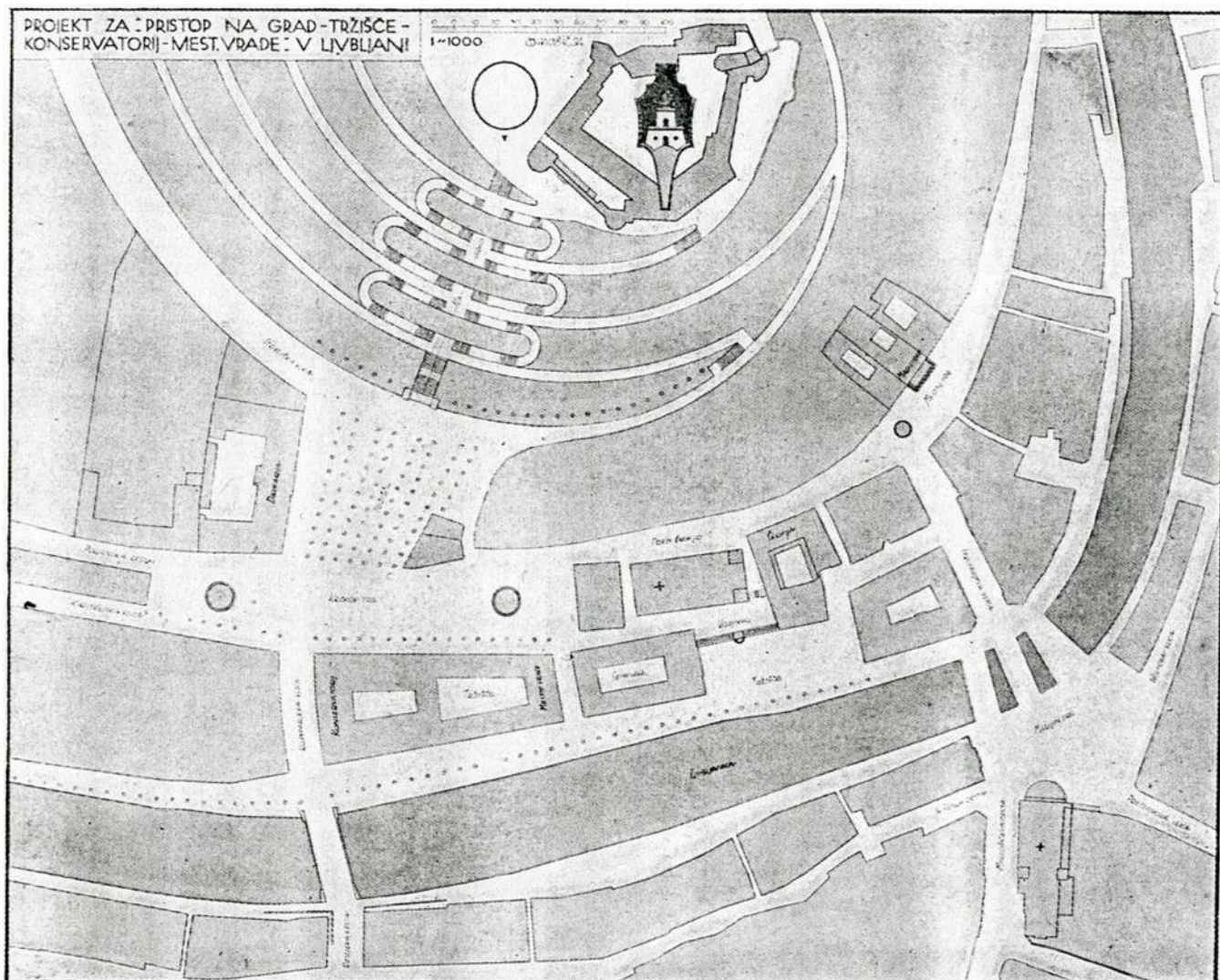
Slika 20: Jože Plečnik: Študija parlamenta na Grajskem griču, pogled s severovzhoda, 1947
 Vir: Jože PLEČNIK, *Iz Ljubljanske šole za arhitekturo*, Ljubljana 1925, p. 111.

Slika 21: Jože Plečnik: Magistratni vhod, prednji pogled, tloris in pogled iz atrija, 1947
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

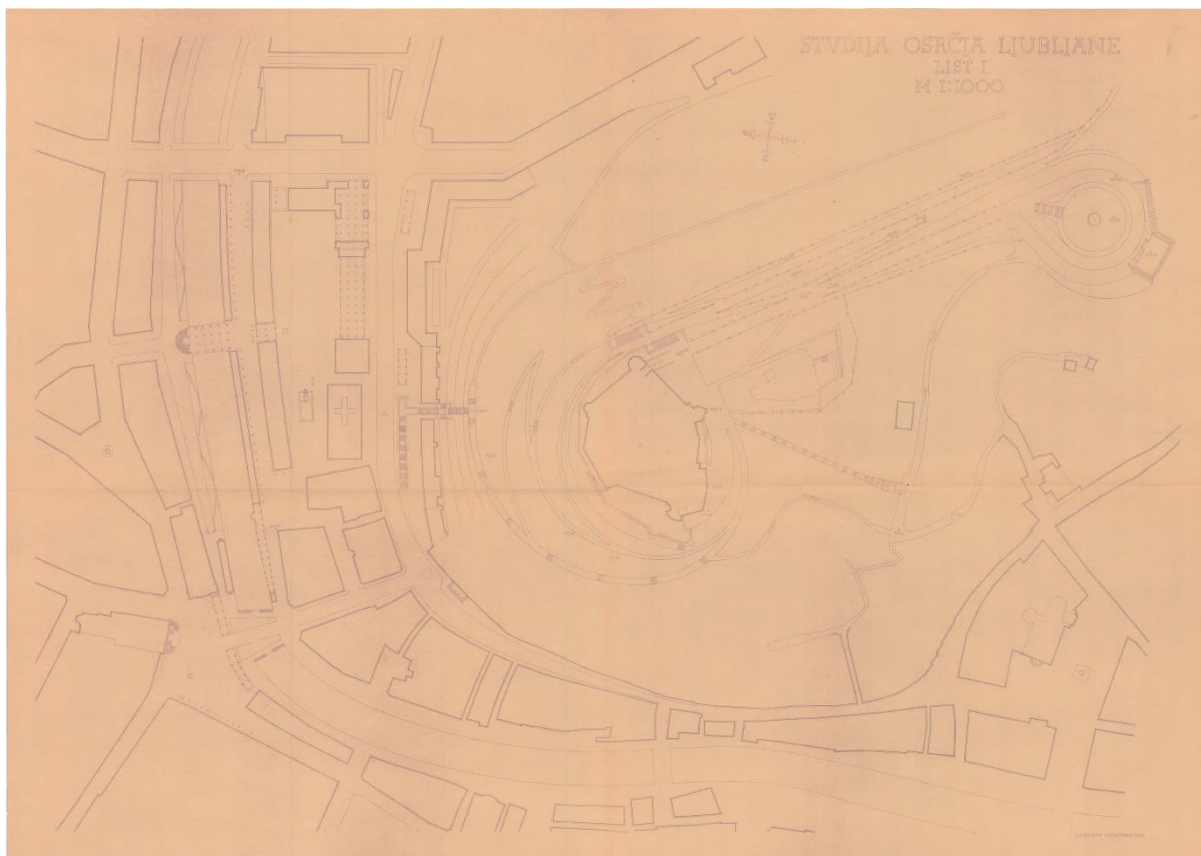

Slika 22: Jože Plečnik: Magistratni vhod, prednji pogled in vzdolžni rez magistralnega vstopa, 1947
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

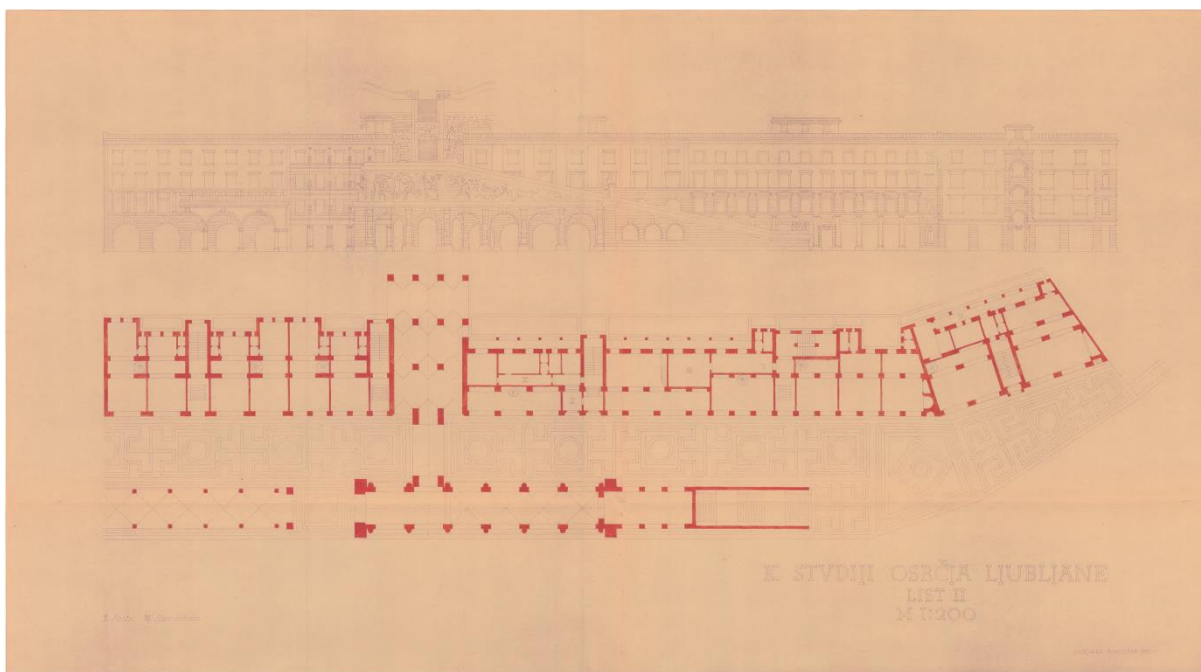

Slika 23: France Tomažič: Diplomsko delo, 1924

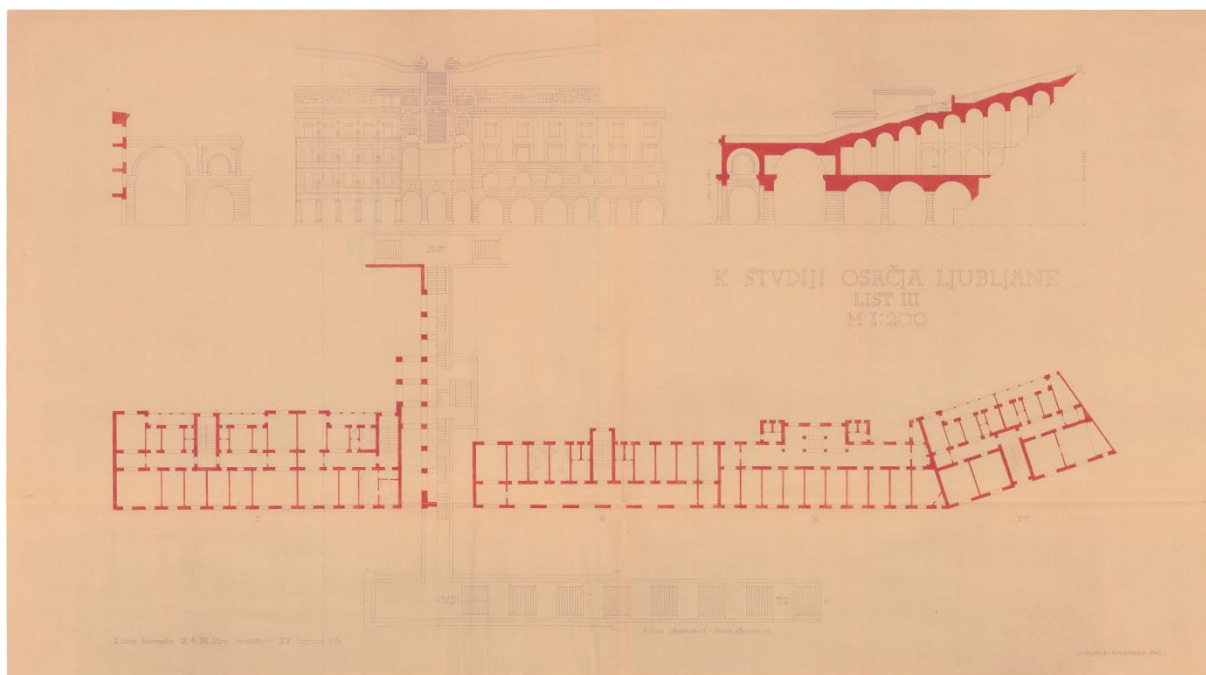
Vir: Jože PLEČNIK, *Iz ljubljanske šole za arhitekturo*, 1925, p. 18.

Slika 24: Jože Plečnik: Studija osrčja Ljubljane, merilo 1:1000, november 1942, list I
Nahajališče: Narodna in univerzitetna knjižnica

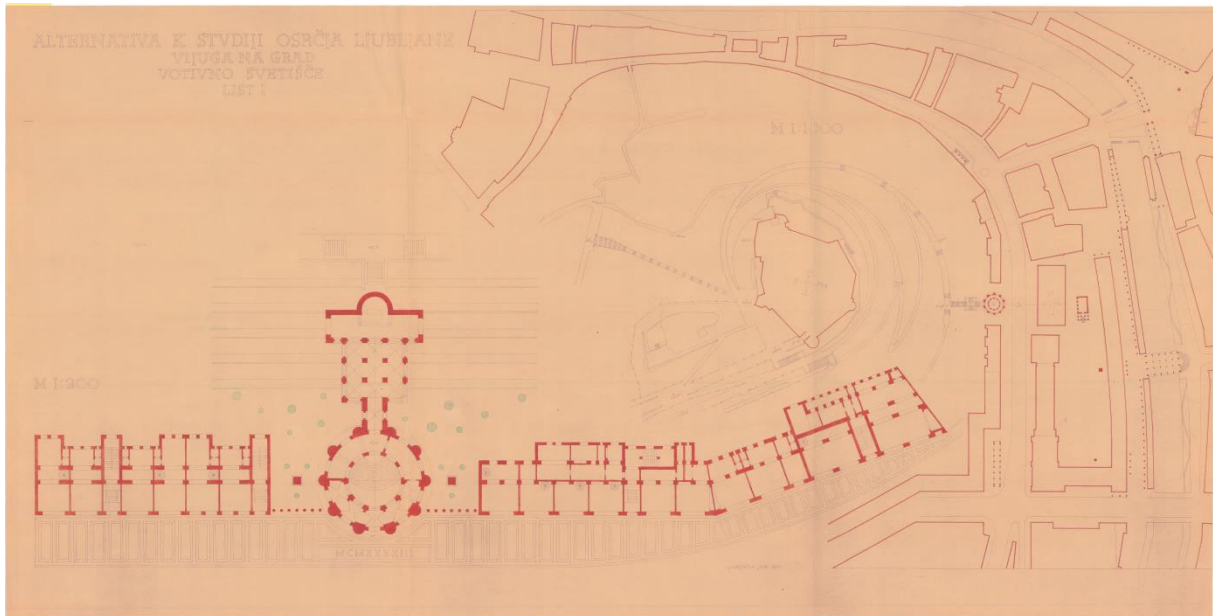
Slika 25: Jože Plečnik: Studija osrčja Ljubljane, merilo 1:200, november 1942, list II
Nahajališče: Narodna in univerzitetna knjižnica

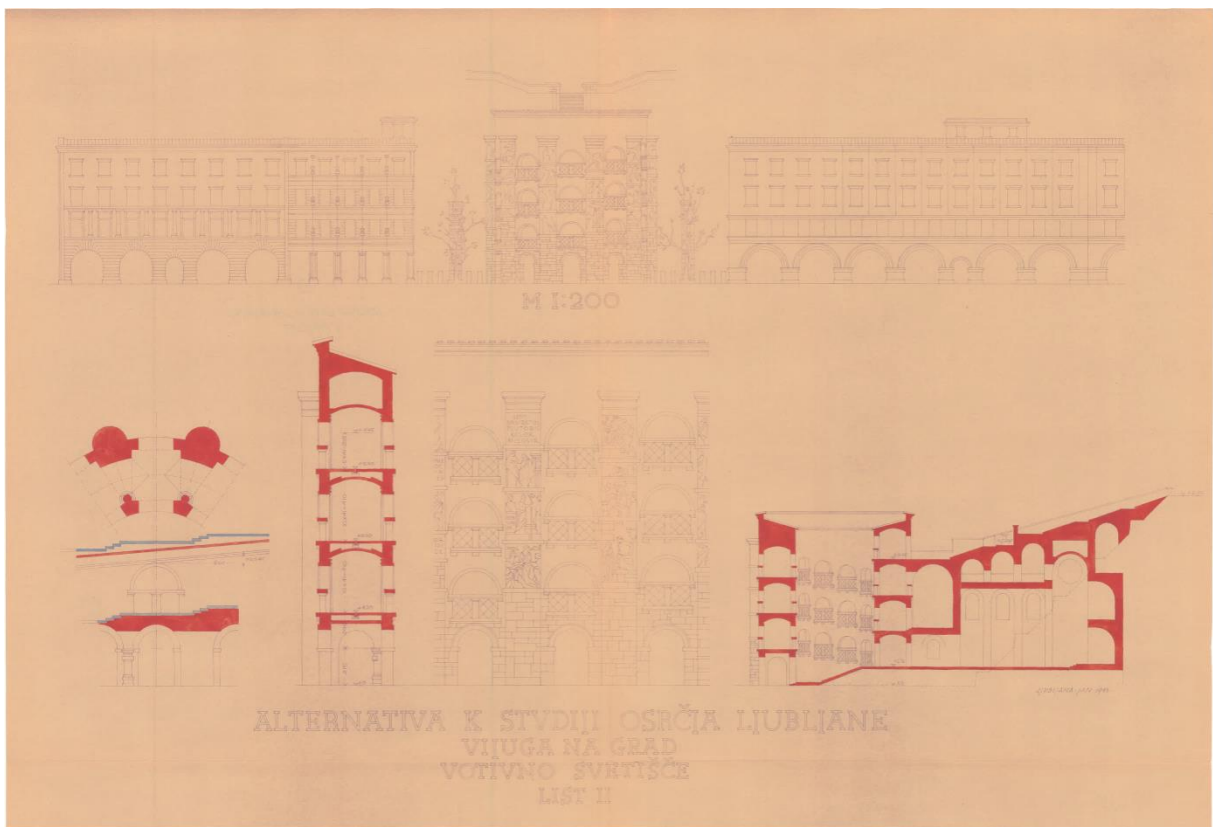
Slika 26: Jože Plečnik: Studija osrčja Ljubljane, november 1942, list III
 Nahajališče: Narodna in univerzitetna knjižnica

Slika 27: Jože Plečnik: Regulacija Ljubljane, merilo 1:1000, avgust 1943
 Nahajališče: Narodna in univerzitetna knjižnica

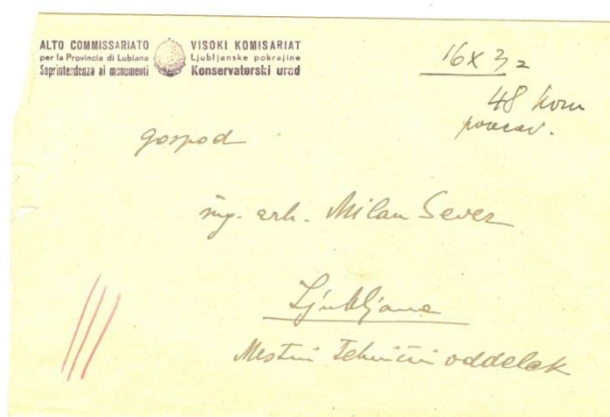

Slika 28: Jože Plečnik: Alternativa k studiji osrčja Ljubljane, Vijuga na grad, Votivno svetišče (s smeri stolnice), merilo 1:200, januar 1943, list I
 Nahajališče: Narodna in univerzitetna knjižnica

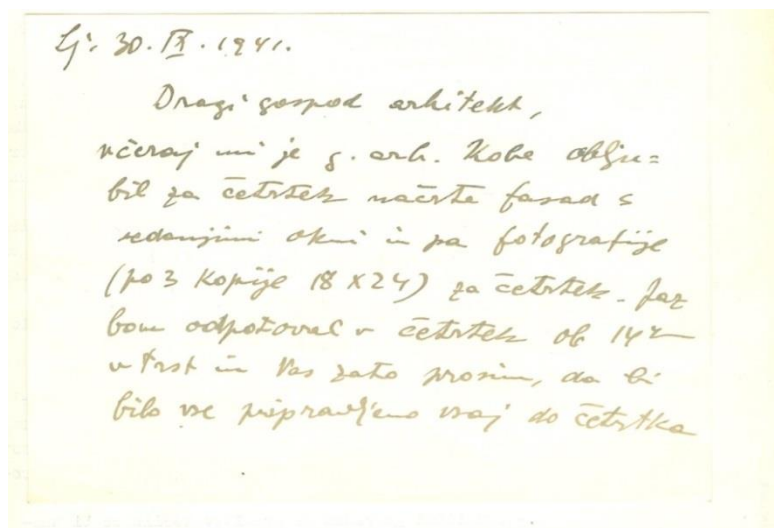

Slika 29: Jože Plečnik: Alternativa k studiji osrčja Ljubljane, Vijuga na grad, Votivno svetišče (s smeri stolnice), 1:200, januar 1943, list II
 Nahajališče: Narodna in univerzitetna knjižnica

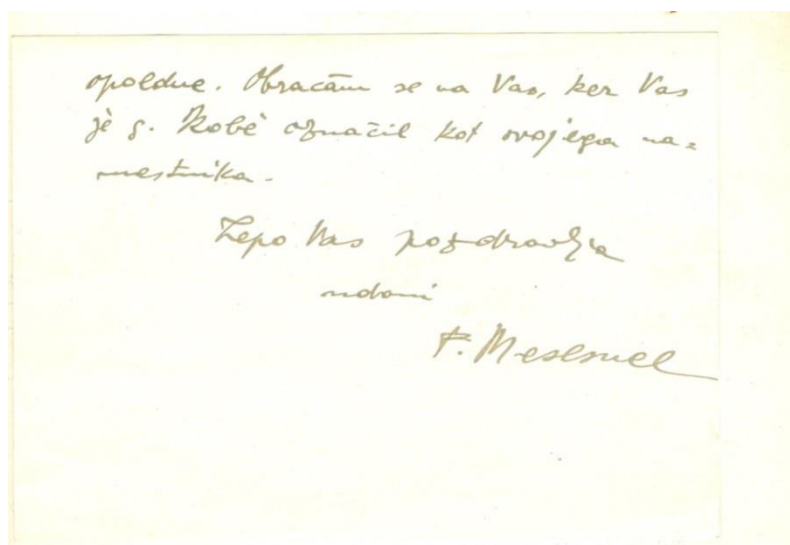
II. URESNIČENI NAČRTI

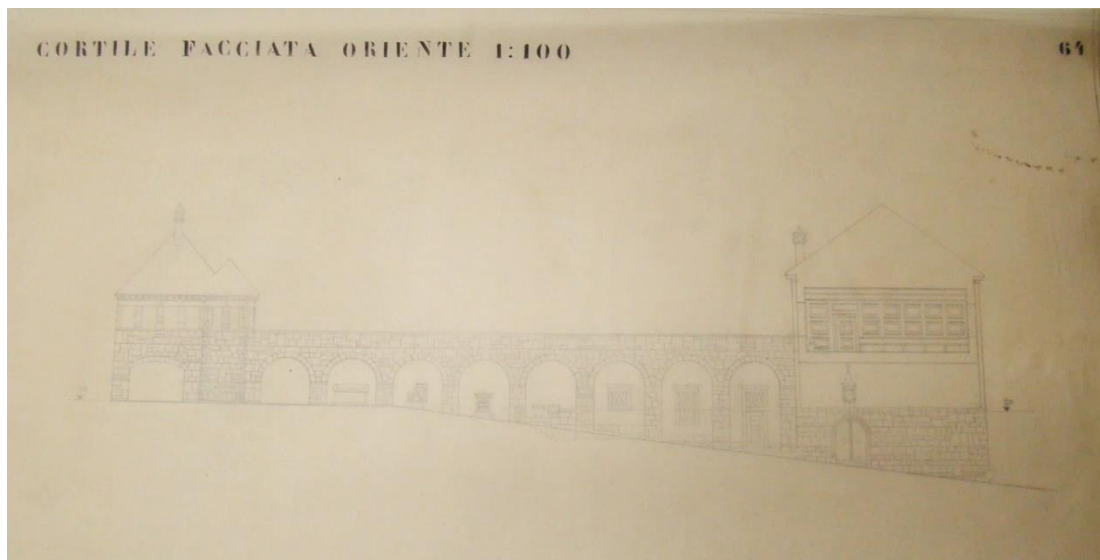
Slika 30: pismo Franceta Mesesnela arhitektu Milanu Severu (ovojnica), dne 30. septembra 1941
Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

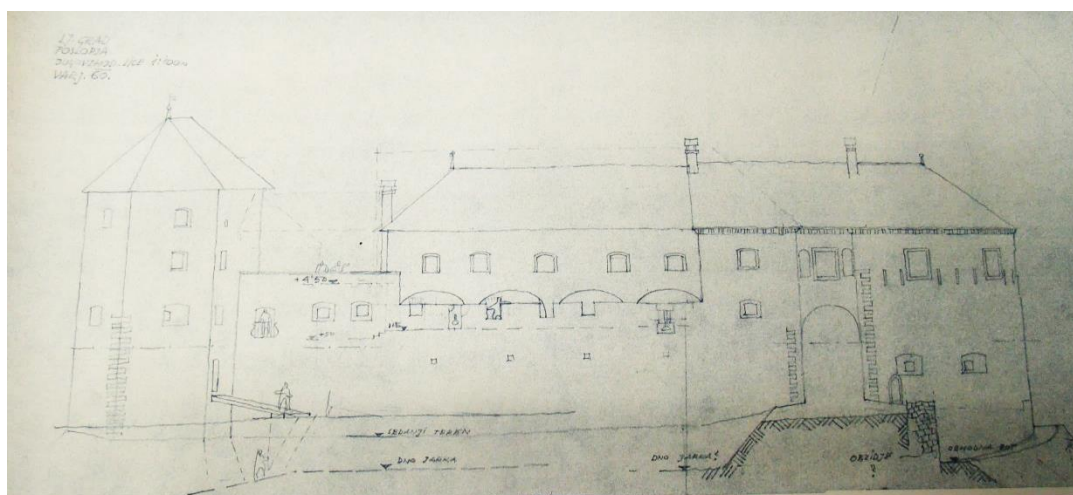
Slika 31: pismo Franceta Mesesnela arhitektu Milanu Severu (prva stran), dne 30. septembra 1941
Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

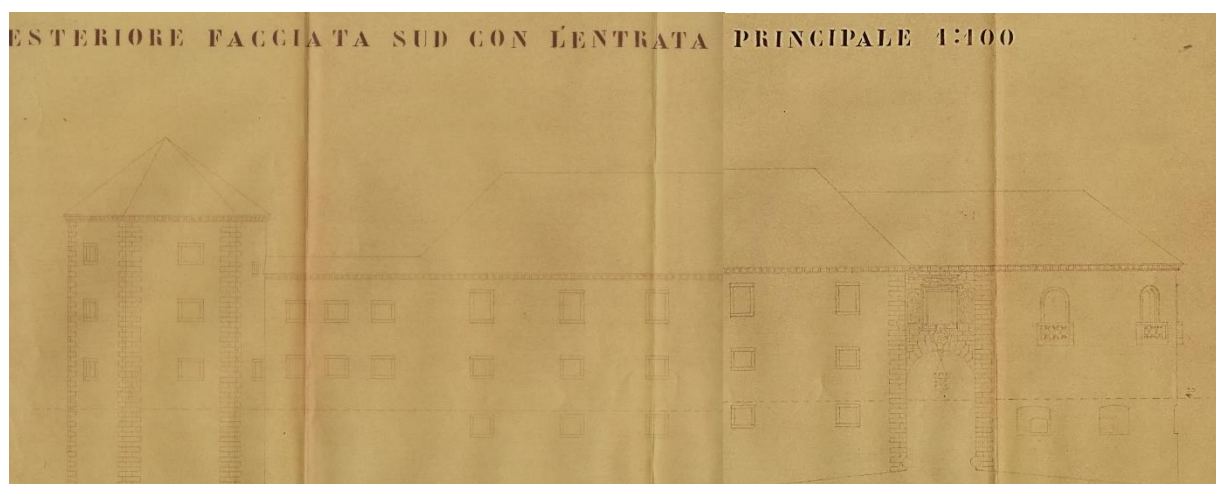
Slika 32: pismo Franceta Mesesnela arhitektu Milanu Severu (zadnja stran), dne 30. septembra 1941
Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 33: Boris Kobe: Ljubljanski grad - zahodni del
 Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 34: Boris Kobe: Ljubljanski grad, jugovzhodno lice, merilo 1: 100
 Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 35: Boris Kobe: Ljubljanski grad, načrt za prenovo vhoda
 Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 36: Ljubljanski grad, prenova glavnega vhoda, 1941
 Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 37: Ljubljanski grad, prenova glavnega vhoda, 1941 (?)
 Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 38: Ljubljanski grad, prenova glavnega vhoda, 1941 (?)
 Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 39 (levo) in 40 (desno): Ljubljanski grad, prenova glavnega vhoda, 1941 (?)
 Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 41: Ljubljanski grad, nekdanji kaznilniški trakt (levo) in gradnja razgledne terase (desno), 1941 (?)
 Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 42: Ljubljanski grad, prenova glavnega vhoda, 1941 (?)
Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 43: Ljubljanski grad, prenova glavnega vhoda, 1941 (?)
Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 44: Ljubljanski grad, prenova glavnega vhoda, 1941 (?)
Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 45: Ljubljanski grad, prenova, pogled na Peterkotni stolp, 1941 (?)

Nahajališče obeh fotografij: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 46: Ljubljanski grad, Peterkotni stolp, 1941 (?)

Slika 47: Ljubljanski grad, Peterkotni stolp, 1941 (?)

Nahajališče obeh fotografij: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 48: Ljubljanski grad, izgradnja razgledne terase, 1941 (?)

Slika 49: Ljubljanski grad, dvorišče, pogled proti Peterokotnemu stolpu
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 50: Ljubljanski grad, pogled proti kapeli sv. Jurija
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 51: Ljubljanski grad, pogled proti vhodu v Razgledni stolp ter trakt s kaznilnicami, 1941 (?)
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 52: Ljubljanski grad, nekdanji kaznilniški trakt, 1941 (?)
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 53: Ljubljanski grad, grajsko dvorišče z vodnjakom, kapela sv. Jurija in Razgledni stolpom v ozadju, 1941 (?)
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 54: Ljubljanski grad, dvorišče, pogled proti Peterokotnemu stolpu
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 55 (levo):
Ljubljanski grad,
trakt s Palacijem
in kapela sv.
Jurija, 1941 (?)
 Nahajališče:
 Ministrstvo za
 kulturo, INDOK
 center, fototeka

Slika 56 (desno):
Ljubljanski grad,
notranjščina²⁴⁸
 Nahajališče:
 Ministrstvo za
 kulturo, INDOK
 center, fototeka

Slika 57: Ljubljanski grad,
notranjščina²⁴⁹
 Nahajališče: Ministrstvo za
 kulturo, INDOK center,
 fototeka

²⁴⁸ Ker mi ta del grajskega kompleksa ni bil poznan, sem o tem povprašala arhitekta Miho Kerina. Arhitekt predvideva, da bi lahko bil del bivšega kaznilniškega trakta

²⁴⁹ Po besedah Mihe Kerina fotografija »prikazuje pritlični nivo (glede na dvorišče) trakta K, kjer je sedaj »Gostilna na Gradu«. Pogled je usmerjen proti traktu J, v katerem se nahaja razstava »Slovenska zgodovina«. Na levi sta veliki kaznilniški okni v zunanji fasadi. Levo okno je v sedanjem gostinskem prostoru, naslednje je v sedanji kuhinji. Zadnja odprtina v tej steni je bivši prehod v kaznilniške sanitarije, ki so bile v z zunanje strani prizidanem opečnem dodatku v kotu med traktoma K in J. Ta je bil med prenovo odstranjen. V čelni steni sta vrata in okno iz kaznilniške faze. Okno je navzven zazidano v originalni strukturi, navznoter pa pokrito z montažno steno. Kjer so na fotografiji vrata, je bil med stavbno raziskavo odkrit prvoten gotski kamniti portal, ki je bil dopolnjen in je prezentiran. Znotraj kuhinje je dodana notranja montažna stena na katero so v vmesnem prostoru pritrjene instalacije, tako, da kamnita stena iz zgodnje razvojne faze ni poškodovana. Opečni obok je odstranjen ker je bil razpokan in podprt ter deloma porušen, poleg tega pa je zakrival primarni gotski odprtini - okni v dvoriščnem zidu in nišo s primarno strelno lino v zunanjem zidu. Od oboka so sedaj ohranjene opečne pete na katere se »opira« viseča lesena obočna struktura, ki v vzdolžnih pogledih daje videz obokanega prostora, v prečnih pogledih pa omogoča pogled na primarne kamnite zidove z ležišči za prvotni tramovni strop, deloma rekonstruirano gotsko okno (drugo je vidno v kuhinji), ter strelno lino v veliki zidni niši, ki je dobro ohranjena, ker je bila že zgodaj zapolnjena.«

Slika 58: Ljubljanski grad, dvorišče, 1941 (?)

Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 59: Ljubljanski grad, dvorišče, 1941 (?)

Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 60: Ljubljanski grad, dvorišče, 1941 (?)

Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 61: Ljubljanski grad, zunanost pred Peterokotnim stolpom, 1941 (?)
Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

Slika 62: Ljubljanski grad, pergola zaljubljenecv, 1941 (?)
Nahajališče: Iz arhitekturne zbirke MAO, arhiv arhitekta Borisa Kobeta

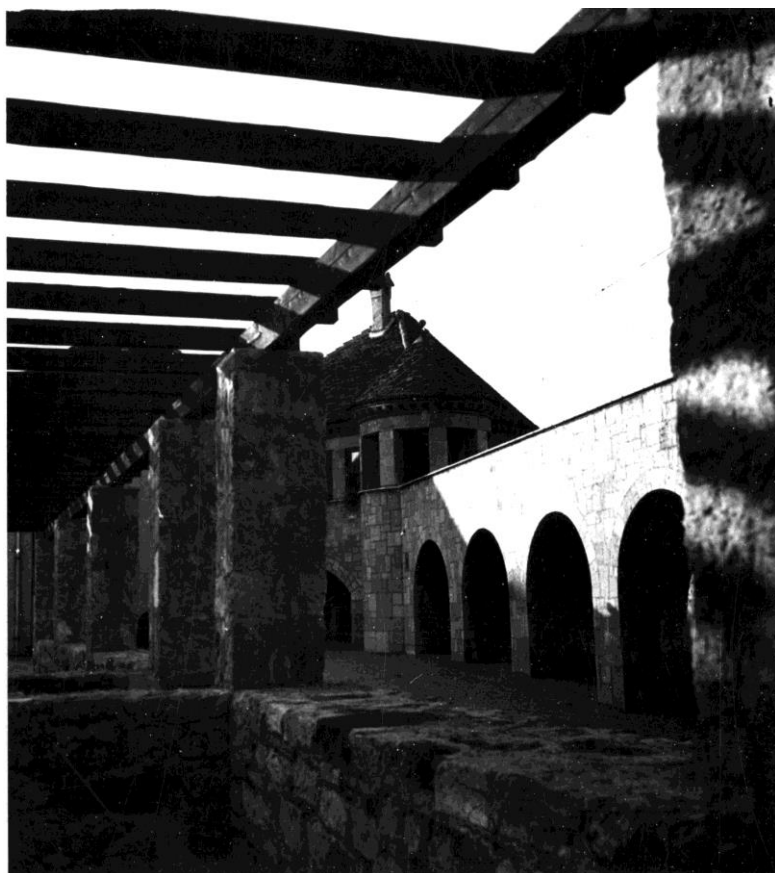
Slika 63: Ljubljanski grad, pergola na dvorišču, pogled proti glavnemu vhodu
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 64: Ljubljanski grad, pergola na dvorišču in arkade pod razgledno teraso
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 65: Nace Šumi: prenova Ljubljanskega gradu pod vodstvom Borisa Kobeta: pergola na dvorišču in arkade pod razgledno teraso, 1953
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 66: Nace Šumi: Ljubljanski grad, pergola na dvorišču in arkade pod razgledno teraso, 1952
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 67: Ljubljanski grad, pogled proti razgledni terasi, 50ta
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 68: Ljubljanski grad, pogled proti razgledni terasi, 50ta
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 69: Ljubljanski grad, pogled proti glavnemu vходу, 50ta
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 70: Ljubljanski grad, pogled proti Erazmovem stolpu ter razgledni terasi, 50ta
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 71: Ljubljanski grad, pergola na grajskem dvorišču ter arkade pod razgledno teraso
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 72: Ljubljanski grad, zunanost pred Peterokotnim stolpom
Nahajališče: ZVKDS, OE LJ

Slika 73: Ljubljanski grad, dvorišče, 1960
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G6-052-030

Slika 74: Ljubljanski grad, dvorišče, 1964
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G6-052-031

Slika 75: Ljubljanski grad – dvorišče, arkade pod razgledno teraso
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 76: Ljubljanski grad, pergola zaljubljenecv

Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 77: Ljubljanski grad, pergola zaljubljenecv

Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 78: Vekoslav Kramarič: Ljubljanski grad, pergola zaljubljenecv

Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 79: cerkev sv. Florijana, 1895
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A01-070

Slika 80: cerkev sv. Florijana, 1908
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G3-008-003

Slika 81 (levo zgoraj): cerkev sv. Florijana, 1908

Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G3-008-001

Slika 82 (desno zgoraj): cerkev sv. Florijana, 1914

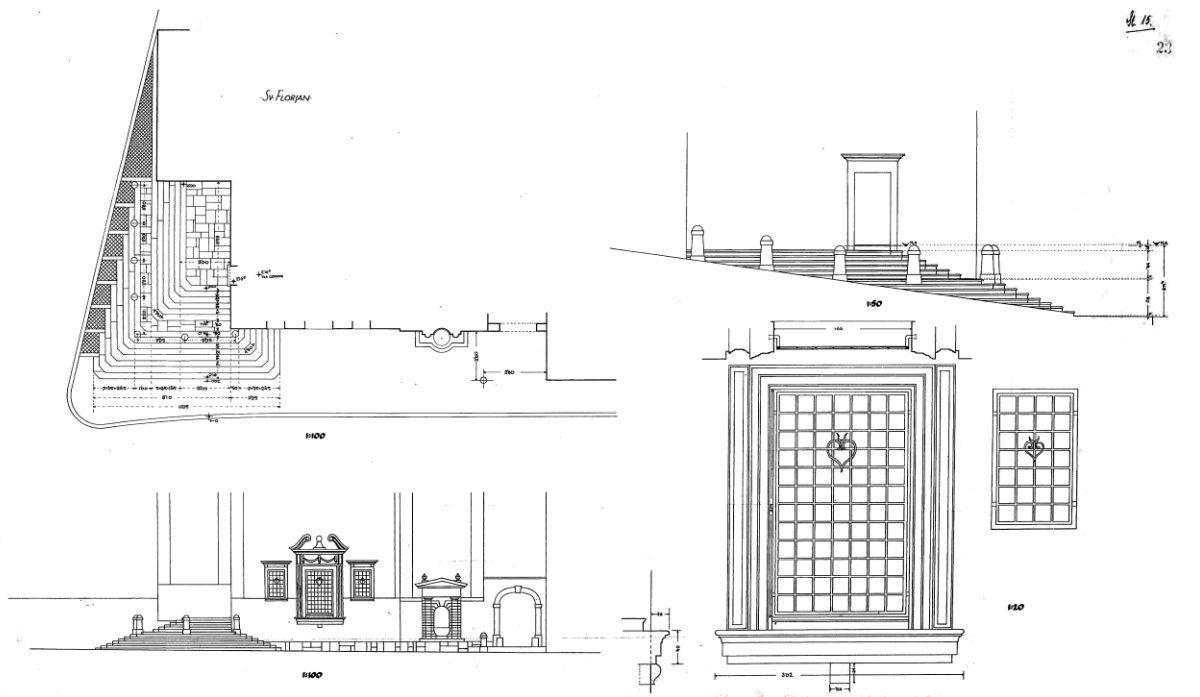
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G3-008-002

Slika 83 (spodaj): cerkev sv. Florijana, 1930

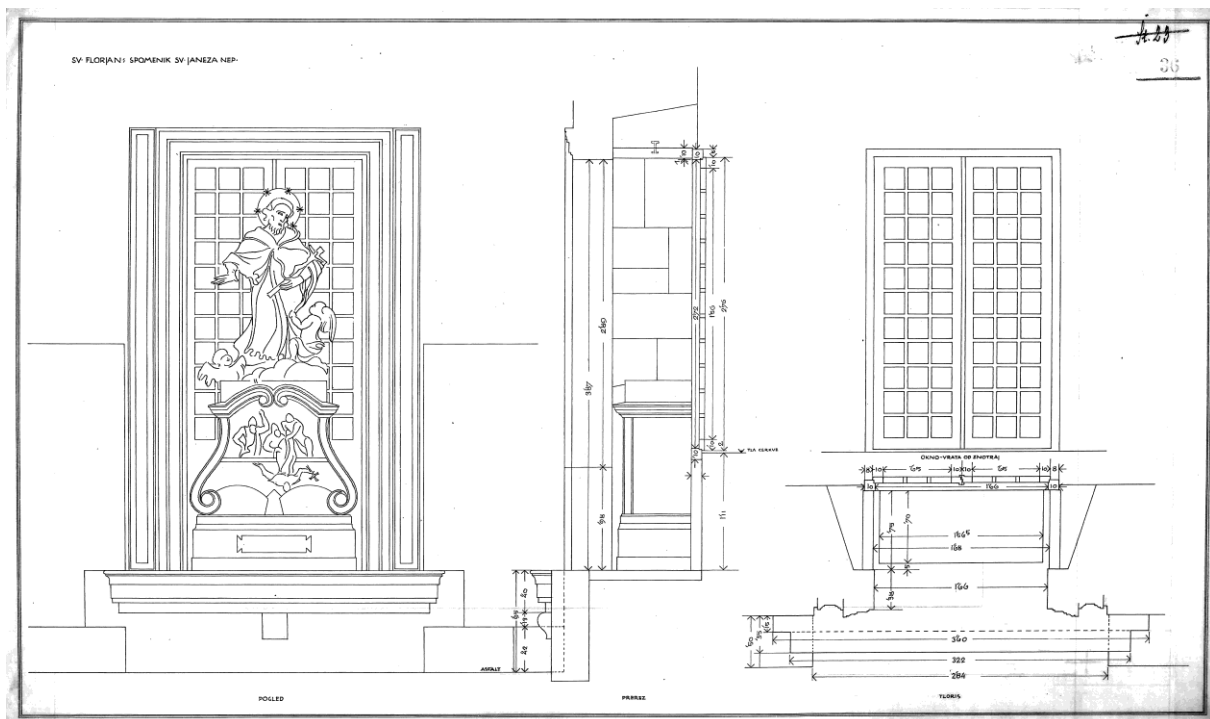
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G3-008-003

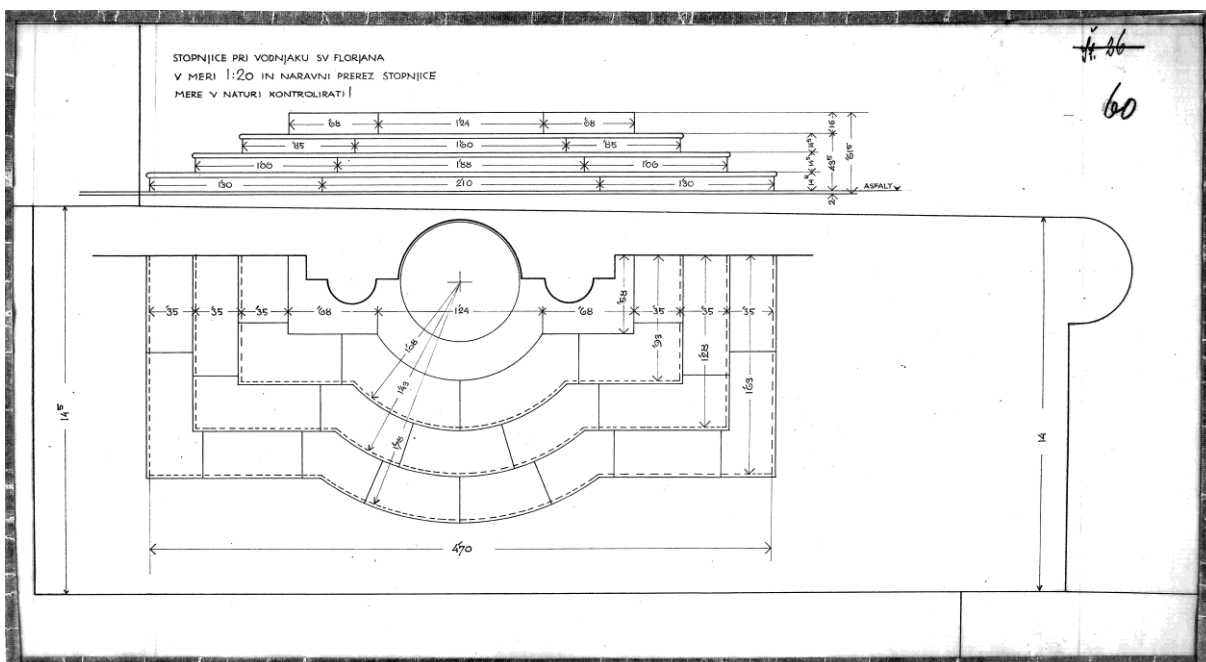
Slika 84: cerkev sv. Florijana, 1931
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-041-017

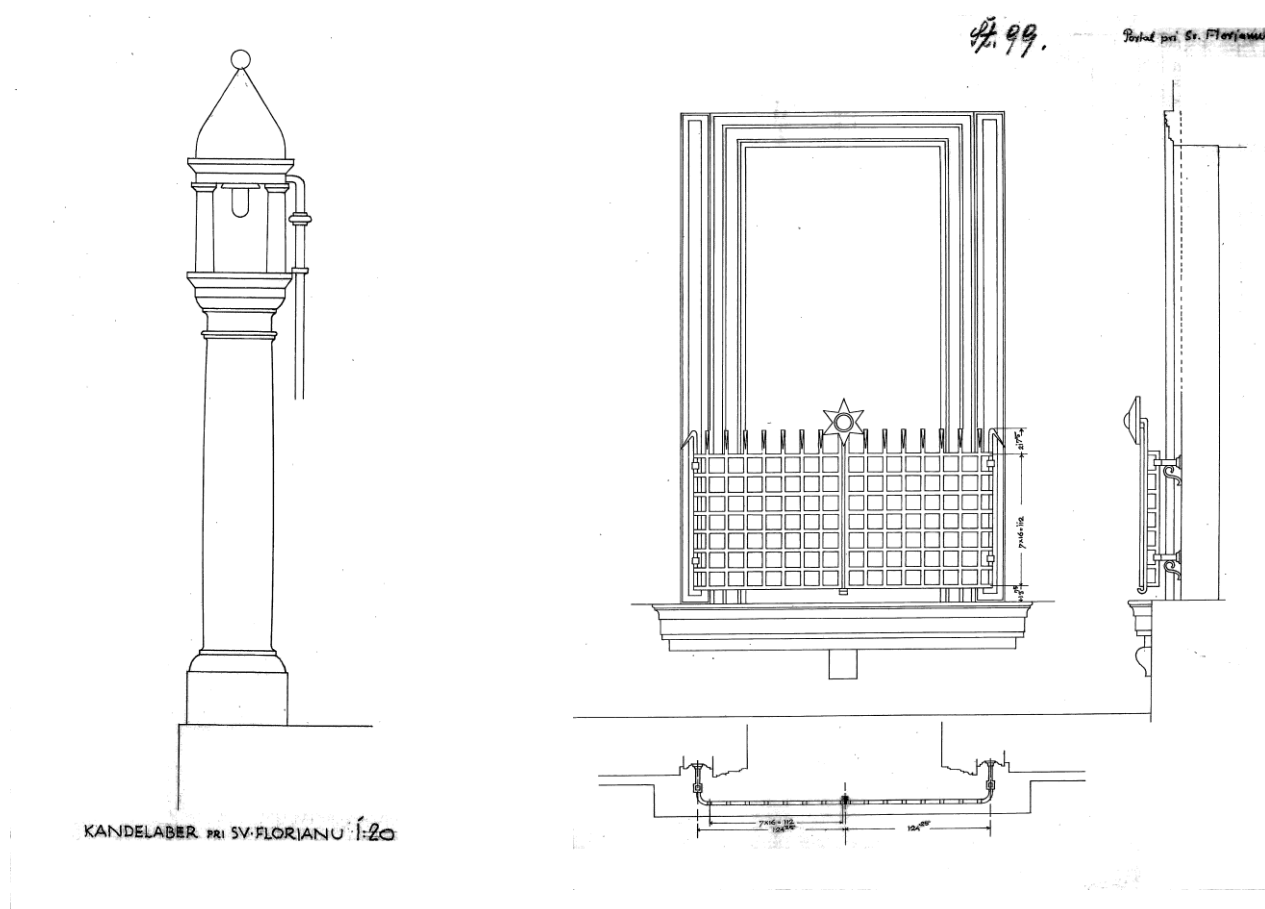
Slika 85: Jože Plečnik: načrt za gradnjo stopnic in adaptacijo pri cerkvi sv. Florijana, 1933
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 344-013-003-09-0

Slika 86: Jože Plečnik: pogleda, prerez in tloris okna-vrata s spomenikom sv. Janeza Nepomuka, cerkev sv. Florijana, 1933
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-013-003-10-0

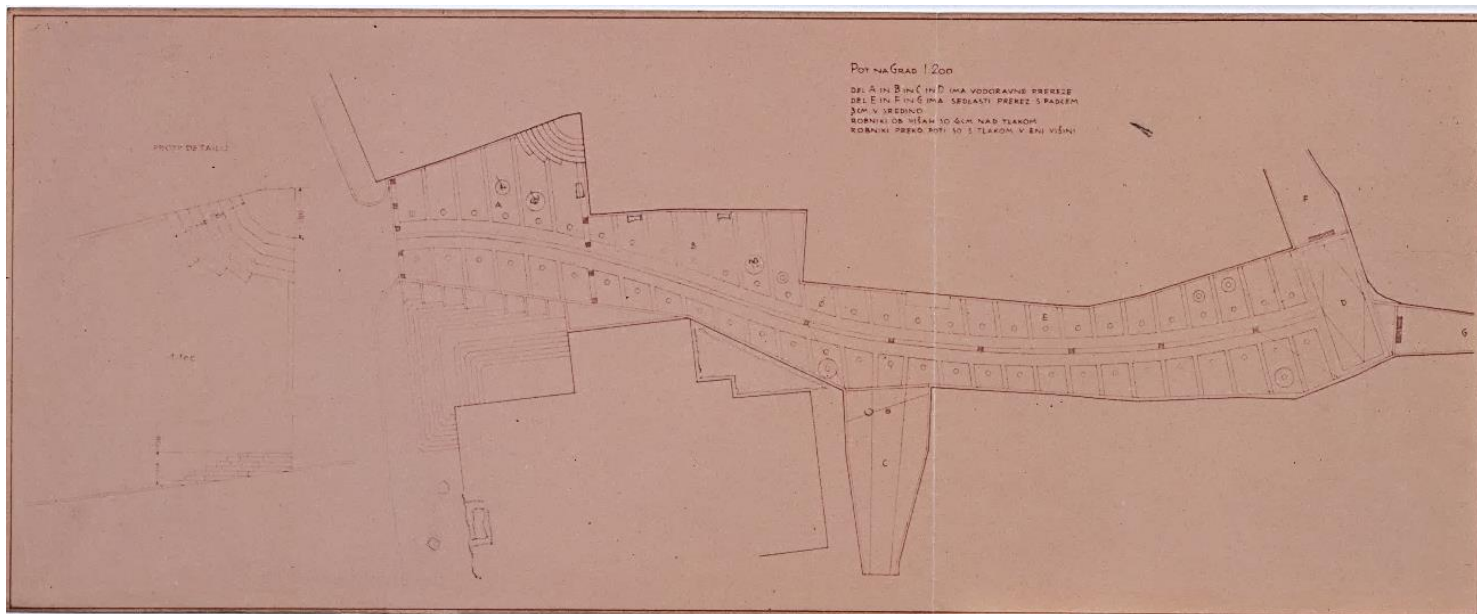

Slika 87: Jože Plečnik: pogled in floris stopnic pri vodnjaku, cerkev sv. Florijana, 1933
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-013-003-11-0

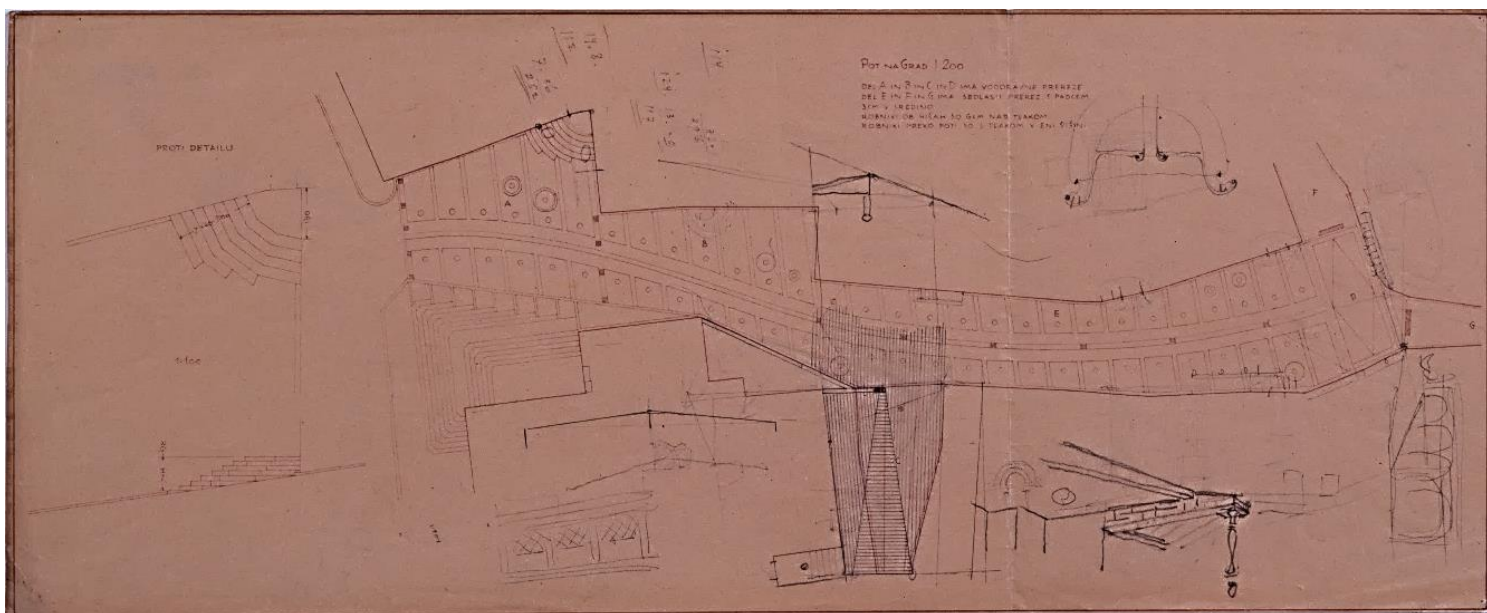

Slika 88: Jože Plečnik: kandelaaber, cerkev sv. Florijana, 1933
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-013-003-33-0

Slika 89: Jože Plečnik: cerkev sv. Florijana, 1933
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-013-003-34-0

Slika 90: Jože Plečnik: Pot na Grad, pri cerkvi sv. Florijana, 1933
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

Slika 91: Jože Plečnik, Pot na Grad, pri cerkvi sv. Florijana, 1933
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

Slika 92: prenova cerkve sv. Florjana, 1932
 Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-041-018

Slika 93: cerkev sv. Florijana, pred 1936
 Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G3-008-005

Slika 94: Ljubljana, cerkev sv. Florijana
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 95: Ljubljana, cerkev sv. Florijana
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 96: cerkev sv. Florijana, kipsv. Janeza Nepomuka
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 97: vodnjak pri sv. Florijanu
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 98: Ljubljana, cerkev sv. Florijana
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

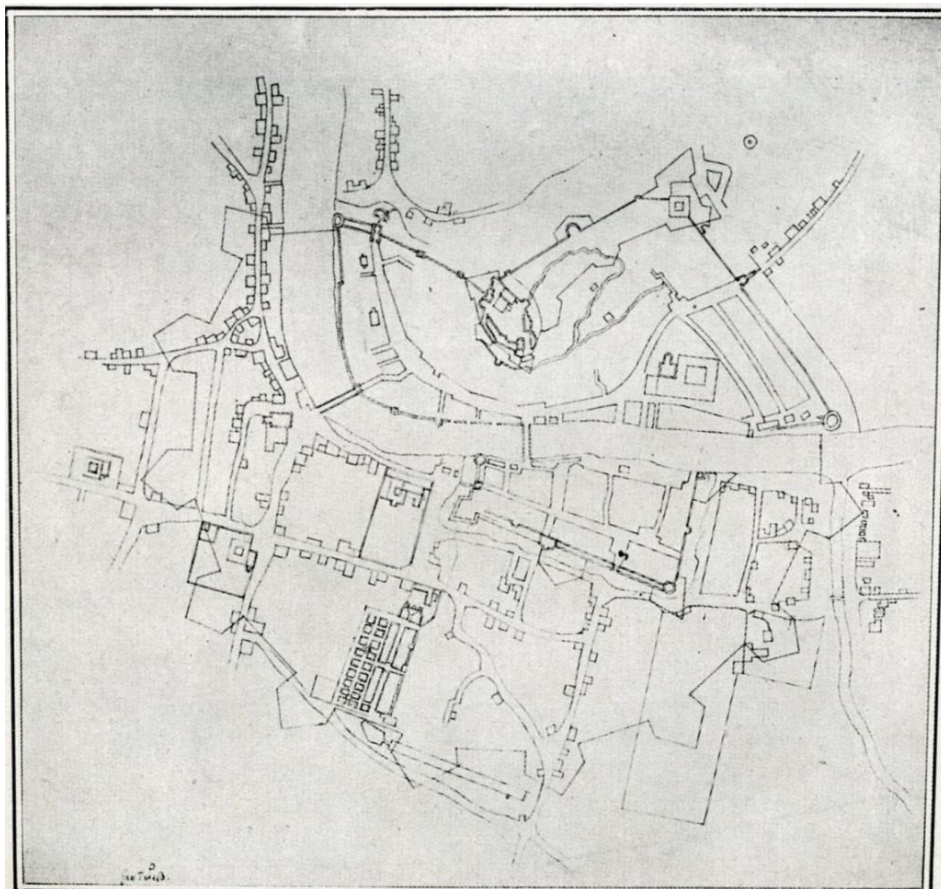
Slika 99: Ljubljana, Sodarska steza, nedaleč od cerkve sv. Florijana
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 100: Ljubljana, Sodarska steza
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 101: Arne Hodalič: Ljubljana, pogled na celoten Grajski grič
Vir: arhiv Javni zavod Ljubljanski grad

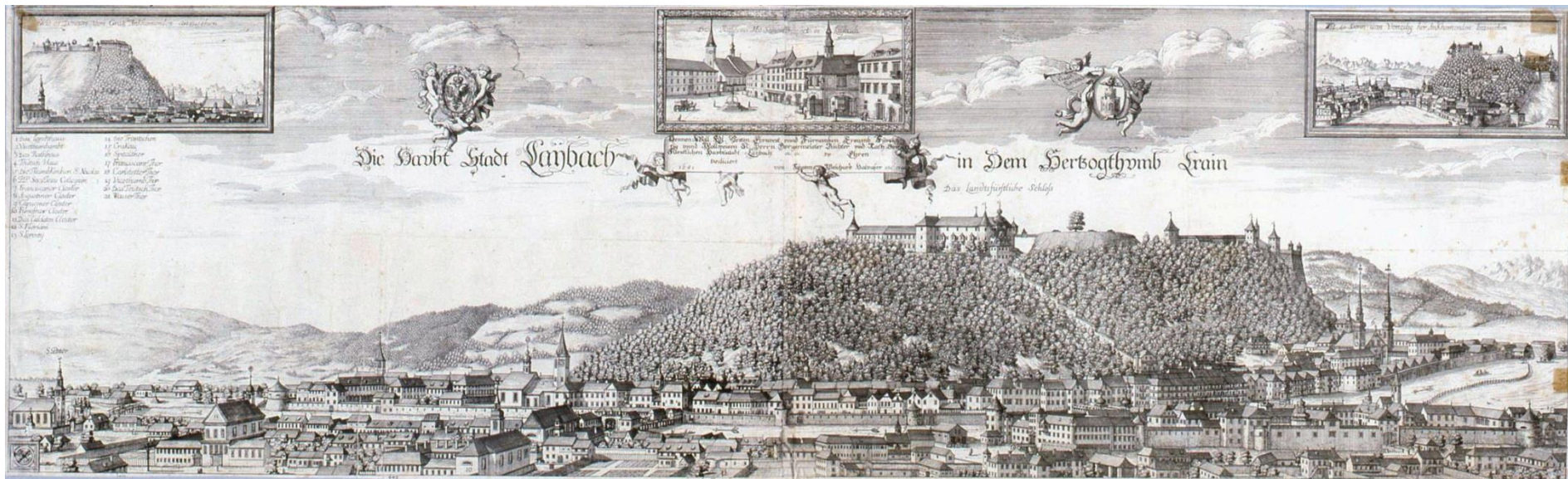

Slika 102: floris Ljubljane z utrdkami iz sredine 17. stoletja
Vir: France STELE, *Valvasorjeva Ljubljana*, Ljubljana 1928.

Slika 103 (zgoraj): Joseph Leopold Wisner: veduta Ljubljane, detajl iz *Cehovske diplome*, 1962
 Nahajališče: Narodni muzej Slovenija, fotodokumentacija GK, inv. št. G-2519

Slika 104 (spodaj): Andreas Trost - Janez Vajkard Valvasor: *Veliki prospekt Ljubljane*, 1861
 Nahajališče: Narodni muzej Slovenija, foto: Tomaž Lauko, inv. št. G-5263

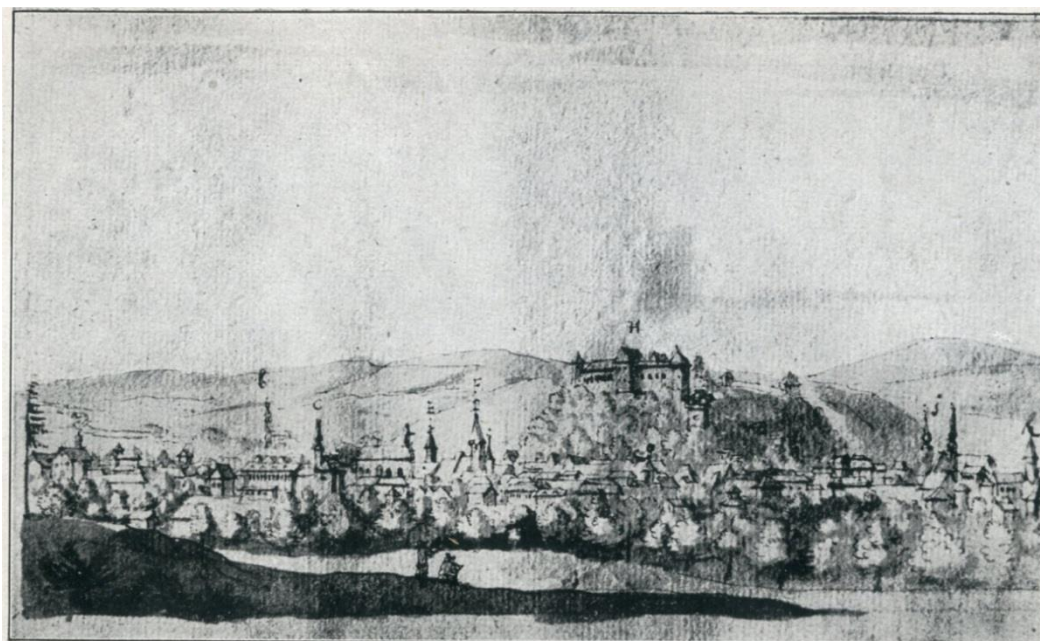
Slika 105: Andreas Trost - Janez Vajkard Valvasor: Pogled na Ljubljano iz graške smeri, prizor v levem zgornjem kotu Velikega prospekta Ljubljane, 1681

Nahajališče: Narodni muzej Slovenija, foto: Tomaž Lauko, inv. št. G-5263

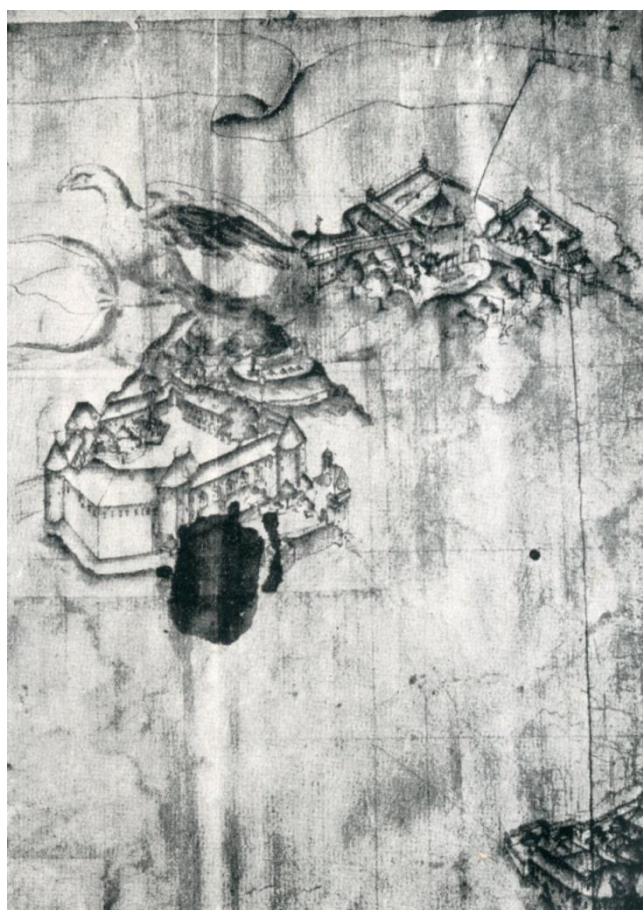
Slika 106: Andreas Trost - Janez Vajkard Valvasor: Pogled na Ljubljano iz graške smeri, prizor v desnem zgornjem kotu Velikega prospekta Ljubljane, 1681

Nahajališče: Narodni muzej Slovenija, foto: Tomaž Lauko, inv. št. G-5263

Slika 107: Ljubljana iz severozahodne strani

Vir: France STELE, *Valvasorjeva Ljubljana*, Ljubljana 1928.

Slika 108 (levo): Ljubljanski grad s Stolpom piskačev in planota z lipo (Lipnik), ok. 1660

Vir: France STELE, *Valvasorjeva Ljubljana*, Ljubljana 1928.

Slika 109 (desno): Ljubljanski grad s Stolpom piskačev in planota z lipo (Lipnik), ok. 1660

Vir: France STELE, *Valvasorjeva Ljubljana*, Ljubljana 1928.

Slika 110: Friedrich Ferdinand Runk – Carl Postl: *Ljubljana*, ok. 1800
 Nahajališče: Narodni muzej Slovenija, foto: Tomaž Lauko, inv. št. G-2792

Slika 111: Franz Kurz zum Turn und Goldenstein: *Pogled na Ljubljano z zahodne strani*, ok. 1850
 Nahajališče: Narodni muzej Slovenija, foto: Tomaž Lauko, inv. št. R-1424

Slika 112: Joseph Wagner: *Ljubljana I.*, 1844

Nahajališče: Narodni muzej Slovenija, fotodokumentacija GK, inv. št. G-2841

Slika 113: tarča z upodobitvijo Ljubljanskega gradu in Šanc, 1814

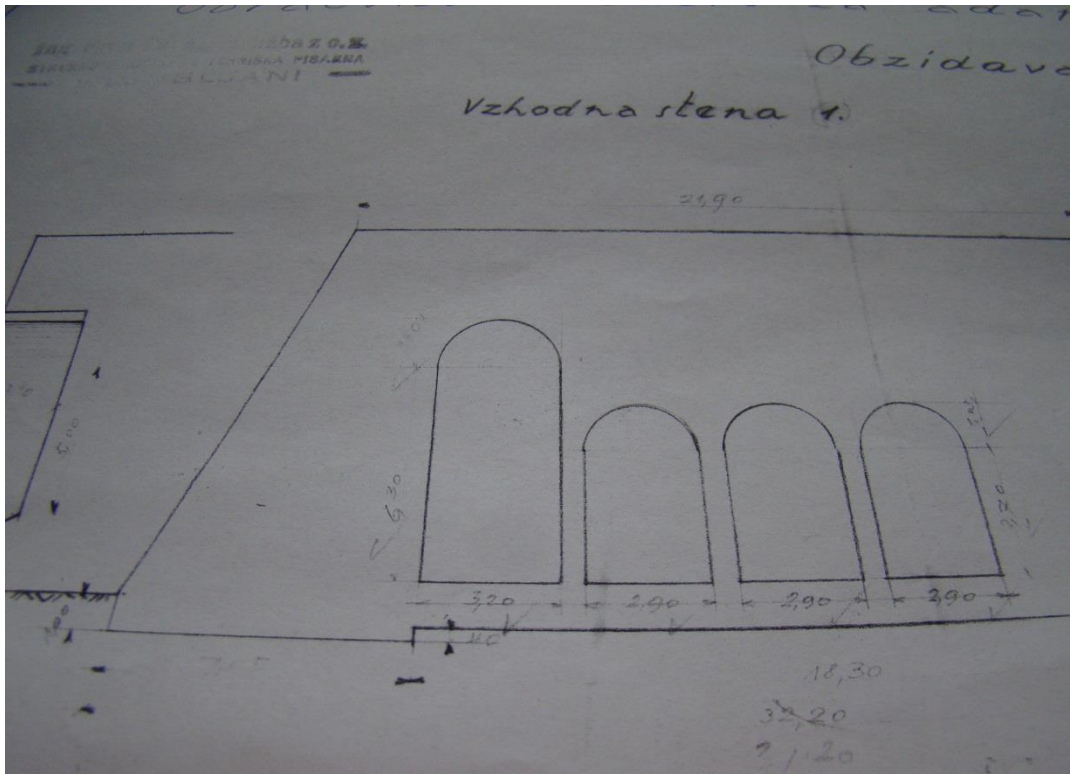
Nahajališče: Mestni muzej Ljubljana

Slika 114: Ljubljana, Grudново nabrežje z delom Žabjeka, 1916
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G6-029-001

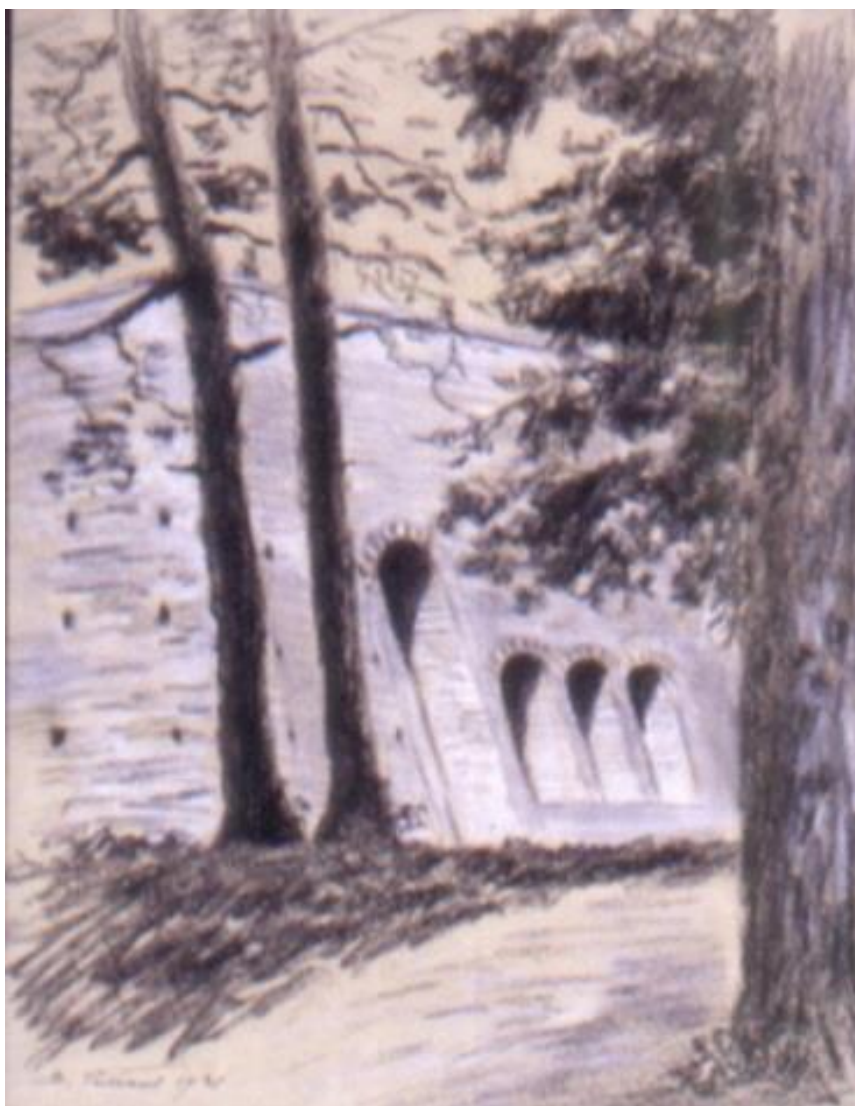
Slika 115: Ljubljana, Prule in Trnovo, 1935
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G6-036-003

Slika 116: ing. Fran Tavčar družba z o.z., Ljubljana, februar 1931 (detajl načrta za vzhodno steno)
 Nahajališče: SI ZAL LJU 493, *Mesto Ljubljana*, Gradbena registratura, Reg. IV/B, t.e. 3, Ljubljanski grad, Obračunsko poročilo, št. 5396/1931.

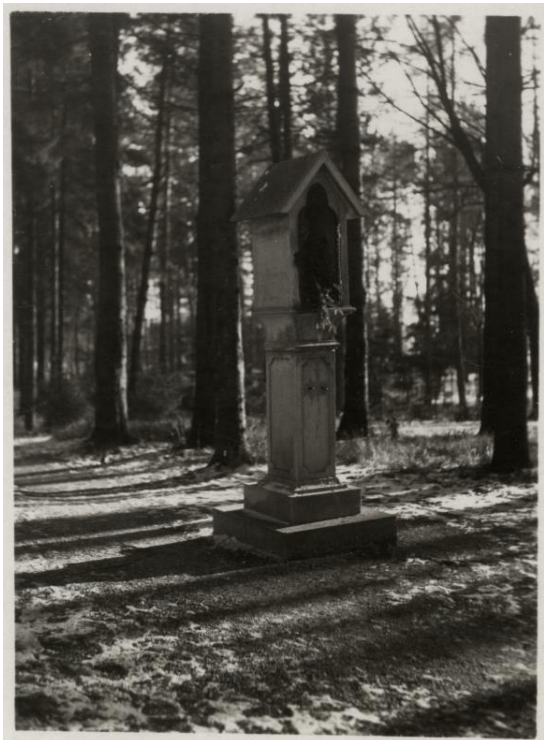
Slika 117: Peter Naglič: Šance, 1934
 Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 118: Beno Puteani: utrdbe na Grajskem griču: risba z ogljem in pastel svinčniki na rumenem papirju, 1931
Nahajališče: Mestni muzej Ljubljana

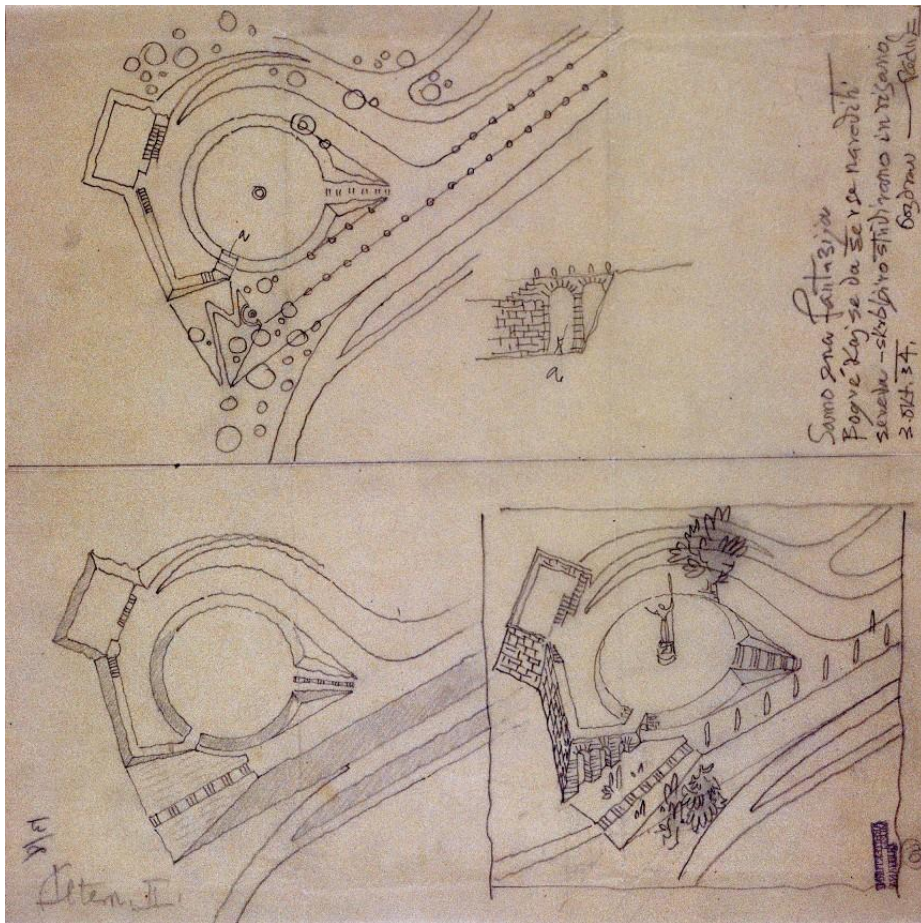
Slika 119: fotografija, ki je bila skupaj v mapi z načrtom za Šance ing. Frana Tavčarja, izdelanega februarja 1931
 Nahajališče: SI ZAL LJU 493, Mesto Ljubljana, Gradbena registratura, Reg. IV/B, t.e. 3, Ljubljanski grad, Obračunsko poročilo, št. 5396/1931.

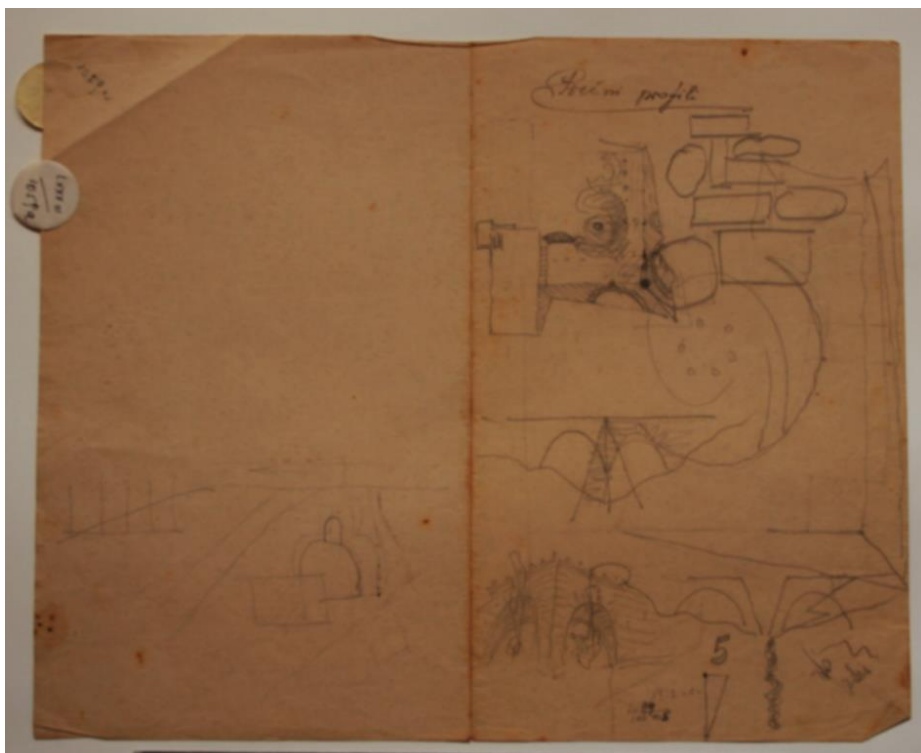
Slika 120: Ante Kornič: kapelica na Šancah, 1933
 Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-043-001

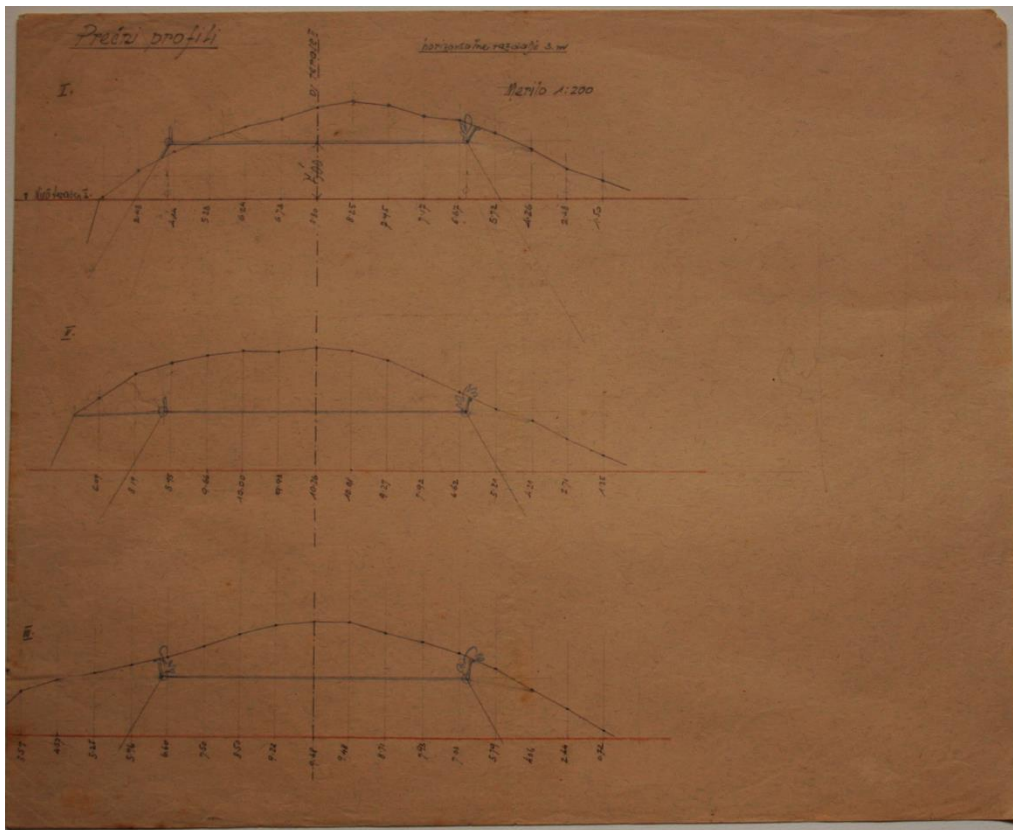
Slika 121: Peter Naglič: Šance, 1934
 Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

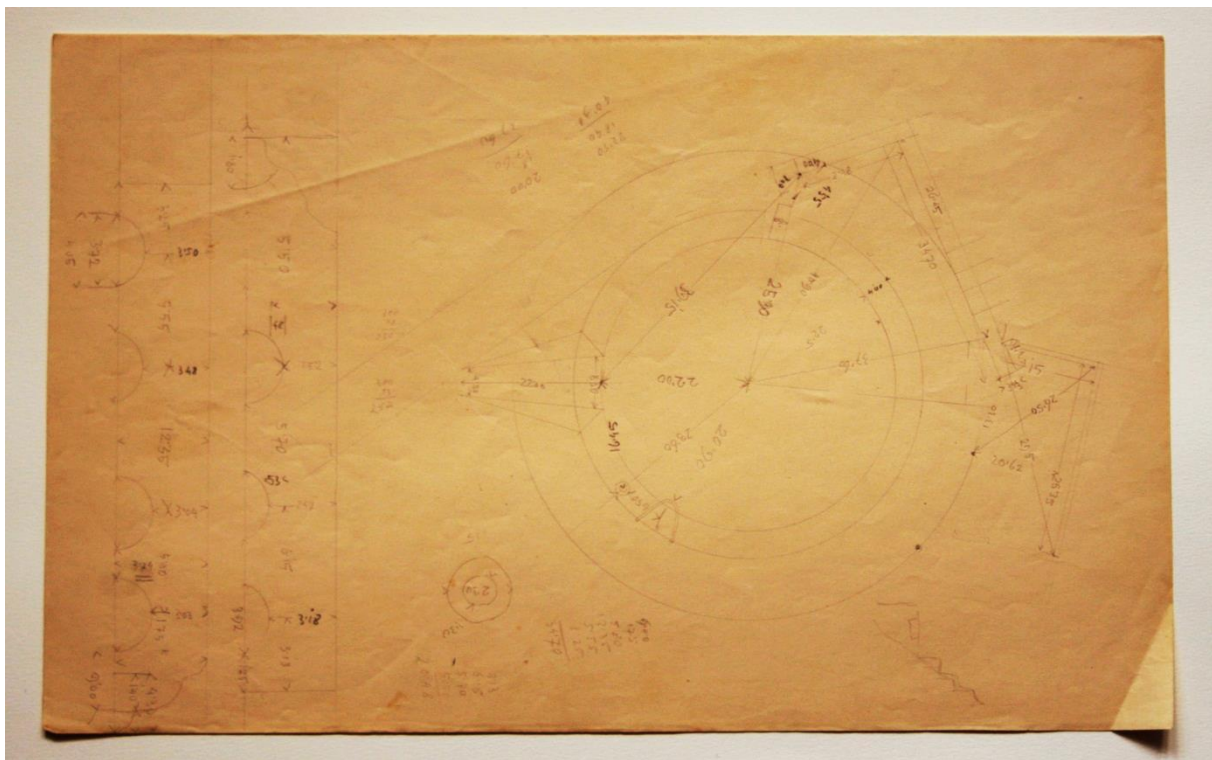
Slika 122: Jože Plečnik: načrt za Šance, 3. oktober 1934
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

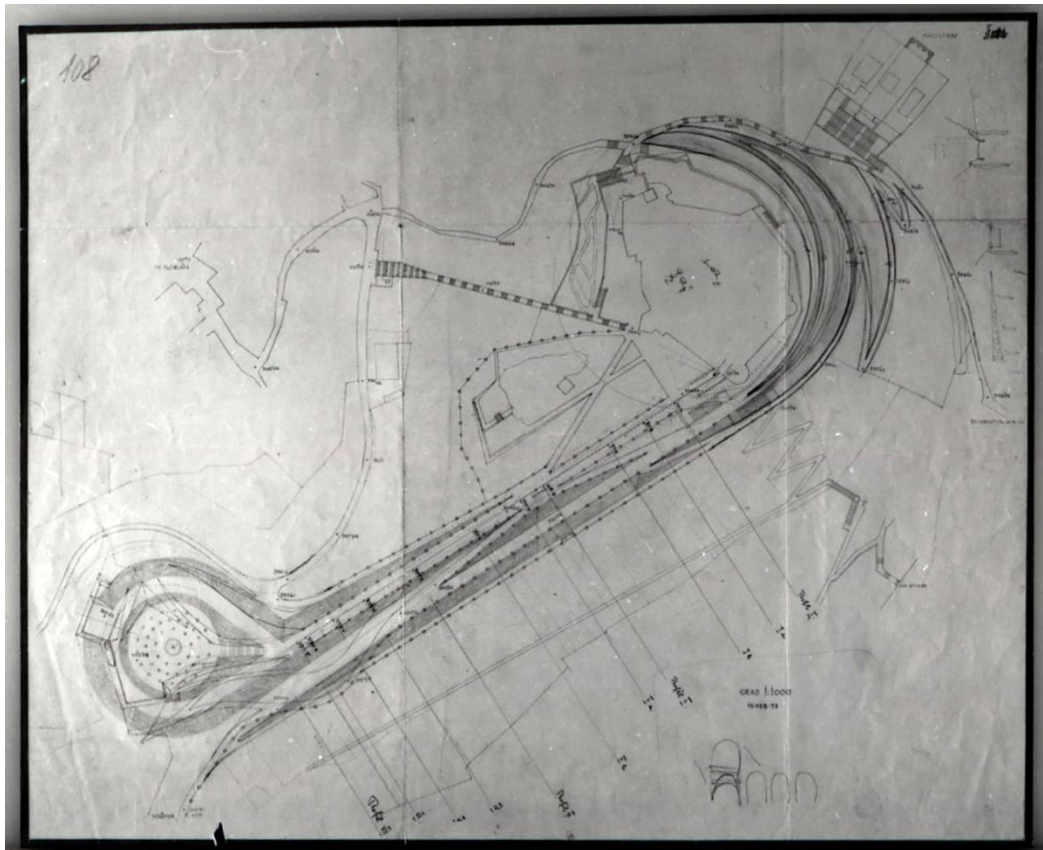
Slika 123: Jože Plečnik: načrt za Šance, prečni profil, 1934?
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

Slika 124: Jože Plečnik: načrt za Šance, 1934?
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

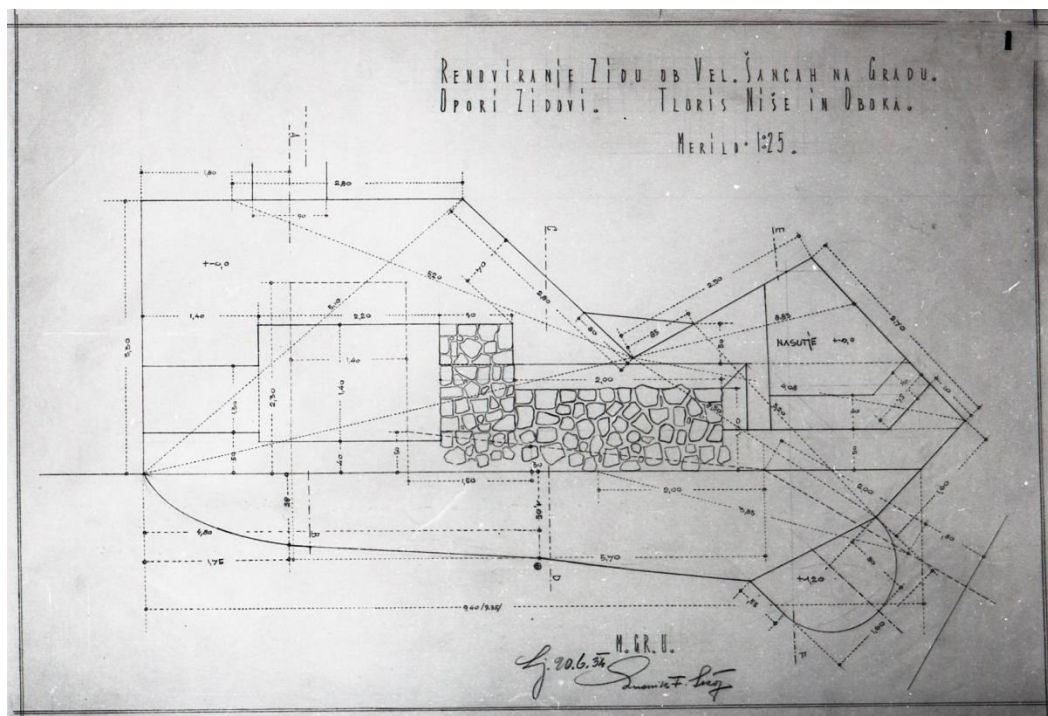

Slika 125: Jože Plečnik: načrt za Šance, 1934?
 Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

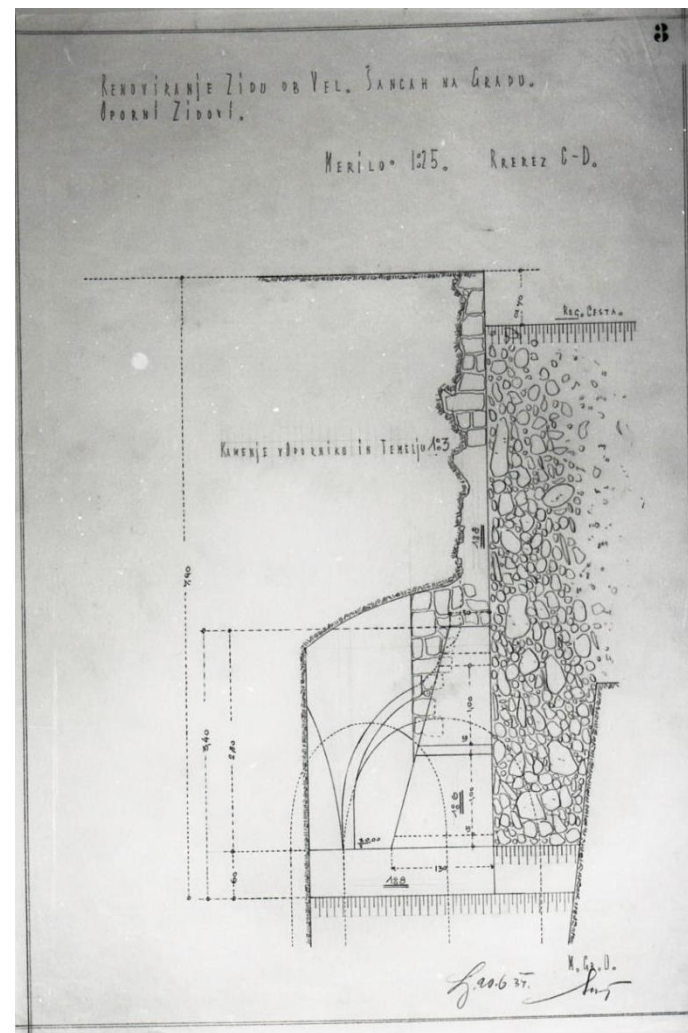
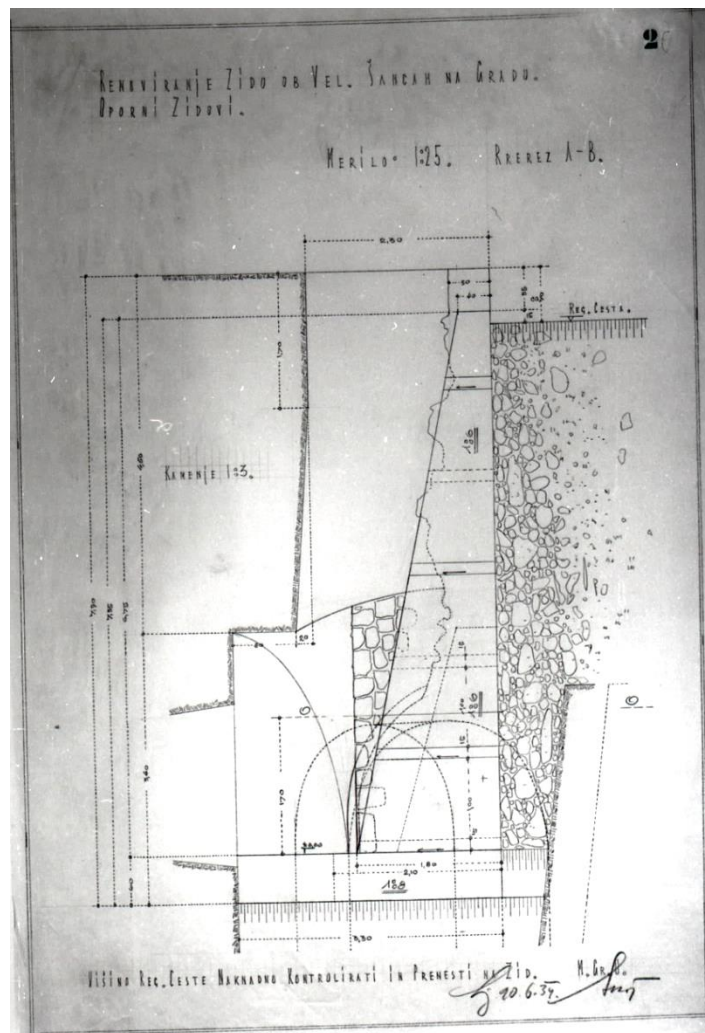
Slika 126: Ljubljanski grad: grajska planota s potmi in utrdkami, tloris in profili, 1933

Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-22-0

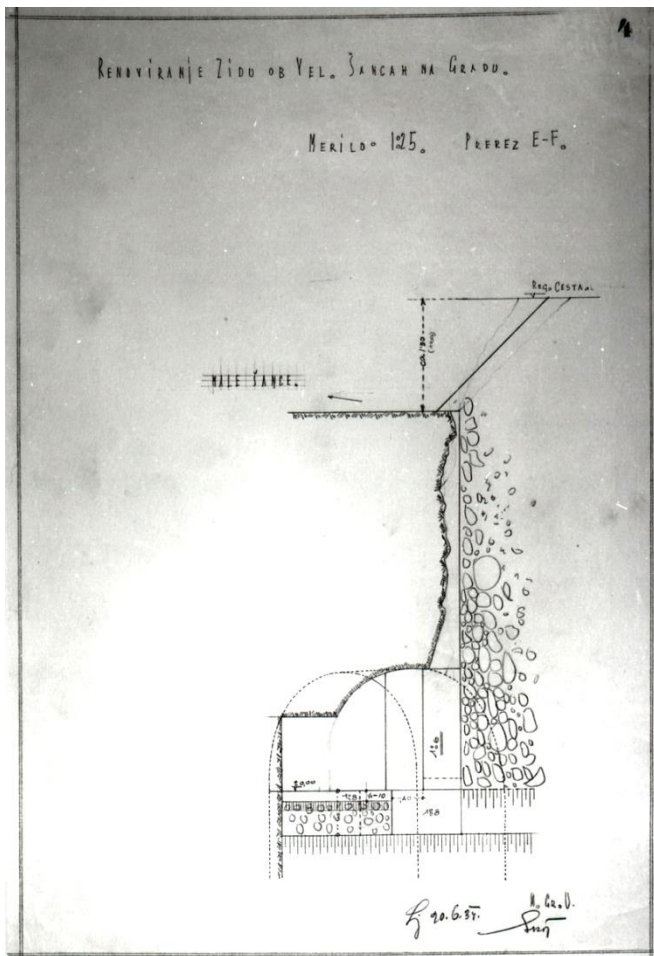
Slika 127: Mestni gradbeni urad, Ludvik F. Škof: Ljubljanski grad: zid ob velikih Šancah, prevez opornega zidu, tloris niše in oboka, 1934

Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-31-0

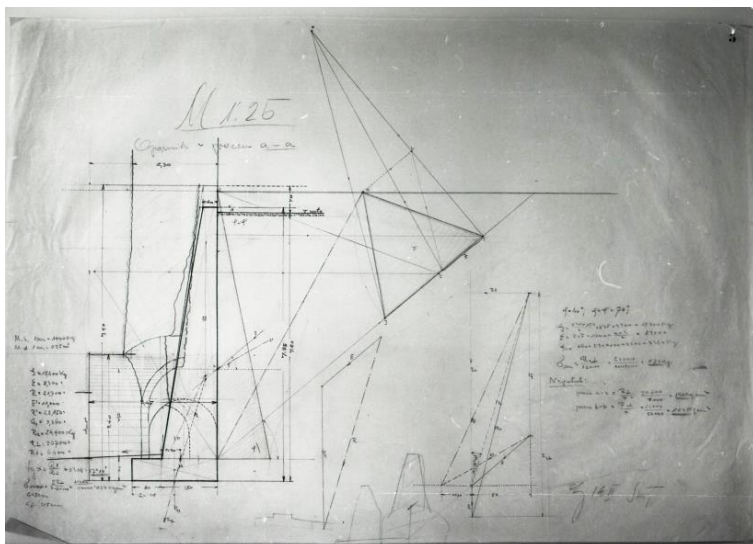

Slika 128 (desno): Mestni gradbeni urad, Ludvik F. Škof: Ljubljanski grad: renoviranje zidu ob velikih Šancah, prerez opornega zidu, merilo: 1:25, 1934
Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-32-0

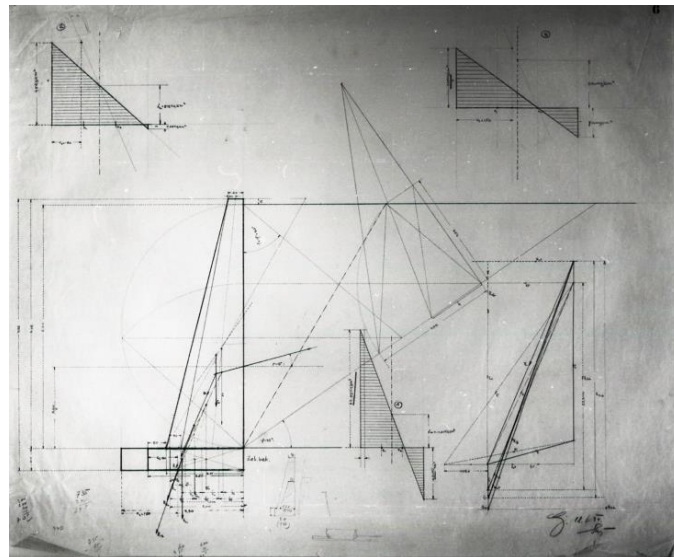
Slika 129 (levo): Mestni gradbeni urad, Ludvik F. Škof: Ljubljanski grad, renoviranje zidu ob velikih Šancah, prerez opornega zidu, merilo 1:25, 1934
Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-33-0

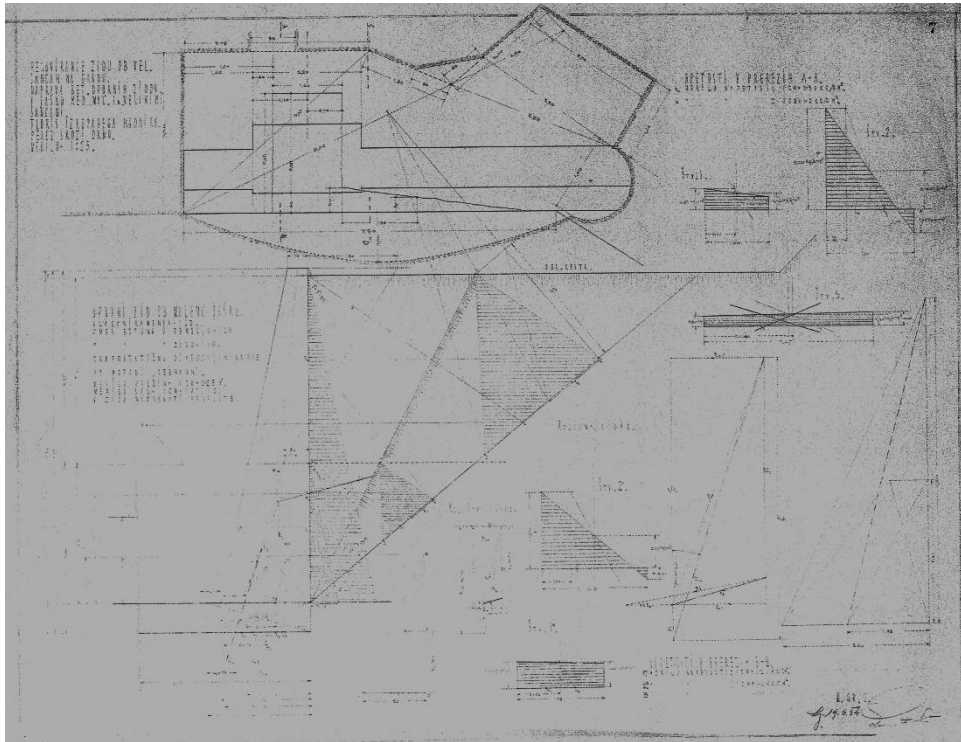
Slika 130 (zgoraj): Mestni gradbeni urad, Ludvik F. Škof: Ljubljanski grad - utrdbe: renoviranje, prerez zidu ob malih Šancah, merilo 1:25, 1934
Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-34-0

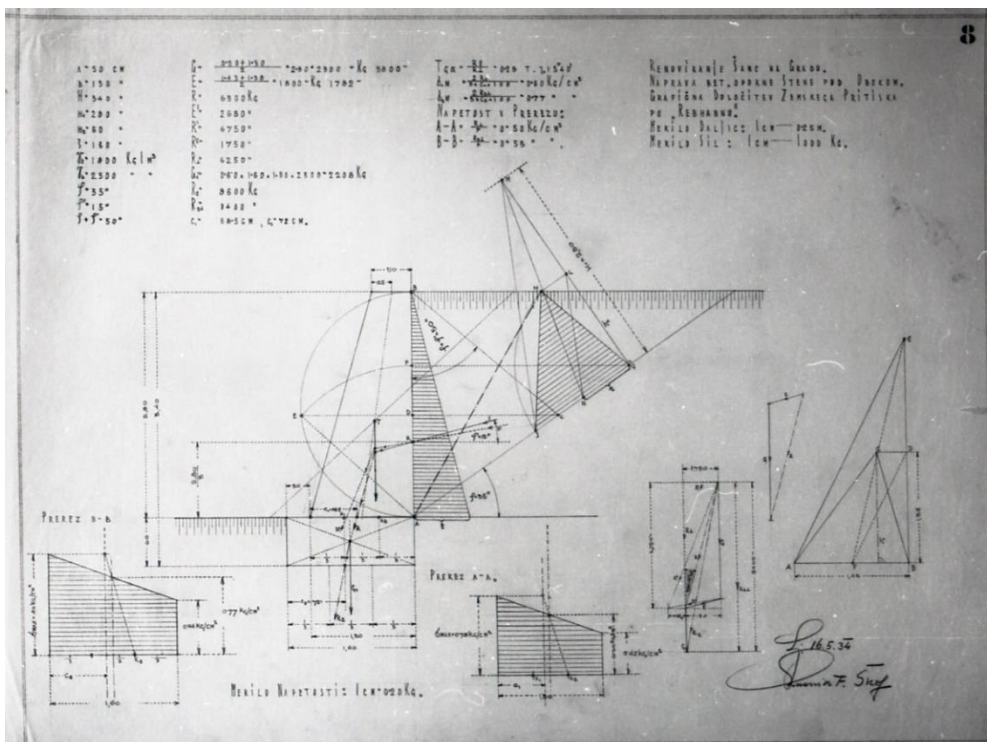
Slika 131 (levo): Mestni gradbeni urad, Ludvik F. Škof: Ljubljanski grad - utrdbe: renoviranje zidu na Šancah, prerez in shema opornika, merilo 1:25, 1934
Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-35-0

Slika 132 (desno): Mestni gradbeni urad, Ludvik F. Škof: Ljubljanski grad - utrdbe: renoviranje zidu na Šancah, prerez opornika, sheme, merilo 1:25, 1934
Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-36-0

Slika 133: Mestni gradbeni urad, Ludvik F. Škof: Ljubljanski grad: renoviranje zidu ob velikih Šancah, tloris izkopanega hodnika, prerez in shema opornih zidov v jašku med malimi in velikimi Šancami, merilo 1:25, 1934
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-37-0

Slika 134: Mestni gradbeni urad, Ludvik F. Škof: Ljubljanski grad: renoviranje zidu na Šancah, prerezi, izračuni, sheme za betonske stene pod obokom, 1934
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-38-0

Slika 135: Ljubljanski grad, bastija, 1933
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-052-001

Slika 136: stopnice na nekdanjem Lipniku, 1934
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-052-00

Slika 137: Ivan Noč: Ljubljanski grad iz zraka, 1934
 Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G4-021-057

Slika 138: Ljubljanski grad z juga, 1910
 Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 139: Peter Naglič: grajski drevored pred današnjim vhodom, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 140: Peter Naglič: izgradnja Šanc, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 141: Peter Naglič: prenova Šanc, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 142: Peter Naglič: izgradnja Šanc, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 143: Peter Naglič: izgradnja Šanc, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 144: Peter Naglič: ureditev grajskega drevoreda, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 145 in 146: Peter Naglič: izgradnja Šanc, grajski drevored, pogled proti glavnemu vhodu, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 147: Peter Naglič: izgradnja Šanc, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 148: Peter Naglič: ureditev grajskega drevoreda, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 149: Peter Naglič: izgradnja Šanc, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 150: Peter Naglič: izgradnja Šanc, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 151: Peter Naglič: izgradnja Šanc, 1934
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 152: Karel Čadež: izgradnja Šance, 1935
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, B10-039

Slika 153: Šance, 1934
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-052-002

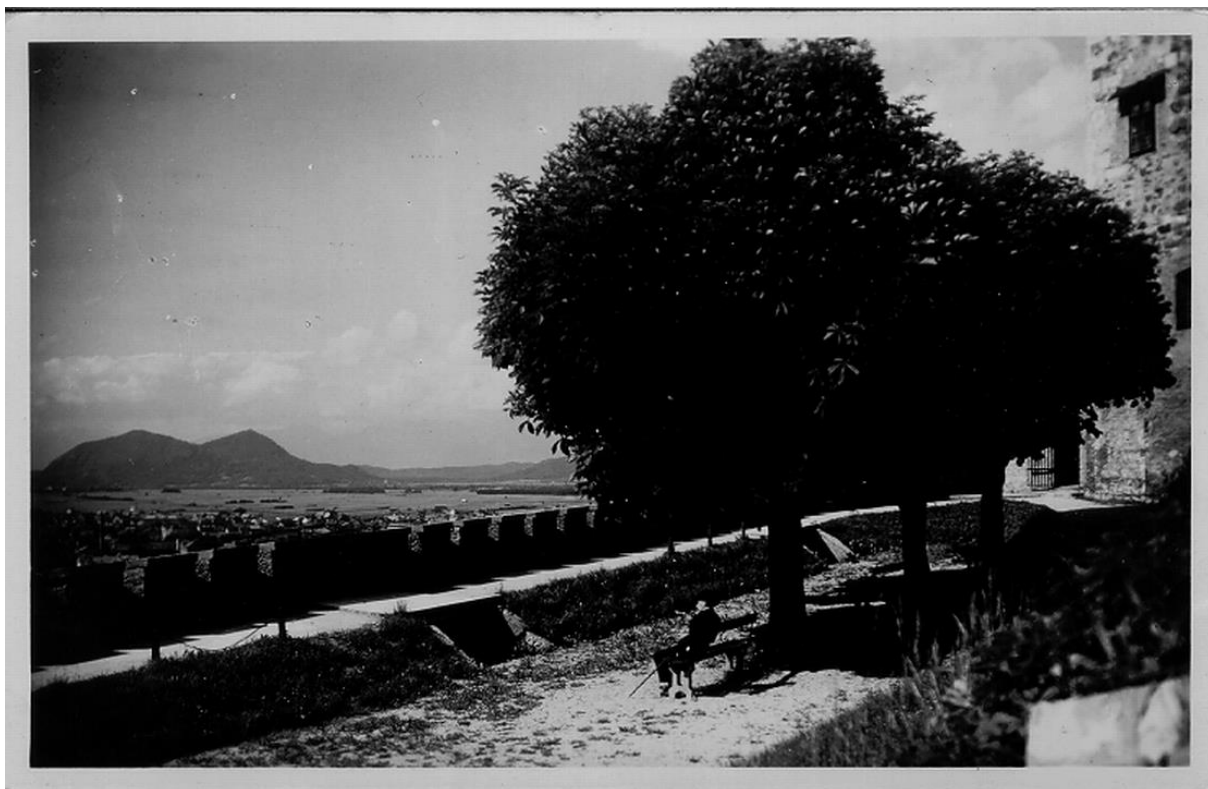
Slika 154: Šance, 1936

Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-052-007

Slika 155: Marija Tičar: Šance, 1936

Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G4-021-047

Slika 156: pogled na Šmarno goro z Ljubljanskega gradu, 1935
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G4-021-040

Slika 157: Marija Tičar: bastija na Ljubljanskem gradu, 1936
Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, G4-021-049

Slika 158: Šance, ograja lože, na levi mala terasa, 1936

Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-052-005

Slika 159: Šance, pogled proti mali terasi, 1936

Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-052-006

Slika 160: Šance, ločni prehod, 1936

Nahajališče: SI ZALLJU 342, fototeka, A3-052-008

Slika 161: Peter Naglič: Šance, 1939
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 162: Peter Naglič: Šance, 1939
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 163: Peter Naglič: Šance, 1934 (?)
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 164: Peter Naglič: Šance, 1940
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 165: Peter Naglič: Šance, pogled s strani grajskega drevoreda proti vzhodnemu delu (zemeljska dela), 1940

Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 166: Peter Naglič: Šance, pogled s strani grajskega drevoreda proti vzhodnemu delu (zemeljska dela), 1940

Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 167: Peter Naglič: Šance, pogled s strani grajskega drevoreda proti vzhodnemu delu (zemeljska dela), 1940

Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 168: Kumbatovič: Šance, ograja lože, 1940
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 169: Kubmatovič: Šance, 1940
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

Slika 170: Anton Šušteršič: Šance, stopnice, ki vodijo na obhodni hodnik, 1941
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 171: Anton Šušteršič: Šance, ograja lože, 1941
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 172: Anton Šušteršič: Šance, ograja lože, 1941
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 173: Vekoslav Kramarič: Šance, 30ta
Nahajališče: Slovenski etnografski muzej

Slika 174: Šance
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

Slika 175: Šance
Nahajališče: Plečnikova zbirka, hrani MGML

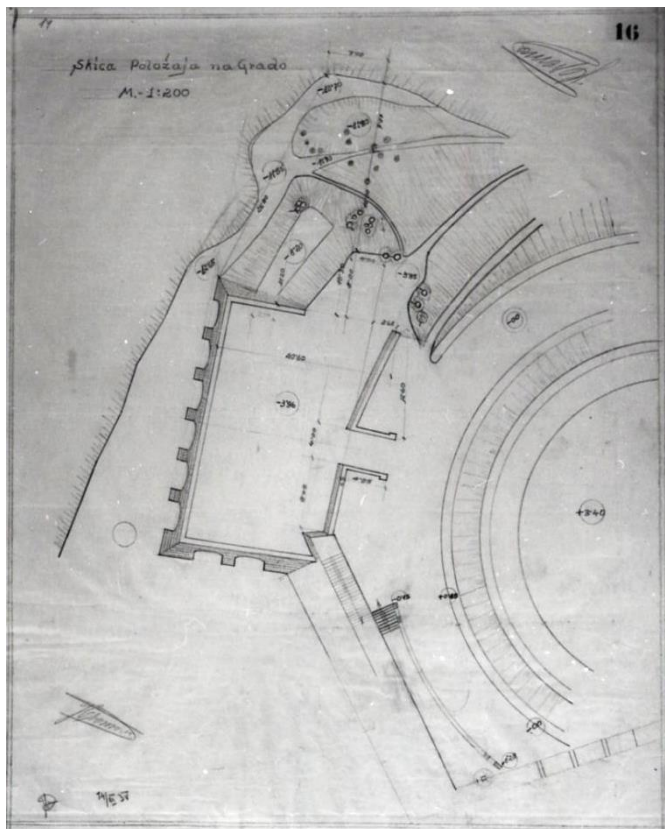
Slika 176: pogled proti Šancam

Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

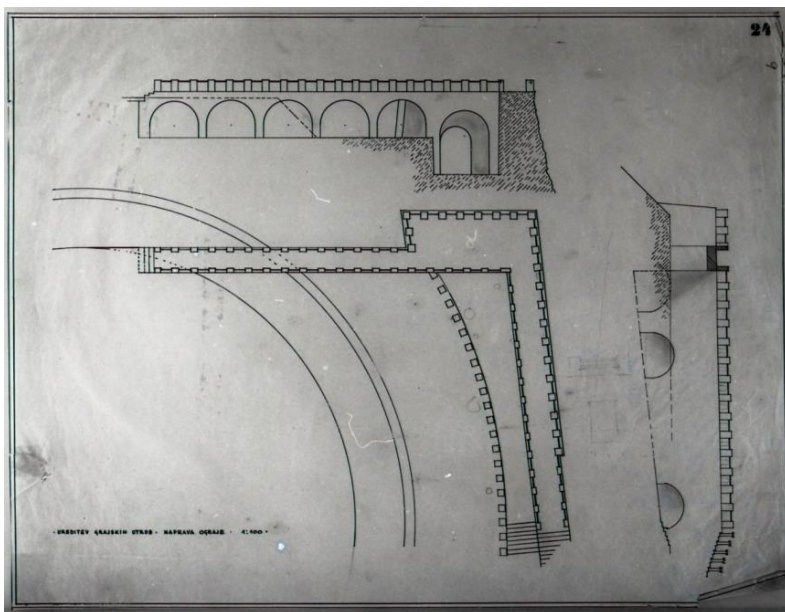

Slika 177: vodnjak na Šancah

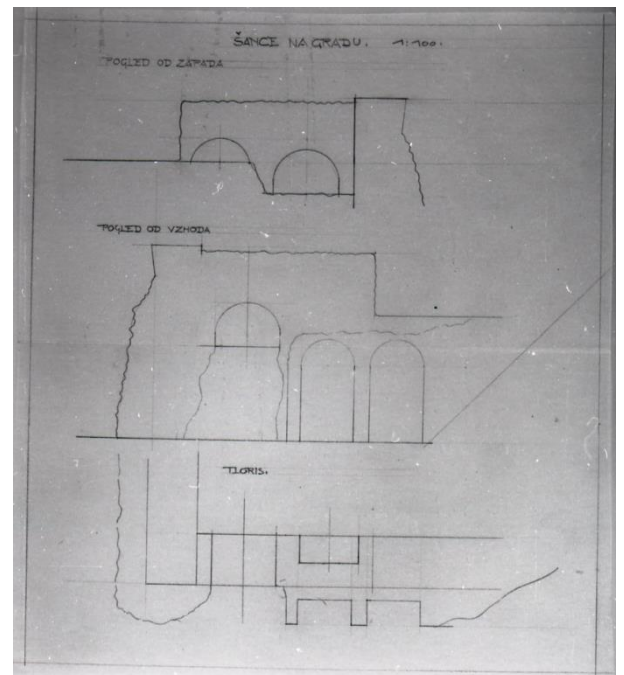
Nahajališče: Ministrstvo za kulturo, INDOK center, fototeka

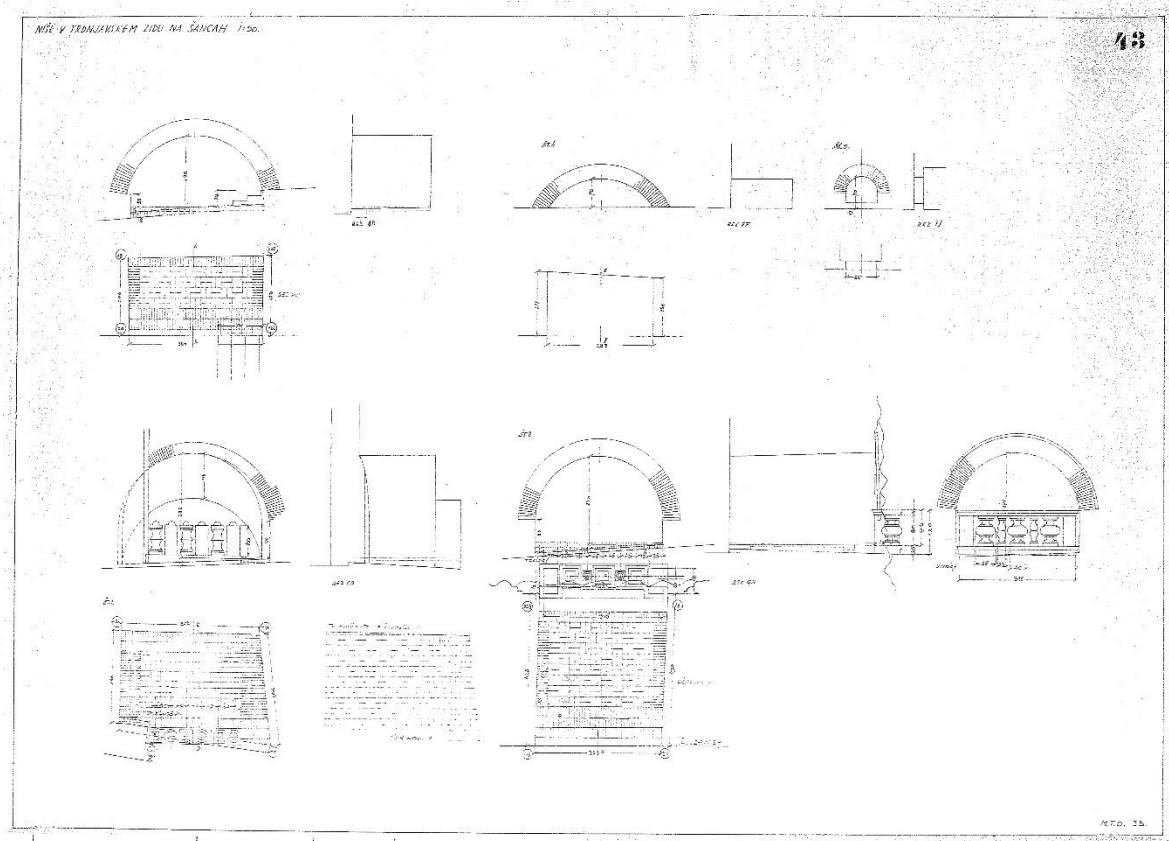
Slika 178: Ljubljanski grad: ureditev: floris južnega dela Šance, skica, merilo 1:200, 1938
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-01-0

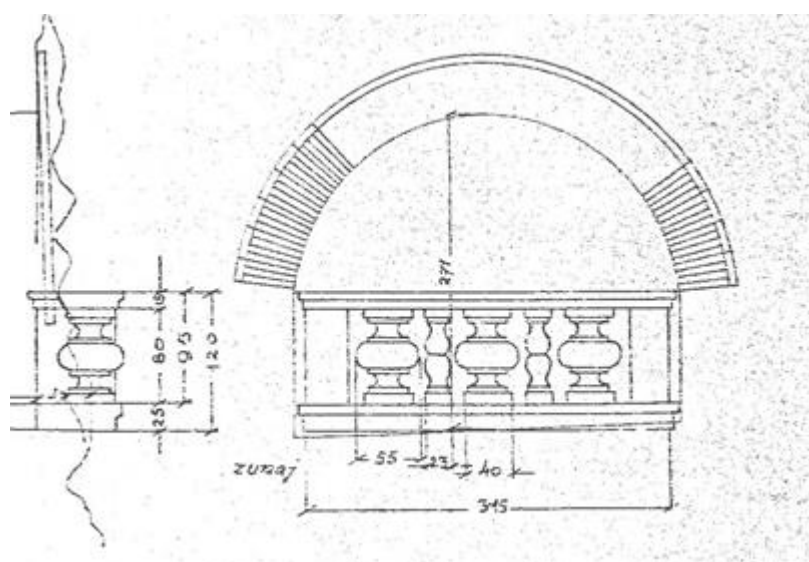
Slika 179 (desno): Ljubljanski grad – utrdbe: ureditev: pogleda od zahoda in vzhoda, floris Šance, merilo 1:100, 1939
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 344-010-006-24-0

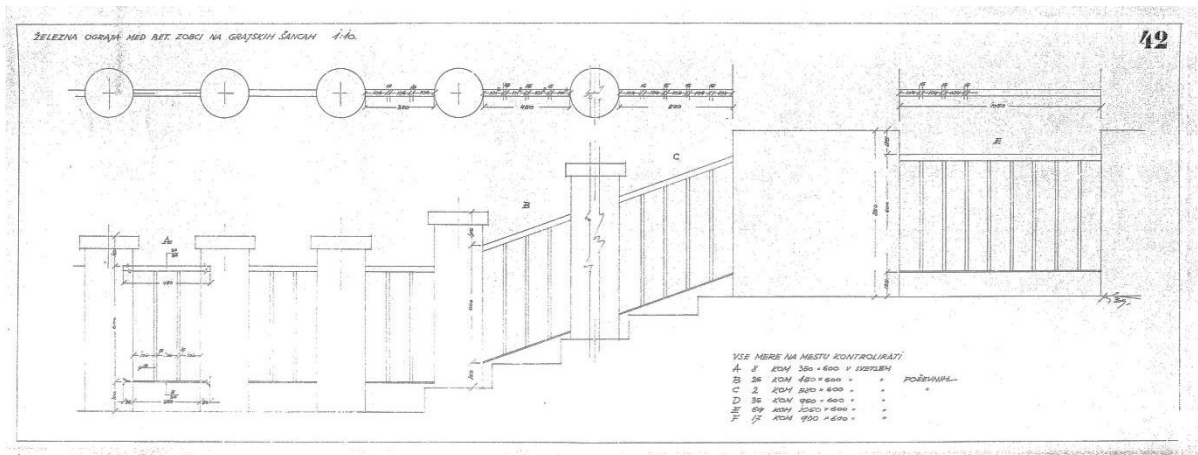
Slika 180 (levo): Ljubljanski grad - utrdbe: adaptacija: floris, pogleda – ograja na grajskih utrdbah, merilo 1:100, 1939
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-04-0

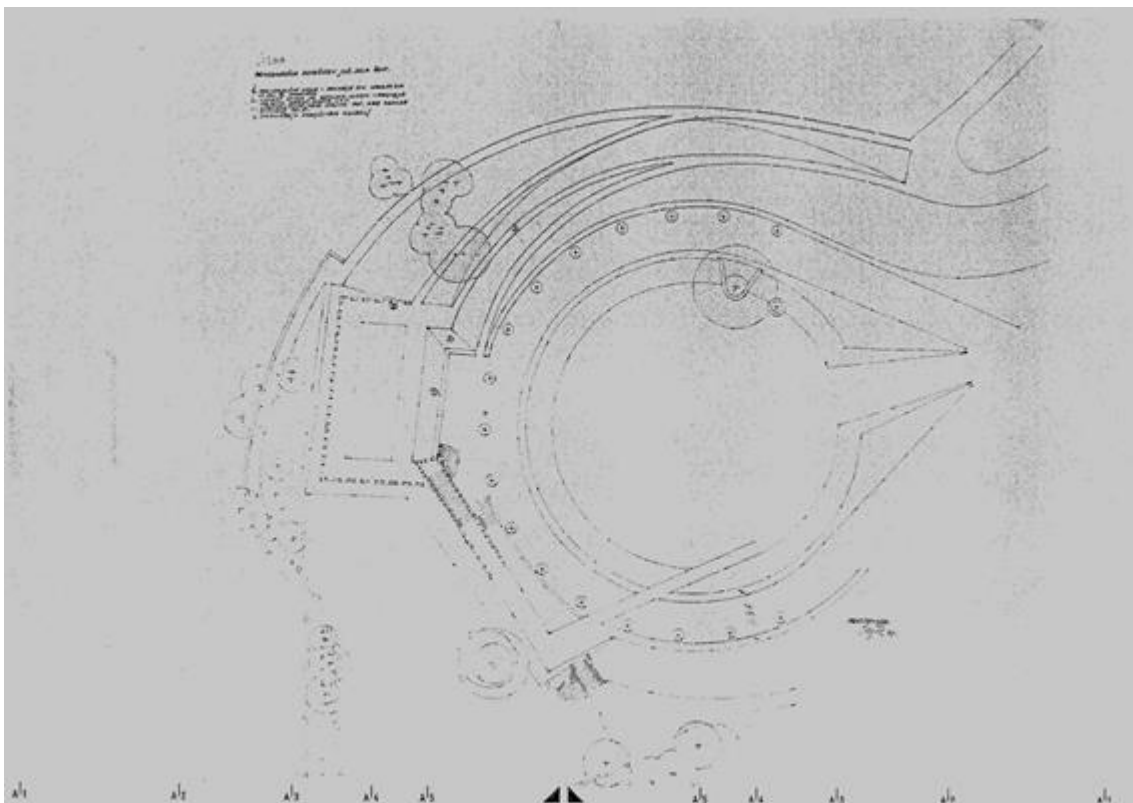
Slika 181: ing. Boris Kobe, Mestni tehnični oddelek: Ljubljanski grad: adaptacija: niše v trdnjavskem zidu na Šancah, 1939
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-20-0

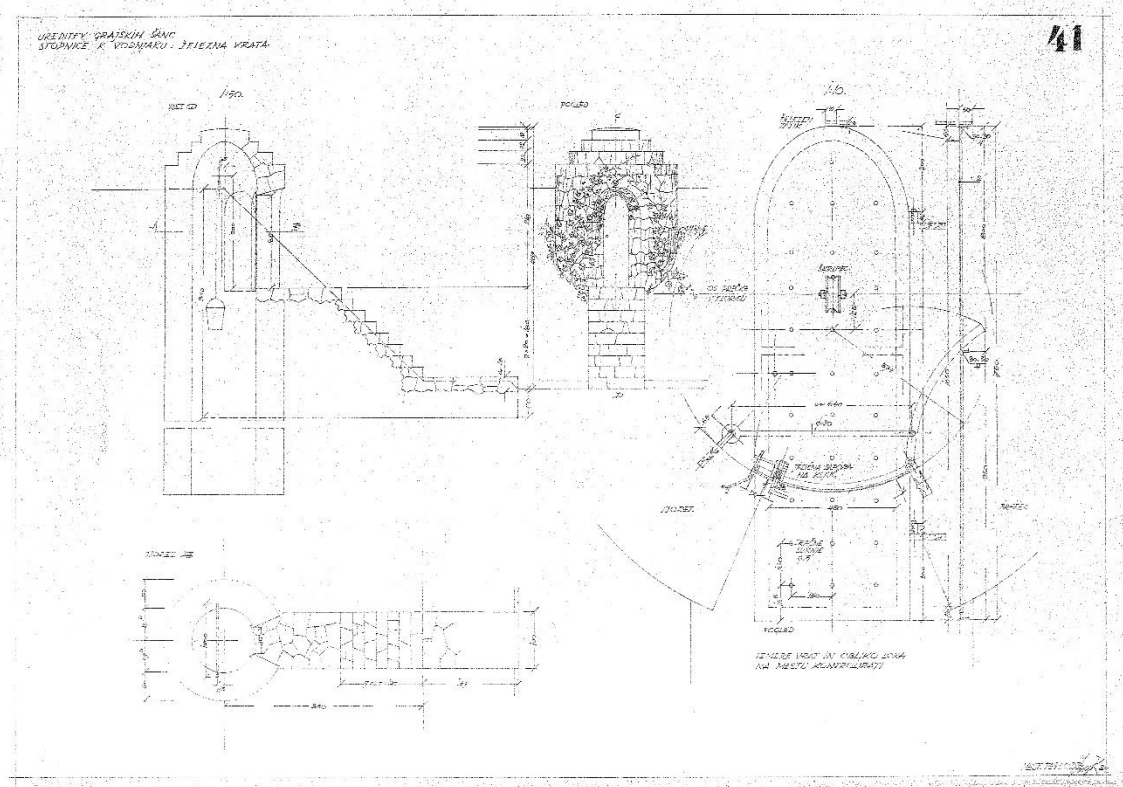
Slika 182: ing. Boris Kobe, Mestni tehnični oddelek: Ljubljanski grad: adaptacija: niše v trdnjavskem zidu na Šancah, 1939 (detajl)
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-20-0

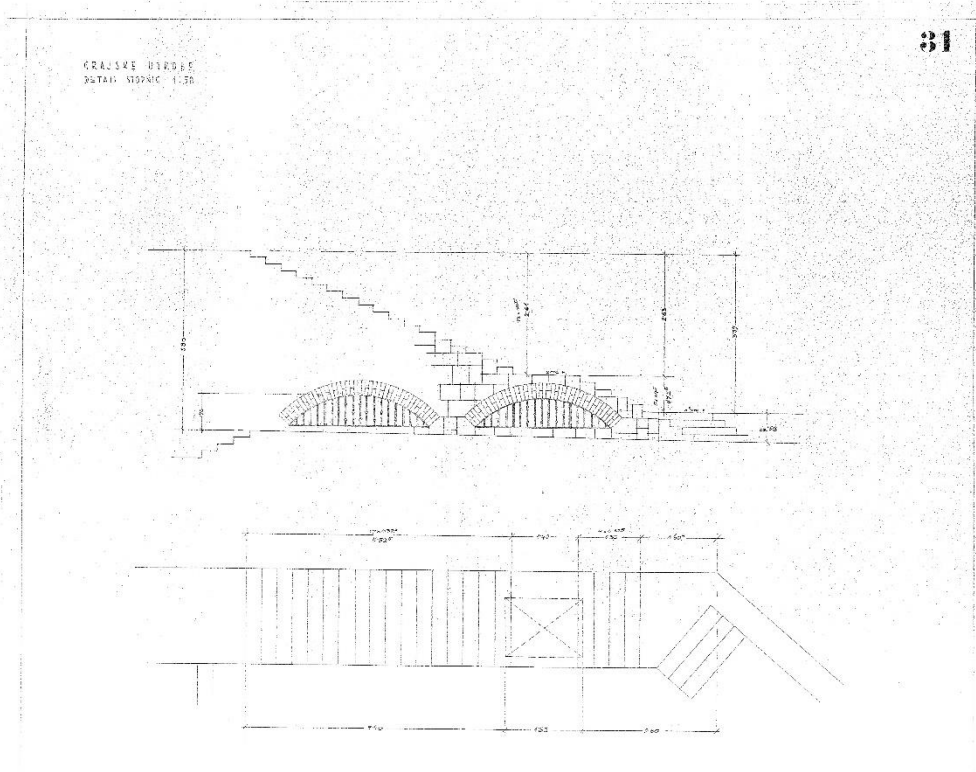
Slika 183: ing. Boris Kobe, Mestni tehnični oddelek: Ljubljanski grad: osnutek za ureditev: železna ograja na grajskih Šancah, merilo 1:10, 1939
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-19-0

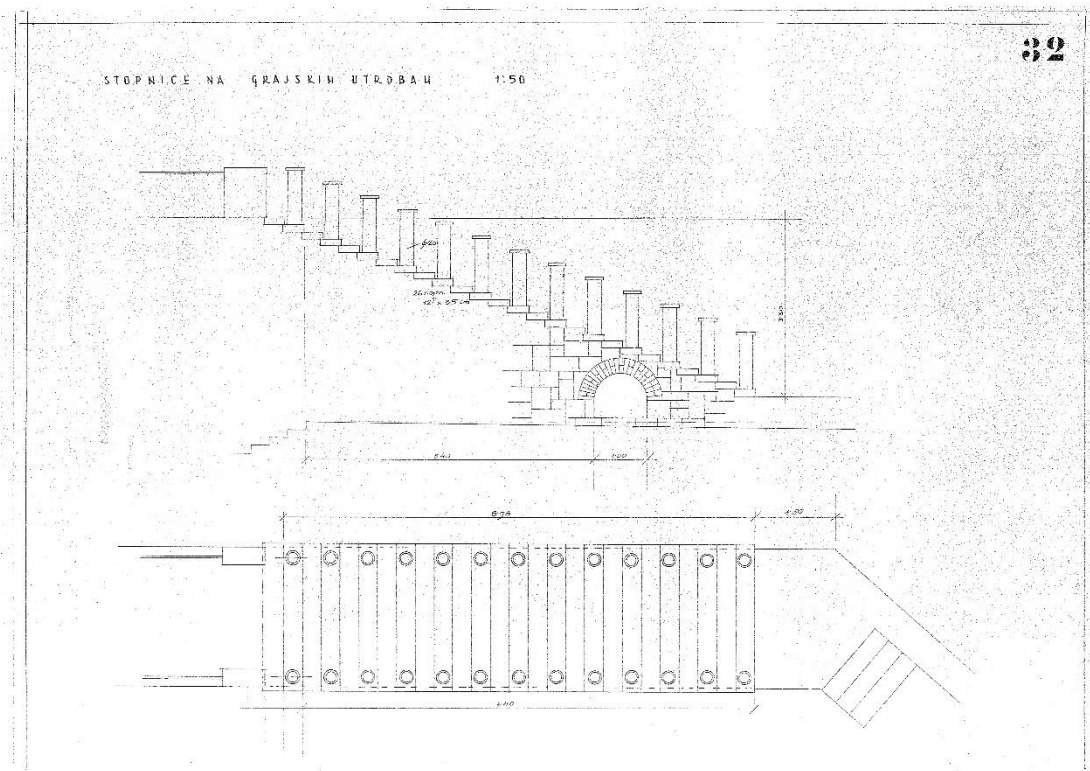
Slika 184: ing. Boris Kobe: Ljubljanski grad: ureditev: južni del Šanc, merilo 1:200, 1939
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-08-0

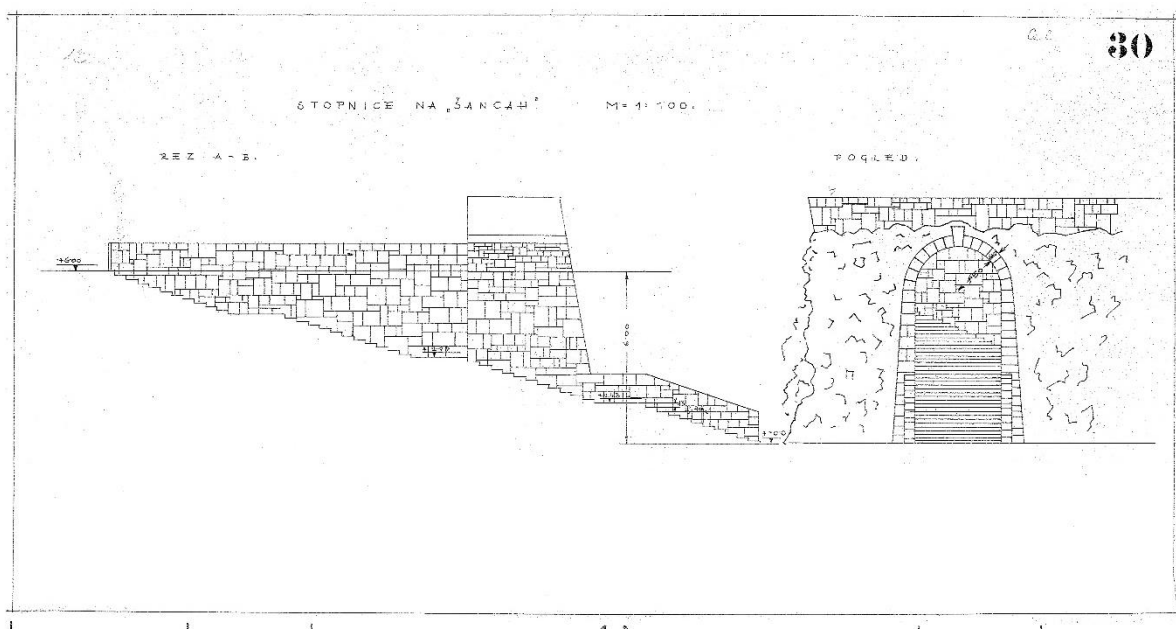
Slika 185: ing. Boris Kobe: Ljubljanski grad: ureditev grajskega pobočja: stopnice k vodnjaku, železna vrata, merilo 1:50 in 1:10, 1939
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-18-0

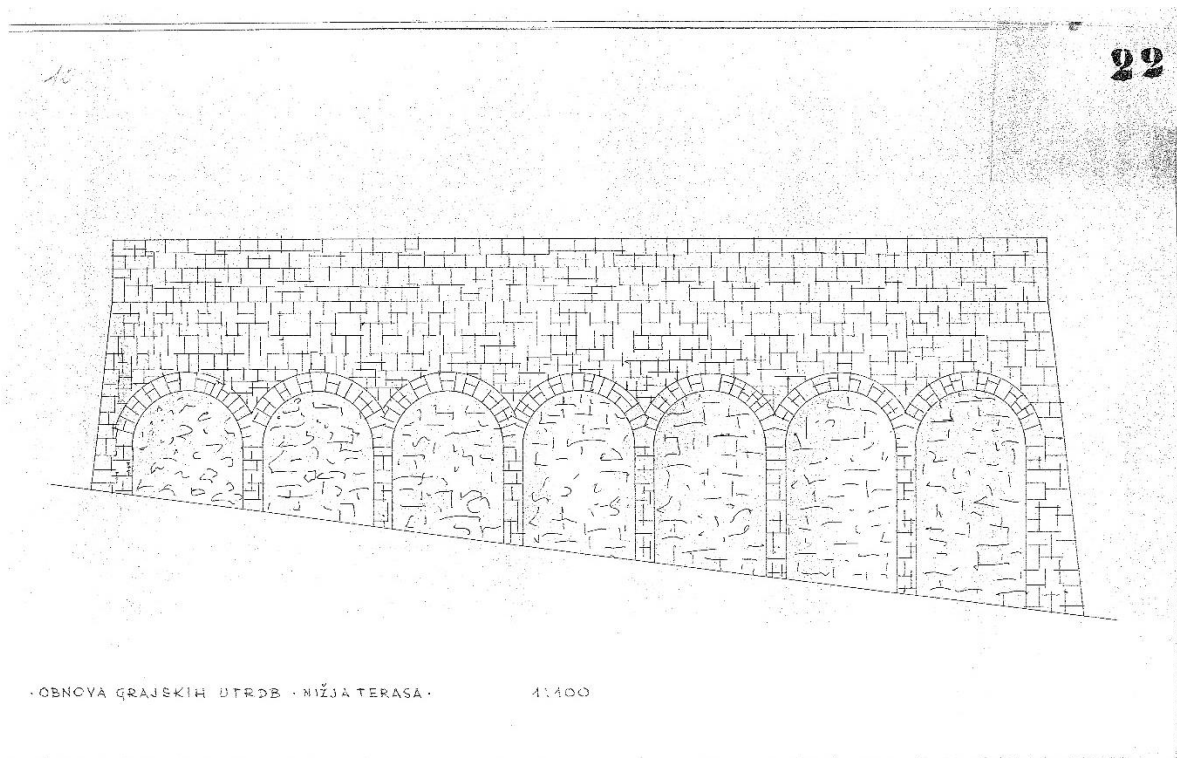
Slika 186: Ljubljanski grad – utrdbе: adaptacija: pogled in tloris stopnic na grajskih utrdbah, merilo 1:50, 1939
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-14-0

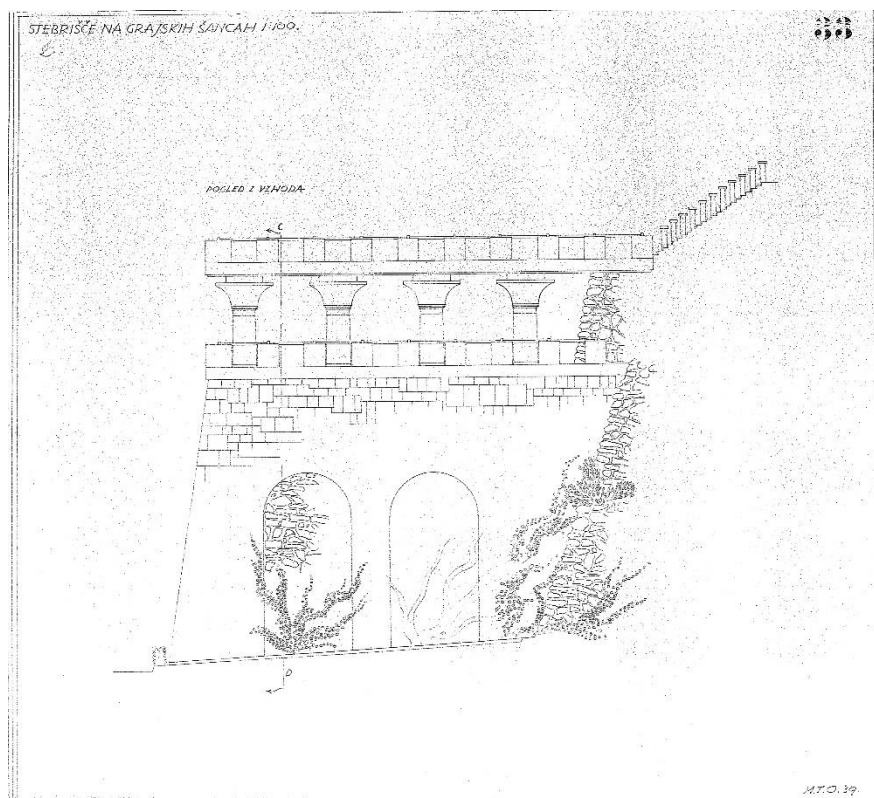
Slika 187: Ljubljanski grad: adaptacija: pogled in tloris stopnic na grajskih utrdbah, merilo 1: 50, 1939
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-15-0

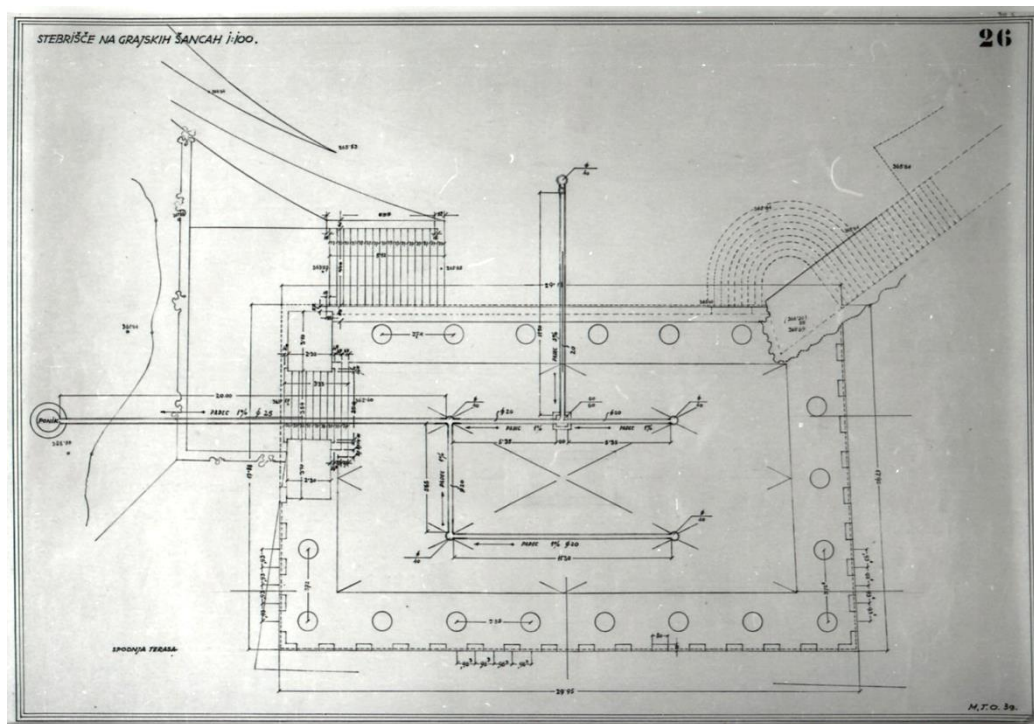
Slika 188: Ljubljanski grad: adaptacija: stopnice na Šancah, prerez in pogled, 1939
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-06-0

Slika 189: Ljubljanski grad: obnova: nižja terasa grajskih utrd, pogled, merilo 1:100, 1939
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-02-0

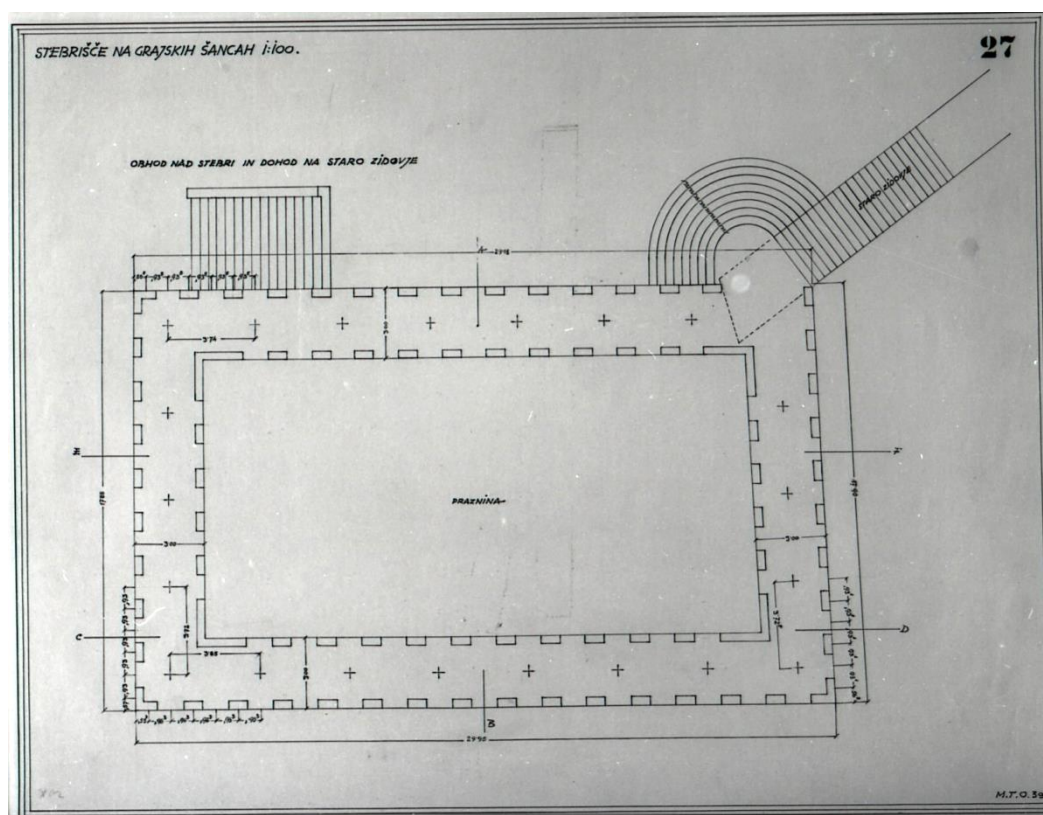

Slika 190: M.T.O, Ljubljanski grad – utrdbe: stebrišče na grajskih Šancah, pogled z vzhoda, 1939
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-16-0

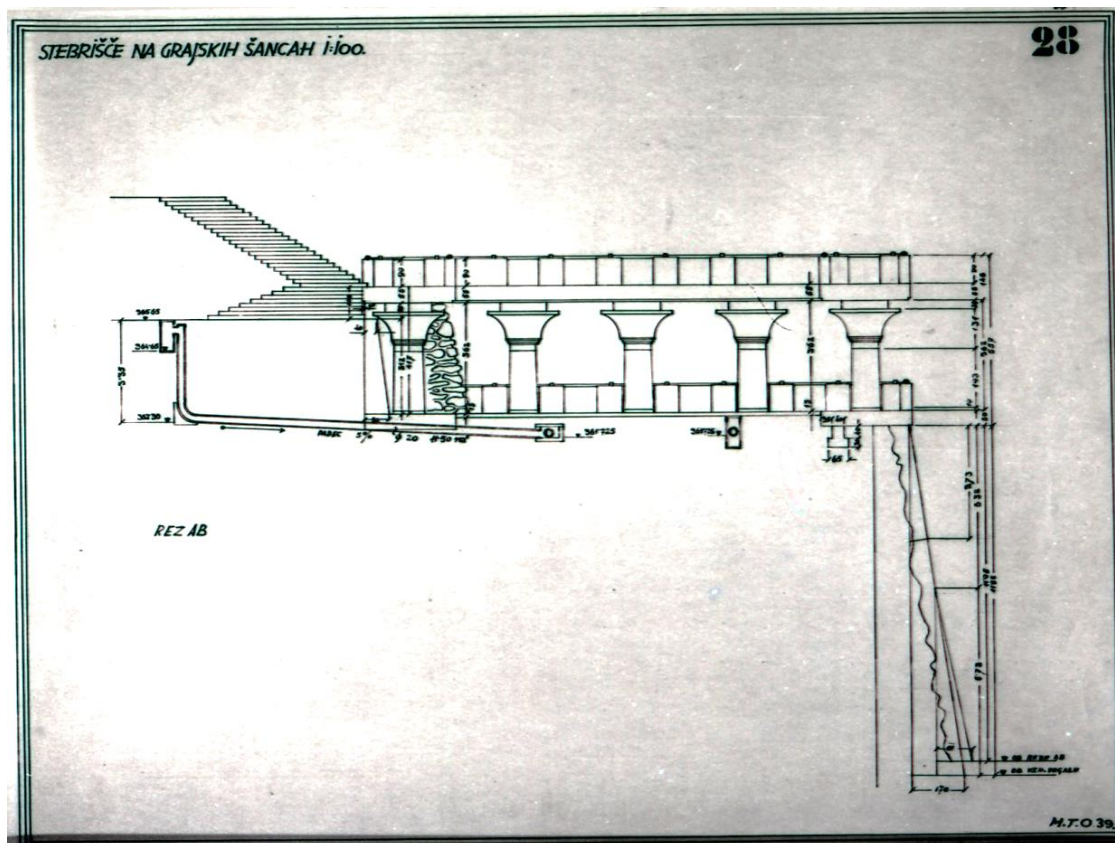
Slika 191: Mestni tehnični oddelek: Ljubljanski grad – utrdbе: ureditev: tloris Šancin in kanalizacija, matrica, merilo 1:100, 1939

Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-42-0

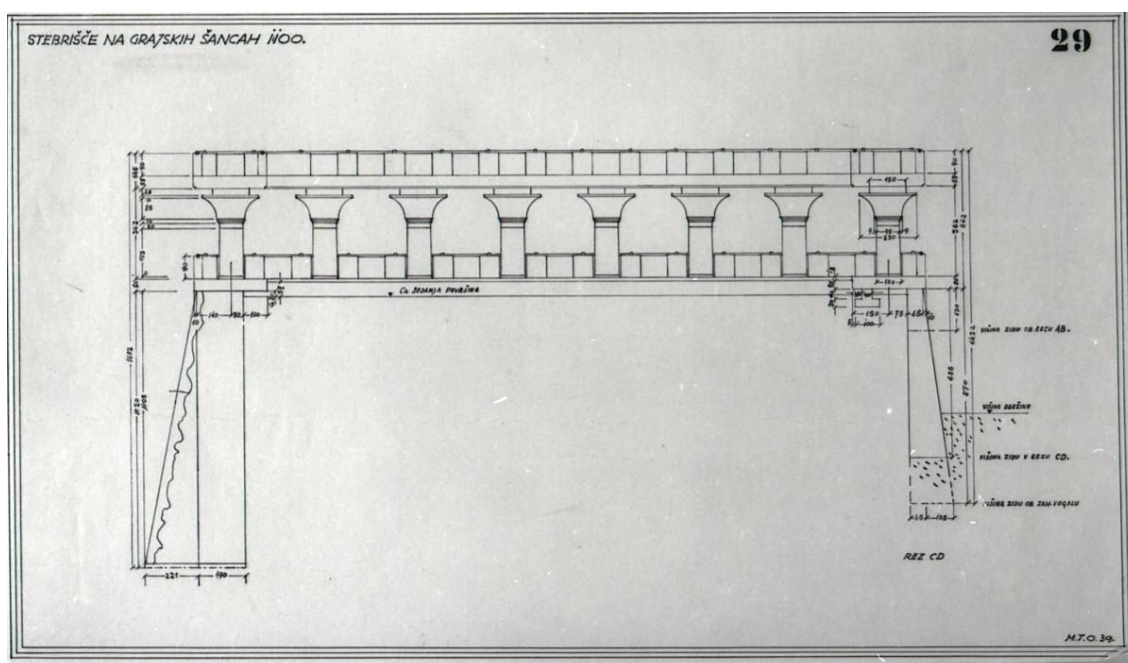

Slika 192: Mestni tehnični oddelek: Ljubljanski grad – utrdbе: adaptacija: tloris obhoda nad stebri - stebrišče na gajskih Šancah, merilo 1:100, 1939

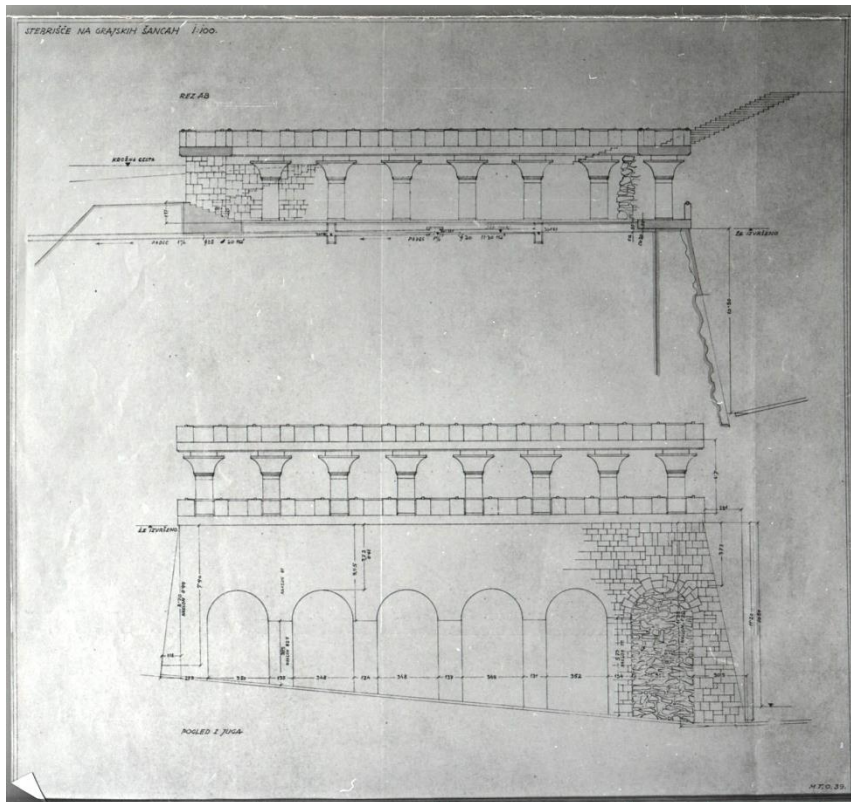
Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-12-0

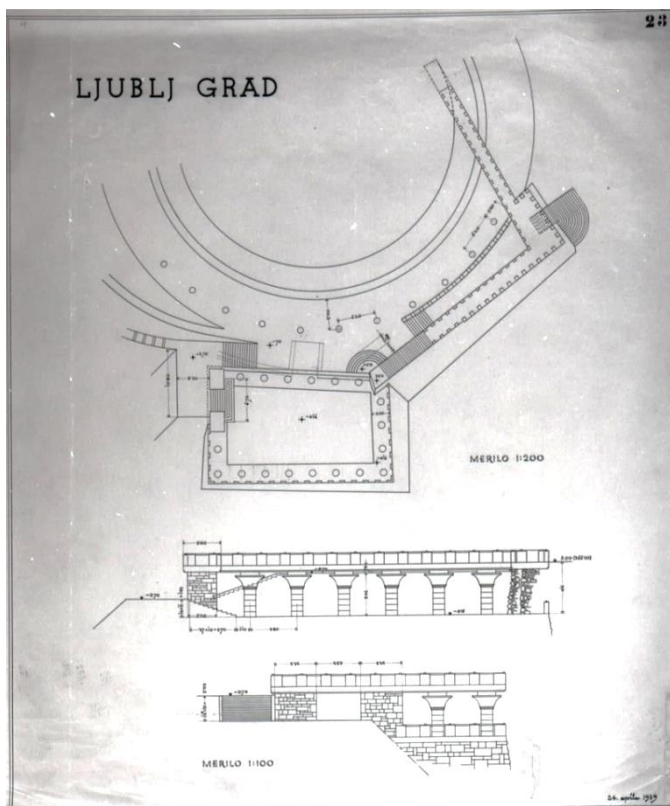
Slika 193: Mestni gradbeni urad: Ljubljanski grad – utrdbe: stebrišče na grajskih Šancah, prerez, merilo 1:100, 1939
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-05-0

Slika 194: Mestni tehnični oddelek: Ljubljanski grad – utrdbe: adaptacija: pogled na stebrišče na grajskih Šancah, merilo 1:100, 1939
 Nahajališče: SI ZAL LJU 334, načrti, LJU 334-010-006-13-0

Slika 195: Mestni tehnični oddelek: Ljubljanski grad – utrdbe: stebrisče na grajskih Šancah, prerez, pogled z juga, 1939
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-07-0

Slika 196: Ljubljanski grad – utrdbe: adaptacija: tloris, pogled na grajske Šance, merilo 1: 200 in 1:100, 1939
 Nahajališče: SI ZALLJU 334, načrti, LJU 334-010-006-03-0

Slika 197: Lojze Jerala: Ljubljanski grad – Šance, 15. april 1960
Nahajališče: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Slika 198: Lojze Jerala: Ljubljanski grad – Šance, 15. april 1960
Nahajališče: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Slika 199 (levo) in 200 (desno): Lojze Jerala: Ljubljanski grad – Šance, 15. april 1960
 Nahajališče obeh fotografij: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Slika 201 (levo) in 202 (desno): Lojze Jerala: Ljubljanski grad – Šance, 15. april 1960
 Nahajališče obeh fotografij: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Slika 203: Lojze Jerala: Ljubljanski grad – Šance, 15. april 1960
Nahajališče: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Slika 204: Lojze Jerala: Ljubljanski grad – Šance, 15. april 1960
Nahajališče: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Slika 205: Irena Vesel Kopač: Šance, zid pod malo teraso
Foto: ZVKDS, OE LJ, februar 2013

Slika 206: Irena Vesel Kopač: Šance, sanirani del zidu pod malo teraso
Foto: ZVKDS, OE LJ, 2014

Slika 207: Irena Vesel Kopač: Šance, zid pod malo teraso
Foto: ZVKDS, OE LJ, februar 2013

Slika 208: Šance

Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 209: ločni prehod na Šancah

Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 210: vodnjak na Šancah

Foto: Nina Bricelj, 5. maj 2012

Slika 211: Šance, ločni prehod
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 212: Šance
Foto: Nina Bricelj, 5. maj 2012

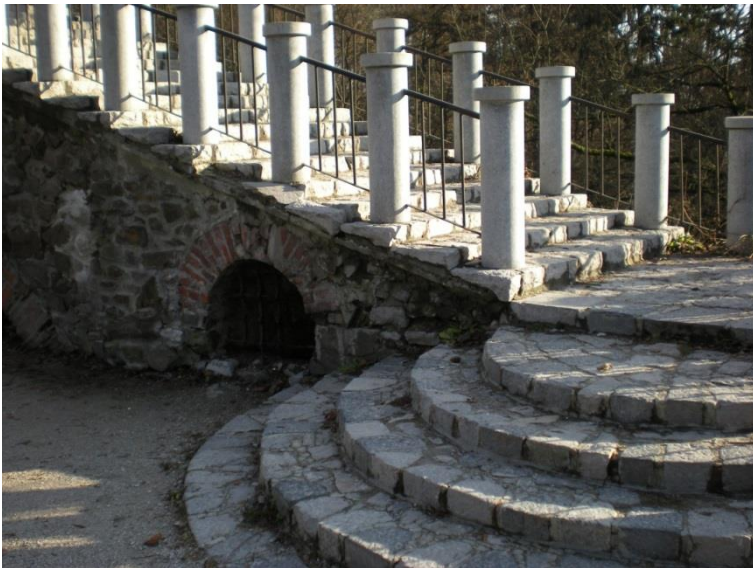
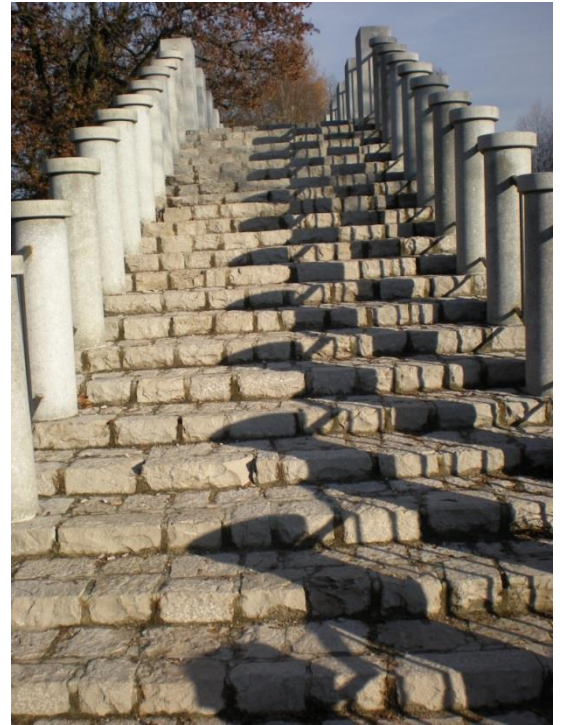
Slika 213: Šance
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 214: Šance
Foto: Nina Bricelj, 5. maj 2012

Slika 215: Šance
Foto: Nina Bricelj, 5. maj 2012

Slika 216 (levo zgoraj): Šance
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 217 (desno zgoraj): Šance, stopnice
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 218 (v sredini): Šance, stopnice
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 219 (spodaj): Šance, obhodni hodnik nad arkadnimi odprtini
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 220: Šance, ograja lože
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 221: Šance
Foto: Nina Bricelj, 5. maj 2012

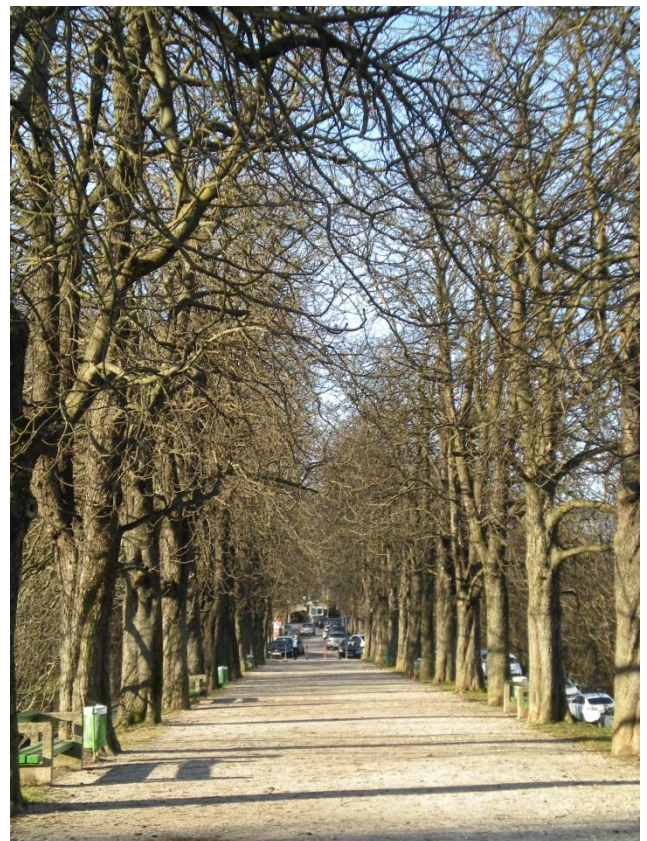
Slika 222: Šance
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 223: Šance
Foto: Nina Bricelj, 5. maj 2012

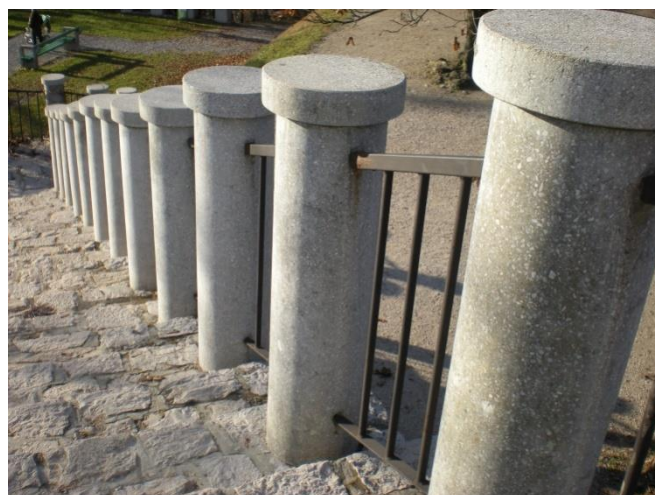
Slika 224: Šance
Foto: Nina Bricelj, 5. maj 2012

Slika 225: grajski drevored
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 226: Šance
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 227: Šance
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 228: Šance, mala terasa
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 229: drevo na Šancah
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 230: Šance

Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 231: Šance

Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 232: Šance

Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

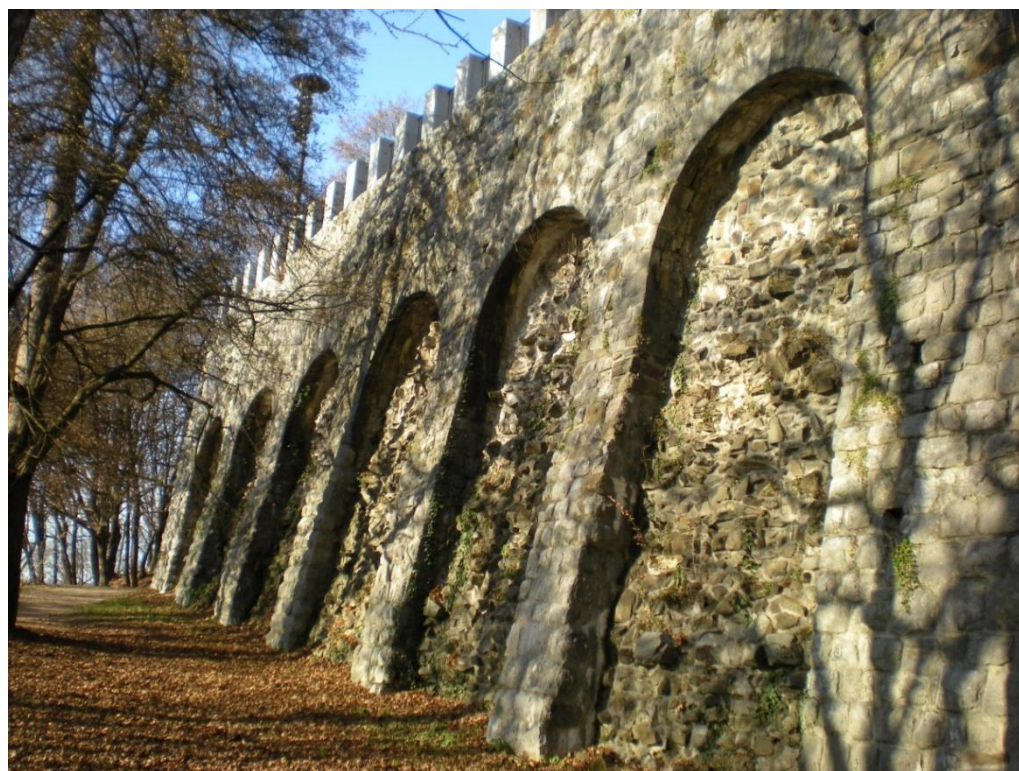

Slika 233: Šance

Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 234: Šance
Foto: Nina Bricelj, 13. december 2014

Slika 235: Šance
Foto: Nina Bricelj, 5. maj 2012

Slika 236: pogled na Šance z razglednega stolpa
Foto: Nina Bricelj, 21. marec 2015

Slika 237: pogled na Šance z razglednega stolpa
Foto: Nina Bricelj, 21. marec 2015

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da je diplomsko delo moje avtorsko delo, ki sem ga izdelala samostojno pod mentorstvomizr. prof. dr. Martina Germa. Poskrbela sem, da so mnenja drugih avtorjev navedena oz. citirana v skladu z navodili Oddelka za umetnostno zgodovino na Filozofski fakulteti. Delo je oblikovano skladno s *Tehničnimi priporočili za izdelavo diplomskega dela* Filozofske fakultete.

Ljubljana, avgust 2015

Bricelj Nina

IZJAVA KANDIDATKE

Spodaj podpisana Bricelj Nina izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in dovoljujem objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidatke: